17-512240117

JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA

ODBOR ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

Anka Berus, dr Pero Damjanović, Radivoj Davidović, Raif Dizdarević, Stane Dolanc, Veselin Đuranović, Slavko Janevski, Lazar Koliševski, Nandor Major, Petar Matić, Lazar Mojsov, dr Miroslav Pečujlić, dr Ivan Perić, Mitja Ribičič, dr Pavle Savić, Petar Stambolić, Lidija Šentjurc, Franc Šetinc, dr Mijat Šuković, Ali Šukrija, dr Marko Šunjić, dr Stipe Šuvar, dr Arif Tanović, Fabijan Trgo, Danilo Vasić, Vidoje Žarković, *predsjednik,*
mr Branka Kolundžija, *sekretar*

NAUČNA PRIPREMA
INSTITUT ZA SAVREMENU ISTORIJU
BEOGRAD

TOM 28.

Istraživanja, napomene, hronologija i priprema za štampu

MILOVAN DŽELEBDŽIĆ

REDAKCIJA ZA IZDAVANJE SABRANIH DJELA JOSIPA BROZA TITA

David Atlagić, Ismail Bajra, dr Dušan Bilandžić, dr Drago Borovčanin, dr Milovan Bosić, Slobodan Bosiljčić, dr Velimir Brezovski, dr Pero Damjanović, dr Tone Ferenc, dr Branko Gligorijević, zamjenik glavnog i odgovornog urednika, dr Danilo Kecić, dr Milan Matić, Veljko Miladinović, Pero Morača, dr Ivan Perić, dr Branko Petranović, dr Nikola Popović, zamjenik glavnog i odgovornog urednika, dr Miljan Radović, dr Stanislav Stojanović, Fabijan Trgo

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
dr Pero Damjanović

SEKRETAR REDAKCIJE
dr Enes Milak

JOSIP BROZ TITO
SABRANA DJELA

TOM DVADESET OSMI

1. MAJ — 6. JUL 1945.

IZDAVAČKI CENTAR KOMUNIST

BEOGRAD 1988.

PREDGOVOR

Titovi radovi koji se objavljuju u ovom tomu nastali su od 1. maja do 6. jula 1945. To je bio izuzetno značajan period jer je postignuta najveća pobjeda jugoslovenskih naroda i narodnosti u narodnooslobodilačkom ratu i revoluciji — oslobođena je konačno cijela zemlja poslije četvorogodišnje okupacije, a Jugoslovenska armija pobjedonosno je završila svoj hod zarobljavanjem krupnih neprijateljevih formacija u zapadnim krajevima zemlje.

Sva borbena dejstva u Jugoslaviji su završena 15. maja 1945, tj. šest dana poslije zvanične kapitulacije njemačkih oružanih snaga na evropskim ratištima, iako je akt o kapitulaciji stupio na snagu 9. maja 1945. Produžetak rata u Jugoslaviji nastao je zbog toga što su njemačke komande željele da izbjegnu zarobljavanje svojih jedinica na tlu Jugoslavije svjesne svojih zločina koje su počinile za vrijeme četvorogodišnje okupacije 1941—1945. Namjera im je bila da se na teritoriji Austrije predaju zapadnim saveznicima. Međutim, glavnini snaga njemačke Grupe armija »E« na čelu s njenim komandantom general-pukovnikom Aleksanderom Lerom to nije pošlo za rukom. U završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije jedinice Jugoslovenske armije nanijele su neprijatelju i njegovim pomagačima velike gubitke: poginulo je oko 100 000, a zarobljeno oko 300 000 neprijateljskih vojnika. Od viših štabova, pored Komande Grupe armija »E« zarobljena su još tri korpusna štaba s armijskim i korpusnim jedinicama, a od operativnih jedinica 11 divizija, dijelovi triju drugih divizija i više borbenih grupa. Strateg te velike pobjede bio je maršal Jugoslavije Josip Broz Tito.

U ovom periodu je završen drugi svjetski rat u Evropi. Crvena armija, koja je nosila glavni teret na evropskim ratištima pobjedonosno je završila svoj veliki otadžbinski rat uspješnim završetkom berlinske i praške operacije: 1. maja vojnici Crvene armije istakli su zastavu nad Rajhstagom, 2. maja zauzet je Berlin, a 9. maja, uz pomoć praških rodoljuba koji su se digli na oružani ustanak u Pragu 5. maja, oslobođen je i Prag.

Zapadni saveznici su na zapadnom frontu takođe završili uništavanje ili zarobljavanje krupnih njemačkih vojnih formacija.

Kao rezultat tih krupnih savezničkih pobjeda u Remsu je 7. maja potpisan Prethodni protokol o bezuslovnoj kapitulaciji svih njemačkih oružanih snaga, dok je 8. maja u Karlhorstu, predgradu Berlina, pot-

pisan konačni akt o kapitulaciji njemačkih oružanih snaga s tim da akt stupi na snagu 9. maja 1945. u 01,00 časova po moskovskom vremenu. Poslije toga njemačka Denicova vlada prestala je da funkcioniše 23. maja, kada su Saveznici uhapsili nacističke prvake da bi ih izveli pred medunarodni vojni sud.

U ovom periodu je na evropskoj političkoj pozornici značajno bilo i to što su Saveznici 4. juna 1945. potpisali u Berlinu Deklaraciju o porazu Njemačke i o prenošenju vlasti na predstavnike četiri velike sile (SSSR, SAD, Veliku Britaniju i Francusku) na osnovu odluka Krimske konferencije, kada je nacistička njemačka podijeljena na četiri okupacione zone. Pored toga, 17. jula otpočela je saveznička konferencija u Potsdamu zvana »Terminal« u prisustvu predsjednika vlade SSSR-a Staljina, predsjednika SAD Hari Trumana i premijera Velike Britanije Vinstona Čerčila, koji je 26. jula podnio ostavku svoje vlade pošto je na izborima od 5. jula većinom glasova pobjedio kandidat laburista Klement Atli; od 28. jula Atli je preuzeo dužnost šefa britanske delegacije na savezničkoj konferenciji u Potsdamu, koja je završila rad 2. avgusta 1945.

Na jugoslovenskom ratištu, jedinom ratištu u to vrijeme na Balkanu (još od jeseni 1944), jedinice Jugoslovenske armije bilježile su svoje najkrupnije pobjede. Pod neposrednim Titovim rukovodstvom jugoslovenska 4. armija oslobodila je cijelu Istru od rijeke Soče s gradom Trstom (osloboden je 1. maja), dok su jugoslovenske 1, 2. i 3. armija i dijelovi 4. armije uspješno slamale otpor neprijatelja u sjeverozapadnim krajevima Jugoslavije oslobodivši 8. maja Zagreb, 9. maja Ljubljanu, Ptuj i Celovec, 10. maja Maribor, Kranj i Škofju Loku, a 11. maja i Jesenice.

U zahvatu uskog pojasa rijeka Drave i Mure jedinicama Jugoslovenske armije sadejstvovala je 1. armija Bugarske narodne armije. Petnaestog maja, kao što je već rečeno, završene su i posljednje borbe na tlu Jugoslavije zarobljavanjem krupnih formacija njemačkih oružanih snaga na širem prostoru Celja, Dravograda i Pliberka (Blajburga).

U takvim uslovima razvijala se i Titova vojna, politička i diplomatska djelatnost. Težište Titove aktivnosti na vojnom planu je tada prvenstveno bilo usmjereno na oslobođenje Istre, Slovenačkog primorja i Trsta, i na zarobljavanje ili uništenje krupnih neprijateljskih formacija u sjeverozapadnim krajevima zemlje, dok je na diplomatskom planu Tito vodio najtežu bitku oko statusa Trsta, Istre, Slovenačkog primorja i Koruške, o čemu se govori u više dokumenata ovoga toma.

U ovom periodu najviše Titovih radova odnosi se na dejstva 4. armije. To su naređenja, direktive i informacije koje je on upućivao direktno Štabu 4. armije ili svom delegatu pri tom štabu general-lajtnantu Arsu Jovanoviću, načelniku Generalštaba JA (takvih se dokumenata objavljuje 13, ne računajući one dokumente koje je po Titovom naređenju upućivao Generalštab JA). U njima je Tito naredivao da se što prije

zauzme Pula, presjeku komunikacije koje iz Istre vode prema Ljubljani i dalje na sjever, spriječe provokacije četnika, ustaša i drugih kontrarevolucionarnih elemenata u Gorici i drugim mjestima pod okriljem Saveznika, obezbijedi držanje položaja na rijeci Soči i što prije na područje Istre dovedu 7. banijska i 8. kordunaška divizija NOVJ, kako bi se na tom prostoru držale respektivne snage u vezi s provokacijama Saveznika i nasilnim ubacivanjem savezničke novozelandske divizije u Trst. Tito je svom delegatu pri Štabu 4. armije u više navrata energično naređivao da interveniše kod Saveznika kako bi se njihove trupe povukle zapadno od Soče poručujući da Trst, Goricu i Tržič zadrže, pa je u vezi s tim naredio: »Mjesta zadržite po svaku cijenu u svojim rukama. Čuvajte se provokacija, ali budite nepokolebljivi. U slučaju njihove vojničke agresije protiv vas dajte odmah vojnički otpor. Čekajte daljnje naređenje«.

Kada su otpočeli razgovori u Beogradu izmedu Tita i Aleksanderovog predstavnika general-lajtnanta Morgana, iz dokumenata saznajemo da je Tito o tome redovno obavještavao Štab 4. armije, kako bi se ovaj znao postaviti prema Saveznicima.

Druga izvanredno važna grupa Titovih radova odnosi se na dejstva 1, 2. i 3. armije i jedinica Glavnog štaba Slovenije na zarobljavanju i uništenju posljednjih i većih njemačkih i kvislinških snaga na širem prostoru Celja, Dravograda, Šoštanja i Pliberka. Tito je zamjerio Štabu 1. armije na usporenom gonjenju neprijatelja i izdao naređenja štabovima 1. i 2. armije da svojim snagama pomognu jedinicama 3. armije u zarobljavanju neprijatelja usmjeravajući ih k pomenutom prostoru i zahtijevajući njihova energična dejstva. U tom smislu je izdao i naredenje Glavnom štabu Slovenije za upotrebu njene 14. divizije. Tom prilikom je Tito naredio i kako da se postupa prema ratnim zarobljenicima zahtijevajući da se poštuje medunarodno ratno pravo, a takode je regulisao i njihov smještaj i predaju u zarobljeničke logore.

Značajno mjesto u Titovim radovima zauzima i nastavak prepiske u prvoj polovini maja s feldmaršalom Haroldom Aleksanderom, vrhovnim savezničkim komandantom na Sredozemlju, oko problema Trsta, Istre i Slovenačkog primorja. Prepiska započeta o tim pitanjima krajem aprila 1945. dostigla je početkom maja kulminaciju, jer je Aleksander, po Čerčilovim direktivama, tražio po svaku cijenu da se jedinice Jugoslovenske armije povuku istočno od linije Trst—Gorica—Tržič (Monfalkone)—Tolmin—Trbiž (Tarvizio). Naravno da Tito nije na to pristajao, pa je Aleksanderu predlagao u svom odgovoru od 1. maja 1945. da linija razgraničenja između jedinica Jugoslovenske armije i savezničkih bude ušće rijeke Soče—Gorica—Tolmin—Trbiž, dok je o lukama Trstu i Puli naglasio da ostaje pri pređašnjem sporazumu misleći na razgovore u Beogradu od 21. do 24. februara 1945. (vid. u tomu 26) kojom prilikom je Tito obećao Aleksanderu da koristi luke Trst i Pulu, kao i »željezničku prugu Trst—Tarvizio za snab-

dijevanje trupa u Austriji«. Međutim, kako su Aleksanderovi odgovori bili negativni, Tito je prihvatio njegovu ponudu da se razgovori nastave u Beogradu u ličnom kontaktu s njegovim načelnikom štaba general-lajtnantom Morganom.

Razgovori između Tita i Morgana održani su 8. i 9. maja 1945. u Beogradu. Jugoslovenski zapisi o tom razgovorima nisu pronađeni, ali postoje britanski dokumenti koji se objavljuju u *Prilozima* i koji bacaju više svijetla na sadržinu tih razgovora. Međutim, iz depeše koju je Tito uputio Štabu 4. armije vidi se da je Tito naredio da se Saveznicima preda na upotrebu pristanište u Trstu, da im se daju magacini za iskrcavanje materijala, obezbijedi potrebna radna snaga i omogući upotreba željezničke pruge i drugih komunikacija koje od Trsta i preko Gorice vode za Austriju. Ali kako do takvog sporazuma nije došlo, problem je prenesen na diplomatsko polje, tj. da se rješava na nivou jugoslovenske, britanske i američke vlade.

Tito je takođe iskoristio odlazak Čerčilovog sina Randolfa iz Jugoslavije, koji se kao član Britanske vojne misije nalazio u zemlji od kraja januara 1944, da bi Čerčilu uputio jedno pismo u kome mu je čestitao na pobjedama koje su njegove »armije, zajedno sa savezničkim armijama, izvojevale na zapadnom i južnom frontu«, da bi u daljem tekstu naglasio opravdani zahtjev Jugoslavije da krajevi »Istra i Slovenačka primorje s Trstom, u prošlom ratu nepravedno pripojeni Italiji, budu pripojeni Jugoslaviji« i pri tom je istakao da misli da »imamo pravo takve zahtjeve postaviti već danas« ne negirajući posljednju riječ mirovne konferencije. Direktan Čerčilov odgovor na ovu Titovu poruku nije pronađen, ali u Britanskim javnom arhivu (Public Record Office) postoji jedna povjerljiva Čerčilova poruka skicirana za feldmaršala Aleksandera iz koje se vidi da je Čerčil izrazio nadu da Tito neće preduzeti ništa što bi njegove jedinice »dovelo u oružani sukob s našima« i da ne vidi razloga »da dođe do takvog odmjeravanja snaga, pošto će sva pitanja suvereniteta na tom području biti ostavljena za mirovnu konferenciju, pa će ih ondje, nakon što budu razmotreni svi zahtjevi, moći složno riješiti«. Pošto je Čerčil zahtijevao od Aleksandera da dostavi svoje mišljenje na tu poruku i da se ona ne smije »koristiti sve dok ne dobijem ovlaštenja Kabineta«, nije poznato da li je ona i u kom drugom obliku upućena Titu, ali se iz nje vidi jasan Čerčilov stav na kome je izgrađena cjelokupna kasnija diplomatska prepiska u vezi s Trstom.

U ovom periodu je veoma značajna Titova politička djelatnost, a posebno u vezi s njegovim posjetama Varaždinu, Zagrebu, Kumrovcu, Ljubljani, Mariboru, Celju, Osijeku i nekim drugim mjestima u oslobođenoj Hrvatskoj i Sloveniji, kao i Aranđelovcu, Mladenovcu, Topoli i Ralji. Prilikom svih tih posjeta Tito je u većini tih mjesta održao govore, koji se objavljuju u ovom tomu. U tim govorima Tito je svuda isticao značaj zajedničke borbe svih jugoslovenskih naroda. Tito je posebno

naglašavao potrebu za jačanjem bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije. Tako je, na primjer, u Zagrebu u svom govoru 21. maja rekao: »To bratstvo i jedinstvo velika je stvar. Bez toga bratstva i jedinstva ne može biti snažne i sretne Jugoslavije, bez snažne i sretne Jugoslavije ne može biti sretne Hrvatske, ne može biti i sretne Srbije, Makedonije, Crne Gore, Slovenije, Bosne i Hercegovine.« Tito je takođe isticao i značaj federativne Jugoslavije naglašavajući da se »tu ne misli na neki separatizam, nego se misli na novo ustrojstvo država, nove Jugoslavije, gdje će svaki moći sam za sebe da upravlja, a u isto vrijeme sačinjavat će jedinstvenu državu kojom ćemo biti ponosni pred čitavim svijetom«.

U toku posjete zapadnim krajevima zemlje Tito nije zaboravio ni ranjenike. On ih je posjetio i na Bledu, i u Zagrebu i u Osijeku i pri tome im je održao prigodne govore i odao priznanje za njihove žrtve i za doprinos izgradnji nove Jugoslavije.

Sve te Titove posjete i svi ti Titovi govori bili su pozdravljeni od mase građana (samo u Zagrebu je, na primjer, bilo prisutno prilikom njegovog govora oko 250 000 ljudi), koji su na taj način izražavali svoju privrženost i njemu i Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji i svoju spremnost daulože sve svoje snage na obnovu zemlje, što je Tito u svojim govorima naglašavao.

U toku tih posjeta Tito je imao i mnoge razgovore s predstavnicima pionira, omladine, sindikata, žena, književnika, umjetnika i drugih kulturnih radnika. Značajna je takođe i Titova posjeta omladinskim radnim brigadama iz Srbije koje su pomagale u prolećnoj sjetvi u Sremu. Tu je Tito zaorao i prvu brazdu. Tito je takođe primio i mnoge delegacije i s njima održao razgovore, što je zabilježeno u dokumentima koji se takođe objavljuju.

Iz dokumenata saznajemo da je Tito održao značajan govor 12. maja 1945. na Osnivačkom kongresu KP Srbije. U veoma opširnom usmenom izlaganju u kome je kao glavne zadatke pred komuniste federalne Srbije istakao učvršćenje narodne vlasti i bratstva i jedinstva, kao i ulaganje svih snaga »u izgradnju naše razorene zemlje«. Tito je u tom govoru istakao da bi bilo pogrešno »da svaki u svome okviru stvara jednu snažnu federalnu jedinicu, Hrvatsku, Srbiju itd. na račun druge«, već da je suština u tome »da iz njih, iz više federalnih jedinica, stvorimo jednu snažnu jugoslovensku nacionalnu državu«. Tito se u svom izlaganju zadržao na problemu Kosova i Metohije i u svom razgovoru s delegacijom te oblasti početkom aprila 1945. (vid. u tomu 27), Tito je rekao da »mi znamo da ste vi pošli u njemačku vojsku, da ste se borili protiv nas, ali to ne znači da mi sada vas pozivamo na odgovornost« i da »mi znamo da ste bili zavedeni, da niste svi koljači i zlikovci, da vas je 90% bilo zavedeno i da je sada na nas red da vam pomognemo« osuđujući pri tome svako mišljenje da »Šiptari na Kosovu budu građani drugorazredni ili trećerazredni«, kao i svaku pojavu šovinizma bilo u kom obliku na području federalne Srbije. Tito se u svom govoru

zadržao i na spoljnoj situaciji u vezi s problemom Istre, Slovenačkog primorja, Trsta i Koruške ističući da »osim Sovjetskog Saveza, drugi Saveznici nam osporavaju prava koja imamo«. Tito je takođe analizirao i stanje na ostalim granicama, pri čemu je iznio pravce spoljne politike nove Jugoslavije u odnosu na Albaniju, Grčku, Bugarsku, Rumuniju i Mađarsku. Govorio je i o značaju »Pakta o uzajamnoj pomoći između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza«, a posebno 10. juna u svom ekspozeu na sjednici Predsjedništva AVNOJ-a pred ratifikaciju ugovora.

Treća istaknuta grupa Titovih radova u ovom periodu jeste njegova diplomatska prepiska sa sovjetskom i britanskom vladom.

Tito je sa Staljinom razmenio više telegrama, ali Staljinovi odgovori na sve njih nisu pronađeni. Radilo se uglavnom o popuni naoružanja jedinica Jugoslovenske armije kad su zapadni saveznici prestali da joj ukazuju ma kakvu pomoć zbog zategnutih odnosa oko Trsta, Slovenačkog primorja, Istre i Koruške. Takođe je postavljeno pitanje školovanje kadra Jugoslovenske armije, upućivanja instruktora, zadržavanja nekih sovjetskih bolnica itd. Poznato je da je svim tim zahtjevima udovoljeno, ali konkretni odgovori nisu poznati.

Poslije neuspjeha razgovora Tito—Morgan u Beogradu 8. i 9. maja 1945. situacija oko Istre, Slovenačkog primorja, Trsta i Koruške bila je krajnje zategnuta. Iz onoga što se o tome mnogo godina kasnije saznalo vidi se da su Saveznici vršili i odgovarajuće vrlo opsežne i temeljne pripreme za rat protiv Demokratske Federativne Jugoslavije ukoliko se ne bi našlo političko rješenje za pomenute probleme, jer je i Harold Makmilan, politički predstavnik britanske vlade (ministar-rezident) pri Vrhovnoj savezničkoj komandi na Sredozemlju, nedvosmisleno 10. maja 1945. upozorio Forin ofis da »maršal Tito neće popustiti u pogledu pitanja suvereniteta nad Julijskom krajinom«. Tako je kod zapadnih saveznika preovladalo mišljenje o upotrebi sile, iako je, na primjer, feldmaršal Aleksander u jednoj depeši Čerčilu rekao: »Siguran sam da će naši vojnici slušati naredbe, no sumnjam da će ponovo ući u borbu, ovaj put s Jugoslovenima, s istim oduševljenjem s kojim su se borili protiv omrznutih Nijemaca«.

Petnaestog maja Stivenson je predao Titu notu britanske vlade u kojoj nije bilo nikakvih odstupanja u vezi s Aleksanderovim predlozima koje je Morgan izložio u razgovorima s Titom 8. i 9. maja u Beogradu. Iz Titovog odgovora od 17. maja saznajemo da je on ostao na svojim ranijim stanovištima, čime zapadne savezničke vlade nisu bile zadovoljne. Iz dokumenata Ministarstva spoljnih poslova Sovjetskog Saveza nazire se kao vjerovatnost da je Tito u vezi s tim problemom kontaktirao sa sovjetskom vladom svakako preko ambasade SSSR-a u Beogradu. Dokumenti o tome nisu pronađeni, ali je Ministarstvo spoljnih poslova SSSR-a objavilo deo prepiske s vladama SAD i Velike Britanije, pa se vidi da je tako, na primjer, Staljin intervenisao 22. maja kod Hari Trumana, predsjednika SAD, ističući legitimna jugo-

slovenska prava na Istru i Trst i da se takvim savezničkim stavovima čini nepravda Jugoslovenskoj armiji i jugoslovenskim narodima koji su dali mnoge žrtve u borbi za nacionalna prava Jugoslavije i za opštu stvar Ujedinjenih nacija. Staljin je takođe osudio Aleksanderovo istupanje, o čemu je i Tito dao svoju izjavu za štampu, koja se objavljuje u ovom tomu.

Zbog pritiska zapadnih savezničkih vlada, 9. juna u Beogradu je ministar spoljnih poslova dr Ivan Šubašić, uz Titovu saglasnost, potpisao s britanskim i američkim ambasadorom Sporazum o Julijskoj krajini između Jugoslavije, s jedne strane, i Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država, s druge strane, čime je sporna teritorija podijeljena na dvije zone: zonu A pod anglo-američkom i zonu B pod jugoslovenskom upravom.

Slično je bilo i u pogledu Koruške. Sovjetski Savez je i u ovom slučaju dao podršku Jugoslaviji, ali su se zapadni saveznici usprotivili pozivajući se na sporazum postignut u Jalti, pa su se u vezi s tim i jedinice jugoslovenske 3. armije morale povući s teritorije Austrije, iako je sovjetska vlada dozvolila njihovo zadržavanje na jednom dijelu sovjetske okupacione zone. U vezi s problemom Koruške Tito je razmijenio note sa savezničkim vladama, da bi na kraju zbog suprotstavljanja zapadnih saveznika izdao naređenje Štabu 3. armije da se njegove jedinice povuku na staru jugoslovensko-austrijsku granicu iz 1938. Sve se to objavljuje u ovom tomu.

Pored svega pomenutog u ovom tomu nalaze se i mnogi drugi značajni Titovi radovi, kao što su naredbe o formiranju 5. i 6. armije i 1. tenkovske armije. Time je Jugoslovenska armija na kraju rata imala 6 pješadijskih i 1 tenkovsku armiju s oko 800 000 ljudi pod oružjem, računajući tu i vojnoteritorijalne jedinice u vojnim oblastima širom oslobođene zemlje.

Iz niza drugih dokumenata saznajemo da je Tito izdao više naredbi u kojima je za uspješna dejstva pohvalio jedinice 1, 2, 3. i 4. armije, da je regulisao formiranje Odsjeka za ratne zarobljenike Generalštaba JA i upotrebu pripadnika JA za poljoprivredne radove; da je izdao naređenje o dodeljivanju »Ranjeničke značke«; da je Generalštab JA po njegovom naređenju uputio depešu svim potčinjenim štabovima za korektan postupak prema ratnim zarobljenicima i naređenje Štabu 2. armije da presiječe odstupnicu neprijateljskim jedinicama koje odstupaju iz Zagreba prema Brežicama i Krškom; da je u svojstvu predsjednika Ministarskog savjeta DFJ predložio kraljevskim namjesnicima određivanje jednog broja ambasadora; da je održao prigodan govor narodu okupljenom na grobu Neznanog junaka na Avali kada je taj grob posjetio sa članom Akademije nauka SSSR-a Arkadijem Sevastijanovičem Deržavinom; da je regulisao prijem 8 000 Albanaca za popunu jedinica 1. armije; da je izdao naređenja za popravku uništenih željezničkih komunikacija u Hrvatskoj i Sloveniji; da je održao prigodan govor prilikom predaje Ordena narodnog heroja sovjetskom

maršalu Tolbuhinu; da je izvršio smotru 1. armije Bugarske narodne armije pri njenom povratku u domovinu i tom prilikom je održao prigodan govor i lično uručio mnoga odlikovanja njenim pripadnicima na čelu s njenim komandantom general-lajtnantom Vladimirom Stojčevom; da je zabranio general-majoru Ivanu Rukavini, šefu Jugoslovenske vojne misije u Parizu, da se sastaje s Mačekom; da je ukinuo vojnu cenzuru i glavne štabove Hrvatske, Makedonije, Srbije i Slovenije; da je preduzeo mjere u vezi s provokacijama na jugoslovensko-grčkoj granici itd.

Sve to govori o velikoj Titovoj aktivnosti na kraju rata i neposredno poslije oslobođenja zemlje, kao i o političkoj pripremi narodnih masa za predstojeće izbore za Ustavotvornu skupštinu DFJ, tj. za glasanje za oblik društvenog uređenja (oblika vladavine).

U ovome tomu u *Prilozima* se objavljuje 7 dokumenta od kojih su pet britanskog porijekla i odnose na razgovore Tito—Morgan u Beogradu 8. i 9. juna 1945. Jugoslovenska verzija ovih razgovora do sada nije pronađena. Ostala dva dokumenta su izjave jugoslovenske vlade od 21. maja i 5. juna 1945. povodom potpisivanja sporazuma s vladama Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država u vezi s Istrom, Trstom i Slovenačkim primorjem.

Na kraju smatram za svoju obavezu da s nekoliko riječi zahvalim svim onim institucijama i pojedincima koji su mi olakšali rad na pripremi šest tomova *Sabranih djela Josipa Broza Tita* (23—28).

Na prvom mjestu zahvaljujem Vojnoistorijskom institutu, koji mi je omogućio da pod veoma povoljnim okolnostima izvršim izbor dokumenata za koje većinom nisu postojale nikakve uputnice u vrijeme kada sam pripremao pomenute tomove. Zahvalan sam arhivisti drugu Milanu Repcu na pruženoj pomoći, i drugarici Nataliji Matić i drugu Živoradu Nešoviću na brzim uslugama u kseroksiranju i fotokopiranju dokumenata.

Zahvalan sam Arhivu Inštituta za zgodovino delavskega gibanja u Ljubljani i Arhivu CKSKJ, koji su mi pružali takođe brze usluge u izboru Titovih dokumenata.

Arhiv Ministarstva odbrane Sovjetskog Saveza stavio nam je na raspolaganje cjelokupnu prepisku (depeše) Tito—Tolbuhin, koje je dr Ubavka Vujošević donijela sa sobom iz Moskve. Fotokopije tih dokumenata stavio sam na raspolaganje Vojnoistorijskom institutu. Zahvaljujem Arhivu MNO SSSR-a i drugarici Vujošević.

Zahvaljujem i dr Dušanu Biberu, naučnom savetniku Inštituta za zgodovino delavskega gibanja u Ljubljani, koji je u Britanskom javnom arhivu (Public Record Office) izabrao desetine hiljada dokumenata, među njima i cjelokupnu do sada otvorenu prepisku Tito—Čerčil, bez koje bi ovaj tom bio siromašniji. Zahvalan sam dr Biberu i Public Record Office-u na uslugama.

Zahvaljujem i inž. Nikoli Petroviću, članu PKKPJ za Vojvodinu, članu Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije i članu Predsjedništva AVNOJ-a, koji mi je stavio više originalnih dokumenata na raspolaganje za objavljivanje i komentare. Kopije tih dokumenata predao sam takođe Vojnoistorijskom institutu.

Zahvalan sam na kraju i svim recenzentima i tehničkom osoblju Instituta za savremenu istoriju, kao i drugovima i drugaricama iz Izdavačkog centra »Komunist«, korektoru šest tomova i grafičkom osoblju BIGZ-a, s kojim sam svima ostvario vrlo dobru saradnju, a posebno jezičkom redaktoru profesoru Miloradu Simonoviću koji je krajnje savjesno obavio svoj posao.

Zahvaljujem takođe i svim onim ratnim i mirnodopskim fotoreporterima koji su svojim lijepim fotografijama i na taj način obilježili Titovu aktivnost. Njihova imena su nam nepoznata. Vjerovatno su tu fotografije iz zbirki Sava Orovića, Žorža Skrgina i drugih nepoznatih autora. Zahvalan sam takođe general-majoru dr Josipu Štajneru Štefu, koji mi je ustupio do sada neke neobjavljene fotografije iz ličnog albuma, a takođe i muzejima u Ljubljani i Mariboru za slične fotografije i Vojnom muzeju u Beogradu.

Na kraju, što se tiče autorizacije dokumenata, potrebno je naglasiti da je Tito autorizovao dokumente za života do 15. maja 1945. izuzimajući dokumente čije je porijeklo iz Public Record Office-a (PRO). Neautorizovani dokumenti koji nisu imali Titov potpis brižljivo su razmotreni i uvršteni u ovaj tom, kao i 16 dokumenata koji su stavljeni na raspolaganje Redakciji poslije Titove smrti iz njegovog arhiva. To su mahom radiogrami koje je Tito upućivao E. Kardelju u vezi sa situacijom oko Trsta, Julijske krajine, Slovenačkog primorja i Koruške, kao i njegova razmjena telegrama s Dimitrovom u Moskvi oko nekih tekućih pitanja. Autorizaciju neautorizovanih dokumenata je izvršila komisija koju je imenovalo Predsjedništvo CKSKJ u sastavu: Anka Berus, Ljupčo Arsov, Stane Dolanc, Fabijan Trgo, dr Pero Damjanović, Marko Šunjić.

Milovan Dželebdžić

JOSIP BROZ TITO — SABRANA DJELA
1. maj — 6. jul 1945.

FELDMARŠALU GOSPODINU [HAROLDU] ALEKSANDERU [VRHOVNOM SAVEZNIČKOM KOMANDANTU NA SREDOZEMLJU]

Vašu depešu sa pet tačaka[1] u pogledu odnosa i operativne zone između savezničkih armija i Jugoslovenske armije u Istri i Slovenačkom primorju primio sam i temeljno proučio.[2]

Od našeg posljednjeg sastanka i razgovora[3] pa do danas situacija se promijenila utoliko što su jedinice moje 4. armije, uz sadjejstvo slovenačkih jedinica*, uz vanredno velike napore i žrtve, razbile njemačke odbrambene linije od Rijeke do Trsta, gdje sada vode ulične borbe.** Osim toga, naše trupe su oslobodile gotovo cijelu Istru, osim gradova Pula, Rovinj i još nekoliko, gdje se takođe vode ulične borbe.[4] U vezi sa svim tim, mogu Vam saopštiti slijedeće:

Radi što skorijeg oslobođenja Jugoslavije i opkoljavanja svih neprijateljskih snaga u Jugoslaviji, ja sam stvorio slijedeći plan koji se već izvršava.

1. Osloboditi Istru, Trst i Monfalkone*** do rijeke Soče i brzo prodirati uz rijeku Soču prema austrijskoj granici.

2. U vezi s tim određuje se i operativna zona trupa pod mojom komandom, tj. na rijeci Soči, na liniji: ušće rijeke Soče (Portorozego)**** — Gorica — Tolmin — Tarvizio (Trbiž)*****.

3. Prema pređašnjem sporazumu, ja ostajem pri tome da Vi koristite luku Trst i Pulu, kao i željezničku prugu Trst—Tarvizio za snabdijevanje trupa u Austriji.

4. Prema tome, molim Vas da izdate Vašim trupama naredenje da uspostave kontakt na određenoj liniji s mojim trupama, gdje će se o detaljima dalje koordinacije dogovoriti na licu mjesta.

5. Slažem se s tim da one moje jedinice ili partizanski odredi koji se nalaze zapadno od određene linije potpadnu pod Vašu komandu.[5]

6. Slažem se i zahvaljujem Vam na mišljenju da je potrebno održati najprisnije odnose izmedu naših i Vaših trupa čim se sastanu radi koordinacija zajedničkih operacija protiv zajedničkog neprijatelja.

---

* Misli se na jedinice 9. udarnog korpusa Glavnog štaba Slovenije.

** Opširnije o tim borbama govori se u nap. 6.

*** Tako se na italijanskom jeziku zove grad Tržič.

**** To je mjesto na ušću rijeke Soče.

***** Slovenački naziv za grad Tarvizio.

7. Samo se po sebi razumije da u cijeloj naprijed označenoj zoni operacija mojih trupa ostaju i naše vojne pozadinske i građanske vlasti, koje već funkcionišu.*

S poštovanjem

1. maj 1945.** Maršal Jugoslavije
Beograd Tito

Public Record Office (dalje: PRO), Fond War Office (dalje: WO), reg. br. 202/319, str. 168—169; kseroks kopija u A-VII, Fond WO, k. 8, reg. br. 37—2.

[POHVALA JEDINICAMA 4. ARMIJE, 7. i 9. KORPUSA JA ZA OSLOBOĐENJE TRSTA, GORICE I TRŽIČA]

Prvog maja 1945. godine jedinice naše Četvrte armije, Sedmog i Devetog korpusa nadirući neodoljivo na zapad potpuno su zauzele i oslobodile gradove Trst, Goricu i Tržič, izbivši na širokom frontu na rijeku Soču.[6]

Za izvojevanje ovih sjajnih pobjeda pohvaljujem jedinice Četvrte armije pod komandom general-lajtnanta Petra Drapšina, general-majora Pavla Jakšića, general-majora Karela Levičnika i pukovnika Boška Šiljegovića, jedinice Sedmog korpusa[7] pod komandom pukovnika Franca Poglajena i pukovnika Janeza Hribara i jedinice Devetog korpusa pod komandom pukovnika Viktora Avbelja i potpukovnika Jožeta Borštnara***

* Potpunije o uspostavljanju vojnopozadinskih teritorijalnih organa i narodne vlasti govori se na str. 10.

** Tito je identičan tekst uputio depšom iz Beograda 30. aprila 1945. Štabu 4. armije JA, koju je ovaj primio sutradan. 1. maja (A-VII, k. 17—A, reg. br. 17—1). Tito se na to odlučio da bi upoznao taj štab kako bi se znao u pomenutim pitanjima postaviti prema Saveznicima. Međutim, priređivač se odlučio na objavljivanje ovog pisma porijeklom iz Britanskog javnog arhiva (PRO) zbog toga što ono nosi Titov potpis, dok kopija (ili original) tog pisma s Titovom potpisom u jugoslovenskim arhivama do sada nije pronađena.

*** *Petar Drapšin* je u to vrijeme bio komandant 4. armije JA; *Pavle Jakšić* je tada bio načelnik štaba 4. armije JA; *Karel Levičnik* se u to vrijeme nalazio na dužnosti komandanta artiljerije 4. armije JA; *Boško Šiljegović* je tada bio politički komesar 4. armije JA; *Franc Poglajen* je u to vrijeme bio komandant 7. udarnog korpusa 4. armije JA; *Janez Hribar* je tada bio politički komesar 7. udarnog korpusa 4. armije JA; *Viktor Avbelj* se u to vrijeme nalazio na dužnosti političkog komesara 9. udarnog korpusa JA Glavnog štaba Slovenije; *Jože Borštnar* je tada bio komandant 9. udarnog korpusa JA Glavnog štaba Slovenije.

Izražavam svoju zahvalnost svim borcima i rukovodiocima jedinica koje su izvojevale ove sjajne pobjede.
Neka je slava palim junacima za oslobođenje naše otadžbine!

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

1. maj 1945.
Beograd

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
Tito

»Борба«, 2. мај 1945.

ZA GENERALA ARSA [JOVANOVIĆA, DELEGATA VRHOVNOG KOMANDANTA PRI ŠTABU 4. ARMIJE JA]

1. Saopštite šefu engleske misije* da nije tačno da se njihove savezničke trupe bore u Trstu, već da se iste nalaze više od 100 km od Trsta na zapadu. U Trstu se bori samo naša vojska. To što vam je saopštio šef engleske misije ordinarna je laž i obmana.[8]
2. Saopštite šefu engleske misije da po našem planu operacije naše trupe imaju izbiti na donji tok Soče od Gorice duž Soče, obuhvatajući gradove Goricu i Monfalkone. Prema tome, naša operativna zona je do Soče s jasno postavljenim oper[acijskim] ciljevima za naše trupe, u koju nemaju prava ni potrebe da ulaze savezničke trupe. U vezi s tim savezničke trupe mogu tražiti dodir s našim snagama samo na donjoj Soči.[9]
3. Engleska vojna misija kod GŠ Slovenije takođe je pokušala da obmane i slaže GŠ Slovenije o situaciji Trsta. Odmah saopštite GŠ Slovenije da bude oprezan i da ne nasijeda lažima engleske vojne misije, već da se upravlja po ovom naređenju koje vam šaljemo.
4. Saveznici misle koristiti Trst kao bazu za snabdijevanje u slijedećem periodu operacija, to jest kada se operacije naše Armije u Slovenačkom primorju završe i kada se naše i savez[ničke] snage orijentišu na sjever prema Austriji. Za ovo će blagovremeno uslijediti moje naređenje.**

---

* Šef Britanske vojne misije pri Štabu 4. armije JA bio je tada potpukovnik Džon Klark.
** To naređenje Tito je izdao 9. maja 1945 (vid. str. 25).

5. U toku današnjeg dana o svim iznijetim pitanjima pismeno ću se objasniti s feldmaršalom Aleksanderom.[10] Za sada vi postupite ovako kako vam je naređeno.

1. maj 1945.* Tito
[Beograd]

A-VII, k. 316, reg. br. 5—25/2.

VRHOVNOM KOMANDANTU CRVENE ARMIJE MARŠALU SOVJETSKOG SAVEZA J.V. STALJINU

U ime Jugoslovenske armije i naroda Jugoslavije toplo pozdravljam ogromnu pobjedu slavne Crvene armije pod Vašim komandovanjem, koja je zauzela Berlin i uništila ognjište njemačke fašističke agresije.[11]

Narodi Jugoslavije odaju veliku blagorodnost herojskim borcima nepobjedive Crvene armije i Vama, velikom nadahnjivaču slavnih pobjeda nad opštim neprijateljem.

Da živi slavna i nepobjediva Crvena armija!

2. maj 1945. Tito
Beograd

»Борба«, 5. мај 1945.

---

* Vrhovni komandant JA uputio je ovu depešu 30. aprila 1945. iz Beograda (vid. A-VII, k. 47, reg. br. 1—7/1). U ovom tomu objavljuje se primljena depeša u Štabu 4. armije JA, pošto je poslata depeša od 30. aprila 1945. pronađena naknadno, tj. kad je 27. tom već bio odštampan, pa se nije mogla u njega uključiti.

[GLAVNOM ŠTABU SLOVENIJE]

Nijemci kapitulirali pred anglo-američkim snagama u Italiji, Tirolu i Koruškoj.* Odmah uputite 14. div[iziju] u Korušku prema Celovcu za zadatkom da zaposjedne Celovec i ostale naše oblasti u Koruškoj.[12] Izvijestite o izvršenju.[13]

2. maj 1945. Tito
[Beograd]

Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja SR Slovenije (dalje A-IZDG SRSI), k. 41, f. III.

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]
ZA GENERALA ARSA [JOVANOVIĆA]

Odmah nam javite operativnu cituaciju na cijelom vašem operativnom području, gdje se nepr[ijatelj] još drži i daje otpor.[14] Javite raspored vaših snaga, gdje su sada, kada će stići i kuda 7. i 8. arnautska** div[izija]. Drugo: potrebno je da brzo napadnete i zauzmete Pulu.[15] Treće: izvršite pripreme za orijentaciju jačih snaga prema sjeveru i dalje i u tom smislu pošaljite nam svoj prijedlog.

Pri tom ne uzimajte u obzir direktno zauzimanje Ljubljane, već imajte u vidu presijecanje nepr[ijateljske] odstupnice u izvorišnom dijelu Save.[16] Poslije toga u Trstu, Gorici i Tržiču treba da ostanu najmanje tri odabrane divizije.[17] Četvrto: javit ćete nam hitno rezultate dosadašnjih borbi u pogledu nepr[ijateljskih] gubitaka i plijena u Istri i Slovenačkom primorju.[18]

2. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 316, reg. br. 5—25/2.

---

* Detaljnije o kapitulaciji njemačkih snaga u Italiji govori se u tomu 27, nap. 277.

** Tako piše u originalu primljene depše. Ovu grešku je vjerovatno učinio radio-telegrafist prilikom prijema depeše u Centru veze 4. armije JA. Rečenica treba da glasi: Javite raspored vaših snaga, gdje su sada, kada će stići i kuda 7. i 8. kordunaška divizija. Da je riječ o 7. banijskoj i 8. udarnoj (kordunaškoj) diviziji, vidi se iz operativnog izvještaja Štaba 4. armija od 3. maja 1945. Generalštabu JA (*Zbornik NOR*. tom XI, knj. 4, dok. br. 77).

ZA GEN[ERALA] ARSA [JOVANOVIĆA, DELEGATA VRHOVNOG KOMANDANTA PRI ŠTABU 4. ARMIJE JA]

Nijemci kapitulirali u Italiji, Tirolu i Koruškoj.* Predaju se američkim snagama. Situacija nalaže da hitno uputite dvije dobre divizije pravcem Tolmin—Trbiž—Beljak sa zadatkom da upadnu u Korušku i zaposjednu Beljak i Celovec.[19] Ubrzajte pokret 7. i 8. divizije za Slov[enačko] primorje.[20] Izvijestite što ste po ovome preduzeli.[21]

2. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 316, reg. br. 5—27/2.

FELDMARŠALU GOSPODINU ALEKSANDERU

Ovog trenutka primio sam depešu od Komande moje 4. armije s obavještenjem da su tenkovske i pješadijske jedinice savezničkih snaga, kojima Vi komandujete, bez ikakvog prethodnog objašnjenja ušle u Trst, Goricu i Monfalkone, gradove koje su oslobodile snage Jugoslovenske armije. Pošto ja ne znam šta to znači, molim Vas da mi povodom toga hitno javite Vaše mišljenje.[22]

S poštovanjem

3. maj 1945. Maršal Jugoslavije
Beograd J.B. Tito

PRO, Fond WO, reg. br. 202/319, str. 163.

[ŠTABU 2. ARMIJE JA]

Uputite za Beograd slijedeće drugove: pukovnika Velimira Kneževića, p[ot]puk[ovnika] Stevu Rauša, majora Nikolu Prodanovića s ostalim oficirima operativnog odsjeka 5. korpusa, majora Đuru Štrpca, poručnika Pavla Nađa s radio-telegr[afskim] i telef[onskim] stručnjacima pri štabu 5. korpusa, majora Gojka Latinovića, kapetana Marka Pejakovića, poručnika Mirka Pehača, majora [Milana] Špoljara, majora Krešu Majera, poručnika Milu Sokolovića, majora Laza Radoševića, poručnika Smajila Eškića i ostale oficire Pers[onalnog] odj[eljenja]

* Potpunije o toj kapitulaciji njemačkih snaga govori se u tomu 27, nap. 277.

5. korpusa bez šefa Odj[eljenja]. Poručnika Špegara Milana s ostalim šifrantima 5. korpusa, radio-telegrafistu Vakora s rad[io]-stanicama, nastavnike pješ[adijskog], art[iljerijskog], rad[io]-telegraf[skog], in[ženjerijskog] i kursa za vezu sa slušaocima svih kurseva oficirske škole takođe uputite. Gore navedeni rukovodioci treba da se što prije upute, bez obzira na to da li su već negdje raspoređeni i da li su se svi iskupili. Stavite im najmanje 2 kamiona na raspolaganje za prebacivanje do Beograda.[23]

3. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 43, reg. br. 16—6/1.

2. ARMIJA [JA — ZA ŠTAB]

Poslije likvidacije nepr[ijatelja] u rejonu Karlovca* vaš opšti pravac treba da bude Novo Mesto—Ljubljana, a na pravcu Zagreb ostavite bočno osiguranje.

3. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 43, reg. br. 16—6/1.

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]
ZA ŠILJEGOVIĆA [BOŠKA]
ZA GENERALA ARSA [JOVANOVIĆA]

1. S obzirom na to što će naše jedinice koje budu zapadno od Soče potpasti pod komandu feldmaršala [Harolda] Aleksandera, to na područje zapadno od Soče ne upućivati naše regularne jedinice kako iz IV armije tako ni iz IX korpusa i drugih formacija. Izuzetak čine još neki partizanski odredi koji su ranije bili na tom terenu i ostaće zapadno od Soče.[24] 2. Liniju Soče držati čvrsto u svojim rukama. Preko Soče na istoku ne dozvoliti da vam se provlače razni talijanski, austrijanski i četnički elementi i drugi nepr[ijatelji] naše borbe. O tome voditi strogo

---

* Ovo Titovo naređenje izvršeno je tek 7. maja 1945, tj. kada je oslobođen Karlovac. Tada je Štab 2. armije izdao naređenje potčinjenim jedinicama u vezi s ovim naređenjem i naređenjem Generalštaba JA koje je ovaj uputio Štabu 2. armije 7. maja 1945. po Titovoj zapovijesti.

računa, zavesti najstrožu kontrolu i budnost na cijelom prostoru istočno od Soče. Organizovati komande mjesta i komande gradova, uspostavljajući vojnoteritorijalnu vlast na cijelom području sve do Soče.[25]

3. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 316, reg. br. 4—17/2.

ZA GENERALA ARSA [JOVANOVIĆA]

Saopštite komandi tamošnjih savezničkih trupa u moje ime da najstrože protestujem i da zahtijevam da se povuku na liniju koja je određena, tj. preko Soče.[26] Zauzmite sve strateške položaje u gradovima: Trst, Gorica i Monfalkone [Tržič]. Ne dopuštajte im nikakvog miješanja u naše vojnopozadinske i civilne vlasti. Prikupite i koncentrišite u tim mjestima sve raspoložive snage. Mjesta zadržite po svaku cijenu u svojim rukama. Čuvajte se provokacija, ali budite nepokolebljivi. U slučaju njihove vojničke agresije protiv vas dajte odmah vojnički otpor.[27] Čekajte daljnje naređenje.*

3. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 316, reg. br. 5—27/2.

ZA GENERALA ARSA [JOVANOVIĆA]

Prema izvještajima druga [Borisa] Kidriča** u Gorici su engleski tenkovi štitili talijanske fašističke demonstracije protiv nas.[28] Odmah u Goricu uputite naše regularne odabrane trupe koje će biti u stanju da suzbiju svaki pokušaj uperen protiv nas i naše vojske i koje će sigurno držati ovo mjesto u svojim rukama.

Uopšte na cjelokupnom području sve do Soče upotrebite najenergičnije mjere protiv svih neprijateljskih elemenata koji bi pokušali da

---

* Vid. sledeći dokument.

** Boris Kidrič je tada bio politički komesar Glavnog štaba Slovenije.

u vidu raznih demonstracija, sabotaža i slično rade protiv naše vojske i naših tamošnjih vojnih i civilnih vlasti.[29]

3. maj 1945. [Beograd] Tito

A-VII, k. 316, reg. br. 5—27/2.

POHVALA JEDINICAMA ČETVRTE ARMIJE I JEDINICAMA MORNARICE POVODOM OSLOBOĐENJA RIJEKE I PULE

Jedinicama Četvrte armije i jedinicama mornarice

Poslije jedanaest dana žestokih i ogorčenih uličnih borbi, osvajajući kuću po kuću, trupe naše IV armije slomile su očajnički otpor jakih njemačkih snaga i danas, 3. maja 1945. godine, zauzele i oslobodile veliku pomorsku luku i grad Rijeku.[30]

U ovim borbama potučene su i potpuno uništene dvije njemačke divizije i druge samostalne fašističke formacije.[31]

Trupe naše mornarice, pošto su izvršile uspješan desant na području Istre, poslije četiri dana ogorčenih borbi slomile su veoma jak otpor neprijatelja i danas, 3. maja 1945. godine, zauzele i oslobodile grad i veliku pomorsku i ratnu luku Pulu, uništivši potpuno neprijateljski garnizon.[32]

Na taj način potpuno je slomljen neprijateljski otpor na čitavom području Istre i Slovenačkog primorja i obje ove pokrajine potpuno su oslobođene i očišćene od okupatora.

Za izvojevanje ovih sjajnih pobjeda pohvaljujem junačke trupe naše slavne IV armije pod komandom general-majora Petra Drapšina, general-majora Pavla Jakšića i pukovnika Boška Šiljegovića i hrabre trupe naše mornarice pod komandom general-majora Josipa Černog i pukovnika Dragiše Ivanovića.

Izražavam svoju zahvalnost svima borcima i rukovodiocima jedinica koje su izvojevale ove sjajne pobjede.

Neka je slava palim junacima za oslobođenje naše otadžbine!

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

3. maj 1945.
Beograd

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
Tito

»Борба«, 5. maj 1945.

[PRVOJ BUGARSKOJ ARMIJI — ZA GENERAL-LAJTNANTA VLADIMIRA STOJČEVA]

Najtoplije Vam se zahvaljujem na čestici koju ste mi uputili prilikom proslave Prvog maja.*

Vama i Vašoj armiji želim velike uspjehe u posljednjim bitkama protiv njemačkih zavojevača — vječnih neprijatelja slovenskih naroda.

3. maj 1945. Maršal Jugoslavije
Beograd Tito

»Политика«, 4. мај 1945.

[NAREDBA ZA FORMIRANJE V ARMIJE JA]

4. maj 1945.
Beograd

Po ukazanoj službenoj potrebi,

NAREĐUJEM:

a) Da se odmah formira V armija, na čelu sa štabom:
komandant: general-major Slavko Rodić[33];
politički komesar: potpukovnik Vojo Kovačević[34];

---

* Ta čestitka vojnika i starješina otečestveno-frontovske 1. bugarske armije je glasila:

»Oficiri, podoficiri i borci Štaba Bugarske narodne armije, okupljeni na svečanoj skupštini povodom međunarodnog borbenog praznika rada Prvog maja, izražavaju vam — organizatoru prvog opšteg narodnog ustanka u porobljenoj Evropi protiv zverskog fašizma, plameni borbeni pozdrav. U žestokoj zajedničkoj krvavoj borbi protiv okupatora i protiv velikobugarskog i velikosrpskog šovinizma izgradilo se i učvrstilo bratsko prijateljstvo između bugarskog naroda i naroda nove Jugoslavije. Danas vojske nove Jugoslavije i otečetvenofrontovske Bugarske pod vođstvom velikog maršala Sovjetskog Saveza Josifa Staljina zajedno s demokratskim armijama Sjedinjenih Amričkih Država i Velike Britanije nanose poslednje udarce fašističkoj zveri. Mi oficiri, podoficiri i borci Prve bugarske narodne armije uveravamo vas da nećemo žaliti ni svoje snage ni svoj život u borbi protiv fašizma za još tešnje bratstvo među našim bratskim narodima.

Da živi i jača nova Jugoslavija!

Da živi njen vođ slavni maršal Tito!

Da živi i jača nova otečestvenofrontovska Bugarska!

Da živi vođ bugarskog naroda Georgi Dimitrov!

Da živi tesno prijateljstvo među bratskim narodima Jugoslavije i bugarskog naroda!«

(»Политика«, 4. мај 1945)

načelnik štaba: general-major Pavle Ilić[35];
zamjenik komandanta: pukovnik Aleksa Demnijevski-Bauman[36];
prvi pomoćnik načelnika štaba: pukovnik Velimir Knežević[37];
drugi pomoćnik načelnika štaba: pukovnik Jefto Jovanović;
ostala lica potrebna za popunu štaba ove armije odrediće se naknadno.

b) U sastav V armije ulaze slijedeće jedinice:
2. proleterska divizija[38];
22. udarna divizija[39];
37. udarna divizija[40];
49. divizija[41];
50. divizija[42];
24. divizija[43].
41. diviziju[44] odmah rasformirati i njome popuniti 49. i 50. diviziju.

c) Glavni štab Srbije[45] i Glavni štab Makedonije[46] ukinuće se umjesto njih imaju se formirati komande vojno-teritorijalnih oblasti, za što će uslijediti moje naređenje.[47]

d) Glavni štab Srbije i Glavni štab Makedonije obavezni su dati potrebne kadrove za popunu Štaba armije i ostalih armijskih jedinica, kao i potrebna materijalna sredstva za brzo funkcionisanje Štaba armije.

Izvršenju ovog naređenja pristupiti odmah.

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
J.B. Tito

Dostavljeno:
Pers[onalnom] odjel[jenju] MNO;
Org[anizacijskom] odjel[jenju] MNO;
Štabu V armije i
Glavnom štabu Srbije i [Glavnom štabu] Makedonije.

A-VII, k. 25-A, reg. br. 37—2/2-I.

FELDMARŠALU GOSPODINU ALEKSANDERU

Na Vašu depešu od 4. maja prinuđen sam odgovoriti Vam sljedeće.

Iznenadila me je Vaša sklonost da posumnjate u poštivanje s moje strane sporazuma koji smo mi postigli u Beogradu.[48] To me iznenađuje tim više što ja nisam obavezan samo vojnom dužnošću vrhovnog komandanta nego i dužnošću predsjednika vlade, koji mora voditi brigu u prvom redu o interesima svoje zemlje.[49] Iznenađuje me tim više

što sam ja Vama u svojoj depeši od 2. maja* jasno naglasio da ostajem kod svoje riječi date Vam u Beogradu da Vi koristite luke Trst i Pulu kao komunikacije prema Austriji za snabdijevanje svojih trupa.

Situacija se u posljednje vrijeme izmijenila zbog toga:

1. Što su moje trupe vrlo brzo napredovale do linije Rijeka—Postojna[50], a vaše iskrcavanje u Trstu kao što sam se nadao nije uslijedilo.

2. Uslijed primirja koje ste Vi stvorili na talijanskom frontu s njemačkim snagama,[51] moje su snage došle u nezgodan položaj jer su Nijemci pojačavali svoje snage na našem frontu i zbog toga sam naredio svojim trupama da jednim smjelim manevrom zauzmu komunikacije koje vode ka Rijeci od Postojne i Trsta i da u isto vrijeme napadnu i sam grad Trst. Ova operacija je potpuno uspjela. Kada su njemačke snage u Italiji kapitulirale ja sam izdao naređenje da se brzo zauzme grad Manfalkone i zaposjedne linija na rijeci Soči da bi se obezbijedile operacije u samom gradu Trstu odnosno da bi se Nijemcima spriječilo dovlačenje pojačanja s talijanskog sektora.

Istovremeno s kapitulacijom njemačkih trupa u Italiji, Tirolu, Koruškoj i Štajerskoj situacija se izmijenila utoliko što sada ne dolaze u obzir neke teške vojničke operacije s Vaše strane, nego prosto okupacija tih teritorija. A ta činjenica nije bila predviđena u našim razgovorima u Beogradu.

Pitanje zaposijedanja pomenutih teritorija od strane mojih trupa, kao što Vam je sigurno poznato, nema samo vojnički karakter, nego i politički karakter, jer je za te teritorije Jugoslavija mnogo zainteresovana ne samo kao pobjednica na strani Saveznika u ovom ratu protiv Italije, nego i zbog toga što su ti krajevi na prošlim mirovnim pregovorima bili nepravedno prisajedinjeni Italiji.[52] Ja mislim da se našoj izmučenoj zemlji čini velika nepravda kada joj se priznaju samo dužnosti a nikakva prava kao savezničkoj ratujućoj zemlji.

Veoma je nezgodno što su još prije ovoga našeg nesporazuma započele razne diskusije ne samo u talijanskoj već i u savezničkoj štampi oko tih teritorija, a naročito se poslije zauzimanja Trsta od strane naših trupa šire najnetačnije verzije i vrijeđa naša armija, koja je toliko krvi prolila za zajedničku savezničku stvar.

Moram ovdje da pomenem jedan incident koji se dogodio u Gorici, gdje su Vaši tenkovi štitili talijanske fašističke demonstrante, koji su najgrublje napadali našu Jugoslaviju, i nisu dozvolili našim vojnim organima da intervenišu.**

---

* Odnosi se na poruku od 1. maja 1945, a ne od 2. maja, kako piše u britanskim izvorima. Naime, Tito je poruku uputio 1. maja, a Aleksander je tu poruku primio 2. maja 1945 (vid. str. 3).

** Više o tom incidentu vid. na str. 18.

Ja Vam još jedanput izražavam zahvalnost za to što ste ispunili svoje obećanje i dali potreban ratni materijal našoj zemlji da bi izvršila zadatke koji su podjednako korisni i našoj zemlji i Saveznicima.

Mislim da ćemo se lako sporazumjeti o načinu izglađivanja ovih nesporazuma i ja sam spreman da odmah pošaljem svog predstavnika u Bari, ali bi bilo još bolje da Vaš načelnik Štaba ode u Trst, gdje se sada nalazi moj načelnik Štaba.[53]

Moje trupe imaju nalog da drže svoju zaposjednutu teritoriju bez ometanja Vaših trupa pri njihovom prolazu k Austriji komunikacijom koja je sporazumom predviđena. Isto tako luka Trst Vam stoji na raspolaganju.

S poštovanjem

4. maj. 1945. Maršal Jugoslavije
Beograd J.B. Tito

PRO, Fond WO, reg. br. 202/319, str. 141—143.

GLAVNI ŠTAB SLOVENIJE*

NAREDBA
VOJNIM JEDINICAMA O UPOTREBI PRIVATNE ZAPREGE
I LJUDSKE SNAGE ZA VOJNE POSLOVE

Proljećna sjetva ove godine uslijeđ ratnih prilika razvija se vrlo sporo. Velike površine zemlje za obrađivanje ostaće neobrađene zbog nedostatka ljudske i stočne radne snage. Da bi se pružila mogućnost poljoprivrednicima da u vrijeme sjetvene kampanje posvete cjelokupnu svoju pažnju i upotrebe i svoju i stočnu radnu snagu za obrađivanje zemlje,

NAREĐUJEM:

Da vojni komandanti u pozadini sve poslove potrebne u vojsci svršavaju pomoću vojničke radne snage, a sve potrebe za prevlačenje ratnog materijala zadovoljavaju upotrebom vojne stočne zaprege. Samo u najvećoj nuždi vojni komandanti mogu ubuduće uzimati od privatnih građana ljudsku i stočnu radnu snagu. U tom slučaju oni

* Ova Titova naredba dostavljena je svim operativnim štabovima neposredno potčinjenim Generalštabu JA; objavljuje se naredba dostavljena Glavnom štabu Slovenije.

moraju obavijestiti komandu pozadine unaprijed i dobiti dozvolu za upotrebu te radne snage. Ukoliko brzina posla bude zahtijevala da se civilna ljudska i stočna radna snaga upotrebe za vojne ciljeve, vojni komandanti su dužni smjesta o tome obavijestiti komandu pozadine s obrazloženjem zašto su morali tako da urade.

6. maj 1945.
[Beograd]

Predsjednik Ministarskog savjeta i
ministar narodne odbrane
J.B. Tito

A-IZDG SRSl, k. 18, f. 1.

GL[AVNI] ŠTAB SLOVENIJE*

S obzirom na potrebu da se u ovoj privrednoj godini obradi i zasije svaka stopa zemlje na oslobođenoj teritoriji Jugoslavije ili zemlje koja bude oslobođena još tokom proljeća i ljeta i da bi se time obezbijedila dovoljna proizvodnja životnih namirnica za narod i vojsku; s obzirom na to da su mnogi zemljoradnici u vojsci i na drugim pozadinskim dužnostima, pa zbog toga postoji opasnost da njihova polja ostanu neobrađena i nezasijena, što bi imalo nepovoljnih posljedica za ishranu cijelog naroda i vojske; najzad, s obzirom na potrebu da se obrade sve površine zemlje napuštene od neprijateljskih naroda** koji su se povukli s nacističkom ili fašističkom potučenom vojskom,

NAREĐUJEM:

Čl. 1. U godini 1945. upotrebiće se za poljoprivredne radove u zemlji i vojska koja se nalazi u pozadini fronta ili u unutrašnjosti zemlje;

Čl. 2. U ovu svrhu staviće se odmah u vezu s komandantima vojnih područja nadležne narodne vlasti, koje su pozvane da se staraju o obradi i zasijavanju zemlje i o ostalim poljoprivrednim radovima. Ove narodne vlasti moraju spremiti konkretne podatke o tome koliko je vojničke radne snage potrebno na njihovom području, kada i u kojem mjestu takve formacije treba da budu smještene. Na osnovu ovih podataka komandant područja organizovaće raspored manjih vojničkih formacija blagovremeno i nastaniće ih u ona mjesta ili atare gdje će se radovi obavljati. Stanovanje vojske organizovaće se prvenstveno u javnim zgradama mjesta, a po potrebi i po privatnim zgradama, a u toku

---

* Ovo Titovo naređenje dostavljeno je svim operativnim štabovima neposredno potčinjenim Generalštabu JA; objavljuje se naređenje dostavljeno Glavnom štabu Slovenije.

** Riječ je o pripadnicima njemačke narodnosti (Folksdojčerima) i mađarskim fašistima.

ljeta pod šatorima, po mogućstvu. Potrebe redovne ishrane zadovoljavaće se na licu mjesta bilo iz zaplijenjenih količina hrane, na napuštenim imanjima, bilo doprinosom životnih namirnica sopstvenika zemlje koja se obraduje, bilo nabavkom, kao što se to i inače radi.

Čl. 3. Ukoliko ministar poljoprivrede predloži s obzirom na potrebe obrade zemljišta, u područjima napuštenim od neprijateljskih elemenata mogu se prebaciti privremeno u centre tih područja pojedini garnizoni iz unutrašnjosti, odakle će se praviti dalji raspored za poljoprivredne radove njihovog ljudstva, kako je to predvideno u čl. 2. Mjesta u koja treba smjestiti garnizone u napuštenim područjima označiće ministar poljoprivrede meni.

Čl. 4. Svaka vojnička formacija na poljoprivrednim radovima imaće najmanje po jednog poljoprivrednog stručnjaka rukovodioca, po čijim se direktivama sprovode svi poljoprivredni radovi i on je komandant takve formacije, neposredni stručni saradnik za sve poljoprivredne poslove. Njegove stručne direktive obavezne su za sve pripadnike vojničke formacije uključujući i komandanta koliko se tiče stručnih poljoprivrednih radova, Kod manjih formacija za radove ovi rukovodioci mogu biti odredeni u nedostatku poljoprivrednih stručnjaka koje će odredivati ministar poljoprivrede i od mjesnih narodnooslobodilačkih odbora uzimajući ih iz reda najboljih poljoprivrednika.

Čl. 5. Da bi se došlo do potrebnog kadra stručnih rukovodilaca za poljoprivredne radove kod vojničkih formacija na radovima, ovlašćuje se ministar poljoprivrede da poziva i mobiliše na obavezan rad sve poljoprivredne stručnjake od 19 do 65 godina starosti.

Za ove poslove mogu biti uzeti i oni poljoprivredni stručnjaci koji su sada mobilisani u vojnim jedinicama, ako to zahtijeva potreba. Njihov raspored će izvršiti ministar narodne odbrane na predlog ministra poljoprivrede.

Čl. 6. Sav potrebni alat za rad moraju pripremiti na vrijeme nadležni narodnooslobodilački odbori, a da to bude sprovedeno staraće se ministar poljoprivrede sporazumno s odgovarajućim resorima i narodnim vlastima federalnih jedinica na čijoj se teritoriji radovi izvode.

Čl. 7. Sve potrebne dopune ovoj naredbi ili tumačenje njenih odredaba vršiće Ministarstvo narodne odbrane po potrebi ili na predlog ministra poljoprivrede.

Čl. 8. Ukoliko zahtijeva potreba koju može utvrditi ministar poljoprivrede sporazumno s narodnim vlastima federalnih jedinica o čijoj se teritoriji radi, može ministar poljoprivrede zatražiti na obavezan rad i druge redove građanstva.

6. maj 1945.
[Beograd]

Predsjednik Ministarskog savjeta i
ministar narodne odbrane
J.B. Tito

A-IZDG SRSI, k. 18, f. 1.

ZA GENERALA ARSA [JOVANOVIĆA]

6. maj 1945.
[Beograd]

1. Da li je tačno da se jedna engleska motorizovana div[izija kreće od Tržiča k Trstu, kako nam javlja GŠ Slovenije?[54] 2. Smatramo da bi u Trstu, kao i oko samog Trsta trebali imati tri naše odabrane divizije. 3. Javite tačno naše posade u Trstu—Gorici i Tržiču kao i engleske.[55]

A-VII, k. 316, reg. br. 5—32/2.

ŠEFU BRIT[ANSKE] VOJNE DELEGACIJE*[56]

Danas sam primio depešu od IV armije u kojoj se, između ostalog, kaže i ovo:[57] »Saveznički avioni već tri dana nadlijetaju opkoljenu njemačku grupu kod Elšana protiv koje naše snage vode borbu, ali saveznički avioni je uopšte ne bombarduju niti mitraljiraju i na taj način joj dižu moral.

Jutros su 4 engleska lovca mitraljirala našu kolonu kod Logateca, prouzrokovali dosta žrtava, među kojima je i teško ranjen komandant jedne brigade 29. div[izije] Rade Anđakotić**.«

Ciljevi za vašu avijaciju na ovom sektoru nisu davani. U vezi s time što saveznički avioni uopšte ne podržavaju naše akcije, a dolazi do ovakvih incidenata i žrtava na našoj strani, molim gospodina feldmaršala Aleksandera da obustavi svako nadlijetavanje savezničke avijacije cijele zone naših operacija.

Ovo tražim zbog toga da bi se izbjegao svaki neželjeni incident, da bi se izbjegle žrtve.***

6. maj 1945.
[Beograd]

S poštovanjem
maršal Jugoslavije
Tito

A-VII, k. 316, reg. br. 5—34/2.

---

* Šef Britanske vojne delegacije pri Štabu 4. armije JA je bio potpukovnik Džon Klark.

** Tako piše u originalu; pogrešno, treba: Radovan Šakotić.

*** Ova se depeša malo razlikuje od originala koji se nalazi u Britanskom javnom arhivu (PRO). Redakcija se odlučila za objavljivanje ove depeše, koja je dostavljena preko generala Arsa Jovanovića, načelnika Generalštaba JA, potpukovniku Džonu Klarku.

MINISTRU PREDSJEDNIKU NJEGOVOG KRALJEVSKOG VELIČANSTVA GOSPODINU VINSTONU ČERČILU

Ekselencijo,

Koristim priliku da Vam preko Vašeg sina Randolfa* izručim svoj srdačan pozdrav i pozdrav naroda Jugoslavije.

Moram da priznam da smo ovdje svi radosno uzbuđeni što je konačno došao ovaj veliki dan pobjede Ujedinjenih nacija i završetak jedne džinovske borbe u kojoj su Ujedinjene nacije dale neizmjerne žrtve.[58] Dozvolite mi da Vam izrazim svoje tople čestitke na sjajnim pobjedama koje su Vaše britanske armije, zajedno sa savezničkim američkim armijama, izvojevale na zapadnom i južnom frontu.

Moja želja i želja naroda Jugoslavije jeste da sada, kada je završen ovaj veliki rat, kada je pobijedila pravda nad nasiljem, nastane mirni period razvitka i punog međusobnog razumijevanja da bi se osigurao trajan mir koji je toliko potreban izmučenom čovječanstvu. Isto tako je naša duboka želja da naši narodi naiđu na puno razumijevanje i podršku Saveznika za svoje opravdane zahtjeve, jer su oni izvršili u punoj mjeri sve svoje dužnosti prema svojim saveznicima u ovom krvavom ratu.[59] Ovdje mislim na to da se Jugoslavija tretira kao saveznica koja je dala relativno najveće žrtve prema svojoj snazi, koja je strahovito razorena i opljačkana od raznih okupatora, a da do danas nije još dobila nikakve naknade. Ovdje mislim konkretno na Italiju, koja je Jugoslaviji nanijela milijardske štete, a njeni upravljači još danas nijednom riječju ne pominju i ne priznaju te štete.** Naprotiv, oni dižu bjesomučnu hajku protiv opravdanih zahtjeva Jugoslavije da krajevi Istra i Slovenačko primorje s Trstom, u prošlom ratu nepravedno pripojeni Italiji, budu pripojeni Jugoslaviji. Razumije se, definitivnu riječ će kazati mirovna konferencija, ali mislim da imamo pravo takve zahtjeve postaviti već danas.

U pogledu nesporazuma koji je nastao poslije oslobađanja Trsta od strane mojih trupa, mislim da ćemo sutra tu stvar definitivno izgladiti, jer želim da odnosi između naših i savezničkih trupa na tom terenu budu najprisniji.***

Primite, molim Vas, izraz mog dubokog poštovanja.

7. maj 1945.
[Beograd]

Vaš
J.B. Tito

PRO, Fond Prem 3,
reg. br. 513/10, str. 67—68.

---

* Čerčilov sin Randolf je bio šef Britanske vojne misije pri Glavnom štabu NOV i PO Hrvatske.

** Detaljnije o tim štetama govori se u nap. 62.

*** Više o tim nesporazumima vid. na str. 3.

[OMLADINI BOSNE I HERCEGOVINE[60]]

Drugovi omladinci i omladinke naše junačke Bosne i Hercegovine!

Spriječen razvitkom sadašnjih krupnih događaja nisam mogao da održim svoje obećanje da dođem i da vas lično pozdravim na vašem kongresu. Činim to ovim putem sa željom da vaš kongres bude snažan podstrek čitavoj omladini naše napaćene Bosne i Hercegovine u napornom radu za izgradnju nove federativne Jugoslavije, onakve Jugoslavije kakvu je naša omladina još davno prije rata htjela, a kakva je danas već stvorena — federativne demokratske Jugoslavije ravnopravnih naroda, koji treba da žive u bratskoj slozi da bi mogli stvoriti pokoljenjima srećniju budućnost. Za takvu Jugoslaviju naša herojska omladina, a naročito omladina Bosne i Hercegovine, dala je desetine hiljada mladih života.

Želim vam mnogo uspjeha u vašem radu.

Neka je slava omladincima i omladinkama koji su dali svoje živote za današnju pobjedu.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

[7. maj 1945.
Beograd]

Maršal Jugoslavije
Tito

»Борба«, 9. maj 1945.

[NAREĐENJE POVODOM DEVETOG MAJA, PRAZNIKA POBJEDE]

U vezi s kapitulacijom hitlerovske Njemačke,[61] koja označava veliki dan u životu naših naroda i države — praznik pobjede i dan konačnog oslobođenja od fašističke tiranije, Predsjedništvo Ministarskog savjeta donijelo je sljedeće rješenje:

Na dan 9. maja 1945. godine neće raditi državna i privatna nadleštva, ustanove i preduzeća, da bi se radnici, službenici i namještenici mogli pridružiti opštem narodnom slavlju.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

9. maj 1945.
Beograd

Predsjednik Ministarskog savjeta
i ministar narodne odbrane
maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito

»Борба«, 9. maj 1945.

[GOVOR ODRŽAN PREKO RADIO-BEOGRADA 9. MAJA 1945. POVODOM PRAZNIKA POBJEDE*]

Narodi Jugoslavije!
Vojnici, podoficiri i oficiri! Radnici, seljaci i građani!

Danas, 9. maja, tačno 49 mjeseci i 3 dana od napada na Jugoslaviju, najveća agresivna sila u Evropi — Njemačka, kapitulirala je. Osmog maja u 23 časa i 01** njemačka vrhovna komanda potpisala je u Berlinu akt o kapitulaciji.***

Četrdeset devet mjeseci natčovječanskih napora i prolijevanja krvi naših naroda urodili su plodom, urodili su punom pobjedom naših naroda u zajednici s Ujedinjenim nacijama, u prvom redu sa Sovjetskim Savezom, Engleskom i Amerikom. Nekada strašna i naoko nepobjediva sila, danas je skršena. Pobijedila je pravedna stvar Ujedinjenih naroda nad onim razornim silama, koje su htjele nametnuti čovječanstvu neki novi poredak, poredak ropstva i patnji. Ovaj najstrašniji rat u historiji čovječanstva koštao je desetine miliona ljudskih žrtava u Evropi.[62] Pomahnitali njemački i talijanski fašizam i njihove krvave sluge koje su se našle u svim evropskim zemljama, istrebljivali su u pozadini mirno stanovništvo, istrebljivali su sve one koji se nisu mirili sa sudbinom Hitlerovog takozvanog »novog poretka« u Evropi. Stotine logora tipa Majdaneka[63] i Jasenovca[64], logora grozote i smrti, ostaće za vječna vremena kao jezovita opomena svim narodima da nikada više ne dopuste ponavljanje takve tragedije, da učine sve da se uzročnik te tragedije — fašizam u korijenu uništi.

Vojnici, podoficiri i oficiri Jugoslovenske armije! Partizani i partizanke!

Vaš heroizam i vaše požrtvovanje od početka rata 1941. godine pa do danas pod najstrašnijijm uslovima u borbi s neuporedivo nadmoćnijim silama neprijateija, bili su primjer za sve porobljene narode u Evropi. Nadahnuti riješenošću da branite do posljednje kapi krvi svoju porobljenu domovinu, nadahnuti dubokom vjerom u pobjedu svoje pravedne stvari, vi ste od 1941. godine zadavali nemilosrdne i žestoke udarce zajedničkom neprijatelju Ujedinjenih naroda. Vi ste časno izvršavali svoj dug prema svojoj domovini. Vaša besmrtna djela vječito će živjeti u srcima naših naroda i njihovih budućih pokoljenja.

---

* Ovaj govor Tito je održao 9. maja u 10 časova.
** To je odgovaralo 9. maju u 01 čas po moskovskom vremenu (vid. u nap. 61).
*** Opširnije o tom aktu govori se u nap. 61.

Poprišta slavnih bitaka na Sutjesci, Zelengori, Kozari, Neretvi itd. ostaće vječiti spomenici heroizma vašeg i naših palih drugova. Oni će nadahnjivati buduća pokoljenja naših naroda kako se voli svoja otadžbina i kako se umire za nju. Oni će biti spomenici našeg narodnog ponosa u borbi za svoju slobodu i nezavisnost.

Nova Jugoslovenska armija, armija iskovana u jeku najžešćih borbi, armija koju sačinjavate vi, istinska narodna armija, koja je izvojevala takve sjajne pobjede, mora ostati i ostat će nepokolebljivi branilac tekovina naše natčovječanske borbe. Naši narodi Jugoslavije, naša oslobođena braća u Istri, Slovenačkom primorju i Koruškoj, upiru u vas svoje oči s dubokom vjerom da ćete vi znati očuvati njihovu izvojevanu slobodu.

Narodi Jugoslavije!
Srbi, Hrvati, Slovenci, Makedonci, Crnogorci, Muslimani!

Osvanuo je dugo željeni dan koji ste vi s tako velikom čežnjom očekivali. Došao je praznik i na naše ulice. Konačno je pobijeđena najveća fašistička sila u Evropi — Njemačka, koja je zadala mnogo jada i žrtava našim narodima. Pobijeđena je ona sila koja vas je htjela porobiti i istrijebiti. Vas su njemački i talijanski fašisti međusobno zavađali da bi se vi sami među sobom istrjebljivali. Ali vaši najbolji sinovi i kćeri, nadahnuti ljubavlju prema svojoj domovini i prema vama, svojim narodima, spriječili su ovaj pakleni plan neprijatelja. Umjesto medusobnih razdora i neprijateljstava, vi ste danas ujedinjeni u jednu novu i srećniju Jugoslaviju. Umjesto stare, korupcijom i bespravljem iznutra trule Jugoslavije, mi danas imamo demokratsku federativnu Jugoslaviju ravnopravnih naroda, To je rezultat pobjeda naše slavne Jugoslovenske armije, to je rezultat vaše upornosti, vašeg požrtvovanja i vjere u svoju pravednu stvar.

Sinuo je veliki dan mira i slobode. Dolaze novi dani mirne izgradnje naše razorene zemlje. Sada treba da izvojujemo novu veliku pobjedu, da izgradimo našu razorenu zemlju i učvrstimo našu istinski narodnu vlast. Da učvrstimo još više naše bratstvo i jedinstvo, tako da ih više nikada nikakva sila neće moći razrušiti. I za tu pobjedu će biti potrebni ogromni napori svih narodnih snaga. I u tom cilju trebat će uložiti sav svoj elan i svu požrtvovanost, kao što su ih ulagali vaši sinovi, braća i sestre na bojnom polju. Samo maksimalnim zalaganjem skratit će se rok obnove naše zemlje.

Na dan ove velike pobjede Ujedinjenih naroda nad zajedničkim neprijateljem misli svih naših naroda Jugoslavije upućene su sa zahvalnošću slavnoj i nepobjedivoj Crvenoj armiji — osloboditeljici i njenom genijalnom rukovodiocu Staljinu. Upućene su sa zahvalnošću herojskim narodima Sovjetskog Saveza, koji su u ovoj natčovječanskoj borbi dali najveće žrtve. Upućene su našim velikim saveznicima Engles-

koj i Americi i njihovim armijama, koji su za pobjedu pravedne stvari Ujedinjenih nacija dali velike žrtve. Naše misli upućene su svim onim narodima koji su se borili i patili u fašističkom ropstvu. Na ovaj veliki dan pobjede upućene su misli naših naroda braći po oružju i krvi na Balkanu, koja su takođe izdržala velike patnje od istog neprijatelja i dala svoj dio u ovoj veličanstvenoj pobjedi.

Deveti maj 1945. godine jeste dan zajedničke pobjede, jeste zajednički praznik svih Ujedinjenih naroda. Želimo da ovaj veliki dan bude dan nadahnuća i težnjâ svih Ujedinjenih naroda ka trajnom miru i međusobnom razumijevanju. Uvjeren sam da tumačim želju svih naših naroda kada kažem da bi se narodi Jugoslavije osjetili srećni da i poslije ove velike pobjede na bojnom polju vlada među Ujedinjenim nacijama ista jednodušnost i razumijevanje u miru kao što je vladala i u ratu.

Upućujem svoj poziv svima zavedenim koji su služili s oružjem u ruci okupatoru, bez obzira da li se oni nalaze u četnicima, ustašama, domobranima i tako dalje, da odmah polože svoje oružje i predaju se najbližim vlastima. U isto vrijeme izjavljujem da narodi Jugoslavije — graditelji nove, srećnije Jugoslavije, neće dozvoliti nikome da ih ometa u njihovim naporima u toj izgradnji. Sa svima onima koji bi to produžili naš narod i naša vojska će nemilosrdno postupiti.

Naređujem svim vojnim jedinicama, ma gdje se one nalazile, da smjesta razoružavaju sve oružane formacije koje su do sada bile u službi okupatora ili koje bi se pokušale formirati mimo Jugoslovenske armije. Naređujem da se sav ratni materijal, lako i teško naoružanje, magacini s ratnom spremom i hranom, vojni i drugi objekti odmah predaju jedinicama Jugoslovenske armije.

Da žive naši veliki saveznici Sovjetski Savez, Engleska i Amerika!

Da živi najveća zajednička pobjeda Ujedinjenih naroda nad zajedničkim neprijateljem!

Da živi napobjediva Crvena armija — osloboditeljica i njen veliki vođa Staljin!

Da žive armije naših saveznika Engleske i Amerike i svih Ujedinjenih nacija!

Da živi slavna Jugoslovenska armija, ponos naroda Jugoslavije!

Da živi bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije!

Slava palim borcima za oslobođenje naše otadžbine!

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

»Борба«, 10. maj 1945.

VRHOVNOM KOMANDANTU MARŠALU SOVJETSKOG SAVEZA J.V. STALJINU

U ovom najveličanstvenijem trenutku pobjede nad hitlerovskom Njemačkom narodi Jugoslavije upućuju tople pozdrave i izražavaju duboku i bratsku blagodarnost Crvenoj armiji i narodima Sovjetskog Saveza za sve one ogromne žrtve i napore koje su učinili za spas i bolju budućnost čitavog čovječanstva.*

9. maj 1945. — Maršal Jugoslavije
Beograd — Josip Broz Tito

»Борба«, 10. maj 1945.

GOSPODINU
VINSTONU ČERČILU, PREMIJERU VELIKE BRITANIJE

Upućujem najtoplije čestitke Vama i Vašim narodima u ovim historijskim danima pobjede nad hitlerovskom Njemačkom i izražavam zahvalnost za sve ono što ste učinili Vi i Vaša zemlja našim narodima u borbi protiv zajedničkog nam neprijatelja.**

9. maj 1945. — Maršal Jugoslavije
Beograd — Josip Broz Tito

»Борба«, 10. maj 1945.

---

* Josif Visarionovič Staljin je na ovaj Titov pozdravni telegram odgovorio sljedećom zahvalnicom:

»Od sveg srca zahvaljujem Vama i bratskim narodima Jugoslavije na prijateljskim čestitkama povodom potpunog i definitivnog uništenja hitlerovske Nemačke.

U isto vreme srdačno čestitam Vama i narodima Jugoslavije pobedu nad nemačkim imperijalizmom; u borbi protiv njega jugoslovenske oružane snage i ceo jugoslovenski narod pokazali su primere hrabrosti i junaštva« (»*Борба*«, 13. maj 1945).

** Predsjednik britanske vlade na ovaj Titov pozdravni telegram odgovorio je 16. maja sljedećom porukom: »Zahvaljujem Vam na vašoj ljubaznoj poruci. U ovo vreme pobede sećamo se s ponosom junačkog otpora jugoslovenskih naroda za vreme dugih godina ugnjetavanja i njihovog doprinosa za konačnu i potpunu pobedu nad neprijateljem. Iz sveg srca se nadam da će naša srdačna saradnja biti nastavljena i da će naše dve nacije igrati važnu ulogu i pomoći da se putem redovnih pregovora i sporazumima stvore uslovi za dug i trajan mir u Evropi« (»*Борба*«, 26. maj 1945).

GOSPODINU
HARI TRUMANU, PREDSJEDNIKU SAD

U danima pobjede Ujedinjenih naroda nad fašističkom Njemačkom Vama i narodu Vaše zemlje upućujem tople pozdrave i izražavam blagodarnost za pomoć koju ste nam ukazali u ovoj zajedničkoj borbi protiv istog neprijatelja.

Uvjeren sam da će udruženi narodi poslije ovog krvavog rata osigurati mir i bezbijednost koji su nam svima potrebni.

9. maj 1945.
Beograd

Maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito

»Борба«, 10. maj 1945.

ČETVRTOJ ARMIJI [JA — ZA ŠTAB]*

O spornom pitanju sa Saveznicima o Trstu, Gorici i Monfalkoneu danas i juče vodili su se pregovori u Beogradu. Aleksand[era] predstavlja šef njegova štaba[65] i nekoliko dr[ugih] oficira. Saveznici su tražili da okupiraju teritoriju linija Trst—Gorica—Monfalkone**, a mi da povučemo odande svoje trupe. Ovo traže zbog toga što žele, kako kažu, da imaju potpuno pod svojom kontrolom luku i komunikaciju prema Austriji. Ja se s tim nisam složio i danas je Aleksander opozvao svoje delegate s izjavom da ta čitava stvar sada prelazi u ruke engleske i američke vlade, a ne vojske.

Ja sam stavio svoje predloge koji se ukratko sastoje u sljedećem:

1. Čitava teritorija do rijeke Soče uključivši i Trst, Goricu i Monfalkone treba da se smatra po međunarodnom ratnom planu kao naša okupaciona zona, jer smo te krajeve mi zauzeli s teškim žrtvama, a u užem smislu za Jugoslaviju, to znači da smo mi te krajeve oslobodili jer etnički pripadaju našoj zemlji.

2. Saveznici imaju dobiti na raspolaganje pristanište Trst sa svim potrebnim skladištima, radionicama itd., zatim komunikaciju od Trsta prema Austriji. Nad time oni imaju svoju punu kontrolu. Dalje, u Trstu i svim drugim mjestima biće naše civilne i vojne vlasti. Ali da bi se stvorila tzv. zajednička koordinaciona vojna misija, koja bi rješavala sva sporna pitanja.[66] To je osnovno. Prema tome, ja odlučno tražim od vas radi nezaoštravanja odnosa sa Saveznicima, da odmah

---

* Ova depeša je primljena u Štabu 4. armije JA 10. maja 1945 (A-VII, k. 316, reg. br. 5—37 i 5—38). Depeša iste sadržine primljena je i u Glavnom štabu Slovenije 10. maja 1945 (A-IZDG SRSl, k. 41, f. III).

** Tako se na italijanskom jeziku naziva Tržič.

Saveznicima predate na upotrebu pristanište u Trstu, da im date magacine za iskrcavanje materijala, da im date potrebnu radnu snagu, da im omogućite upotrebu želj[ezničke] linije i drugih komunikacija preko Gorice za Austriju, da nastojite održati najprijateljskije odnose sa Saveznicima, da se strogo čuvate svakih provokacija itd. U Trstu[67] i drugim mjestima držite jake sigurne snage, koje će znati i moći održavati dobre odnose sa Saveznicima.[68] Držite se u svemu mojih uputa s punom vašom odgovornošću, jer inače možete dovesti u pitanje sve naše dosadanje uspjehe na tome sektoru.[69]

9. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 21, reg. br. 32—1.

[GLAVNOM ŠTABU SLOVENIJE]

Trofejni plijen do koga se došlo u graničnim zonama i u zonama koje su okupirane od strane jedinica naše armije najhitnije i svim raspoloživim sredstvima evakuisati u pozadinu naše državne teritorije.[70] Kao ratni plijen trofeji imaju se smatrati pored vojničkog oružja, opreme i materijala i prevozna sredstva svih vrsta, materijal za vezu, razne instalacije i industrijske sirovine i prerađevine.

10. maj 1945.
[Beograd]

A-IZDG SRSI, k. 41, f. III.

[POHVALA JEDINICAMA PRVE I DRUGE ARMIJE JA ZA OSLOBOĐENJE ZAGREBA]

Nadirući neodoljivim naletom s juga i istoka, jedinice naše Prve i Druge armije slomile su upornu neprijateljsku odbranu zagrebačkog utvrđenog rejona i zauzele i oslobodile Zagreb, glavni grad federalne Hrvatske.[71] Vještim manevrom naših jedinica grad je ostao neoštećen i sačuvan od razaranja.

Za oslobođenje grada Zagreba pohvaljujem jedinice naše Prve i Druge armije pod komandom general-lajtnanta Koče Popovića,[72] general-lajtnanta Peka Dapčevića,[73], general-majora Radovana Vukanovića,[74] general-majora Ljuba Vučkovića,[75] general-majora Milutina Morače, pukovnika Mijalka Todorovića i pukovnika Blaža Lompara.[76]

Izražavam svoju zahvalnost svim borcima i rukovodiocima jedinica koje su izvojevale ovu pobedu.

Neka je slava palim junacima za oslobođenje naše otadžbine!

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

10. maj 1945.
Beograd

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
Tito

»Борба«, 12. maj 1945.

[POHVALA JEDINICAMA DRUGE ARMIJE JA]

U teškim borbama s jakim neprijateljskim snagama u vrijeme od 28. aprila do 8. maja 1945. godine, na području između rijeka Une, Kupe i kasnije između Save i Krke, jedinice naše Druge armije slomili su čitav sistem neprijateljske odbrane i zauzele i oslobodile mjestae Bos[anski] Novi, Dobrljin, Bos[ansku] i Hrv[atsku] Kostajnicu, Bos:[ansku] i Hrv[atsku] Dubicu, Sisak, Petrinju, Generalski Stol, Netretić-Ozalj, Karlovac, Jastrebarsko, Veliku Goricu, Metliku, Samobor, Krško i veliki broj drugih mjesta.[77]

U ovim borbama neprijatelj je pretrpio velike gubitke u ljudstvu i materijalu.[78]

Za izvojevanje ovih pobjeda pohvaljujem jedinice Druge armije pod komandom general-lajtnanta Koče Popovića, general-majora Radovana Vukanovića, general-majora Ljuba Vučkovića i pukovnika Blaža Lompara.

Izražavam svoju zahvalnost svim borcima i rukovodiocima jedinica koje su izvojevale ove pobede.

Neka je slava palim junacima za oslobođenje naše otadžbine!

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

10. maj 1945.
Beograd

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
Tito

»Борба«, 12. maj 1945.

POHVALA JEDINICAMA TREĆE ARMIJE [JA]

U svojem pobjedonosnom nastupanju jedinice naše Treće armije u višednevnim upornim borbama, lomeći žilavi otpor neprijatelja, zauzele su i oslobodile veći broj mjesta, među kojima: Bjelovar, Koprivnicu, Križevce, Varaždin, Varaždinske Toplice, Ptuj i Krapinu i nanijele neprijatelju velike gubitke u ljudstvu i materijalu.[79]

Za izvojevanje ovih pobjeda pohvaljujem jedinice naše Treće armije pod komandom general-lajtnanta Koste Nađa,[80] general-majora Mate Jerkovića,[81] pukovnika Branka Petričevića,[82] pukovnika Vukašina Subotića[83] i pukovnika Ivana Šibla.[84]

Izražavam svoju zahvalnost svim borcima i rukovodiocima jedinica koje su izvojevale ove pobede.

Neka je slava palim junacima za oslobođenje naše otadžbine!

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

10. maj 1945.
Beograd

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
Tito

»Борба«, 12. maj 1945.

ŠTABU 37. DIVIZIJE [JA]

Privremeno stavljeni ste pod komandu Trećeg korpusa, od kojeg ćete primiti naređenje za rad.[85]

10. maj 1945.
[Beograd]

Tito

A-VII, k. 55, reg. br. 8—2/5.

ZA [GENERAL-MAJORA RADA] HAMOVIĆA,[86] [DELEGATA GENERALŠTABA JA PRI ŠTABU 1, 2. I 3. ARMIJE]

1. Treća armija predviđena za okupaciju Koruške, s tim što će imati izvjesne snage u Štajerskoj.[87] Za ovaj zadatak ona će biti ojačana.[88] [2*] Druga armija ostaće na sektoru Hrvatske, a Prva armija povratiće se u Srbiju. Za izvršenje ovoga biće izvjesnih pregrupacija po armijama, za što će uslijediti naše naređenje.[89] 3. Prije ostvarenja ovoga treba potrebnim snagama nastaviti iništavanje neprijatelja i izbiti u Korušku. Osim toga, nameće se hitna potreba da već sada posjednete potrebnim snagama područje Hrvatske ne uzimajući u obzir Dalmaciju.[90] 4. Sa štabovima Prve, Druge i Treće armije postupite u duhu ove direktive.

11. maj 1945.
[Beograd]

Tito

A-VII, k. 258-A, reg. br. 9—19/10.

---

* U ovoj depeši nedostaje dio naređenja pod »2«, pa je »2« stavljeno u uglastu zagradu. Vjerovatno je to omaškom učinjeno prilikom prijema depeše (original poslate depeše nije pronađen), pa je poslije druge rečenice stava 1. ove direktive vjerovatno trebalo da piše: »2. Druga armija ostaće na sektoru Hrvatske« itd.

ŠTABU 3. ARMIJE [JA]

11. maj 1945.
[Beograd]

Od Bugarske [narodne] armije* primite grad Maribor i teritoriju na sjeveru do rijeke Mure.[91]

A-VII, k. 45, reg. br. 3—7/1

[GOVOR ODRŽAN U BEOGRADU 12. MAJA 1945 NA OSNIVAČKOM KONGRESU KP SRBIJE][92]

Drugovi i drugarice delegati Prvog kongresa!

Vi na ovom kongresu treba da izgraditie i oformite vaš budući put, put komunista Srbije, koji će dati svoj dio u izgradnji naše velike, zajedničke domovine — Demokratske Federativne Jugoslavije. Vi ste ovdje govorili o vanjskoj i unutarnjoj političkoj stuaciji. Dozvolite mi da s nekoliko riječi rekapituliram najvažnije momente, pa da onda bude jasno da su svi veličanstveni uspjesi koje smo postigli — rezultat rada, rezultat požrtvovanosti do samoodricanja članova naše Komunističke partije Jugoslavije.

Vama se ovdje sigurno govorilo kroz kakve je sve faze naša Partija prolazila prije rata. I kad vidimo kakva je bila naša Partija, kroz kakve muke je prošla da bi se došlo do ovoga danas, tek kroz to vidimo kakve je veličanstvene i silne uspjehe postigla. Osnovno je bilo to da je naša Partija ostala uz narod u doba sudbonosnih dana, ne onda kad se slavi, već onda kad je trebalo davati život i krv članova Partije i komunističke omladine. To je bila ta veza koja je vezala našu Partiju s masama, sa širokim slojevima radnog naroda sela i grada. Veći dio vas prošao je kroz narodnooslobodilački rat. Vi ste vidjeli kako je to bilo teško, kakve su bile žrtve i nije potrebno vama govoriti o tome, ali je potrebno o tome govoriti i na tome učiti nova pokoljenja da bi ona znala s koliko krvi i muka se rodila nova Jugoslavija, da bi je znala cijeniti. Danas mi imamo novu Jugoslaviju. Doduše, treba još mnogo napora, još treba učvrstiti narodnu vlast, još treba privući one koji su se kolebali, koji se još uvijek kolebaju, uključiti ih u jedan opšti

---

* Ovdje je riječ o 1. bugarskoj armiji (pod komandom general-lajtnanta Vladimira Stojčeva) u sastavu 3. ukrajinskog fronta Crvene armije. U završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije 1. bugarska armija dejstvovala je na južnom krilu 3. ukrajinskog fronta, tj. na frontu u zahvatu rijeka Drave i Mure povezujući na taj način dejstva 3. armije JA s dejstvima jedinica 3. ukrajinskog fronta.

narodni pokret, usmjeriti ih u jednom pravcu, da budu svjesni gradani i graditelji nove Jugoslavije, da svaki dade svoj dio za bolji život i srećniju budućnost naše domovine.

Jugoslavija, tako razorena i razrušena, blagodareći neizmjernim žrtvama i životima najboljih sinova naših naroda, može da se ponosi što je postigla tako visoki međunarodni ugled kakav nikad nije imala nijedna zemlja na Balkanu. Naša nova Jugoslavija, sa svojom slavnom Jugoslovenskom armijom, poštovana je i cijenjena od svih slobodoljubivih naroda svijeta. To je u prvom redu djelo Komunističke partije Jugoslavije, to je djelo onih boraca koje je dala Komunistička partija Jugoslavije. Tim više i jače, zadaci koji se u punoj svojoj oštrini, postavljaju pred nas, moraju biti smatrani kao zapovijest koju svaki član Partije mora izvršavati. A koji su to zadaci? To su: 1) učvršćivati našu narodnu vlast, 2) učvršćivati jedinstvo i bratstvo naroda Jugoslavije stečeno s toliko krvi i napora i 3) uložiti sve svoje snage u izgradnji naše razorene zemlje. To su tri osnovna zadatka.

Kakva je naša nova Jugoslavija? Za nju se govori da je demokratska federativna Jugoslavija. Valja dobro shvatiti njenu suštinu. A tu duboku suštinu moraju razumjeti prvenstveno naši članovi Partije, jer komunisti, koji su bili za vrijeme borbe na čelu, u prvim redovima, gdje je bilo najopasnije, treba i sada da budu na čelu u izgradnji istinske federativne Jugoslavije. Mi imamo federativnu Jugoslaviju zbog toga što postoji više naroda: Hrvati, Srbi, Slovenci, Makedonci, Crnogorci, imamo i Bosnu i Hercegovinu gdje žive Hrvati, Srbi i Muslimani. Ali kada bismo mi sada išli po liniji manjeg otpora, da svaki u svome okviru stvara jednu snažnu federalnu jedinicu, Hrvatsku, Srbiju itd. na račun druge, to bi bilo pogrešno. Mi stvaramo jednu državu — Jugoslaviju, u kojoj svaki narod ima svoja prava i potpunu ravnopravnost. U tome i jeste suština: da iz njih, iz više federalnih jedinica, stvorimo jednu snažnu jugoslovensku nacionalnu državu. Na tome se zasniva i ono drugo pitanje, druga zadaća — jedinstvo i bratstvo naroda Jugoslavije. Baš takvu državu, baš takvu Jugoslaviju treba da sačuvamo. Uvijek će biti elemenata razdora. Baš zato komunisti Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine i ostalih pokrajina, moraju biti ona spona koja će sačinjavati to jedinstvo i bratstvo. Oni moraju biti elemenat koji će ujedinjavati sve u jednu cjelinu. Kod komunista se mora razvijati duboki smiaso za internacionalizam. Voljeti svoju naciju, Hrvatsku ili Srbiju, ne znači negirati opću našu zemlju — Jugoslaviju. Naprotiv, voljeti svoju federalnu jedinicu znači voljeti monolitnu Jugoslaviju. Prema tome, svi vi komunisti u Srbiji, a preko vas govorim i svim komunistima u Jugoslaviji, morate biti oni koji se sprječavati svaki šovinizam. Stare ostavštine nacionalnog šovinizma nisu još iskorijenjene. Mi smo tek na početku iskorjenjivanja šovinizma. Ne smije biti pitanja: hoće li ovo ili ono selo pripasti ovoj ili onoj federalnoj jedinici, jer ono pripada čitavoj Jugoslaviji. Nije Trst samo slovenački, nego i jugoslovenski. Nije Rijeka samo hrvatska, nego i jugoslovenska. Nije

Beograd samo srpski, nego i jugoslovenski. Ovako treba postavljati te stvari.

Kad je tako, onda je jasno šta treba da radimo. Ovakvim svojim radom, zalaganjem snaga svakog pojedinca, ma gdje se on nalazio, vi ćete mnogo pomoći nama, koji smo došli na vrhove naše države. To je naša želja ne zato što bismo htjeli vaš rad i postignute uspjehe pripisati sebi, nego zato što mi jedino u tome vidimo spas i garanciju daljeg razvitka. Unutra jedinstvenom, snažnom Jugoslavijom, s ravnopravnim građanima Jugoslavije, mi ćemo učvrstiti i još više podignuti, na viši stepen, one simpatije i divljenje svih rodoljubivih snaga svijeta. Prema vani biti jedinstven i snažan znači stvoriti uslove za sigurnost naše zemlje. Nije dosta imati samo iaku armiju, iako je to vrlo važno. Potrebno je imati i jednodušne nazore. Mi smo u bivšoj Jugoslaviji imali veliku vojsku i bilo bi pogrešno misliti da je ta vojska tako brzo krahirala samo zato što su se borili truli korumpirani generali. Ne, već i zato što nije bila jedinstvena. Njena slabost je proisticala: prvo, otuda što je imala slabo rukovodstvo. a drugo, što je postojao razdor među narodima. Mi smo sada stvorili armiju i snabdijevaćemo je svim tehničkim sredstvima. Ali istovremeno treba naoružavati naš narod sviješću da je potrebno biti jedinstven, živjeti u ljubavi, da je potrebno da Hrvat u Hrvatskom zagorju strepi za ono što se događa na granicama Makedonije, da Srbin strepi za ono što se događa u Istri. Svi do jednog treba da shvate historijsku prekretnicu koja je sada nastala u životu naših naroda u Jugoslaviji, a vjerovatno i u životu svih naroda. Tako treba da postupaju komunisti, tako treba shvatiti zadatak.

Prelazim na pitanje izgradnje naše zemlje. Bilo je i u ratu vrlo teško, ali, drugovi i drugarice, uvjeravam vas da komunistima neće biti lakše ni sada, u izgradnji. Oni opet moraju biti tamo gde je najteže da bi vodili sve ostale. Ne moram da vam iznosim nešto novo: svi ste vidjeli Sovjetski Savez, svi ste vidjeli s kakvim se ogromnim teškoćama on borio. No kod nas će biti nešto lakše: imamo Sovjetski Savez, idemo sasma drugim putem ka cilju kojemu težimo mi komunisti i koji će usrećiti naše narode. Ali neće biti lako. Ja vas pozivam da kao što ste bili prvi na polju boja, da ni sada ne štedite svoje živote i napore da bismo postigli cilj. Što brže bude išla izgradnja naše zemlje, što brže nastanu nova sela i gradovi, to će biti čvršći i položaj naše Partije. Ne radi Partije, već radi sreće i života naših naroda. Položaj komunista mora biti čvrst, jer oni imaju zadatak da izvedu narod iz ovog teškog stanja razorenosti, kao što su ga izveli iz ovog rata.

Htio bih reći nekoliko riječi na račun slabosti kojih je bilo i kojih će biti. Postoji jedna velika opasnost od birokratizma. Vrlo opasna stvar! Komunisti moraju biti skromni, moraju biti ekspeditivni, ne smiju da uzmiču pred bilo kakvim problemom, već odmah da ga rješavaju čim iskrsne, bilo po noći ili po danu. Oni moraju dokazati da su u službi naroda i čuvati se gordosti i oholosti. Treba, da kažem tako, saobraćaj s narodom da bude najdrugarskiji, najprisniji. Rukovodioci ne smiju

biti oholi. Rukovodioci ne smiju da gube vrline pravog komuniste. Ja to ovdje napominjem zato što tu i tamo ima pojava birokratizma i nepravilnog odnosa prema narodu. Doći će izbori.[93] Naša bi želja bila da narod izabere komuniste, ali niko neće imati ništa protiv toga da narod izabere nepartijce, jer narod ima vrlo dobar kompas i zna da izbaci najbolje ljude. Dakle, da bi stekli povjerenje, treba da budete s narodom u takvom ličnom saobraćaju da vas on voli.

Pitanje budnosti je veoma važna stvar za komunistu. Kod nas ima još mnogo unutarnjih neprijatelja. Oni su razbijeni, ali još nisu uništeni. Doduše, to će biti djelo naše armije, ali armija sama ne može pronaći one koji su se zamaskirali. Takve neprijatelje moraju pronaći komunisti, moraju ih učiniti bezopasnim i onemogućiti. Nemojte se uspavati na pobjedama i svršetkom rata. Sad će nastati borba s unutrašnjim neprijateljem, koja će imati razne forme, od sitnih sabotaža i špekulacije do atentata.[94] Maksimalna budnost mora da bude razvijena kod svih nas. Teže se ovdje boriti nego na frontu. Prije svega budnost i provjeravanje ljudi.

Izgradnja partijskih kadrova jedan je od najvažnijih problema koji stoje pred našom Partijom i uspjemo li riješiti taj problem, riješićemo i sve ostale. Treba podignuti nivo naših kadrova. Ali to se ne postiže samo školom, već i u praktičnom, svakodnevnom radu. Treba imati smjelost i uzdizati nove kadrove, imati povjerenja i provjeravati kadrove na njihovom poslu i izdizati ih politički. Da nismo tako postupali u ovome ratu zar bismo mogli stvoriti armiju od 10 000 oficira koji nikad nisu bili oficiri? Zar bismo mogli stvoriti narodnu vlast da smo tražili rutinirane općinske bilježnike? Mi smo imali smjelost i dali smo vlast ljudima koje treba još malo poučiti, pa će zadovoljavati na svojim dužnostima. Ljudima treba dati posao i na poslu ih provjeravati. Ne bojte se dati funkcije, uzdizati i pomagati mlade kadrove. Kritika i samokritika ostaju uvijek onaj elemenat koji diže komuniste, koji stvara uvjete za pravilan razvoj. Ne voljeti kritiku, ne biti samokritičan, to znači ne biti komunista. Svojstvo pravog komuniste, boljševika, jeste: biti vrlo samokritičan, priznati svoje greške i nastojati da se isprave. Razumije se, bilo bi pogrešno priznati ih, a ne popraviti. Pravilna, pozitivna, komunistička kritika mora biti mjerilo za svakog komunistu. I ne treba misliti da samo komunisti mogu da vas kritikuju. Ne, i narod ima na to pravo. I ne boj se da ćeš time izgubiti povjerenje naroda. Ne, nego ćeš ga samo zadobiti. Mi ćemo praktikovati, kao što su i u Rusiji praktikovali, da narod izdaje legitimacije komunistima.[95]

Dalje, svaki komunista mora znati pitanje izgradnje Partije. Danas smo mi, istina, tako preopterećeni da skoro ljudi nemaju vremena za interni partijski život. Interni partijski život znači: da se redovno sastaju jedinice, da se komunisti izgrađuju ne samo u školama nego i na teoretskim sastancima. Ali danas više nema mjesta onom unutarnjem partijskom životu kako je to bilo u brigadama. Interni partijski život sastoji se u tome da se pretresaju problemi i da svako

uvidi kako će poboljšati svoj rad. Bilo bi pogrešno da se na tim sastancima govori o internacionalnoj politici. To će se govoriti na općim, masovnim mitinzima. Ako partijsko članstvo pravilno shvati partijsku liniju, onda se ne treba na posebnim partijskim sastancima baviti politikom. To znači čvršće nego do sada povezati se s masama. Ali s masama se ne povezuje u birtiji, već svakodnevno, na svakom koraku, u radu itd. Nikakvog mi odvojenog političkog gledišta ne treba da imamo od onoga što treba da ga imaju mase.

Ima mnogo komunista koji misle na onu drugu etapu, koji misle da će sad, kad se svrši rat, doći ona druga etapa, a ne znaju da mi već tako lijepo idemo u tu drugu etapu da prosto i ne primećuješ. Mi ne treba da očekujemo neku snažnu prekretnicu, da se preko noći ostvari komunizam. Rekao sam već da mi idemo našem cilju novim putevima, drugim putem, koji nam je nametnula situacija ovog velikog oslobodilačkog rata, i nisu baš tako jasno oformljene etape buržoaskodemokratske i proleterske revolucije. To malo drukčije ide. Biće vrijeme kad će se to i teoretski objasniti. Mogu vam kazati da sam lično razgovarao sa Staljinom. On kaže da se to ništa ne kosi s učenjem lenjinizma. Nikakve druge prekretnice ne treba tražiti. To je najsigurniji put i — dobar put. I ja se sam čudim tome kako smo sve ovo postigli. Dakle, kad smo već na tom putu, treba samo ići dalje, raditi ono što je danas aktuelno.

Mi imamo mnogo slabosti u našem radu. Imamo mnogo slabosti i mi koji rukovodimo. Ali pogrešno bi bilo zamjeriti to nama, jer mi sami vidimo te slabosti. Borimo se sa velikim teškoćama. To su, u prvom redu, strahovita razorenost naše zemlje, pomanjkanje transporta, zatim nevještina u rukovođenju državnim poslovima, jer mi nikada nismo bili ni ministri ni predsjednici, a danas nam je situacija nametnula te dužnosti. Mi nastojimo da sve savladamo, ali mi sami nismo u stanju ako nam vi tu ne pomognete, ako se od vrha do dna ne radi jednako.

Nedavno sam primio delegaciju s Kosova i Metohije[96] i upitao ih kako je kod njih. Oni kažu — dobro. A ja im kažem: »Kad bi bilo dobro, ne biste vi došli do mene«. E, tada mnogi rekoše da nije dobro i počeše pričati kako im pale i oduzimaju imovinu. Ja im razložim našu politiku: »Mi znamo da ste vi pošli u njemačku vojsku,[97] da ste se borili protiv nas, ali to ne znači da mi sad pozivamo vas na odgovornost. Mi znamo da ste bili zavedeni, da niste svi koljači i zlikovci, da vas je 90% bilo zavedeno i da je sada na nama red da vam pomognemo, da vam objasnimo šta mi hoćemo. Mi nećemo da Šiptari na Kosovu budu građani drugorazredni ili trećerazredni. Mi hoćemo da imate svoja prava, ravnopravnost, da imate svoj jezik, svoje učitelje, da se osjećate kao u svojoj zemlji.« I kad im se tako objasni, onda se slažu s nama. Ali kad tamo četnički elementi kradu i uništavaju imovinu, onda tu nema saglasnosti. Komunisti treba na Kosovu da budu na radu noć i dan da se to ne bi događalo. To su teškoće koje treba savla-

dati. Uzmimo, na primjer, Vojvodinu. Mi gradimo jedinstvo i bratstvo, ali srpski šovinisti u Vojvodini neće da priznaju Hrvatu da je Hrvat, već ga zovu Bunjevac. On traži propusnicu za Beograd, a ovaj mu piše: narodnost — Bunjevac.

Ako su Hrvati imali ustaše, onda su Srbi imali četnike. U čemu je razlika između jednih i drugih? To su greške koje treba iskorijeniti. Iz temelja treba iskorijeniti lokalni šovinizam. Ja bih htio da naša Vojvodina bude zaista pokrajina bratstva i jedinstva, u kojoj će svi narodi živjeti u slozi, gdje neće biti nikakve razlike između njih. Razni elementi, bivši pisari, bilježnici, govore da su Tito i komunisti rascijepili Srbiju. Srbija je u Jugoslaviji, a mi ne mislimo da unutar Jugoslavije stvaramo države koje će ratovati međusobno. Ako je Bosna i Hercegovina ravnopravna, ako imaju svoju federalnu jedinicu, onda mi nismo pocijepali Srbiju, nego smo napravili srećne Srbe u Bosni, isto tako kao i Hrvate i Muslimane. Radi se samo o administrativnoj podjeli. Ja neću da u Jugoslaviji budu granice koje će razdvajati, već sam stotinu puta rekao da hoću da granice budu one koje će spajati naše narode. Eto nekoliko zadaća koje su, kao što sami vidite, vrlo važne i zamašne.

A sada nekoliko riječi o vanjskoj situaciji. Sa svršetkom rata sve jače iskrsavaju one druge suprotnosti koje postoje u međunarodnim razmjerama, a koje dodiruju i Jugoslaviju. U San Francisku su se sastali saveznici i Jugoslavija je zastupana kao ravnopravan član, jer su je svi narodi priznali.[98] Danas mi vodimo borbu i na diplomatskom polju, što je, bogami, mnogo teže nego na frontu. Imamo uspjeha, ali jedno nas boli: naime, osim Sovjetskog Saveza, drugi saveznici osporavaju nam prava koja imamo, ne smatraju nas ravnopravnom ratnom silom, neće da nam ostave ono što smo stekli u ratu. Zatražili smo od Sovjetskog Saveza, Engleske i Amerike da okupiramo Korušku, kao što čine Saveznici, Engleska i Amerika. Sovjetski Savez podupire naš zahtjev, ali Englezi i Amerikanci nam nisu ni odgovorili. I onda — volite ih! Čude se zašto im na mitinzima i zborovima ne viču »živjeli«, a naš narod osjeća nepravdu. Oko Trsta je bila prava bitka.* Možda ćemo uspjeti, ali traže da povučemo svoje trupe iz Koruške.** Ne samo da nam se osporava pravo da prisajedinimo Istru, Trst i Slovenačko primorje, koje smo mi našim oružjem oslobodili, već nam osporavaju i da ih okupiramo, jer s međunarodnog pravnog stanovišta to pripada talijanskom carstvu i mi smo okupirali te krajeve, a s našeg internog stanovišta mi smo ih oslobodili. Htjeli su da se povučemo. Mi smo, međutim, došli na Soču i na Soči ćemo ostati! Svojevremeno sporazumio sam se s Aleksanderom, da kad on iskrca trupe u Trst za napredovanje prema Austriji, da tu bude naša civilna vlast, a njegova vojna. U ono

---

* Misli se na bitku na diplomatskom i političkom polju. Više o tome vid. u nap. 306.

** Potpunije o povlačenju jedinica JA iz Koruške govori se na str. 55.

vrijeme izgledalo je da mi nećemo doći do Trsta. A danas smo mi te pokrajine oslobodili vlastitim snagama. I dali toliko žrtava. Zato ne možemo pristati na takve zahtjeve. Trst je danas naš i spada pod našu vojnu i civilnu upravu. Saveznici nam to osporavaju, ali ima jedan ratni paragraf, a to je da ono tko je šta uzeo, tome i ostaje. Mi nastojimo da se te stvari riješe na lijep način, mi ne zveckamo oružjem jer znamo koliko je to opasna stvar. A ako ima, recimo, Aleksander obaveze prema svojim vladama — ja imam obaveze prema jugoslovenskim narodima, prema našoj zemlji, prema onima koji su stenjali u fašističkom ropstvu. Ne mogu vam još reći što će biti s Koruškom — to je otvoreno pitanje, ali se nadam da ćemo i tu uspjeti. Nama prebacuju Talijani, i to socijalisti i buržoazija: kakvi smo mi, vele, komunisti kad imamo imperijalističke težnje, cijepamo im državu i kažu da, ako hoćemo s njima prijateljstvo, treba da im ostavimo Trst. Umjesto da ti cinici traže naše prijateljstvo, pošto su nam nanijeli toliko štete, oni traže da im mi damo Trst. Nama ne treba njihovo prijateljstvo! Nama ne treba prijateljstvo Bonomija i njemu sličnih, koji krvnike naroda Jugoslavije puštaju iz zatvora. Nama ne treba prijateljstvo onih koji nijednom riječju nisu spomenuli što su učinili u našoj zemlji, kao da ništa nije bilo. Ni luk jeo, ni luk mirisao! Ali mi ne gledamo u Bonomiju i njemu sličnima talijanski narod, mi ne gledamo u onoj šaci lupeža, koji u Rimu bacaju bombe. Za nas talijanski narod predstavljaju oni radnici, oni seljaci, koji se na sjeveru bore protiv fašizma i koji neće da imaju veze s Bonomijem. Prema tome, besmisleno je govoriti da smo mi imperijalisti, jer mi hoćemo svoje. Neka pitaju narod u Istri i Primorju. Tako stoje stvari s Talijanima, talijanskim imperijalistima.

Drukčije je na ostalim našim granicama. Tamo su tišina i mir. S Bugarima nastojimo, a i kod njih se nastoji da učvrstimo odnose bratstva i jedinstva. S Bugarima imamo dublje težnje, koje smo htjeli ostvariti, ali nam ne daju Englezi i Amerikanci.* Dobro, zasad nećemo. Ali niko nas u tome ne može spriječiti. Mi smo Sloveni, a i oni su Sloveni i vječito su bili u rukama reakcije. Na nama je, komunistima Jugoslavije, da razvijemo svijest da nam je potrebno živjeti s Bugarima u najtešnjim odnosima, da između nas i Bugara ne smije biti većih suprotnosti nego između Srba, Hrvata i Slovenaca. Mi ćemo raditi tako da će i bugarski narod biti srećan, kao što ćemo biti i mi kad se jednom sjedinimo u državu Južnih Slovena.[99]

Albaniju smo priznali do sada samo mi.[100] Imaćemo kod njih diplomatskog predstavnika. Ona nam je saveznica. To je divan narod, voli Jugoslaviju, voli Jugoslovene i oni bez nas ne bi mogli. Sami, oni bi bili opet plijen drugih. Naša je dužnost da im pomognemo. Mi

---

* Opširnije o namjerama da se stvori zajednička federativna država jugoslovenskih naroda i bugarskog naroda i protivljenju britanske i američke vlade vid. u nap. 99.

smo dužni da spriječimo i da unaprijed kažemo grčkim imperijalistima koji hoće da pocijepaju Albaniju da to nećemo dopustiti.

S Grčkom je stvar drugačija. Niti mi njima prilazimo niti želimo da se sa sadašnjom grčkom vladom zbližimo, jer su oni porobili grčki narod, jer su snage Elasa* porobljene, a desetine hiljada najboljih sinova grčkog naroda bačene su u zatvore. U Grčkoj je izvršen jedan rijedak čin nepravde u historiji. Mi ne možemo da se s njima dogovaramo, ali nam je i nemogućno da se miješamo u njihove unutarnje stvari. Ali na provokaciju Grka s geografskim kartama kažemo ne samo da su idioti, već i da se igraju vatrom, koja bi mogla samo njih opeći. Mi želimo da s grčkim narodom živimo u najboljem prijateljstvu, u tijesnim vezama, jer se taj narod borio, jer živi na Balkanu. Ali nesreća je za grčki narod što su na njegovo čelo došli oni koji su bili i onda kad je bio Hitler.[101]

S ostalim zemljama postoji zbliženje. U Rumunjskoj je došla u vladi do izražaja narodna volja, isto tako u Austriji i Mađarskoj. Vanjskopolitička perspektiva je, dakle, vrlo dobra. Ja sam uvjeren da će Jugoslavija za kratko vrijeme imati oko sebe ne obruč neprijateljskih zemalja, nego obruč naroda s kojima će živjeti u najtešnjim odnosima i razumijevanju.

Pakt o uzajamnoj pomoći i saradnji između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza[102] jeste jedan snažan faktor koji omogućava Jugoslaviji da se sada, poslije rata, mirno razvija, da se mirno izgrađuje i konsoliduje. Veliki Sovjetski Savez pomogao nam je materijalno i moralno i on će nam pomagati i ubuduće, jer je ljubav Sovjetskog Saveza prema nama bezgranična — od velikog vođe Staljina pa do posljednjeg čovjeka.

Drugovi, ja sam uvjeren da će Jugoslavija, sa svim našim snagama koje postoje u narodu, s entuzijazmom koji postoji u svim našim ljudima, fabrikama, preduzećima i poljima, u najkraćem roku izaći iz ovog stanja u kome se nalazi.

Neka živi naša federativna, demokratska, bratska, ujedinjena Jugoslavija!

Neka živi veliki Sovjetski Savez sa svojim genijalnim vođom Staljinom!

Živjelo bratstvo i jedinstvo svih naroda na Balkanu!

Živjela Komunistička partija Jugoslavije, zalog naše pobjede, garancija naših budućih uspjeha!

Živio Prvi kongres Komunističke partije Srbije!

A-CKSKJ, I S-K I/I.
Osnivački kongres KP Srbije,
Institut za istoriju radničkog pokreta Srbije,
Beograd, 1972, str. 209—215.

* ELAS je skraćenica od grčkih riječi Ellinikos Laikos Apeleftherotikos Stratos, što znači Narodnooslobodilačka vojska Grčke odnosno oružane snage Narodnooslobodilačkog fronta Grčke — EAM-a (Ellinikon Apeleftherotikon Metopon).

[GLAVNOM ŠTABU SLOVENIJE]

12. maj 1945.
[Beograd]

Prvog juna počinje rad Druga pješadijska škola Generalštaba [JA] u Zadru. Prema općim potrebama i podučenosti uputite najbolje vojnike, komandire, komandante bat[aljona] i brig[ada] na ove kurseve. S njima pošaljite što više sposobnih nastavnika.[103]

A-IZDG SRSl, k. 41, f. III.

[BRITANSKOM AMBASADORU U BEOGRADU RALFU STIVENSONU — ZA BRITANSKU VLADU]

Vaša Ekselencijo!

Čast mi je zamoliti Vas da vladi Njegova Veličanstva prenesete slijedeći odgovor na Vašu notu od 12. maja 1945.[104]

Vlada Demokratske Federativne Jugoslavije duboko žali što do sada, osim od Sovjetskog Saveza, nije primila nikakav odgovor na njenu notu od 2. aprila 1945,[105] kojom je od Saveznika zatraženo da Jugoslaviji dodijeli zonu u Austriji koju će zaposjesti jedinice Jugoslovenske armije.

Od Moskovskog sporazuma od 1. novembra 1943.[106] situacija se znatno izmijenila. Jugoslavija je do sada sa snažnom vojskom sudjelovala u velikim savezničkim naporima koji su donijeli pobjedu. Od svih evropskih zemalja Jugoslavija je najviše trpjela od njemačke okupacije, u kojoj su sudjelovale brojne njemačke jedinice iz Austrije. Stoga bi bilo nepravedno uskratiti jugoslovenskoj vojsci pravo da potjera neprijatelja preko predratnih granica i zaposjedne teritoriju oslobođenu od neprijatelja. Jedinice koje su prešle jugoslovensko-austrijsku granicu učinile su to progoneći neprijatelja koji se nije pokorio uvjetima kapitulacije.[107]

S obzirom na činjenicu da se vlada Sovjetskog Saveza saglasila da austrijsku teritoriju koju je zauzela sovjetska vojska zaposjedne Jugoslovenska armija,[108] jugoslovenska vlada vjeruje da će britanska vlada pokazati razumijevanje i omogućiti jugoslovenskim jedinicama da ostanu na austrijskoj teritoriji koju su već zauzele, uz uvjet da te jugoslovenske snage budu pod vrhovnim zapovjedništvom feldmaršala Harolda Aleksandera, kao što je slučaj i s onim snagama koje će biti pod zapovjedništvom Trećeg ukrajinskog fronta maršala Tolbuhina.

Jugoslovenska vlada je uvjerena u pravednost ovih prijedloga, pošto oni dolaze od savezničke zemlje koja je relativno pretrpjela više od bilo koje druge evropske zemlje za zajedničku savezničku stvar.

Ovi naši zahtjevi ne prejudiciraju sporazum na mirovnoj konferenciji, već predstavljaju isključivo prava stečena ratnim naporima naše zemlje.

13. maj 1945.
Beograd

J.B. Tito

A-VII, Fond FO, k. 5, reg. br. 33—1/4. *Prevod s engleskog*

[SAUČEŠĆE MARŠALU SOVJETSKOG SAVEZA STALJINU POVODOM SMRTI ALEKSANDRA SERGEJEVIČA ŠČERBAKOVA*]

13. maj 1945.
Beograd

S dubokom žalošću primili smo vijest o smrti jednog od vaših najbližih saradnika i vjernog sina velikog Sovjetskog Saveza i slavne VKP[b],** A.S. Ščerbakova.

Dijelimo Vaša osjećanja zbog ovog velikog gubitka Sovjetskog Saveza baš u vrijeme kada su ogromni napori i žrtve sovjetskih naroda urodili punim plodom, za što je velika zasluga i A.S. Ščerbakova.

Slava velikom sinu Sovjetskog Saveza A.S. Ščerbakovu!

»Борба«, 14. maj 1945.

DRUGU STALJINU ***
[Moskva, Kremlj]

Zbog nastale vojno-političke situacije smatram da je potrebno daljnje prenaoružavanje i jačanje naše vojske, pa zato molim da se ubrzaju isporuka i dostavljanje onog oružja i druge vojno-tehničke opreme koji su bili obećani poslije boravka naše delegacije u Moskvi u januaru i februaru ove godine.[109]

Posebno molim da se ubrza sprovođenje sljedećih mjera prema tom obećanju: upućivanje instruktora i savjetnika, isporuka školskog pribora i pomoć u organizovanju škola.

---

* Umro (od srčanog udara) 10. maja 1945.

** To je skraćenica od ruskih riječi Всесоюзная Коммунистическая партия (большевиков).

*** Ovo Titovo pismo upućeno je Staljinu radio-vezom preko sovjetskog ambasadora u Beogradu Ivana Vasiljeviča Sadčikova (A-VII, k. 17-A, reg. br. 3—4).

Osim toga, tražim pomoć po sljedećim pitanjima i ovlašćujem načelnika Vojne misije general-lajtnanta [Rudolfa] Primorca da o njima vodi pregovore, koji ima sve materijale i instrukcije.*

1. Naknadno, uz predviđenih 111 Vaših oficira, da se za pružanje pomoći našim štabovima uputi za neko vrijeme još 97 ljudi, uglavnom za škole i po jedan na svaku diviziju.

2. Zadržati u našoj vojsci do kraja ove godine 170 Vaših oficira--instruktora za artiljeriju i vezu, pošto je rok za njihov boravak ovdje na osnovu ranije odluke već istekao.

3. Zadržati do kraja ove godine ranije poslatih 36 ljekara-hirurga i drugo hirurško osoblje, a osim toga, poslati 13 stručnjaka za pružanje pomoći u cjelokupnoj sanitetskoj službi u vojsci i za borbu protiv epidemija.

4. Pomoći nam u materijalno-tehničkom opremanju naše avijacije: tri divizije borbene avijacije i jedna divizija transportne avijajacije[110] (gorivo i mazivo, municija, rezervni dijelovi i agregati), takođe poslati i jedinicu za snabdijevanje za popunu gubitaka, da bismo naše jedinice doveli do redovnog brojnog stanja.

5. Isporučiti dopunsko naoružanje za korpuse narodne odbrane i pogranične straže, ukupno za 50 000 ljudi.[111]

6. Isporučiti materijalni dio naoružanja za nadoknadu gubitaka u dvanaest divizija koje imaju sovjetsko naoružanje, kao i školsku opremu za pješadijske škole, artiljerijske, tenkovske, inžinjerijskih jedinica i avijacije.

7. Isporučiti municije, 3—4 kompleta za 12 divizija,[112] a takođe i za sve naknadno isporučeno naoružanje.

Pomoći organizovanje proizvodnje municije u našoj zemlji; za to poslati grupu stručnjaka-organizatora od 6—8 ljudi i isporučiti neki materijal, naročito barut.

8. Za ratnu mornaricu: naknadno uputiti na školovanje u Sovjetski Savez 130 raznih stručnjaka.

Poslati kompetentnu komisiju za konsultacije po pitanjima stvaranja ratne mornarice i rečne flotile i organizacije odbrane naših morskih granica.

9. Primiti 10 naših ljudi na školovanje u topografskim školama, koji bi po završetku kursa mogli pristupiti organizovanju topografske službe kod nas.

10. Pružiti pomoć u stvaranju pozadinske službe: isporučiti goriva i maziva, intendantski materijal i opremu, isporučiti lijekove i vakcine protiv epidemije, primiti na liječenje u sovjetskim lečilištima teško ranjene i bolesne iz redova naših istaknutih radnika, u toku ove godine, ukupno do 300—400 ljudi.

---

* Vid. str. 50.

11. Predati nam u Beogradu montiranu kratkotalasnu radio-difuznu stanicu kojom sada raspolaže načelnik Sovjetske vojne misije* i koja nam je data samo na korišćenje.

Isporučiti još jednu radio-difuznu stanicu srednje-talasnu, a takođe i pomoći da se ona montira u Beogradu.

Poslije ovoga, vagonska radio-stanica »Pčela«, kojom sada raspolaže načelnik Sovjetske vojne misije, koju mi koristimo, mogla bi biti vraćena, pošto ona po svojoj jačini nama ne odgovara.

Pozitivno rješenje ovih pitanja pomoći će nam da učvrstimo novu, federativnu Jugoslaviju.

Mi vrlo visoko cijenimo pomoć Sovjetskog Saveza, shvatamo svoju odgovornost koja proističe iz sporazuma zaključenog u Moskvi 11. aprila između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije,** i zato preduzimamo sve mjere da Jugoslavija bude jaka država koja ima snažnu modernu vojsku.

13. maj 1945. [Maršal Jugoslavije]
[Beograd] Tito

A-VII, k. 17-A, reg. br. 4—4. *Prevod s ruskog*

[ŠTABU 1. ARMIJE JA]

Zamjeram vam što ste usporili gonjenje i protjerivanje neprijatelja k sjeverozapadu.[113] Gro njemačkih i kvislinških snaga prelazi granicu i predaje se Englezima.[114] Naređujem da hitno presiječete sve veze prema Austriji i ne dozvolite da se nepr[ijateljske] snage izvuku.[115] U Korušku ne treba slati nove trupe.[116]

13. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 258-A, reg. br. 9—21/10.

* Načelnik (šef) Sovjetske vojne misije u Beogradu tada je bio general-major Anisim Fjodorovič Kiseljev.

** Vid. str. 108.

[ŠTABU I. ARMIJE JA]

Treća armija izvještava da se na prostoriji [Slovenske] Konjice — Šoštanj prema Dravogradu nalazi grupa ustaša i nešto četnika, ukupno preko 50 000 ljudi.[117] S njima se nalaze Pavelić, Maček, hrvatska vlada i veliki broj zlikovaca.[118] Pokušavaju preko Dravograda predati se Englezima.[119] Jedna Kostina* divizija drži prostoriju Neravosinrodo,** a druga je kod Šentilja presjekla cestu Velenje i Dravograd.*** Treba da najhitnije krenete s vašim snagama iz rejona Celja pravcem Šoštanj—Slovenj-Gradec kako bi koncentrisali napad za uništenje ove grupe.[120]

13. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 258-A, reg. br. 9—21/10.

ŠTABU III ARMIJE [JA]

ŠTABU 29. DIVIZIJE [JA]

1. Hitno presijecite sve veze za Austriju i spriječite povlačenje njemačkih i kvislinških trupa.[121] Pomozite Slovence u razoružavanju Nijemaca.[122]

2.**** U zapadnom dijelu Koruške već se nalaze Englezi. Tamo ne treba slati nove trupe. Oni naši dijelovi koji se tamo nalaze neka ostanu.[123]

13. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 45, reg. br. 3—7/1.

---

* Misli se na general-lajtnanta Kostu Nađa, komandanta 3. armije JA.

** Vjerovatno pogrešno naveden naziv nekog mjesta u Austriji.

*** Odnosi se na 17. udarnu diviziju JA koja se nalazila od Šentilja do Slovenj-Gradeca.

**** Ovaj drugi dio Titovog naređenja primio je i Štab 4. armije JA (vid. str. 42).

[ŠTABU 3. ARMIJE JA]*

Naredili smo Peku [Dapčeviću] da sa svojim snagama iz rejona Celja krene pravcem Šoštanj — Slovenj-Gradec.** Vi ne smijete dozvoliti ni po koju cijenu da se ova grupa s Pavelićem i Mačekom preko Drave probije na sjever. Preduzmite sve potrebno za njeno brzo uništenje.*** Odmah stupite u direktnu vezu sa Štabom 1. armije i uredite po ovome sve podrobnosti.[124]

13. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 44, reg. br. 3—1/2.

ŠTABU 4. ARMIJE [JA]****

U zapadnom dijelu Koruške već se nalaze Englezi. Tamo ne treba slati nove trupe. Oni naši dijelovi koji se tamo nalaze neka ostanu.[125]

13. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 46, reg. br. 5—8/1.

---

* Jedno slično naređenje Tito je takođe depešom uputio 13. maja 1945. Štabu 3. armije JA. Ono je glasilo: »Naredili smo Peku da sa svojim snagama iz rejona Celja krene pravcem Šoštanj — Slovenj-Gradec. Stupite u direktnu vezu sa Štabom 1. armije« (A-VII, k. 44, reg. br. 3—1/2).

** Vid. str. 41.

*** Više o uništenju te neprijateljeve grupe govori se u nap. 120 i 122.

**** Identičnu depešu Tito je uputio i Štabu 3. armije JA (vid. str. 41). Objavljuje se depeša upućena Štabu 4. armije JA zbog napomena koje se daju uz ovaj tekst.

[GLAVNOM ŠTABU SLOVENIJE*]

Preduzmite najenergičnije mjere da se po svaku cijenu spriječi ubijanje ratnih zarobljenika i uhapšenika od strane jedinica, pojedinih organa i pojedinaca. Ukoliko postoje među zarobljenicima i uhapšenicama takva lica koja treba da odgovaraju za djela ratnih zločinstava, predavati ih na revers vojnim sudovima radi daljeg postupka.[126]

14. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-IZDG SRSl, k. 41, f. III.

[GLAVNOM ŠTABU SLOVENIJE]

14. maj 1945.
[Beograd]

Naređeno je Prvoj, Drugoj, Trećoj i Četvrtoj armiji da predaju sve ratne zarobljenike Glavnom štabu Slovenije i [Glavnom štabu] Hrvatske.** Obezbjeđenje daće armije. Naređenje za dalje transportovanje i raspored zarobljenika [slijedi]. Slijedećom [poštom] javite odmah koliko imate ratnih zarobljenika računajući i one zarobljenike koje ćete primati od armija, kao i u kojima se mjestima nalaze.[127]

A-IZDG SRSl, k. 41, f. III.

[ŠTABU 1. ARMIJE JA]

1. U borbi s ustašama Kosta [Nađ] je jednom divizijom zatvorio pravac na liniji Dravograd—Guštanj. S jednom div[izijom] napada od Šentilja ka Slovenj-Gradecu. Bande se uporno brane i vrše p[rotiv]napade i nastoje po svaku cenu da se spasu i predaju Englezima.***

---

* Ovo Titovo naređenje dostavljeno je cirkularnom depešom štabovima 1, 2, 3. i 4. armije i glavnim štabovima Hrvatske i Slovenije. Objavljuje se naređenje koje je primljeno u Glavnom štabu Slovenije.

** Ovo Titovo naređenje dostavljeno je cirkularnom depešom štabovima 1, 2, 3. i 4. armije i glavnim štabovima Hrvatske i Slovenije. Objavljuje se naređenje koje je primljeno u Glavnom štabu Slovenije.

*** Više o pokušaju neprijatelja da se preda Englezima govori se u nap. 121.

2. Potrebno je da vaše snage energično i brzo dejstvuju pravcem Šoštanj—Mežice radi obuhvata slijeva i pravcem Velenje—Šentilj—Podgorje radi napada s leđa. Preduzmite sve potrebno da se postigne uspjeh.*

14. maj 1945.
[Beograd]

Tito

A-VII, k. 40, reg. br. 2—2/3.

[ŠTABU 1. ARMIJE JA]

U vezi s naređenjem Generalštaba [JA] str. pov. br. 160 i depešom od 9. o. mj.** javite odmah da li ste formirali trofejne bat[aljone], da li se postupa po pomenutim naređenjima i u kojim mjestima se vrši prikupljanje trofejnog materijala. Potrebno je sav zaplijenjeni materijal svake vrste i bez obzira u kakvom se stanju nalazi što prije sakupiti i smjestiti u magacine. Materijal složiti po vrstama i kategorijama i tačno ga popisati, municiju i eksploziv smjestiti odvojeno i po mogućnosti van naseljenih mjesta. Preduzeti najstrože mjere za obezbjeđenje municijskih magacina i eksploziva.

Za prikupljanje, čuvanje i evidenciju zaplijenjenog ratnog i ostalog materijala odrediti stručno ljudstvo i sva potrebna sredstva. Magacine zaplijenjenog materijala predati komandama mjesta i gradova, koje ih imaju osiguravati stražama. Iz magacina ne izdavati nikome ništa dok se ne izvrši potpuno popisivanje ratnog plijena i ne izvrši plan raspodjele.

Najstrože zabraniti da jedinice i pojedinci od zaplijenjenog materijala uzimaju ma šta što im po formaciji ne sleduje, tj. mogu uzeti samo ono što im nedostaje po formaciji. Ako se obratno desi biće lično odgovoran štab armije. Primjenjivati najstrože mjere da se zaplijenjeni materijal svake vrste ne rastura i ne upropašćuje. O izvršenju ovog naređenja izvijestite depešom.

14. maj 1945.
[Beograd]

Tito

A-VII, k. 258-A, reg. br. 9—23/10.

---

* Štab 1. armije JA, postupajući po ovom Titovom naređenju, uputio je 5. i 11. krajišku udarnu diviziju (vid. u nap. 122).

** Ta depeša se odnosi na sprovođenje naređenja Generalštaba JA str. pov. br. 160 od 9. maja 1945. upućenog po Titovom naređenju štabovima 1, 2, 3. i 4. armije JA i glavnim štabovima Hrvatske i Slovenije za formiranje trofejnih bataljona za prikupljanje, popisivanje, sređivanje i uskladištavanje materijalnih sredstava zaplijenjenih u borbi.

ŠTABU IV ARMIJE [JA]

1. Saveznički Vrhovni štab* obavjestio je, preko naše baze Bari, da obustavlja svako dalje snabdijevanje naše vojske. Ovo se odnosi u potpunosti i na vašu armiju. Prema tome, dalje snabdijevanje naše armije hranom, municijom, gorivom i svim drugim potrebama prestaje od strane Saveznika.[128]

2. Vi ste zaplijenili velike količine hrane, oružja i municije.[129] Vodite računa o tome da se sve to sabere i prikupi i racionalno iskoristi za potrebe vaše armije u granicama formacije, kao i za ostale naše jedinice i ustanove. Imajte u vidu da za sada s druge strane nećete moći skoro ništa dobiti za snabdijevanje vaše armije. Dakle, morate računati na ono što imate. Zato morate zavesti najstrožu kontrolu i ekonomiju nad iskorišćavanjem i upotrebom svih životnih i ubojnih sredstava vaše armije.

3. Odmah nam dostavite izvještaj o sljedećem:

a) Kojim rezervama hrane raspolažete i za koje vrijeme će te rezerve moći podmiriti vaše potrebe.

b) Koji je procenat anglo-američkog naoružanja u vašoj armiji i kojim količinama municije raspolažete sada za sva oruđa toga porijekla.[130]

4. Ako nemate dovoljno municije za oruđa anglo-američkog porijekla ili je uopšte nemate, onda sva takva oruđa treba, saobrazno formaciji, zamijeniti trofejnim oruđima za koja imate dovoljno municije. Ovo privremeno dok ne dobijete rusko naoružanje.[131] Dajte nam po ovome svoj predlog.

Glavno je da vam armija bude u bojnoj gotovosti u svako vrijeme.

14. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 46, reg. br. 5—9/1.

* Tačan naziv savezničkog vrhovnog štaba je: Vrhovna saveznička komanda na Sredozemlju.

ŠEFU JUGOSLOVENSKE MISIJE U SSSR-u GENERAL-LAJTNANTU RUDOLFU PRIMORCU

U vezi s depešom od 13. maja 1945.* u prilogu Vam dostavljamo spiskove materijala i opreme** po kategorijama i vrstama koje će[te] tražiti od sovjetske vlade za našu vojsku.[132]

Nastojte da se traženi materijal što prije dobije i otpravi ovamo u Jugoslaviju.

Blagovremeno nas izvještavajte o postignutim rezultatima rada po prednjem zadatku.[133]

14. maj 1945.
Beograd

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
J.B. Tito

A-VII, k. 57—2, reg. br. 16—7.

[ŠTABU 1. ARMIJE JA***]

Javite najhitnije obratnom depešom koliko iznosi brojno stanje ratnih zarobljenika na današnji dan i na kojim su mjestima smješteni.[134]

15. maj 1945.
[Beograd]

Tito

A-VII, k. 258-A, reg. br. 9—24/10

[POHVALA JEDINICAMA III ARMIJE JA]

Brzim i energičnim nadiranjem prema gornjem toku rijeke Drave trupe naše Treće armije presjekle su odstupnicu ostacima njemačkih i ustaško-četničkih bandi i zaokruživši ih na području Slovenj Gradec—Guštanj—Pliberk—Dravograd, poslije trodnevnih žestokih borbi razbile ih i prisilile na kapitulaciju.[135]

Ovim su likvidirane posljednje neprijateljske snage koje su pred našim trupama još pružale organizovan otpor.

Zarobljeno je preko 20 000 ustaša, među kojima ima veliki broj poznatih zlikovaca. S ustašama zarobljen je i veći broj četnika.[136]

---

* Ta depeša nije pronađena. Možda se misli na depešu upućenu Staljinu 13. maja 1945 (vid. str. 38).

** Ti spiskovi nisu pronađeni. Poslani su preko Sovjetske vojne misije u Beogradu (vid. str. 38), o čemu je general Primorac obavijestio Tita 17. maja 1945 (vid. nap. 133).

*** Ovo Titovo naređenje upućeno je cirkularnom depešom štabovima 1, 2, 3. i 4. armije i glavnim štabovima Hrvatske i Slovenije. Objavljuje se naređenje upućeno Štabu 1. armije JA.

Osim toga, prisiljeni su na kapitulaciju posljednji ostaci njemačke balkanske grupacije feldmaršala Lera i zarobljeno preko 10 000 Nijemaca.[137] U borbama je poginulo više od 5000 neprijateljskih vojnika i oficira i oslobođeno oko 8000 građanskih lica koja su ustaške bande silom odvele sa sobom.

Zaplijenjene su ogromne količine oružja i ratnog materijala.

Trupe Treće armije za posljednjih petnaest dana zarobile su oko 100 000 neprijateljskih vojnika i oficira.[138]

Za izvojevanje ove pobjede, kao i za brzo, uspješno i potpuno izvršenje postavljenog zadatka, pohvaljujem hrabre trupe naše Treće armije pod komandom general-lajtnanta Koste Nađa*, pukovnika Branka Petričevića** i pukovnika Vukašina Subotića.***

Izražavam svoju zahvalnost svim borcima i rukovodiocima jedinica koje su izvojevale ovu pobjedu i uspješno izvršile postavljeni zadatak.

Neka je slava palim junacima za oslobođenje naše otadžbine!

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

15. maj 1945.
Beograd

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
Tito

A-VII, k. 23, reg. br. 9—1.

[ŠTABU 3. ARMIJE JA]

Sovjetska vlada odobrila nam je da naše jedinice okupiraju dio austrijske teritorije.

NAREĐUJEM:

1. Okupirajte dio austrijske teritorije u granicama koje vam odredi maršal Tolbuhin.
2. Vaše okupacione snage nalaze se pod komandom maršala Tolbuhina.
3. Štab smjestite u Lajbnicu [Lipnice].
4. O izvršenju ovog naređenja izvijestite nas do 24 časa 16. ovog mjeseca.
5. Prijem naređenja odmah potvrdite.[139]

15. maj 1945.
[Beograd]

Maršal Jugoslavije
Tito

A-VII, k. 44, reg. br. 3—2/2.

---

* General-lajtnant Kosta Nađ tada je bio komandant 3. armije JA.

** Pukovnik Branko Petričević se u to vrijeme nalazio na dužnosti političkog komesara 3. armije JA.

*** Pukovnik Vukašin Subotić bio je tada načelnik štaba 3. armije JA.

DRUGU STALJINU
Moskva, Kremlj

Molim Vaše odobrenje za korišćenje železničkih inžinjerijskih jedinica 3. ukrajinskog fronta za obnovu jugoslovenskih železničkih pruga Beograd — Zagreb — Ljubljana; Beograd — Sarajevo — Metković.[140]

A takođe i stručnjaka radi što bržeg puštanja u rad fabrika koje su prekinule rad — u ispravnom stanju — u sjeverozapadnom dijelu Jugoslavije, sljedećih specijalnosti: industrija aviona, aluminijum, eksploatacija nafte.

Možda takvih ljudi ima u 3. ukrajinskom frontu.[141]

[Prva polovina maja 1945.
Beograd]

Maršal Jugoslavije
Tito

A-VII, k. 17-A, reg. br. 7—4.

Prevod s ruskog

KOMANDANTU 3. UKRAJINSKOG FRONTA
MARŠALU TOLBUHINU

1. Molim Vaše naređenje za najhitnije upućivanje obećane municije za rusko naoružanje, naročito za artiljeriju; sada 1, 2. i 3. armija ostavljaju topove i minobacače u pozadini zbog toga što nemaju municije.[142]

2. Molim da intervenišete kod Moskve za dozvolu da se uputi komisija u sastavu: pukovnik [Đoković] Novak, major Čok [Miroslav], inženjer Miroslav Gleđa, pirotehničar Josip Ovin i sovjetski instruktor kapetan Vladimir Vasiljevič Kalačev, s potrebnim stručnjacima za izbor i remont odabranog naoružanja na licu mjesta; molim za odobrenje da se izdvoji artiljerija sljedećeg kalibra:

120 mm, 37 mm, 75 mm, 80 mm, 100 mm i 105 mm, za svaki rod kao minimum baterija — divizion.[143]

Municija za navedene kalibre, kao i za streljačko naoružanje: meci mauzer, manliher i talijanski; eksploziv — 100 tona, barut, pojedini elementi za upotpunjavanje municije; detonatori, eksplozivni meci, čaure.

3. Izdvojiti instrumente za popunu artiljeriskih armijskih radionica iz arsenala g[rada] Beča.

4. Odabrati instrumente za usmjeravanje vatre protivavionske artiljerije. Navedeni trofeji postoje na teritoriji Vašeg fronta.

[Prva polovina maja 1945.
Beograd]

Maršal Jugoslavije
Tito

A-VII, k. 17-A, reg. br. 3—5.

Prevod s ruskog

DRUGU STALJINU
Moskva, Kremlj

Jedinice 3. ukrajinskog fronta zauzele su u gradu Mariboru fabriku avionskih motora.

Molim izdajte naređenje komandantu fronta za predavanje fabrike sa svom opremom i avionskim motorima koji se tamo nalaze Štabu [3.] jugoslovenske armije radi njenog korišćenja u vojnoj industriji zemlje.[144]

[16. maj 1945.*
Beograd]

Maršal Jugoslavije
Tito

A-VII, k. 17-A, reg. br. 5—4.

Prevod s ruskog

ŠTABU 3. ARMIJE [JA]

16. maj 1945.
[Beograd]

Primite ustaške jedinice koje su razoružali Bugari. Tolbuhin je dao odobrenje.[145]

A-VII, k. 45, reg. br. 3—8/1.

[ŠTABU 3. ARMIJE JA]

Naređujem vam da na granici koju kontrolišu naše trupe bude najveća pripravnost. Najviše pojačajte sektor Jesenice i Dravograd. Sve rezervne jedinice moraju biti u pripravnosti. Držite tijesnu vezu sa Štabom IV armije. Trupe i rezervnu municiju nemojte držati u gradovima i na markantnim mjestima.[146]

16. maj 1945.
[Beograd]

Tito

A-VII, k. 44, reg. br. 3—3/2.

---

* Depeša je bez datuma. Priređivač se odlučio za 16. maj 1945, tj. za datum kad je u vezi s tim problemom Fabrike avionskih motora u Mariboru intervenisao Štab 3. armije JA (vid. nap. 144).

GENERAL-LAJTNANTU PRIMORCU [RUDOLFU]

Vas ovlašćujem da vodite pregovore s vladom Sovjetskih Socijalističkih Republika po slijedećim pitanjima:

1. Da ostanu svi oficiri Crvene armije koji se nalaze u Jugoslovenskoj armiji do svršetka tekuće godine, i to:

a) Štabnih oficira osim 100 predviđenih, poslati još naknadno 97 ljudi, po jednog na diviziju i nastavne škole, kurseve i akademije.

b) Artiljerijskih oficira i oficira za vezu, kojih imamo 170, naknadno poslati za protuavionsku artiljeriju 4—5 viših oficira.

c) Ljekara hirurga, kojih imamo 36, poslati naknadno još 13 epidemiologa.

d) Za regulisanje proizvodnje municije u zemlji poslati grupu specijalista od 6—8 ljudi za proizvodnju municije i materijal, a osobito barut.

e) Za mornaricu. Poslati na učenje u Sovjetski Savez 130 ljudi za razne specijalnosti.

Primiti na učenje u tipografsko-geodetske škole 10 ljudi.

f) Primiti na liječenje u sovjetske bolnice i sanatorijume najteže ranjenih i bolesnih odgovornih radnika 300—400 u toku godine.

2. Pomoć u obezbjeđenju vazduhoplovstva (tri borbene divizije i jedne transportne avijacije) rezervnim dijelovima i popuni gubitaka za period borbe.

3. Dati materijalni dio za popunu gubitaka u periodu borbi, divizija sa sovjetskim naoružanjem (12 divizija).

4. Dati naoružanje za korpus narodne odbrane i pograničnih jedinica za 50 000 ljudi.

5. Dati pomoć u organizovanju pozadinske službe (gorivo, mazivo, intedantsku spremu, medikamente, vakcine protiv epidemija i dr.).

6. Poslati kompetentnu komisiju za konsultaciju o pitanjima izgradnje ratne i rječne mornarice, a takođe o organizaciji obrane naših pomorskih granica.

7. Predati nam u Beogradu montiranu kratkotalasnu dalekopredajnu radio-stanicu koja se nalazi na raspolaganju šefa Sovjetske vojne misije i dati nam je samo na korišćenje.

Predati nam još jednu dalekopredajnu srednjo-talasnu radio-stanicu i pomoći da se montira. Poslije montiranja radio-stanica tipa »Pčela« koja se nalazi na raspolaganju šefa misije, a koju mi koristimo, može biti vraćena kao nepodobna po svojoj jačini.

8. Osim naprijed navedenog, požuriti s dostavljanjem obećanog vojno-tehničkog materijala saglasno s pregovorima koje je naša delegacija vodila u Moskvi, u januaru i februaru.

Šaljem Vam podrobne instrukcije preko Sovjetske vojne misije avionom, a o prijemu hitno javiti.*

16. maj 1945. Maršal Tito
[Beograd]

A-VII, k. 57—2, reg. br. 16—2/7.

[BRITANSKOM AMBASADORU RALFU STIVENSONU — ZA BRITANSKU VLADU]

Vaša Ekselencijo,

U vezi s vašim dopisom od 15. maja 1945,[147] primljenog u 17,00 sati, hoćete li biti ljubazni i vladi Njegova Veličanstva prenijeti slijedeći stav jugoslovenske vlade:

Jugoslovenska vlada do danas nije ni u jednoj prilici izrazila mišljenje ili činom pokazala želju da jednostrano riješi pitanje Julijske krajine i Trsta. Naša vlada u potpunosti je saglasna da se problemi teritorija na koje Jugoslavija polaže pravo konačno riješe općim mirovnim sporazumom.

Jugoslavija je jedina evropska zemlja koja je, od samog početka agresije na naše narode pa do svršetka ovog rata, bila najverniji saveznik Ujedinjenih nacija u njihovoj borbi protiv zajedničkih neprijatelja. U toj borbi Jugoslavija je, srazmerno broju svojih stanovnika i materijalnim resursima, pretrpjela najveće gubitke od svih evropskih naroda. Narodnooslobodilački pokret, partizani i sadašnja Jugoslovenska armija imali su do kraja rata više od 300 000 poginulih i oko 200 000 teških ranjenika, od kojih će mnogi biti doživotni invalidi. To su bili gubici isključivo na poprištu borbe za zajedničku savezničku stvar, dok gubici uzrokovani fašističkim terorom protiv mirnog jugoslovenskog stanovništva dostižu oko 1 300 000 ljudi.** Većina jugoslovenskih gradova i sela u potpunosti je uništena, a ta činjenica poznata je širom svijeta. To je doprinos koji je Jugoslavija kao vjeran saveznik dala zajedničkoj savezničkoj stvari u borbi protiv njemačkih, talijanskih i drugih zavojevača. Shodno tome, jugoslovenska vlada smatra da bi Jugoslaviji bila nanesena strašna nepravda ukoliko joj ne bi bila priz-

* Tito je uputio 13. maja 1944. jedno slično pismo Staljinu (vid. na str. 38). pa je ovim naređenjem dostavljenim general-lajtnantu Rudolfu Primorcu, šefu Jugoslovenske vojne misije u Moskvi u stvari dostavio informaciju kako bi se mogao upravljati u razgovorima s predstavnicima sovjetske vlade.

** To su bile neposredne i prve poslijeratne procjene o žrtvama u Jugoslaviji za vrijeme četvorogodišnje fašističke okupacije, kao i o gubicima u Jugoslovenskoj armiji. Prema kasnijim i potpunijim procjenama ukupno gubici su iznosili oko 1 700 000 ljudi, žena i djece, računajući tu i pripadnike NOVJ odnosno JA.

nata sva saveznička prava kao zemlji koja se borila na strani Ujedinjenih nacija.

Trst i Julijsku krajinu zaposjele su snage Demokratske Federativne Jugoslavije u žestokoj borbi s njemačkim okupatorima i njihovim saveznicima — talijanskim fašistima. Za vrijeme borbi za Julijsku krajinu, posljednjih dana aprila, uz gubitke koje su slovenački partizani imali u toku tri godine, Jugoslavija je imala 8000 poginulih i još više ranjenih, te zarobila preko 50 000 Nijemaca na području Rijeka — Trst — Gorica. To znači da Jugoslavija kao zaraćena strana ima sva prava da zadrži tu zaposjednutu teritoriju ne kao vojska koja provodi aneksiju, već kao pobjednička saveznička vojska, što je očito s obzirom na činjenicu da smo Jugoslovenskoj armiji, iako je u svom napredovanju zauzela velik dio Furlanije zapadno od rijeke Soče uključujući gradove Udine, Čedad i dr. naredili da se povuče na rijeku Soču, iako Jugoslavija, na etničkoj osnovici, polaže pravo na izvjesne dijelove te teritorije, a te zahtjeve će i iznijeti na mirovnoj konferenciji. Prema tome, to je bila čisto vojna demarkaciona linija između dviju savezničkih vojski, da bi se izbjegao bilo kakav neželjeni događaj.

Jugoslovenska vlada saglasna je da savezničke snage koriste tršćansku luku i komunikacije koje iz Trsta preko Gorice vode u Trbiž, uz uslov da te komunikacije nadziru i štite savezničke snage. Osim toga, u Trstu bi trebalo obrazovati zajedničku vojnu komisiju za koordinaciju, o kojoj je detaljno bilo riječi u našim prijedlozima koje smo poslali feldmaršalu Aleksanderu.

Ne prejudicirajući odluke koje će u pogledu dodjeljivanja Julijske krajine i Trsta biti donesene na mirovnoj konferenciji, vlada Demokratske Federativne Jugoslavije ne može se odreći suverenog prava da Jugoslovenska armija zadrži zaposjednutu teritoriju sve do rijeke Soče, uključujući gradove Trst, Goricu i Monfalkone. Jugoslovenske vojne vlasti dobile su strogo naređenje da u tim područjima dosljedno i pravedno održavaju red i mir.* Nema razloga sumnjati u to, pošto je dobro poznato da su naše jedinice vrlo disciplinovane. Bilo bi nepravedno odricati Jugoslovenskoj armiji pravo vojnog zaposijedanja Julijske krajine, pošto je to područje većinom nastanjeno slovenskim stanovništvom, a Italiji je bilo dodijeljeno prijašnjim mirovnim sporazumom.** Naprotiv, to je razlog više da naše jedinice ostanu ondje i zaštite stanovništvo.

Na teritoriji koju je zaposjela jugoslovenska vojska sva lica sklona stvaranju nereda i neželjenih incidenata biće u tome spriječena, mada sa žaljenjem moramo primijetiti da u poraženoj Italiji ti elementi nalaze slobodu izražavanja i predstavljaju glavnu smetnju duhu mirnog rješavanja problema Trsta i Julijske krajine koji postoji izvan Italije.

* Vid. str. 54.

** Riječ je o Rapalskom ugovoru (vid. u nap. 52).

Čvrsto smo uvjereni da će savezničke vlade Velike Britanije i Sjedinjenih Država u potpunosti shvatiti suverena prava Jugoslavije kako su izložena u ovoj noti i da ćemo se s lakoćom sporazumjeti na osnovi prijedlogâ uručenih feldmaršalu Aleksanderu.*

17. maj 1945. J.B. Tito
Beograd

PRO, Fond FO, reg. br. 371/48819, R. 9315/6/92, str. 33—35. *Prevod s engleskog*

[ŠTABU 1. ARMIJE JA]

1. Jača četnička grupa nalazi se u rejonu Mlinište—Glamoč—Drvar, a jedna ustaška grupa u rejonu Posušje—Prozor—Duvno. Hitno uputite tri div[izije] opštim pravcem Prijedor—Glamoč—Duvno—Mostar, koje će na ovom pravcu likvidirati obje pomenute grupe. Potrebno je bar jednu div[iziju] prebaciti kamionima do prostorije Petrovac—Ključ da bi operacije što prije počele. Za ovaj zadatak upotrebite bar dvije krajiške div[izije]. Po izvršenju zadatka divizije će krenuti za Srbiju.

2. Ostale divizije postepeno prebacujte ka Srbiji. Izvjesne snage uputite i desnom obalom Save u cilju usputnog čišćenja Kozare, Prosare, Motajice i Vučjaka.[148]

17. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 40, reg. br. 2—2/3.

ŠTABU 3. ARMIJE [JA]**

17. maj 1945.
[Beograd]

Pošaljite general[-pukovnika Aleksandera] Lera u Beograd pod sigurnim osiguranjem.[149]

A-VII, k. 45, reg. br. 3—11/1.

* Više o tim Titovim predlozima koje je učinio prilikom razgovora s generalom Morganom u Beogradu 8. i 9. maja 1945. govori se na str. 137.

** Naređenje iste sadržine Tito je uputio i Štabu 4. armije JA, koji je 19. maja 1945. izvijestio Generalštab JA da se Ler s nekoliko oficira nalazi kao zarobljenik u Štabu 3. armije JA.

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]

Devetnaestu diviziju uputite u Zadar, a Devetu diviziju u Metković.*

17. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 47, reg. br. 1—10/1.

ČETVRTOJ ARMIJI [JA — ZA ŠTAB]

Slažemo se sa vama da 9. divizija ostane u Trstu.**

U vezi s provokacijom talijanskih fašista u Gorici pojačaćemo naše snage u Gorici, Trstu i drugim mjestima. Podrobno o tome će vam ispričati general Peko Dapčević.

Gen[eral] Peko Dapčević, dosadašnji komandant 1. armije, naznačen je za komandanta 4. armije i svih ostalih snaga u Slov[enačkom] primorju i Istri.***

General Petar Drapšin postavljen je za komandanta motorizovane armije koja se formira.**** U tu armiju će spadati sve tenkovske jedinice. Bazu za tu armiju Drapšin neka postavi u Ljubljani. U Ljubljani treba hitno organizovati radionice za opravak kamiona i drugih mot[ornih] vozila. Mnogobrojna zaplijenjena motorizacija njemačke vojske staviće se na raspolaganje komandantu mot[orizovane] armije. Za dodijeljivanje te motorizacije mot[orizovanoj] armiji šaljemo odavde specijalnog oficira s potrebnim instrukcijama.

17. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 46, reg. br. 1—10.

---

* Tito je ovu odluku donio u vezi sa zaoštravanjem odnosa sa zapadnim saveznicima oko Istre, Trsta i dijela Julijske krajine, pa je želio da se jadranska obala ojača računajući na dalja zaoštravanja. Međutim, kad je Štab 4. armije primio ovo Titovo naređenje predložio je da 9. udarna dalmatinska divizija ostane u Trstu, s čime se Tito istog dana, 17. maja 1945. složio. Umjesto 9. divizije za Metković je tada prebačena 29. hercegovačka udarna divizija (vid. str. 55).

** Vid. prethodni dokument.

*** Opširnije o tome govori se na str. 55, 56 i 59.

**** Misli se na 1. tenkovsku armiju JA (vid. str. 59).

G[LAVNOM] Š[TABU] HRVATSKE*

1. Prvu div[iziju]** ubrzano prebacite na sektor Bazovica—Trst. 2. Zadržite 9. div[iziju], a 29. div[iziju] prebacite u Metković.*** 3. Jedinice i komande zapadno od Soče povucite istočno od rijeke Soče. 4. Naša vlada riješila je da povuče trupe iz Koruške na našu staru granicu. Prema tome, povucite svoje jedinice na granicu, ali tako da se cjelokupni zaplijenjeni ratni materijal izvuče iz Koruške na našu teritoriju, bez obzira na to koliko će vremena to izvlačenje materijala trajati. Ovo je saopšteno i 3. armiji.**** 5. GŠ Slovenije ukida se, a cijelo vojno područje Slovenije i Istre stavlja se pod vašu komandu.***** 6. Komanda grada Trsta neposredno je vama potčinjena. 7. Štab armije preselite u Postojnu. 8. Sve jedinice držite u strogoj pripravnosti i bojnoj gotovosti i zavedite najstroži red i disciplinu. 9. Upućujemo generala Hamovića[150] da s vama reguliše detalje.

18. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 47, reg. br. 1—10/1.

[GLAVNOM ŠTABU SLOVENIJE]

1. Glavni štab Slovenije ukida se, a cijelo vojno područje Slovenije i Istre stavlja se pod komandu 4. armije.******

2. Komandant grada Trsta******* stavlja se pod komandu komandanta 4. armije.

3. Cjelokupnim ratnim plijenom raspolaže isključivo komandant 4. armije.

18. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-IZDG SRSl, k. 41, f. III.

---

* Ovo Titovo naređenje dostavljeno je kao informacija Glavnom štabu Hrvatske, a inače je namijenjeno u cijelini Štabu 4. armije JA. Međutim, kako nije pronađeno naređenje upućeno tome štabu, objavljuje se ovo dostavljeno Glavnom štabu Hrvatske. (vid. str. 87).

** Misli se na 1. proletersku diviziju, koja je stavljena pod komandu 4. armije JA.

*** Vid. str. 54.

**** Vid. str. 56.

***** Vid. sledeći dokument.

****** Vid. prethodni dokument.

******* Komandant grada Trsta tada je bio general-major Dušan Kveder.

ŠTABU 3. ARMIJE [JA]

1. Naša vlada je riješila da se iz Koruške s teritorije koju su okupirali Englezi naše trupe povuku na staru granicu.[151] Prema tome, povucite svoje jedinice s tog dijela Koruške na granicu, ali tako da se cjelokupni zaplijenjeni ratni materijal s te prostorije izvuče na našu teritoriju, bez obzira na to koliko će vremena to izvlačenje materijala trajati. Ovo je saopšteno i 4. armiji.*

2. Glavni štab Slovenije ukida se, a cijelo vojno područje Slovenije i Istre stavljeno je pod komandu 4. armije.**

18. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 45, reg. br. 3—10/1.

ŠEFU JUGOSLOVENSKE VOJNE MISIJE
GENERAL-LAJTNANTU PRIMORCU, MOSKVA

1. Odmah preduzmite potrebne mjere kod sovjetskih organa da nam se što prije pošalju u zemlju naši vazduhoplovni pukovi koji se tamo nalaze na školovanju.[152]

2. Primanje predviđenih količina benzina za vojsku kako je to bilo zaključeno u januarsko-februarskim razgovorima naše delegacije u Moskvi, ide neredovno i s velikim zakašnjenjem.[153] Do sada nismo primili već nekoliko za nas najavljenih transporata. Kod nadležnih sovjetskih organa preduzmite potrebne korake da nam se određena količina benzina na vrijeme i uredno dostavlja. Neophodno je da se te količine benzina koje se iz Ploeštija šalju za našu armiju adresuju na Ministarstvo narodne odbrane, pošto to do sada nije bilo.[154]

3. Izvijestite kako je stanje zdravlja pukovnika Velimira Jakića.[155]

18. maj 1945. Maršal Jugoslavije
[Beograd]

A-VII, k. 57—2, reg. br. 17—1/7.

---

* Vid. str. 55.
** Vid. str. 55.

[FORMIRANJE GLAVNE TROFEJNE BAZE]

18. maj 1945.
Beograd

Po ukazanoj potrebi

NAREĐUJEM:

1. Da se odmah u Zagrebu formira Glavna trofejna baza.
2. Glavna trofejna baza biće pod neposrednim rukovodstvom komandanta artiljerije MNO general-majora Obradović Branka i njegovih organa.
3. Zadatak Glavne trofejne baze biće: prikupljanje, sređivanje, popisivanje, magacioniranje i inventarisanje cjelokupnog trofejnog — zaplijenjenog materijala: oružja, municije, aviona i aerodoromskih instalacija, tenkova, oklopnih i specijalnih motornih vozila, motornih (mehaničkih) vozila svih vrsta, materijala za vezu, mašina vojnih radionica, sirovina i prerađevina za vojne radionice, benzina, maziva, inžinjerske, vazduhoplovne, sanitetske, hemijske i odećne opreme i pribora po svima granama na teritoriji Hrvatske i Slovenije i u zonama koje su okupirane od jedinica Jugoslovenske armije.
4. Sve jedinice, štabovi, komande i ustanove podnijeće odmah izvještaj Glavnoj trofejnoj komandi, koji treba da sadrži sljedeće:
a) gdje ima trofejnog materijala, vrste i količine materijala, ko njime rukuje odnosno kome je povjeren na čuvanje;
b) vrste i količine trofejnog — zaplijenjenog materijala koji su uzeli štabovi, komande, jedinice i ustanove smatrajući da im isti pripada po formaciji;
c) vrste i količine trofejnog — zaplijenjenog materijala koji su uzeli štabovi, jedinice, komande i ustanove, a koji im po formaciji ne pripada.
5. Sav trofejni — zaplijenjeni materijal koji su uzeli štabovi, jedinice, komande i ustanove, a po formaciji im ne pripada moraju vratiti Glavnoj trofejnoj bazi odnosno predati ga ustanovama Glavne baze — tranzitnim stanicama u mjestima koja bude naznačila Glavna trofejna baza.
6. Najstrože zabraniti da jedinice ili pojedinci od zaplijenjenog materijala ma šta uzimaju. Isto tako, zabraniti najstrože uzimanje pojedinih sastavnih dijelova, opreme, aparata, alata i rezervnih dijelova iz izvjesnih kompleta vojno-tehničke opreme (tenkova, automobila, instalacija i sl.).
7. Podjela trofejnog — zaplijenjenog materijala usledić po mojem planu raspodjele.
8. Glavna trofejna baza na čelu s general-majorom Obradović Brankom postupiće tačno po ovom naredenju. Ona ne smije izdavati

ništa od materijala izvan onoga što će biti predviđeno planom raspodjele.

9. Zavesti najstrožu štednju benzina. Iz Glavne trofejne baze izdavati samo najnužnije količine benzina i to samo za onaj broj motornih vozila koji jedinicama pripada po formaciji.

Upotrebu motornih vozila svesti na najmanju mjeru i gdje god je moguće koristiti samo stočna prevozna sredstva.

Teretne automobile za prevoz materijala koristiti samo u slučaju kada se prevozi materijal u količini, tj. težini kojom će biti potpuno iskorišteno korisno opterećenje automobila.

Komandama mjesta u mjestima iznad 10 000 stanovnika i komandama vojnih područja sleduje samo po jedan putnički automobil i po jedan motorcikl. Komandama mjesta u mjestima ispod 10 000 stanovnika ne sleduje nikakvo motorno vozilo, dakle ni motorcikl.

Sva ostala motorna vozila preko ovog broja vratiti u ispravnom stanju Glavnoj trofejnoj bazi odnosno tranzitnim stanicama.

10. Komandanti armija i ostalih jedinica i ustanova će svim silama i raspoloživim sredstvima u svemu pomoći Glavnu trofejnu bazu i tranzitne stanice te baze da se cjelokupan trofejni — zaplijenjeni materijal čim prije prikupi, sredi, popiše, magacionira i inventariše.

11. Sve jedinice, komande i ustanove dužne su, svaka na svojoj prostoriji, da preduzmu najintenzivniji rad na prikupljanju trofejnog materijala u tijesnoj saradnji s Glavnom trofejnom bazom i njenim organima, a u duhu ovog naređenja.

Cjelokupan rad na tome mora biti udarnički i treba uvesti takmičenja u tom radu.

12. Komande Vazduhoplovstva, Mornarice, Inženjerije, Veza, Pozadine (Glavna intendantura, Saobraćajno, Sanitetsko, Veterinarsko i Građevinsko odjeljenje) i Vojnoindustrijsko odjeljenje MNO odrediće po jednog stručnog referenta u Glavnu trofejnu bazu, koji će ući u sastav iste i koji će biti u svakom pogledu potčinjeni komandi Glavne trofejne baze.

13. Primjenjivati najstrože mjere da se zaplijenjeni materijal svake vrste ne rastura, onesposobljuje i ne upropašćuje.

14. General-majoru Obradoviću Branku daju se potrebna ovlaštenja u pogledu organizacije prikupljanja, sređivanja i magacioniranja trofejnog materijala, kao i u pogledu mjera za čuvanje istog od rasturanja, onesposobljavanja i uništavanja.

Predsjednik Ministarskog savjeta
i ministar narodne odbrane
maršal Jugoslavije

J.B. Tito

A-VII, k. 25-A, reg. br. 37—1/2.

[POSTAVLJENJA KOMANDANATA 2. i 4. ARMIJE I 1. TENKOVSKE ARMIJE]

Po ukazanoj potrebi službe

POSTAVLJAM:

1. Za komandanta I tenkovske armije general-lajtnanta Petra Drapšina, do sada komandant IV armije;[156]
2. za komandanta IV armije general-lajtnanta Peka Dapčevića, do sada komandant I armije;
3. za komandanta II armije general-lajtnanta Ivana Gošnjaka, do sada komandant Glavnog štaba Hrvatske.

Ovo postavljanje izvršiti odmah.

19. maj 1945.
Beograd

Ministar narodne odbrane
maršal Jugoslavije
J.B. Tito

A-VII, k. 23, reg. br. 17—1.

VOJNI UKAZ VRHOVNOG KOMANDANTA JUGOSLOVENSKE ARMIJE MARŠALA JOSIPA BROZA TITA O POSTAVLJENJU KOMANDANATA ARMIJA*

Po ukazanoj potrebi službe postavljam:

1) Za komandanta I tenkovske armije general-lajtnanta Petra Drapšina, dosadašnjeg komandanta IV armije;[157]

2) za komandanta II armije general-lajtnanta Ivana Gošnjaka, dosadašnjeg komandanta Glavnog štaba Hrvatske;[158]

3) za komandanta IV armije general-lajtnanta Peka Dapčevića, dosadašnjeg komandanta I armije;[159]

4) za komandanta V armije general-majora Slavka Rodića, dosadašnjeg komandanta V korpusa;[160]

5) za komandanta VI armije general-majora Radovana Vukanovića, dosadašnjeg pomoćnika komandanta II armije.[161]

Ovo postavljenje izvršiti odmah.

[19. maj 1945.
Beograd]**

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito, s.r.

»Борба«, 21. maj 1945.

---

* Original ukaza nije pronađen. Vjerovatno je da je greškom administracije uništen pri sređivanju mirnodopske arhive Ministarstva narodne odbrane FNRJ.

** Tito je ovaj ukaz najvjerovatnije potpisao 19. maja 1945, tj. prije njegovog odlaska u Zagreb.

[BRITANSKOM AMBASADORU U BEOGRADU GOSPODINU RALFU STIVENSONU — ZA BRITANSKU VLADU]

Čast mi je zamoliti Vas da vladi Njegova Veličanstva u Ujedinjenom Kraljevstvu prenesete slijedeći odgovor na Vašu notu br. 76 od 17. maja.[162]

Vlada Demokratske Federativne Jugoslavije izdala je naredbu jedinicama jugoslovenske vojske koje se nalaze sjeverno od austrijske granice iz godine 1937, na području zapadno od Dravograda, da se povuku na predratnu graničnu liniju.*

Međutim, s obzirom na objavljenu i više puta ponovljenu želju jugoslovenske vlade da mirovnoj konferenciji prepusti konačnu odluku o granicama, vlada Demokratske Federativne Jugoslavije sa žaljenjem izjavljuje da se ne može složiti sa stavom vlade Njegovog Britanskog Veličanstva da bi se prisutnost jugoslovenskih jedinica na teritoriju koju su zaposjele u borbi protiv zajedničkih neprijatelja na bilo koji način mogla smatrati štetnom za odluke koje će se ticati utvrđivanja granica između Demokratske Federativne Jugoslavije i Austrije.

Naredbu o povlačenju jedinicama Jugoslovenske armije izdali smo kako bismo naglasili želju vlade Demokratske Federativne Jugoslavije da do krajnosti udovolji željama svojih saveznika — Velike Britanije i Sjedinjenih Država, ne prejudicirajući konačno uređenje granica s Austrijom do kojeg će doći na mirovnoj konferenciji.

Kretanja jedinica Jugoslovenske armije prema predratnoj granici zavise od prebacivanja ratnog plijena koji je pao u ruke naše vojske. To prebacivanje se vrši brzo i po planu.

19. maj 1945. — J.B. Tito
Beograd

PRO, Fond FO, reg. br. 371/48819, R. 9315/6/92, str. 36—37. — *Prevod s engleskog*

* Opširnije o toj naredbi za povlačenje jedinica Jugoslovenske armije iz britanske okupacione zone govori se na str. 55.

[ŠTABU 2. ARMIJE JA]

Preduzmite najhitnije mjere da se pruga Zagreb—[Slavonski] Brod[163] što prije dovede u ispravno stanje.* Takođe je neophodno da odmah uspostavite za saobraćaj cestu Banova Jaruga—Popovača—Sisak kako bi se mogla transportovati nafta iz Golija** u Caprag radi prerade.[164]

19. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 41, reg. br. 3—2/2.

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]

Preduzmite hitne mjere za opravku pruga Ljubljana—Zidani Most i Ljubljana—Trst. Ove su pruge od životne važnosti za snabdijevanje vaše armije, zato ih morate u najkraće vrijeme dovesti u stanje upotrebljivosti.***

19. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 47, reg. br. 1—10/1.

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]

U posljednje vrijeme izvjesni štabovi, komande i ustanove upućivali su vojna lica u inostranstvo radi kupovine i nabavki raznog materijala i drugih potreba za svoje jedinice. Ubuduće najstrože zabranjujem upućivanje vojnih lica u inostranstvo bez moga znanja i odobrenja.[165]

19. maj 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 317, reg. br. 1—5/2.

---

* Vid. str. 48.

** Tako piše u originalu; treba: Gojila.

*** Opširnije o stanju saobraćajnica u sjeverozapadnim dijelovima zemlje i Titovim mjerama za njihovo osposobljavanje govori se i u prethodnom dokumentu.

[ODGOVOR NA IZJAVU FELDMARŠALA HAROLDA ALEKSANDERA, VRHOVNOG SAVEZNIČKOG KOMANDANTA NA SREDOZEMLJU]

[19. maj 1945.
Beograd]

Na pitanje dopisnika TANJUG-a šta misli o izjavi feldmaršala [Harolda] Aleksandera koju je objavio dopisnik Rojtera Hjubert Harison maršal Tito je odgovorio:

Ne mogu a da ne izrazim svoje iznenađenje i negodovanje protiv nemogućne uporedbe da je prisustvo jugoslovenskih trupa u Istri i Slovenačkom primorju slično Hitlerovim, Musolinijevim i japanskim osvajačkim metodama. Ovakva se optužba može baciti u lice samo neprijatelju, a ne jednoj izmučenoj i iskrvavljenoj saveznici, koju su do sada svi slobodoljubivi narodi priznali kao primjer herojstva i požrtvovanosti u ovom velikom oslobodilačkom ratu.

Jugoslovenska armija je gonila do rijeke Soče i dalje snagom svoga oružja okupatore i njenom prisustvu na toj teritoriji ne može se dati osvajački karakter. Takvu optužbu najodlučnije odbijam.

Još jedanput izjavljujem da je naša Jugoslovenska armija, da je Jugoslavija spremna saradivati sa savezničkim snagama, sa savezničkim zemljama, ali u isto vrijeme izjavljujem da Jugoslavija ne može dopustiti da bude ponižena i da se izigravaju njena prava.

Izjavljujem da je Jugoslavija spremna na saradnju i sporazumijevanje na takvoj bazi koja neće biti uvredljiva ni ponižavajuća za Jugoslaviju kao saveznicu.[166]

»Борба«, 20. maj 1945.

[GOVOR ODRŽAN U VARAŽDINU 20. MAJA 1945]

Braćo i sestre!

Ja nisam došao, a niti sam se pripremao da vam održim govor o politici; došao sam po vojničkim pitanjima da posjetim jedinice slavne Jugoslovenske armije. Govoriću vam kao vaš Lancman,* Zagorac. Vjerujte mi da se radujem što mogu pozdraviti Zagorje. Ja sam sin Zagorja, rođen u blizini Klanjca i bio sam rijetko u Varaždinu. Došao sam iznenada, jer željan sam vidjeti kako živite i kako osjećate. Mislim da kao sin vašeg Zagorja nisam osramotio hrvatsku domovinu. Hrvatska je oprala sa sebe sramotu koju su joj nanijele narodne izdajice i može vedro gledati u bolju budućnost. Meni je bilo najteže što se događalo s Hrvatskom.

* *Lancman* — pogrešno; treba Landsmann (njem.) = zemljak.

Bio sam svagdje po Srbiji, po planinama Bosne i Crne Gore i po kršu Dalmacije, ali sam imao obavještenja o vama i pratio sam vašu borbu, pa znam da ste vi Zagorci doprinijeli našoj pobjedi.

Bez bratstva i jedinstva Jugoslavije ne može biti sretne nove Jugoslavije niti sretnih pojedinih federalnih naroda u njoj. Svi su ti krajevi sjedinjeni u cjelinu, a administrativna podjela naroda Jugoslavije neće nas razjediniti. Nova Jugoslavija nije neka apstrakcija; skovali smo je u krvi i na kostima naših heroja. Ona nije stvorena za zelenim stolom, već je stvorena u zelenoj šumi. Mržnja među narodima Jugoslavije ne smije se ponoviti, jer nam je donijela mnogo nevolja, patnji i žrtava. Pobijedili smo! Postigli smo uspjeh zato jer smo pronicali korijen duboko u narod i jer smo se borili za pravednu stvar i radili ono što je narod htio. Zato smo pobijedili. No moraćemo se boriti još za zelenim stolom da narodu osiguramo pred svijetom plodove našeg vojničkog uspjeha. Bićemo ustrajni za zelenim stolom, kao što smo bili ustrajni i na bojnom polju.

Želim vam sreću i mnogo uspjeha u vašem i našem starodrevnom Varaždinu.

*Međutim, sve je više naroda pridolazilo i gomilalo se pred zgradom komande; pojavljivalo se je sve više narodnih zastava, a glazba je svirala borbene partizanske pjesme. Omladina je pod zastavom krenula ulicama grada u velikoj povorci, u koju su pridolazile skupine građana te se vratila ponovo na Kapucinski trg. Ovacijama nije bilo kraja, narod je burnim poklicima tražio da ponovno vidi svog voljenog Tita. Seljaci iz okolišnih sela brzo su saznali da je drug Tito u gradu, pa su i oni nagrnuli da ga vide. Tako je iz sela Kućan Marofa krenula povorka pod zastavom ostavivši miting da pozdravi svog dragog Tita, koji je bio naročito voljen od seljaka borbenog sela Kućan Marofa. Tito se po drugi put pojavio na prozoru i pozdravljen dugotrajnim klicanjem i pjesmom, po drugi je put progovorio:**

Braćo i sestre!

Dozvolite mi da ovdje pozdravim braću seljake iz Kućan Marofa! Želio bih da tom prilikom predam pozdrav preko seljaka iz Kućan Marofa svim seljacima okolice Varaždina. Seljaci u Kućan Marofu herojski su se borili.

Vrlo mi je drago da sam ovdje dobio obavještenja kako su zagorski seljaci shvatili historijski momenat i dali svoj udio u velikoj borbi. Poginuli su najbolji sinovi iz Zagorja zato da bi svojim životima potvrdili da su dušom i tijelom uz federalnu Hrvatsku i novu federativnu Jugoslaviju.

* *Tekst koji je štampan kurzivom potiče od novinara*

Želim ovom prilikom da kažem da nije slučajno baš u Zagorju takav uporan otpor dobio neprijatelj i oni koji su mu služili. Hrvatsko zagorje je po Matiji Gupcu dalo primjer kako se bori za svoja prava i svoju slobodu. Danas to isto Zagorje kao jedan stoji za ta prava za koja su se borili, koja su se danas ostvarila i za koja je poginuo Matija Gubec boreći se za seljačko pravo.[167]

Ja to govorim zato što je ova današnja borba odjek borbi koje su se nekada vodile za čovječanstvo i hrvatska prava. Mi ne možemo shvatiti veličinu tih zbivanja. Tek buduća pokoljenja moći će shvatiti sav heroizam ovih dana koji su doživjeli hrvatski narod i čitavo čovječanstvo.

Poput seljaka, bosanskih, krajiških i naše drage braće Šumadinaca, s kojima sam 1941. godine išao u borbu, borili su se zagorski seljaci i dali veliki udio.

Predajte svima moje pozdrave mišlju da se bore za bolju budućnost naših budućih pokoljenja. Nikada više ne smijemo dopustiti da bratstvo naroda bude narušeno ni iznutra ni izvana.

Živela federativna Jugoslavija!

»Vijesti« (Varaždin), 24. maj 1945.

[GOVOR ODRŽAN U ZAGREBU 21. MAJA 1945]

Braćo i sestre, građani i građanke!

Sretan sam što mogu da vas danas ovdje pozdravim, da vam čestitam oslobođenje na ovom svetom mjestu,* gdje je nekada poginuo slavni sin hrvatskog naroda Matija Gubec.**

Evo, poslije četiri godine pružila mi se mogućnost da ponovo budem u nama svima dragom Zagrebu.[168] Kroz to vrijeme prepatio je hrvatski narod mnogo, kao i ostali narodi Jugoslavije. Navršile su se četiri godine otkako je ovdje proklamirana neka Nezavisna Država Hrvatska.[169] Ta nezavisnost došla je na njemačkim bajonetima, zajedno s Gestapoom[170], a s njemačkim generalima došao je takozvani poglavnik [Ante Pavelić] i uzeo dužnost glavnog krvnika, glavnog sluge okupatora u Hrvatskoj. Ali ovdje moram podvući da je sreća za hrvatski narod što su se našli sinovi i sestre koji su pošli u borbu sa Srbima, Slovencima, Bosancima i Hercegovcima, Crnogorcima i Makedoncima da bi oprali tu sramotu koju je hrvatskom narodu nanio najveći zločinac što ga je rodila hrvatska majka — Pavelić. Da je i ovog puta, kao i uvijek, pobijedila pravedna stvar, dokaz je to da smo mi u Jugoslaviji, uprkos strašnoj nadmoći neprijatelja, uspjeli da ostanemo, i ne samo da ostanemo nego i da pobjedimo.

---

* Tito je svoj govor održao na Trgu bana Jelačića, današnjem Trgu Republike.

** Opširnije o pogibiji Matije Gubeca govori se u nap. 167.

Grad Zagreb, Hrvatska, kao i ostale federalne jedinice Jugoslavije, oslobođeni su krvlju i životima sinova svih naroda Jugoslavije. Na poljima Srema, na ravnicama Slavonije, pred gradom Zagrebom, borili su se rame uz rame sinovi Srbije, Makedonije, Crne Gore, Hrvatske i Slovenije. Naša pobjeda je pobjeda ne jednog naroda Jugoslavije, nego svih naroda Jugoslavije. Ta nova Jugoslavija nije stvorena za zelenim stolom, ona je stvorena kroz četiri godine u mukama i patnjama svih naših naroda Jugoslavije. U toj novoj Jugoslaviji svi će narodi Jugoslavije imati ona prava koja su i zaslužili, jer su svoju krv i svoje najbolje sinove za nju dali.

Vama ovdje u Zagrebu lagali su kroz četiri godine kako su partizani prethodnica velikosrpskih tendencija, isto tako kao što su u Beogradu lagali da su partizani prethodnica velikohrvatstva, jer im je na čelu Hrvat. Ja sam uvjeren da je toj laži malo ko vjerovao ko je osjećao istinski položaj, a to je da je sva borba koju su vodili partizani, koju je vodila naša junačka armija Jugoslavije, da je ta borba zajednička, da je podjednako izraz težnjâ ne samo Srba nego i svih naroda Jugoslavije.

Sad je došlo vrijeme za novu još težu i dugotrajniju borbu, borbu za obnavljanje naše razorene zemlje. Ja mogu s radošću konstatirati da je Zagreb manje-više pošteđen od razaranja.[171] Nije to zasluga Pavelića, nije to zasluga Nijemaca, to je zasluga onih koji su se borili, jer su željeli da sačuvaju što najviše mogu, da bi naši narodi mogli koristiti to što su prije stvarali. Ali zato imamo razorene druge gradove, imamo razorena sela po Bosni i Hercegovini, Srbiji, Dalmaciji ili Sremu, svuda uopće, koja ćemo morati da izgrađujemo. Vaša zadaća, vaša dužnost jeste da isto tako mislite kako ćemo zajednički obnoviti to što je razoreno, bez obzira u kojoj federalnoj jedinici. Zajedničkim silama na polju izgradnje mi ćemo u kratkom periodu postići dobre uspjehe kao što smo već postigli i na polju borbe. Nama je sada data mogućnost da u miru dokažemo da smo spremni po cijenu najvećih žrtava sačuvati tekovine za koje su dali živote i krv najbolji sinovi svih naroda. Ono što je sada postignuto, postignuto je zauvijek i više nema nikakve sile koja bi nam to mogla oduzeti.

Evo vam primjera. Vidjeli ste njemačke i ustaške vojnike kako su izgledali poslije četiri godine rata. Bilo je tu i staraca i ljudi potpuno apatičnih, a pogledajte našu novu armiju. Pogledajte ove borce poslije četiri godine ratovanja kako im u očima gori odlučnost da se bore da bi sačuvali ono za što su dali svoju krv. To je vojska mladog pokoljenja, to su mladići i mlade djevojke, to je vojska prožeta velikom energijom da dovrši ovo veliko djelo na polju izgradnje, isto tako kao što ga je izvršila i na bojnom polju.

Ja bih htio ovdje da vam govorim o bratstvu i jedinstvu naroda Jugoslavije. To bratstvo i jedinstvo velika je stvar. Bez toga bratstva i jedinstva ne može biti snažne i sretne Jugoslavije, bez snažne i sretne Jugoslavije ne može biti snažne i sretne Hrvatske, ne može biti snažne

i sretne Srbije, Makedonije, Crne Gore, Slovenije, Bosne i Hercegovine. Sve se to upotpunjuje. Kad se govori o federativnoj Jugoslaviji onda se tu ne misli na neki separatizam, nego se misli na novo ustrojstvo države, nove Jugoslavije, gdje će svaki moći sam za sebe da upravlja, a u isto vrijeme sačinjavat će jedinstvenu državu kojom ćemo biti ponosni pred čitavim svijetom i koja već danas ima ugled pred čitavim naprednim čovječanstvom kako nikada nije imala nijedna država na Balkanu.

Govorili su da je Hrvatska bila nezavisna država kroz sve četiri godine. Ja vas pitam šta je bilo u Hrvatskoj nezavisno? Ništa, osim glupih fraza, koje su svakodnevno širene. Hrvatska je bila porobljena, bez obzira [na to] što su se vile hrvatske zastave. Ona je bila porobljena u svakom pogledu isto tako kao što su bili porobljeni i ostali krajevi Jugoslavije.

I danas, kada smo prihvatili novu formu unutrašnjeg državnog uređenja treba naglasiti da smo se obračunali s formom koja je bila stvorena posle Versaljskog mira,[172] kad je htjela jedna klika velikosrpske buržoazije da nam nametne svoj centralistički sistem, pod kojim ostali narodi nijesu imali nikakva prava, ali isto tako ni srpski narod nije imao prava. Ja sam, braćo i sestre, 1941. počeo zajedno s mojim drugovima borbu na život i smrt zajedno sa šumadijskim seljacima, sa srpskim narodom. Ja sam vidio srpska sela, ja sam vidio srpske ceste i puteve, vidio sam sve to i postavljao sam sam sebi pitanje gdje je sve to bogatstvo o kojemu su govorili u Hrvatskoj. Vidio sam, naprotiv, slabe puteve, malo škola, slabe higijenske uređaje, isto onako kao što je bilo ovdje u Hrvatskoj. Što je išlo u Beograd, to je išlo u džepove onih koji su tada upravljali. A danas, u novoj federativnoj Jugoslaviji nema više ko da prigovara da je ovaj ili onaj nacionalno ugnjetavan. Svako će biti i svaki jeste gospodar na svome.

U prošlosti smo vidjeli rezultate onog ugnjetavanja, vidjeli smo rezultate 1941, kad je Jugoslavija kroz nekoliko dana bila uništena, srušila se kao kula od karata.[173] U čemu je suština toga? U tome što narodi nijesu voljeli takvu Jugoslaviju. Ne samo što je nijesu voljeli Hrvati, ni Slovenci, isto je tako nijesu voljeli ni Srbi, poglavito je nijesu voljeli onako kako shvaćaju i kako vole novu Jugoslaviju, svi narodi podjednako.

Onima koji još pričaju da to što je došlo može da se izmijeni, onima koji se još nadaju da će se štošta izmijeniti, odgovaram, braćo i sestre: tu se više ništa ne da izmijeniti. Ne da se promijeniti zbog toga što je ogromna većina svakog naroda Jugoslavije posebice prihvatila novu federativnu Jugoslaviju. Ne da se promijeniti zbog toga što smo mi svjesni da je to historijska potreba. Ne da se promijeniti zbog toga što mi znademo da bez prave jedinstvenosti ne mogu opstati narodi Jugoslavije, ne mogu se razvijati, ne mogu se podizati na ekonomskom i kulturnom polju. Pogledajte šta je bilo pojedinim malim narodima u Evropi i što znači jedan mali narod kad dođe do velikih bura, kada

dođu historijski momenti. Čim budu naši narodi — ja govorim sada građanima nove Jugoslavije — jedinstveniji, čim budu svi narodi Jugoslavije spremni da se još više učvršćuju, time će Jugoslavija biti sigurnija da je nikakav neprijatelj neće smjeti da napada. Evo gledajte, naša borba je počela u Srbiji[174] i proširila se u toku četiri godine kroz sve krajeve naše zemlje, kroz sve krajeve pojedinih federalnih jedinica. Od Đevđelije naše jedinice vodile su borbu, gonile su neprijatelja i završile su na austrijskoj granici, na granici bivše Jugoslavije,[175] koju je također Hitler porobio. Kroz četiri godine slijevale su se u te hrabre junačke jedinice naše nove armije, sinovi svih naroda Jugoslavije. Slijevali su se da bi završili svoju borbu na obalama Jadrana, u Trstu, u Gorici i na Soči. Danas stoje tamo pomiješani rame uz rame sinovi naše zemlje bez razlike na nacionalnost, i ja želim ovdje da podvučem da je potrebno isto tako jedinstvo ovdje u svakom gradu, u svakom selu Hrvatske kao i u svakom selu i u gradu svih federalnih jedinica.

Naši partizanski odredi nosili su od samog početka na svojim zastavama ispisanu parolu bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije i pod tom parolom borili su se s nadmoćnijom silom pod najstrašnijim okolnostima, borili su se i pobijedili. Jeste li ikad vidjeli do sada u historiji da su u procesu borbe na život i smrt goloruki ljudi, bez ikakvih tvornica i magazina, bez svega onoga što je potrebno da bi se vodila borba, kao naši partizanski odredi, ne samo uspješno odolijevali neprijatelju nego u tom procesu stvorili takvu armiju na koju mogu biti ponosni svi narodi Jugoslavije? To je rezultat spremnosti onih koji su se borili i koji su ginuli za tu veliku tvorevinu naših naroda. Jeste li vidjeli kako je bilo moguće poslije one strašne 1941. godine, kad je njemački osvajač pomoću svojeg sluge Pavelića, a kasnije poslije izdajnika srpskog naroda Nedića, poslije izdaje slovenskog naroda od strane Rupnika, učinio sve da produbi jaz ne samo između naroda hrvatskog i srpskog nego između svih naroda Jugoslavije? Jeste li vidjeli kako je u prošloj Jugoslaviji učinjeno sve da bi taj jaz bio sve veći? Vi biste vidjeli onda kako bi taj jaz za vječita vremena postojao i da nikada ti narodi ne bi mogli živjeti u onoj zajednici da je sve ostalo po starom. Ali i tu najveću smetnju za bratstvo i jedinstvo uklonili su oni koji su se borili s puškom u ruci. Naši su borci ginuli u Šumadiji, u Makedoniji, po bosanskim planinama, slavonskim šumama, po slovenskim planinama, ginuli su, a oni koji su ostali visoko su držali zastavu s parolom bratstva i jedinstva. To što je stvoreno u vojsci stvoreno je pomoću vojske i naroda. Skupo je to plaćeno. Proliveno je more krvi.

Postavlja se pitanje šta je nosilo partizane, što ih je nosilo u teškoj borbi, kako su mogli izdržati gladni, zimi čak i gladni i bosi, šta ih je grijalo u toj strašnoj borbi? To je bila misao da bez bratstva i jedinstva nema sreće među narodima Jugoslavije, nema sreće na cijelom Balkanskom poluotoku. Ta parola bratstva i jedinstva omogućavala

nam je svuda gdje smo prolazili da dobijemo punu podršku našeg napaćenog i osiromašenog naroda. Naša vojska, kao što je izrasla iz naroda, bila je održavana od naroda. Narod je davao i posljednju koru hljeba samo da nahrani one koji su držali pušku u ruci da bi izvojevali veličanstvenu pobjedu koju danas imamo. To je druga velika pobjeda osim istjerivanja okupatora što smo je mi izvojevali. Na vama je svima kao i na svima onima koji su se dali zavesti lažima da sad prionemo radu i da učinimo sve da to bratstvo i jedinstvo ne bi bili nikada pomućeni.

Mnogi još ne shvataju šta to znači federativna Jugoslavija, federalna Hrvatska, federalna Srbija itd. Ne znači to povući granicu između ove i one federalne jedinice, pa ti preko radi šta znaš i šta možeš, a ja ću ovdje kako znam. Ne! Te granice, da ih tako prikažem, treba da budu nešto slično kao što su one bijele crte u mramornom stubu. Granice federalnih država u federativnoj Jugoslaviji nijesu granice razdvajanja nego granice spajanja. Šta znače federalne jedinice u našoj novoj Jugoslaviji? Ne smatramo to spletom malih država, nego to ima više karakter administrativni, slobodnog upravljanja sobom. To je karakter nezavisnosti svake federalne jedinice, pune nezavisnosti u smislu slobodnog kulturnog i ekonomskog razvitka. U isto vrijeme to ne znači da vas u Hrvatskoj ne smije interesirati ono što se događa u Srbiji. To ne znači da ako stojite bolje ekonomski, da ne pomognete braću u Srbiji ili drugoj federalnoj jedinici i obratno. To znači natjecati se u dobru, pomoći braći, jer sada su braća razgraničena, ali su ipak pod jednim krovom. To je zajednička kuća, jedna cjelina, ali unutar ima svaki da gospodari na svome, da se razvija kulturno i ekonomski u novoj federativnoj Jugoslaviji. Takvu federativnu Jugoslaviju ne samo da su prihvatili naši narodi nego je ona postala popularna u mnogim zemljama gdje nije riješeno nacionalno pitanje. To je primjer kako naši narodi umiju da u najtežim danima svoje historije urede svoje unutrašnje pitanje.

Ja vas upozoravam da u novoj federativnoj Jugoslaviji ne može biti mjesta šovinizmu, nekom negativnom lokalnom patriotizmu, jer bi značilo samo smetnju i štetu ne samo za dotičnu federalnu jedinicu nego i za čitavu Jugoslaviju. Pitanje šovinizma i negativnog lokalnog patriotizma treba skinuti s dnevnog reda, ono ne smije postojati. Hrvati nemaju pravo danas da se više pozivaju na ugnjetavanje od 1918. do 1941. i da to bude razlog težnje protiv zajedničke nove Jugoslavije. Dozvolite da vam kažem ja, kao Hrvat, što je bilo u tom periodu od 1918. do 1941. Bila je strahovita škola i strahovita pouka ne samo za Srbe nego i za sve nas. I, prema tome, mi možemo i moramo biti načisto da je ono što je bilo oprano krvlju najboljih sinova svih naroda Jugoslavije, i to treba da se skine s dnevnog reda. Onaj ko bi se još usudio da radi protivno, taj je neprijatelj ne samo nove federalne Hrvatske, taj je Hrvat neprijatelj Hrvata. Pogledajte jednu ogromnu državu, naš veliki bratski Sovjetski Savez. Pogledajte koliko je tamo naroda,

pa i neslovenskog, pa ipak žive bratski u slozi. Vidite kako su oni tako složni i jedinstveni bili ti koji su prvi slomili najveću silu na svijetu, koja je bila u ono vrijeme u njemačkog osvajača, i sve one koji su ga pomagali. A mi ovdje u Jugoslaviji, koji se ni jezikom mnogo ne razlikujemo, zar da produžimo ovu staru kavgu medu sobom i da dozvolimo da ta kavga i dalje postoji. Bila bi to strahovita tragedija za budućnost naše zemlje. Mi se nalazimo na velikoj historijskoj prekretnici ujedinjavanja Slovena na Balkanu. Međusobno zavađeni mogli smo postati plijen najvećeg neprijatelja svih Slovena — plijen njemačkog osvajača na Balkanu, Dosta je bilo toga kroz historiju da su se hrvatski sinovi bili na svim poljima Evrope za tuđe interese.* Ono što se za novu Jugoslaviju učinilo, ove žrtve su bile potrebne, one su svete, njih će spominjati tisuće godina naša buduća pokoljenja. To su tekovine koje nam moraju biti svima svete i drage, koje moramo čuvati kao zenicu oka.

A sada nekoliko riječi u vezi sa završetkom ovoga rata i u vezi s izvjesnim pitanjima koja još nijesu raščišćena, koja još čekaju svoje rješenje na mirovnoj konferenciji. Ja ću samo u nekoliko riječi da razmotrim današnju situaciju. Šire se razne glasine o tome kako postoji spor između nas i Saveznika itd. Sve su to glasine bez temelja. Mi smo u toku ove borbe postali u Evropi od svih porobljenih zemalja najborbeniji i najjači saveznik na strani Saveznika protiv zajedničkog neprijatelja svih Ujedinjenih naroda. Mi smo u toj borbi dali 300 000 mladih života našega naroda. Mi smo se borili da bismo oslobodili svoju zemlju, da bismo je učinili boljom i sretnijom zajednicom, ali smo se borili i za onu našu braću koja su bila podjarmljena preko 20 godina pod tuđinom. Stvar je u tome da definitivno rješenje o definitivnom pripajanju Jugoslaviji tih krajeva za koje smo se borili ima uslijediti na mirovnoj konferenciji.[176] Mi nijesmo stavili svojim oslobođenjem, ili kako nazivaju okupacijom tih krajeva, nikoga pred svršen čin. Mi smo isto tako snagom svoga oružja stigli na Soču i dalje u Furlandiju,** kao što su Saveznici snagom svoga oružja pobijedili neprijatelja u Africi i stigli na Soču.[177] I mi smo se sreli na Soči. Mi nijesmo ništa uzurpirali time što smo tjerali neprijatelja doklegod smo stigli. Zato bi bilo pogrešno i bila bi velika nepravda optuživati nas da smo mi stavili nekoga pred gotov čin i da smo silom oružja uzeli nešto što nam još nije međunarodnim zakonima odobreno. Nijesmo mi došli u Istru, Trst i na Soču da Saveznike stavimo pred gotov čin i to prisvojili, nego smo došli zato da uništimo i pomognemo uništiti najvećeg neprijatelja civilizacije — Njemačku.[178] Bila bi velika nepravda prema našim narodima kad bi nas sada zbog toga htjeli optužiti i tražiti da mi sada odemo odande

* Tito ima u vidu da je narod Hrvatske u okviru Austro-Ugarske imperije i u sastavu njene vojske učestvovao u mnogim ratovima, koji su se vodili za interese te monarhije.

** Vid. str. 9 i 10.

ne vodeći računa o tome da su nas Istra, Trst i Slovensko primorje koštali u posljednjih deset dana borbe 8000 mrtvih. Mi imamo pravo da ostanemo tamo kao saveznici, jer hoćemo da se nama priznaju saveznička prava, kao što su nam priznate i dužnosti, a mi sto posto i više izvršavamo svoje dužnosti. Lako je riješiti to pitanje, i riješit ćemo ga, jer mi ne radimo nepromišljeno. Mi smo dali dosta žrtava, iako danas imamo 1 700 000 stanovnika u Jugoslaviji manje nego što smo imali 1941. godine.

Ako su Saveznici prije imali neki dogovor o zonama okupacije, to ne može biti razlog da mi ne zaštitimo našu porobljenu braću. Maršal Aleksander i ja smo se još ranije dogovorili da jedan dio bude okupiran od njegovih trupa,[179] ali mi smo došli prvi i s borbom da bismo zaštitili naš živalj, da ga ne kolju više talijanski fašisti, da pobijedena Italija ne može sada pomoću fašističkih terora da terorizira slovensko stanovništvo u tim krajevima. Nikada nam historija ne bi oprostila kad bismo tu našu braću ostavili nezaštićenu i poslije toga što su i sami prolijevali krv za svoju slobodu. Nijesmo mi ti koji hoćemo da nešto silom oduzmemo, nego smo mi ti koji hoćemo da se poštivaju naša prava. A evo što se danas događa. Mi smo šutjeli, borili se i prolijevali krv za zajedničku savezničku stvar. Već tada su u Italiji pokrenuli pitanje Trsta i Istre, za koje kažu da su dali 600 000 života. Zašto drugi ne plati? Zašto se neki u računu potkusuravaju slavenskim življem tamo? Mi konačnu odluku čekamo na mirovnoj konferenciji. Italija je do juče palila i žarila po našoj Dalmaciji, po Bosni i Lici.[180] Šta su sve njeni vojnici fašisti i svi odrodi koji su tamo bili učinili našoj zemlji? Opljačkali su do gola naše krajeve, opljačkali naša sela, desetine i desetine hiljada najboljih naših sinova, građana i seljaka poubijali i Italija sada izlazi s nekim pretenzijama prema nama. Mi njoj ne priznajemo savezničko pravo, mi tražimo da nam plati ono što nam je učinila. Talijani hoće da Istra, Trst, Slovensko primorje, pa i Rijeka i Zadar ostanu njima, a na šta smo mi spremni? Mi smo spremni najprije da prečistimo naše račune, a onda želimo da živimo u najboljem prijateljstvu s talijanskim narodom.[181] Ja mogu da kažem da će se ta stvar svakako riješiti, da ćemo se sporazumjeti sa Saveznicima, ali ja isto tako mogu da kažem da ćemo čvrsto stajati i braniti naša prava. Za to je potrebno jedinstvo, za to je potrebno bratstvo, za to je potrebna nova snažna Jugoslavija. Ne mogu braniti sami Slovenci svoje granice, ne mogu braniti svoje granice ni sami Hrvati, ne mogu braniti svoje granice ni sami Srbi, niti jedan narod sam za sebe, nego svi zajedno.

Draga braćo i sestre, vi ste čuli jer se o tome govorilo i pisalo, da je Jugoslavija potpisala odnosno da sam ja potpisao u ime Jugoslavije u Moskvi sporazum o uzajamnoj pomoći i tijesnoj saradnji.* To je veliki događaj. Ovaj savez već davno je stvoren i potpisan krvlju najboljih sinova Jugoslavije na bojnom polju. To je bratstvo učvršćeno u

---

* Više o tom sporazumu vid. str. 108.

zajedničkoj borbi s našom velikom slovenskom braćom, s našim velikim i moćnim saveznikom Sovjetskim Savezom, na čelu s genijalnim vođom Staljinom. Taj sporazum, taj savez nije neki akt uperen sada na završetku rata protiv nekog naroda. To je akt koji smo potpisali da bismo se osigurali protiv svake eventualnosti u budućnosti. Težnja naroda Jugoslavije da živi u bratstvu i najvećoj slozi s našim velikim saveznikom Sovjetskim Savezom izvire iz naših potreba. Mi smo za vrijeme boravka u Moskvi i Kijevu[182] vidjeli na svoje oči i čuli na svoje uši kako narodi Sovjetskog Saveza vole narode Jugoslavije. Narodi Jugoslavije stekli su ljubav baš time što su u najtežim časovima, kada se njemački osvajač svom snagom srušio na Sovjetski Savez, ostali vjerni svojoj braći u Sovjetskom Savezu bez bilo kakvog ugovora ili saveza. Narodi Jugoslavije mogu biti sada mirni za svoju sudbinu, mogu mirno da se razvijaju u svakom pogledu, mogu mirno da se prepuste izgradnji svoje porušene zemlje. Mi smo se čvrsto povezali sa Sovjetskim Savezom, jer je to u interesu naše zemlje i u interesu oba saveznika. Zahvaljujući izdajničkoj politici onih koji su vodili bivšu Jugoslaviju, naša je zemlja bila odvojena kineskim zidom od velikog Sovjetskog Saveza.[183] Naš je prvi korak bio pri završetku ovog rata da se povežemo sa Sovjetskim Savezom da bismo ispravili greške iz prošlosti. Naša zemlja želi da živi u miru i slozi sa svakim narodom, sa svakom državom koja nema nikakvih namjera da ugrozi interese naše zemlje. Naša zemlja, rukovodioci ove nove Jugoslavije, ne jedanput su izražavali svoje želje da ostanu isto tako čvrsto povezani u miru s našim velikim saveznicima i drugim narodima koji su bili porobljeni od njemačkog osvajača kao što su bili povezani za vrijeme rata. Kod nas nema nikakvih zapreka da mi tu vezu održimo, i mi ćemo je održati. Želimo da Saveznici to shvate kao iskrenu našu težnju, premda, to moram kazati, želimo da svaki poštiva naša prava i naš doprinos koji smo mi dali u ovoj veličanstvenoj borbi.

A sada nekoliko riječi o zadacima koji stoje pred nama. Vojska se još nije vratila kući. Ne treba čekati da se vrati vojska kući, nego svi treba da prema svojim sposobnostima prionemo radu. Ima krajeva gdje je već došao do punog izražaja stvaralački elan kako kod radnika tako i kod intelegencije i svih drugih slojeva. Radnici u današnjoj novoj Jugoslaviji ne stoje više u takvom odnosu prema državi kao što su stajali do 1941. U novoj Jugoslaviji narodi imaju svoja prava i nema više nikoga ko bi druge narode ugnjetavao, a, naravno, isto tako u novoj Jugoslaviji imaju radnici sva svoja prava. Nova Jugoslavija gleda u radnicima svoj snažan stub, jer radništvo, seljaštvo, poštena inteligencija, to su elementi koji moraju zajednički da daju sve od sebe kako bismo našu zemlju što prije izgradili. Radnici više ne treba da se boje da će njima biti uskraćena naknada za njihov rad. Radnici u Jugoslaviji više ne moraju da se boje da će ih proganjati kakav žandar. Radnici u Jugoslaviji imaju pravo da se duhovno razvijaju, oni imaju pravo da zahtijevaju i da dobiju punu naknadu za svoj rad. Seljaci u

Jugoslaviji ne treba više da se boje da će biti zapostavljeni za račun neke gospode, jer znamo da u Jugoslaviji nema niti smije da bude gospode, već ima građana koji će, bilo fizički ili intelektualno, raditi. Ko je u gradovima? U gradovima su radnici, poštena inteligencija i obrtnici. U gradovima su privrednici i svaki treba da ima svoj posao za opštu zajedničku korist.

Hoću da kažem ovdje, nije tako lako preko noći, za kratko vrijeme ostvariti sve što sam ja ovdje rekao da bi odmah bilo svega u izobilju. Vi znate sami da to nije tako lako učiniti, ali treba odmah da se radi u tome pravcu. Nema odlaganja. To je naše geslo. Treba odmah pristupiti radu i molim one koji gledaju još s nepovjerenjem da li će to biti tako ili neće da budu uvjereni u to da će to tako biti jer smo mi tu koji smo se znali boriti, jer smo mi obavezni prema onima koji su se borili po brdima i po provalijama, jer smo obavezni prema onima koji su išli s tom idejom u borbu, jer smo obavezni prema onima koji su ginuli za tu ideju. Prema njima smo obavezni i tu obavezu moramo izvršiti.

Neću i ne mogu da vam ovdje govorim o svakoj pojedinoj i o svim konkretnim zadaćama koje stoje pred nama. Mi imamo porušene i razrušene naše mostove, mi imamo uništene željeznice i ceste. Da bi se mogla vršiti pravilna raspodejla životnih namirnica, moramo se baciti svim silama na popravak željeznica, cesta i mostova da bismo osigurali transport. Da bi bila osigurana egzistencija svakog državljanina trebalo bi zasijati svaki pedalj zemlje. Ako nema ko zasijati, onda će se naći radne brigade i one će to zasijati, a imati hljeba, imati to što je potrebno za svakidašnji život znači biti potpuno nezavisan od svake pomoći sa strane. To je važno. Mi hoćemo snažnu, cvjetajuću Jugoslaviju. To nije fraza, to ćemo postići u najkraćem roku.

»Борба«, 23. maj 1945.

GENERALU LJUBI [GENERAL-MAJORU LJUBODRAGU ĐURIĆU, KOMANDANTU GRADA BEOGRADA]

U Kazertu neka pođe general Pirc.*

Prije polaska odlikovati ga Partizanskom zvijezdom I reda i odmah mu uručiti.

21. maj 1945.
[Zagreb]

Tito

A-CKSKJ, Zbirka depeša CKKPJ (1945—1949) 1945/1.

---

* General-major France Pirc je tada bio komandant Vazduhoplovstva JA.

KARDELJU [EDVARDU, ČLANU POLITBIROA CKKPJ, TRST]

Ovu depešu predati Štabu III armije.*

»Naređujem vam da na granici koju kontrolišu vaše trupe bude najveća pripravnost. Naročito pojačajte sektor Jesenice i Dravograd. Sve rezervne jedinice moraju biti u pripravnosti. Držite tijesno vezu sa Štabom 4. armije. Trupe i rezervnu municiju nemojte držati na markantnim mjestima.«

24. maj 1945. Tito
[Zagreb]

A-CKSKJ, Zbirka depeša CKKPJ (1945—1949) 1945/3.

NAREDBA MINISTRA NARODNE ODBRANE

U cilju otklanjanja nenormalnog stanja postojanja dviju jugoslovenskih mornarica pod zasebnom komandom i to Jugoslovenske mornarice u otadžbini i ranije Jugoslovenske mornarice u inostranstvu, koje je nastalo sticanjem ratnih prilika

NAREĐUJEM:

1. Da se plovne jedinice ranije Jugoslovenske mornarice koje su se nalazile u inostranim vodama pod zajedničkom komandom kapetana bojnog broda Kerna Ivana priključe Jugoslovenskoj mornarici i stave pod komandu Komande Jugoslovenske mornarice.
2. Ove plovne jedinice imaju da viju zastavu i sve ostale znakove propisane za plovne jedinice Jugoslovenske mornarice.
3. Momenat prelaska tih plovnih jedinica u sastav Jugoslovenske mornarice označuje se svečanim dizanjem zastave Jugoslovenske mornarice.
4. Ljudstvo koje se nalazi na tim plovnim jedinicama ili pripada inače sastavu pod komandom kapetana bojnog broda Kerna ulazi u sastav Jugoslovenske mornarice i pod komandu Komande Jugoslovenske mornarice.

---

* Tito je ovo naređenje izdao Štabu 3. armije zbog zategnutih odnosa nastalih sa zapadnim saveznicima u vezi s prisustvom jedinica JA u austrijskom dijelu Koruške, pošto je Austrija trebala prema postignutom sporazumu Sjedinjenih Američkih Država, Velike Britanije i SSSR-a početkom februara 1945. u Jalti da ostane u svojim granicama prije »anšlusa« 1938, kao i pod kontrolom pomenutnih velikih sila antihitlerovske koalicije. O tome vid. str. 74 i 75.

5. Vanjski znakovi koje nosi ovo ljudstvo i oznake čina imaju da budu u svemu isti kao i ljudstva Jugoslovenske mornarice. Kroj i oblik uniforme privremeno se zadržavaju dosadašnji.

6. Ljudstvo priključenjem Jugoslovenskoj mornarici zadržava dosadašnje činove i ima sva prava i dužnosti kao i ostalo ljudstvo Jugoslovenske mornarice.

Nazivi činova ovog ljudstva imaju se izjednačiti s nazivima činova koji postoje u Jugoslovenskoj mornarici.

7. Sve ostale detalje u vezi s prelaskom tih plovnih jedinica u sastav Jugoslovenske mornarice kao i momenat prelaska urediće načelnik Mornaričkog odjeljenja Generalštaba Jugoslovenske armije.[184]

25. maj 1945.
[Zagreb]

Predsjednik Ministarskog savjeta
ministar narodne odbrane
maršal Jugoslavije

Tito

A-VII, k. 25-B, reg. br. 49—1/1.

[GENERAL-LAJTNANTU] ARSU [JOVANOVIĆU, DELEGATU GENERALŠTABA JA PRI ŠTABU 4. ARMIJE JA]

Dvadeset deveta divizija neka ostane na sektoru Postojna kao rezerva dok se ne riješi situacija kod Trsta.[185] Na njen određeni sektor ću uputiti jednu diviziju I armije, koja je već blizu.[186] Ovo izvršiti odmah. Dvije divizije II armije upućujem na sektor Čabar—Novo Mesto—Karlovac. Ovo rješavam ja ovdje sa štabovima.* Bacite sve snage na prikupljanje što većih količina žita kod Siska i Karlovca radi snabdijevanja divizija I armije koje se nalaze na pomenutom sektoru i divizija II armije koje će biti rezerva IV armije. Pošto nam je sovjetska vlada odobrila prevoz preko Mađarske do Slovenije žita i namirnica, to nemojte oklijevati već hitno šaljite radi snabdijevanja IV i III armije.[187] Za izvršenje ovog zadatka lično je odgovoran komandant pozadine.

25. maj 1945.
[Zagreb]

Tito

A-VII, k. 40, reg. br. 9—8/1.

---

* Tito se u to vrijeme (od 20. maja) nalazio u Zagrebu, gdje je u krugu svojih najbližih saradnika i drugova proslavio 53. rođendan. Tada su se u Zagrebu nalazili i štabovi 1. i 2. armije JA (vid. str. 64 i 75).

[ŠTABU 4. ARMIJE JA*]

Nije tačno dešifrovano koje sporno mjesto su zauzele savez[ničke] snage.[188] Ponovite to mjesto.[189] Od linije koju sam danas dao nemojte ni po koju cijenu pustiti Saveznike dalje. Vi tražite energično da pričekaju dok se spor ne riješi na osnovu posljednje note engleske vlade.[190] Pojačajte s dovoljno snaga ugrožena mjesta. Šaljem još dvije divizije II armije kao duboku rezervu.

25. maj 1945.
[Zagreb]

Tito

A-VII, k. 317, reg. br. 1—10/2.

[GOVOR ODRŽAN U KUMROVCU 26. MAJA 1945**]

Dragi moji seljani, ja se osjećam neobično radostan što sam došao ovamo kada je naša domovina oslobođena. Sjećam se djetinjstva koje sam proveo s vama. Moram naglasiti da sam radostan što sam čuo još u Srbiji da su se Zagorci dobro držali u ovoj borbi. Ja sam često mislio na to da li će Zagorje slušati Pavelića ili će ostati dosljedno seljačkim tradicijama i poći u oslobodilačku borbu zajedno sa seljacima Bosne, Srbije, Crne Gore, Slovenije i Makedonije. Ja se nisam prevario u vama i hvala vam!

Mi smo očistili zemlju ne samo od njemačkih osvajača nego i od domaćih izroda. Sada hoćemo da je izgradimo da bude i sada i našoj djeci u njoj svega što je potrebno za život dostojan čovjeka. Ovdje sa mnom ima drugova iz raznih krajeva. Ja sam im pričao o siromašnom Zagorju i drago mi je da je to siromašno Zagorje ostalo vjerno narodnooslobodilačkoj borbi. Naša nova država Demokratska Federativna Jugoslavija učiniće sve što može za Zagorje i ono će u novoj Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji i federalnoj Hrvatskoj imati sva prava koja mu i dolikuju. Ja bih želio da budete uporni u radu na obnovi zemlje kao što ste bili i do sada. Vjerujem da se ni sada neću u vas prevariti.

Ja sam se nadao da ću vas naći ovako kako sam vas našao. Vi ste došli ovamo jer mi možete pogledati u oči, jer ste izvršili svoj zadatak. Hvala vam, braćo i sestre! Želim vam mnogo sreće da podignete Zagorje na viši stepen, a država će vam pomoći. (Aplauz.)

»Борба«, 27. maj 1945.

---

* Tito je ovo naređenje uputio iz Zagreba 24. maja 1945. preko Edvarda Kardelja, koji se tada nalazio u Trstu (vid. A-CKSKJ, Fond CKKPJ 1945. i str 64 i 75 u ovom tomu). Objavljuje se depeša primljena u Štabu 4. armije JA.

** Tito je ovaj govor održao u svom rodnom mjestu Kumrovcu pri prolasku za Ljubljanu, burno pozdravljen od cijelog sela koje se okupilo pred kućom u kojoj se on rodio 25. maja 1892.

[GOVOR ODRŽAN NA VELIKOM NARODNOM MITINGU U LJUBLJANI 26. MAJA 1945]

Braćo i sestre, drugovi i drugarice, dozvolite mi da vas pozdravim u našoj Slovenačkoj, u našoj jugoslovenskoj Ljubljani. Evo, ovaj današnji veličanstveni skup jeste dokaz da su srca Slovenaca, ogromne većine slovenačkog naroda kucala zajedno sa srcima naroda Hrvatske, Srbije, Makedonije, Crne Gore, Bosne i Hercegovine 1941. godine, kada se sručila na našu zemlju tada najveća sila u Evropi. Slovenački narod, ujedinjen u Osvobodilnoj fronti, kroz ove četiri godine u svojoj nepokolebljivosti dao je dokaza da je spreman izginuti do posljednjeg radije nego postati rob svog vjekovnog neprijatelja — njemačkog osvajača.

Nije bilo lako, bile su to teške godine, teške godine patnji, krvavog terora okupatora, teške godine nejednake borbe, borbe skoro pola golorukih s do zuba naoružanim bandama njemačkih osvajača i njihovih pomagača slovenačkih izdajnika, »Bele garde«[191] pod komandom sijedog izdajnika Rupnika. Historija borbe Slovenaca jednaka je historiji borbe Hrvata, Srba i svih ostalih naroda u Jugoslaviji.

I danas ovdje, na ulicama Ljubljane, mi možemo smjelo kazati da smo izvršili svoju dužnost prema našoj zajedničkoj otadžbini, da je Slovenija izvršila svoju dužnost prema svojoj užoj otadžbini i prema svojoj zajedničkoj otadžbini, novoj demokratskoj federativnoj Jugoslaviji. Naša borba sa najvećim neprijateljem ne samo Slovena nego i čitavog čovječanstva, kulture i napretka završena je. Slovenija je oslobođena. Ovo oslobođenje jeste djelo najboljih sinova Slovenije i sinova svih naroda Jugoslavije.

Oslobođena su naša braća u Istri i Slovenačkom primorju. Nisu još oslobođena naša braća u Koruškoj. Ona čekaju svoje oslobođenje, a ja u ime vas i u ime cijele Jugoslavije — nove federativne Jugoslavije — kažem danas ovdje da nisu naše misli ostavile našu braću u Koruškoj, koja danas, na žalost, moraju i dalje da strepe i pate pod gestapovskim terorom obučenim u drugu uniformu. Imamo masu primjera. Nije prošlo ni nekoliko dana otkako su naše trupe morale da ostave Korušku,* a već čujemo jauke i vapaj za pomoć našoj braći u Koruškoj. Mi poručujemo ovdje, s ovog veličanstvenog skupa, našim saveznicima, poručujemo im da odsad odgovornost za sve što proizlazi tamo ne pada ni na koga drugog nego na njih. Mi apelujemo na njih da održe onu riječ koju su izjavili u Atlantskoj povelji[192] da će svaki narod imati pravo da sam odluči o svojoj sudbini. To poručujemo Saveznicima i tražimo od njih da zaštite naše stanovništvo od onih istih progonitelja koji su ga gonili vjekovima i koji su ga gonili osobito posljednjih godina.

---

* Više o odlasku jedinica JA iz Koruške pod pritiskom zapadnih saveznika vid. na str. 55.

Naše je Slovenačko primorje poslije dugih godina oslobođeno, ali nastali su nemili događaji, nastao je nesporazum. Htjelo se nama nametnuti kao da smo mi iskoristili ovaj rat u neke osvajačke ciljeve. Htjelo se nama nametnuti da mi hoćemo ovdje da stavimo naše Saveznike pred gotov čin. Ne, nismo mi stavili Saveznike pred gotov čin, mi smo stavili pred gotov čin samo Nijemce, koje smo tako tukli i pobijedili. Mi smo tamo izvršili svoju savezničku dužnost. I izvršili smo je stoprocentno, izvršili smo je savjesno dokraja. Odlučno odbijam u ime čitavog naroda ne samo Slovenije nego svih naroda Jugoslavije da mi imamo ikakvu namjeru da nešto silom osvojimo.* Mi silom ne moramo osvajati ono na šta imamo pravo, osobito ne jer vjerujemo da će Saveznici održati svoju riječ datu u Atlantskoj povelji, da će narodi koji su bili porobljeni imati pravo da sami odluče o svojoj sudbini — i onda se mi ne moramo bojati za svoju braću tamo.

Mi smatramo da smo mi svojom borbom, svojim žrtvama, svojim naporima na strani Saveznika dali dovoljno dokaza da smo vjerni opštoj savezničkoj stvari, da mi ništa drugo ne želimo nego samo da živimo u miru i da naša braća koja su bila porobljena budu oslobođena. Bila bi strašna zabluda onih koji bi nam to osporavali. Bila bi strašna tragedija kada bismo se mi morali ponovo boriti za ono što smo u ovom ratu izvojštili.

Naši narodi u Jugoslaviji, svi skupa, bez razlike bili oni Slovenci, Srbi, Hrvati, Crnogorci, Makedonci, Bosanci i Hercegovci, svi skupa su patili i zajednički davali ogromne žrtve u ovoj velikoj borbi svih slobodoljubivih naroda. I zašto da baš sada mi, napaćena, razorena Jugoslavija — zašto da baš ona sada prva mora da izdrži nepravdu? Govorilo se da je ovaj rat pravedni rat, i mi smo ga takvim i smatrali. Ali mi tražimo i pravedni završetak, mi tražimo da svaki bude gospodar na svome; mi nećemo da plaćamo tuđe račune, mi nećemo da budemo moneta za podmićivanje, mi nećemo da nas miješaju u neku politiku interesnih sfera.** Zašto da se našim narodima upiše u zlo što hoće da budu u svakom pogledu nezavisni i zašto da im se ta nezavisnost ograničava ili osporava? Mi nećemo više biti ni od koga zavisni, bez obzira na to šta se pisalo i šta se pričalo — a piše se mnogo, piše se nelijepo, piše se nepravedno, piše se uvredljivo, nedostojno onih ljudi koji žive u našim savezničkim zemljama. Prema tome, nepravda se čini takvim pisanjem našoj napaćenoj zemlji.

Nije ovdje Tito, ovdje je Jugoslavija, ovdje je Slovenija, ovdje je Hrvatska, ovdje je Srbija, ovdje je Makedonija, Bosna i Hercegovina,

---

* Vid. na str. 62.

** Tito ovdje misli na podjelu interesnih sfera na Balkanu za vrijeme razgovora između Staljina i Čerčila u Moskvi od 9. do 17. oktobra 1944. kojom prilikom je dogovoreno da se prema Jugoslaviji vodi politika »uravnoteženog balansa« (50% : : 50%), ili poznatija kao »fifti—fifti« (vid. u tomu 24, nap. 387).

Crna Gora, ovdje su narodi koji su dali milion i sedam stotina hiljada žrtava u ovome ratu. A zato klevete koje padaju tobože na Tita padaju na sve nas, padaju na one žrtve koje leže u grobovima i čije su kosti razbacane širom naše otadžbine, po brdima i gudurama. Takve uvrede naši narodi ne mogu trpjeti i neće trpjeti. Mi želimo živjeti u miru, mi želimo da sada, poslije ove katastrofe, mirno izgradujemo svoju razorenu zemlju. Mi nećemo učiniti nijedan nepromišljen korak. Ali kao što smo bili ponosni u našim stradanjima, i onda kada je najveći osvajač porobio našu zemlju radije smo išli da se borimo i da izginemo do posljednjeg nego da prignemo glavu, tako ćemo i sada, dosljedni tog svog ponosa, dostojanstveno braniti svoje tekovine i odbraniti ih.

Ja sam uvjeren da je čitavo progresivno čovječanstvo, ono što je najbolje u čovječanstvu, na našoj strani. Mi nećemo dozvoliti da nam se nanese historijska nepravda, da nam se naturi nešto što nije od nas poteklo. Mi hoćemo da cijeli svijet zna da Jugoslavija, koja se borila, ništa drugo ne traži nego da njezini narodi, narodi njezine krvi, budu u okviru njezinih granica. To je naša pravda. Ako je bilo u prošlom ratu nepravde, tada, kada se rat svršio, a Jugoslavije još nije bilo nego se stvarala u Versaju za zelenim stolom, a neki političari, koji su zastupali tu Jugoslaviju, lako davali komade naše zemlje, lako davali stotine hiljada naše braće i sestara pod tuđinski jaram, danas je druga situacija. Danas je Jugoslavija nova Jugoslavija, izrasla iz krvi i kostiju stotina i stotina hiljada najboljih sinova. Danas je druga Jugoslavija sazrela u srcu svakog gradanina ove zemlje, koja i te kako vodi računa o svojim pravima i o svojoj braći. Takvu Jugoslaviju vole svi narodi Jugoslavije. Nema nijednog našeg naroda koji ne bi htio da bude u toj zajednici; jer je to zajednica bratstva, onog bratstva koje je iskovano u ovoj veličanstvenoj borbi. To je nova Jugoslavija, i mi ništa drugo ne tražimo nego da je oni takvu i gledaju i da je takvu posmatraju. S ovom Jugoslavijom nema mešetarenja, nema trgovine.

Što se tiče ovih izdajnika koji su se našli unutar naše zemlje, u svakom narodu posebice — to je stvar prošlosti. Ruka pravde, ruka osvetnica našeg naroda dostigla ih je već ogromnu većinu, a samo jedan mali dio uspio je pobjeći pod krilo pokrovitelja van naše zemlje. Ova manjina nikada više neće da gleda ove naše divne planine, naša cvatuća polja. Ako bi se to dogodilo, onda će to biti vrlo kratkog vijeka. Naši narodi u ovoj veličanstvenoj borbi dali su izraza svome dubokom patriotizmu, ne samo patriotizmu svakoga naroda posebice, svake nacionalnosti posebice, nego dubokom jugoslovenskom, slavenskom patriotizmu. I svaki onaj, svaki onaj koji bi se usudio sada da sa strane naruši taj naš opštejugoslovenski patriotizam, naišao bi na jednu granitnu stijenu i razbio bi ne samo nos nego i glavu. Prema tome, svi računi, svi računi s nekim izdajnicima koji su izbjegli ili koji se još kriju u zemlji, propali su.

Sad je došlo vrijeme da te tekovine koje smo postigli učvrstimo, da izgradimo našu zemlju i da danas pokažemo isto takvo oduševljenje

i isti takav elan kao što smo ih pokazali u borbi, da ih pokažemo i u izgradnji. Ja vama, draga braćo i sestre Slovenije, poručujem da će vlada Demokratske Federativne Jugoslavije učiniti sve da, zajednički s vašom federalnom vladom Slovenije,[193] s prvom vladom koju su Slovenci dobili poslije vjekova svog opstanka, da ćemo s tom vladom raditi u najtješnjim odnosima, da ćemo učiniti sve da Slovenija uživa ona prava i da dobije onaj udio u Jugoslaviji koji njoj, po njezinim žrtvama i stradanjima, pripada.

Na koncu mogu da vam rečem da Slovenija uživa osobite simpatije svih ostalih naroda, naroda ostalih federalnih jedinica. Ona uživa te simpatije zbog toga što je ona bila prva na udaru, što je ona 1941. godine iskusila prva sva zvjerstva i progone, što su Sloveniju htjeli prvu potpuno porobiti i njezine stanovnike uništiti. Iseljavanje, proganjanje i teror — to je bio metod koji je prvo bio ustanovljen u Sloveniji. Mi smo svi strepili za vas. Iako smo se nalazili sami u teškim situacijama, bili smo ipak u boljem položaju. Vi ste se nalazili tako reći prignječeni s dvije strane od dva velika fašistička osvajača. Mi smo strepili za vas, ali smo vjerovali da ćete vi izdržati i nijesmo se prevarili. Slovenija je izdržala, Slovenija je prvi put u svojoj historiji tako ujedinjena, tako monolitna da može biti ponosna ne samo ona nego i svi ostali narodi Jugoslavije.

Da živi federalna Slovenija u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji.

(Ovacije, aplauzi, poklici novoj Jugoslaviji, drugu Titu i Slovenačkom primorju traju nekoliko minuta.)

»Борба«, 28. maj 1945.

[ODGOVOR NA ZDRAVICU KOJU JE TITU UPUTIO PREDSJEDNIK NARODNE VLADE FEDERALNE SLOVENIJE BORIS KIDRIČ NA SVEČANOM RUČKU ODRŽANOM U LJUBLJANI 26. MAJA 1945]

Zahvaljujem predsjedniku narodne vlade Slovenije* za topao doček i pozdrav[194] i u isto vrijeme molim da preko Vas izrazim zahvalnost za veličanstven doček u Ljubljani na Kongresnom trgu.**

Ovo što se danas događa jeste nešto tako veliko da ga sada ne možemo ocijeniti u punom opsjegu. Tek kasnije, kad se budemo udaljili od naših sadašnjih živih osjećanja, moći ćemo da rasuđujemo o ovim našim impresijama, moći ćemo shvatiti šta znači ovaj veliki događaj.

---

* Tito se obraća Borisu Kidriču, predsjedniku prve narodne vlade federalne Slovenije obrazovane 5. maja u Ajdovščini (vid. nap. 193).

** Vid. str. 76.

Ljubljana je uvek odlučno pokazivala, a posebno danas pokazuje da bije istim srcem i jednakim otkucajima kao i cijela Jugoslavija. Ljubljana je pokazala da misli isto što i cijela istorijska zajednica koja se naziva Demokratska Federativna Jugoslavija, koja je zajednička domovina svih naših naroda.

Nova Jugoslavija, koja je izgrađena na krvi naših najboljih sinova, zbog svog stvarno demokratskog uređenja predstavlja primjer za mnoge druge zemlje i uživa veliki ugled u inostranstvu. Taj ugled ćemo sačuvati i povećati samo ako budemo budno i odlučno čuvali sve tekovine naše teške četvorogodišnje borbe.

Demokratska Federativna Jugoslavija znači da su svi jugoslovenski narodi pod jednim krovom, a da je svaki narod u njoj gospodar u sopstvenoj kući. Takva Jugoslavija će biti snažan stub mira na Balkanu i privlačna tačka za sve ostale narode koji još nisu tako potpuno izvojevali slobodu kao što smo je mi izvojevali. Balkan je u prošlosti bio žarište svih sporova i zvali su ga barutanom Evrope. Sada je taj Balkan postao geografski pojam o kojem su volja i borbenost naših naroda zauvijek čvrsto odlučile da u budućnosti bude istinski stub mira. Kada govorimo o Balkanu imamo na umu i našu braću Bugare. Ni za Bugarsku nije daleko vrijeme kad će se ona još čvršće povezati s našom zajednicom jugoslovenskih naroda.

Dižem čašu za jedinstvo svih balkanskih Slovena i drugih naroda u nerazdruživoj vezi s našim velikim saveznikom Sovjetskim Savezom!

»Ljudska pravica«, 27. maj 1945. *Prevod sa slovenačkog.*

[ŠTABU I. ARMIJE JA]

Preduzmite sve mjere da se nijedan gram hrane ne uzme za vojsku od hrane koju transportuje Unra* za civilno stanovništvo jer nam ovakav postupak može potpuno onemogućiti daljnje snabdijevanje zemlje.[195]

27. maj 1945. Tito
[Ljubljana]

A-VII, k. 258-A, reg. br. 9—32/10.

* To je skraćenica za Administraciju Ujedinjenih nacija za pomoć i obnovu (United Nations Relief and Rehabilitation Administration — UNRRA). Više o njoj vid. u tomu 23, nap. 469.

ĐURIĆU [LJUBODRAGU, GENERAL-MAJORU I KOMANDANTU GRADA BEOGRADA] ZA HERTU [HAS]

Ti trebaš Herta* odmah otići u Zagreb, gdje ću se ja na putovanju zaustaviti i dogovoriti o vaspitanju maloga. Mali za sada neka ostane u Beogradu. Prvog juna trebaš već biti u Zagrebu.

29. maj 1945.
[Ljubljana]

Tito

A-CKSKJ, Zbirka depeša CKKPJ (1945—1949) 1945/4.

KARDELJU [EDVARDU, ČLANU POLITBIROA CKKPJ, TRST]

Ja ne mogu ići u Grac niti u Maribor**. Sutra krećem prema Beogradu.***

30. maj 1945.
[Ljubljana]

Tito

A-CKSKJ, Zbirka depeša CKKPJ (1945—1949) 1945/5.

[ODGOVOR NA POZDRAVE DELEGACIJE ŽENA SLOVENIJE NA PRIJEMU U LJUBLJANI 30. MAJA 1945]

Drage drugarice!

Pozdravljam vas kao predstavnice junačkih slovenačkih žena. Slovenačke žene su se rame uz rame s ostalim ženama Jugoslavije borile u prvim redovima naše Narodnooslobodilačke vojske. Uvjeren sam da će slovenačke žene isto tako i ubuduće stajati rame uz rame s ostalim ženama Jugoslavije u izgradnji nove, federativne demokratske Jugoslavije.

---

* Herta Has je bila Titova supruga i s njom je on imao mlađeg sina Aleksandra Mišu Broza, koga je Ivan Krajačić Stevo u proljeće 1945. izveo iz okupiranog Zagreba i prebacio na oslobođenu teritoriju (u Topusko), a odatle u Beograd (vid. tom 26, str. 53).

** Zbog nastale situacije u Koruškoj Kardelj je sugerisao Titu da se sastane s Fjodorom Ivanovičem Tolbuhinom, komandantom 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, čiji se štab tada nalazio u Gracu. Međutim, do susreta je ipak došlo 31. maja u Mariboru (vid. str. 85).

*** Tito je u Beograd došao tek 6. juna 1945.

Pred vama, žene, stoje još veliki i teški zadaci jer se ne postavlja pitanje samo obnove naše zemlje, u čemu ćete nesumnjivo prednjačiti kao što ste prednjačile i dosad u borbi. Nastaje pitanje vaspitavanja našeg naraštaja, naše djece. To je u prvom redu zadatak naših majki, slovenačkih majki i sestara. Ako hoćemo da izvršimo taj zadatak moramo biti svjesni da od omladine treba vaspitati takve građane koji će znati da cijene žrtve koje smo dali u narodnooslobodilačkoj borbi. Takve građane će u prvom redu vaspitavati majke kod kuće, u sopstvenoj kući, u školi i na svakom koraku. Naša djeca su osjetila da je došlo novo vrijeme, da je došlo nešto što će obezbijediti njihovu budućnost. Toj djeci moramo stvoriti nove uslove za pravilan razvitak.[196]

»Ljudska pravica«, 31. maj 1945. *Prevod sa slovenačkog.*

[ODGOVOR NA POZDRAVE DELEGACIJE JEDINSTVENOG STRUKOVNOG SAVEZA RADNIKA I NAMJEŠTENIKA SLOVENIJE NA PRIJEMU U LJUBLJANI 30. MAJA 1945]

Iskreno vam zahvaljujem na posjeti i pozdravima koje mi je izručilo vaše rukovodstvo.[197] Radnička klasa Slovenije, kao i radnička klasa ostalih federalnih jedinica Jugoslavije, u ovoj velikoj borbi u kojoj se radilo o opstanku svakog naroda posebno i svih naroda Jugoslavije u cjelini je dala svoj dostojan doprinos u toj zajedničkoj borbi. Tačno je rekao drug da se radnička klasa nije borila za svoje uske klasne interese, već za interese cijelog naroda. Radnička klasa je učinila sve što je mogla da je u strašnom trenutku za naš narod stala združena i jedinstvena u prvi red te teške borbe. Radnička klasa je dala mnogo dragocjenih žrtava, i te žrtve su donijele obilne plodove. Radnička klasa je rame uz rame sa svim ostalim borcima izvojevala sve preduslove za bolji život. Danas se više ne postavlja pitanje perspektive radničke klase, jer je perspektiva bolje budućnosti jasna. Izvojevana je pobjeda ne samo za nezavisnost naših naroda već i za socijalnu slobodu, u kojoj će radnička klasa moći da dođe do potpunog izražaja. Vi znate kakvo je bilo stanje u predratnoj Jugoslaviji. Vi znate da radnička klasa nije imala gotovo nikakvih prava. Sada je stanje sasvim drukčije. Radnička klasa danas nastupa kao najmoćnija i najneprednija klasa u novoj, federativnoj Jugoslaviji i u svakoj federalnoj jedinici posebno. Radnička klasa je najsnažniji stub na koji se oslanja naša država.

Odnos radničke klase prema državi je sasvim drukčiji nego što je bio, jer je nova državna vlast u novoj Jugoslaviji, narodna vlast zadužena krvlju vaših drugova i vas samih na bojnom polju i obavezna je da radničkoj klasi pruži sve što joj po pravdi pripada. Pri tom treba da kažem da radnička klasa mora biti svjesna sadašnjeg trenutka, sadašnje situacije. Naša zemlja je razrušena. Negdje manje, negdje više. Naročito u Bosni, Crnoj Gori, Hercegovini i u mnogim drugim krajevima Jugoslavije gotovo je sve potpuno uništeno. Tu je narod najviše

trpio i podnio najveće žrtve. Radnička klasa mora biti svjesna da će još nekoliko godina morati da daje svoj najveći udio i da se žrtvuje da bi se naša zemlja što prije oporavila. Razumije se, ako hoće da izvrši svoj zadatak dokraja i u punoj mjeri, radnička klasa mora imati sve što joj je potrebno za život. I upravo je osnovna briga naše državne uprave da radnička klasa ne bude zapostavljena. Razumljivo je da to neće biti moguće trenutno izvršiti bez većih teškoća i iz raznih, možda i iz tehničkih razloga, ali se to uprkos tome mora izvršiti. A da bi država mogla ispuniti svoje obaveze prema radničkoj klasi u punoj mjeri, upravo je vaša dužnost da joj pomažete u njenim nastojanjima.

Kod nas u Jugoslaviji postoje dva sektora proizvodnje: državni i privatni sektor. Razumije se da će radnici u privatnim preduzećima uživati isto takvu zaštitu kakvu će uživati i radnici u državnim preduzećima. Tu ne smije biti razlike. Danas se pojavljuje jedan novi snažan faktor — činjenica promijenjenog odnosa države prema radniku. Sada će državna uprava štititi radnika tako da on neće strahovati za svoju budućnost. Vaš zadatak je dosta težak i velik. Velik zbog toga što sada vi ne radite samo kao radna snaga u preduzećima već učestvujete kao državni, politički elemenat, koji se mora brinuti o svemu. Vi se morate brinuti za proizvodnju, morate se brinuti za to da imamo sirovine, da ne bude sabotera. Vi ste najjača narodna kontrola u preduzećima. Nema više bojazni od hiperprodukcije, niti više postoji problem zaposlenosti i nezaposlenosti, jer će za svakoga biti dovoljno posla. Svako će dobijati nagradu za svoj rad prema svojim sposobnostima i zaslugama. Kao predsjednik vlade i kao vaš nekadašnji drug u preduzećima, pozivam vas da sačuvate izvojevano jedinstvo, da izvršavate svoje dužnosti dokraja i time date častan doprinos izgradnji bolje budućnosti svoje domovine.

»Ljudska pravica«, 31. maj 1945. *Prevod sa slovenačkog*

[OPROŠTAJNI GOVOR ODRŽAN U CELJU PRI NAPUŠTANJU SLOVENIJE 31. MAJA 1945]

Druže predsjedniče,[198] drugovi! Riječi druga predsjednika zaista odražavaju raspoloženje koje smo vidjeli u Sloveniji kod čitavog naroda. Moram da kažem da sam vanredno zadovoljan, a to mogu reći i za moje drugove s kojima sam došao.

Ima jedan momenat koji nam uliva puno vjere, a to je da je slovenački narod jednodušan u svojim težnjama, da je jednodušan s narodima Jugoslavije u velikom cilju koji mi ostvarujemo. Taj je cilj stvaranje jedne bolje, srećnije Jugoslavije u kojoj će biti potpuno slobodna Slovenija. Ova ponosna zemlja Slovenija, kojoj se svako divi, bila je vjekovima porobljena, pa čak i onda kad je došlo takozvano

oslobođenje 1918. godine. Kad je trebalo da uživa plodove vjekovnih muka i borbi, Slovenija ih nije uživala, nego je bila porobljena.

Slovenački je narod vrlo skupo platio svoju slobodu. Mi možemo svi biti ponosni da je slovenački narod, koji je na najtežem geografskom položaju, od prvog dana jedinstven, ustao da brani svoju slobodu i da doprinese svoj udio u općoj borbi za oslobođenje svih naroda Jugoslavije.

Jugoslavija je slobodna. Oslobodili smo Trst, Istru i Korušku. Korušku smo mi oslobodili, ali međunarodne okolnosti su bile takve da smo se morali privremeno povući. Koruška je naša i mi ćemo se boriti za nju.*

Moram da kažem da slovenački narod može mirno da izgrađuje unutrašnji život, jer na granicama Slovenije stoje Srbi, Hrvati, Makedonci, stoje svi narodi Jugoslavije. Stoje kako nikada nisu stajali, jer to su borci koji su svjesni da je Slovenija jedan lijep cvijet u našem jugoslovenskom vrtu. Ti borci tamo stoje, stajaće i braniće. To je tekovina koju smo stekli zajedničkim žrtvama u ovom ratu.

Mi ćemo imati još teškoća, ali sreća je naša što je Slovenija najvećim dijelom sačuvana od razaranja i njena će industrija poslužiti za obnovu naše zemlje. Slovenačka brda će liječiti pluća našim bolesnim borcima, koji su se po bosanskim brdima, po svim brdima Jugoslavije borili i izgubili zdravlje.**

Slovenija će s nama biti povezana ne samo geografski nego i duhovno. Slovenija će biti povezana s nama svim onim što veže ljude, čovjeka, što veže zaista braću. Vama, predstavnicima slovenačkog naroda, mi obećavamo da ćemo znati čuvati ono što smo stekli zajedno sa slovenačkim narodom i obećavamo da će braća koja još nisu u slobodnoj Sloveniji biti u njoj.

Želim slovenačkom narodu svaki napredak, jer znam da vi Slovenci imate mnogo organizatorskih sposobnosti. Slovenija će procvetati i napredovati brže od ostalih krajeva Jugoslavije. To će biti dobro, jer će pomoći i ostalim krajevima da se brzo obnove i razviju.

Neka živi slobodna federalna Slovenija u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji!

»Борба«, 4. jun 1945.

---

* Opširnije o Koruškoj i povlačenju jedinica Jugoslovenske armije na zahtjev zapadnih saveznika govori se na str. 55.

** Vjerovatno se misli na poznata slovenačka lječilišta za plućne bolesnike, a na prvom mjestu na lječilište Golnik.

KARDELJU [EDVARDU, ČLANU POLITBIROA CKKPJ, TRST]

Krenuo sam za Maribor. Tamo ću biti u podne. Sada sam u Celju.* Javi Kiseljevu.**

31. maj 1945. Tito
[Celje]

A-CKSKJ, Zbirka depeša CKKPJ (1945—1949) 1945/6.

[POZDRAVNA RIJEČ PRI PREDAJI ORDENA NARODNOG HEROJA JUGOSLAVIJE MARŠALU FJODORU IVANOVIČU TOLBUHINU 31. MAJA 1945. U MARIBORU]

Gospodine ambasadore Sovjetskog Saveza,*** gospodine maršale****, drugovi generali i oficiri![199]

U ime vrhovnog predstavnika Jugoslavije AVNOJ-a imam zadatak i čast da predam zasluženu nagradu proslavljenom vojskovođi slavne Crvene armije maršalu Tolbuhinu. To je mali izraz one ogromne ljubavi koju narodi Jugoslavije gaje za Crvenu armiju i za velikog stratega i vođu Staljina. Slavne trupe kojima komanduje maršal Sovjetskog Saveza Tolbuhin pomogle su Jugoslovenskoj armiji da oslobodi Jugoslaviju. Te trupe su se borile i za našu prestonicu Beograd. Tamo su bili sovjetski vojnici, koje su naši narodi dugo čekali ne samo u ovom ratu nego i ranije. To su bili naši dragi drugovi i sinovi velikog Sovjetskog Saveza, borci Crvene armije. U ime Jugoslovenske armije i svih naroda Jugoslavije predajem ovu nagradu, Orden narodnog heroja, zasluženi orden jednom od slavnih vojskovođa Crvene armije. Radosno pozdravljam maršala Tolbuhina ovom nagradom i želim da ona posluži za učvršćenje još jačih veza između sovjetskog naroda i naših naroda i između boraca Jugoslovenske armije i boraca Crvene armije. Želim Vam svako dobro.

Živjela Crvena armija osloboditeljica i njen vođa maršal Staljin! Živio maršal Tolbuhin![200]

»Борба«, 3. jun 1945.

---

* To je Titov odgovor na Kardeljev predlog da se sastane s maršalom Fjodorom Ivanovičem Tolbuhinom, komandantom 3. ukrajinskog fronta Crvene armije (vid. str. 81).

** Odnosi se na general-majora Anisima Fjodoroviča Kiseljeva, šefa Vojne misije SSSR-a u Beogradu.

*** Odnosi se na ambasadora Sovjetskog Saveza u Beogradu Ivana Vasiljeviča Sadčikova.

**** Misli se na maršala Fjodora Ivanoviča Tolbuhina, komandanta 3. ukrajinskog fronta Crvene armije.

[POZDRAVNA RIJEČ DELEGACIJI KATOLIČKOG SVEŠTENSTVA* ODRŽANA NA PRIJEMU U ZAGREBU 2. JUNA 1945]

Gospodo, radostan sam, što vidim da vi, svećenici Hrvatske, imate puno razumijevanja za sadašnje zbivanje i da pokazujete želju za saradnjom s jugoslovenskom saveznom vladom i s federalnom vladom Hrvatske.

Ovdje je pomenuta deklaracija jugoslovenske savezne vlade.** Povodom toga htio bih još jednom podvući da će jugoslovenska vlada raditi u duhu te deklaracije. To potvrđuje i činjenica da sam po dolasku u Zagreb, izrazio želju da se s vama vidim i porazgovaram. Htio bih da mi postavite pitanja koja vas možda tište ukoliko vam izvjesne stvari nisu jasne. Možda kod vas ima izvjesnih nejasnoća i u pogledu perspektive.

Konstituanta*** će biti vrhovno narodno predstavništvo, koje će donijeti zakonske odluke po svim pitanjima, pa i po pitanju odnosa države prema crkvi i obratno. Htio bih da vam kažem svoje lično mišljenje po pitanju odnosa crkve i države i odnosa između naroda i crkve. Moram vam reći da ja, kao Hrvat, nisam bio zadovoljan držanjem jednog dijela katoličkog svećenstva u ovim teškim historijskim momentima, koji su stajali velikih žrtava. Oprostite mi moju iskrenost, ali ja govorim otvoreno, onako kako mislim: nisam bio zadovoljan. Samo, to ne znači da mi osuđujemo, niti da ja osuđujem svećenstvo uopće. Mislim da vi znate da se veliki dio svećenstva, i to baš mlađeg, odbio od starih svećenika, naročito od sljedbenika velikog Štrosmajera — sljedbenika jugoslovenske ideje.

Razumije se, nama je u toku same borbe bila stalno pred očima misao vodilja da je pitanje religije duboko ukorijenjeno u našem narodu i da se to pitanje, kao i pitanje crkve i odnosa crkve prema državi, ne može riješiti dekretom, jer su takva rješenja uvijek trpjela neuspjeh i štetila zajednici, općoj narodnoj stvari. Rukovodeći se tom mišlju, tom idejom vodiljom, mi smo se i sada prihvatili posla, da se dogovorimo i da nađemo najpogodnije rješenje. Želio bih — ja sam to iznio i pred monsinjorom [Svetozarom] Ritigom[201] — da se izradi jedan elaborat o tome kako vi mislite da bi trebalo riješiti pitanje katoličke crkve u Hrvatskoj; mi ćemo isto tako razgovarati i s pravoslavnom crkvom. Sa svoje strane, rekao bih da naša crkva treba da bude nacionalna, da se više prilagodi naciji. Možda vam je malo čudnovato što

* Delegaciju katoličkog sveštenstva, koju je Tito primio u prisustvu dr Vladimira Bakarića, predsjednika vlade federalne Hrvatske, predvodio je zagrebački biskup dr Franjo Salis-Sawis, koji je u to vrijeme zamjenjivao Alojzija Stepinca, zagrebačkog nadbiskupa i poglavara katoličke crkve u Jugoslaviji.

** Tito ima u vidu Deklaraciju jedinstvene jugoslovenske vlade od 9. marta 1945. Više o njoj vid. u tomu 27, str. 93–97.

*** Riječ je o Ustavotvornoj skupštini (Konstituanti) Demokratske Federativne Jugoslavije koja je izabrana na prvim slobodnim izborima 11. novembra 1945 (vid. u tomu 25, nap. 28).

ovako čvrsto zastupam nacionalnost. Ali proliveno je i suviše krvi, vidio sam i suviše narodnih patnji, pa želim da katoličko svećenstvo u Hrvatskoj bude nacionalno, dublje povezano sa narodom nego što je povezano sada. Moram otvoreno reći da ne preuzimam pravo da osudujem Rim, vašu vrhovnu rimsku instancu. Ne, to neću. Ali moram kazati da tu gledam na stvari kritički, jer je ta instanca uvijek naginjala više Italiji nego našem narodu. Ja bih želio da katolička crkva u Hrvatskoj sada, kada postoje svi uslovi za to, ima više samostalnosti. To bih želio, to je osnovno pitanje, to je ono što bismo mi željeli da riješimo, a sva ostala pitanja su sekundarna i ona se mogu lako riješiti. Ja vam, sa svoje strane, stavljam ovo na srce. Ovu moju misao dijele mnogi moji saradnici.

Mi hoćemo da stvorimo jednu veliku zajednicu Južnih Slovena. U toj zajednici će biti i pravoslavni i katolici, koji treba da budu čvrsto povezani sa svim ostalim Slovenima. U toj zajednici pravoslavaca će biti gotovo više nego katolika. Znači da će i pitanje odnosa između pravoslavne i katoličke crkve takođe trebati dovesti u sklad s velikom idejom zbliženja i uže saradnje slovenskih naroda, koji su u svojoj historiji toliko prepatili uslijed svoje razjedinjenosti i čije su patnje dostigle kulminaciju baš u ovom ratu, koji je vođen za uništenje Slovenstva. Eto, to su moje misli. To je osnovno.

»Борба«, 5. jun 1945.

DJEDU [GEORGI DIMITROVU, MOSKVA]

Među njemačkim ratnim zarobljenicima u Novom Sadu nalazi se Frank Adolf, koji izjavljuje da je 1935. godine bio prebačen u Moskvu na kongres njemačkog Saveza komunističke omladine. Poslije toga je bio upućen preko Holandije u Njemačku. Borio se u republikanskoj Španiji. Bio je Frankov [Franciska] zarobljenik. Godine 1941. španske vlasti su ga predale Gestapou. Godine 1944. bio je upućen u Jugoslaviju u 999. bataljon,* gdje je bio zarobljen. Izjavljuje da ga poznaje nekoliko članova CKKP Njemačke. Ta saopštenja treba provjeriti i obavijestiti nas.

3. jun 1945. Valter
[Zagreb]

A-CKSKJ, Međunarodna komisija CKSKJ, dalje: MK CKSKJ IX, I—II/17, str. 9. *Prevod s ruskog*

* U Trećem Rajhu bile su formirane i specijalne njemačke jedinice od čete do divizije u koje su upućivani pripadnici hitlerovske Njemačke kao politički protivnici, kriminalci i druga osuđena lica njemačke nacionalnosti. Te jedinice su izvršavale po pravilu najteže i najopasnije zadatke i nosile su brojnu oznaku »999«.

[GOVOR ODRŽAN U ZAGREBU 4. JUNA 1945. RANJENICIMA U BOLNICI 2. ARMIJE[202]]

Drugovi ranjenici!

Žao mi je što ne mogu da vidim svakog borca, da sa svakim porazgovaram.

Vi znate da je naša Narodnooslobodilačka vojska, da su rukovodstvo Narodnooslobodilačke vojske i civilne vlasti uvijek poklanjali najveću pažnju našim ranjenicima još kad smo bili po brdima i šumama kao partizani. Vi znate kako je onda bilo njima koji su bili zdravi kada su gledali kako se ranjenici pate bez lijekova. To su bila teška vremena. Vi se sjećate četvrte ofanzive, kada smo morali da vodimo ogorčene bojeve s Nijemcima i četnicima za spas naših ranjenika.[203] U srcu prvih naših brigada bilo je da nikada ne ostavljaju na cjedilu naše ranjenike.

Sada su stvoreni bolji uslovi za liječenje i njegu. Ima ovdje teških ranjenika, ima ovdje boraca koji su izgubili svoje zdravlje i fizičku sposobnost da rade. Ja im poručujem da se ne plaše za svoju budućnost, da će u novoj Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji borci koji su dali za nju svoju krv imati puno obezbjeđenje. U novoj Jugoslaviji ne može postojati pitanje invalida. Oni neće biti smješteni u domove da se tamo dosađuju, nego će fizički slabije građeni moći i dalje doprinositi našoj zajednici i sami stvarati. Mi ćemo im stvoriti mogućnosti da rade, Naša je želja da naše pokrajine budu lječilišta za naše ranjene drugove borce. Prema tome, imate pravo da to tražite od nas i nemojte se skanjivati ako ne naiđete na razumijevanje kod nižih organa, da dođete kod mene i mojih saradnika. Meni bi najteže bilo kada bih doznao da su prezdraveli borci otišli u popaljene krajeve da se i dalje muče. Mi hoćemo da naši ranjeni borci ili oni koji su fizički stradali u ovom ratu mogu biti sigurni za svoju budućnost: Demokratska Federativna Jugoslavija ima prvenstveno da vodi brigu za njih. Ako bi bilo nepravde, ovoga puta imate gdje da se obratite. Dođite k meni, k svom vrhovnom komandantu još iz partizanskih borbi. Ja znam šta može duhovno da osjeća borac koji je dobrovoljno pošao da da svoju krv. On još jače osjeća nepravdu koja mu se čini. Ja ću se boriti protiv svih takvih nepravdi. Naši borci moraju da budu obezbijeđeni. Naši invalidi neće biti invalidi, nego će se stvoriti takvi uslovi da mogu živjeti i privređivati. Mi to želimo i hoćemo, a ono što mi želimo i hoćemo to ćemo i uspjeti da ostvarimo, da vam osiguramo bolji i srećniji život.

Živjela nova Demokratska Federativna Jugoslavija! Živjeli bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije!

Živjeli naši borci, u prvom redu naši borci-ranjenici, koji se nalaze po našim bolnicama i iscjeljuju svoje rane!

Poslije toga maršal Tito otišao je u drugo odjeljenje bolnice, gdje se obratio ranjenim borcima ovim riječima:

Drugovi ranjenici, borci Narodnooslobodilačke vojske!

Želio sam i smatrao sam svojom prvom dužnošću kad dođem iz Beograda ovamo da vidim vas, da vam zahvalim kao vrhovni komandant naše vojske na vašem junaštvu i žrtvama koje ste dali za novu Jugoslaviju. *(Aplauz)* Imao sam prilike da vidim u Mariboru naše ranjenike, razgovarao sam s njima, pitao ih odakle su. Našao sam tamo sinove svih naših naroda, bilo je ponajviše Srbijanaca i Vojvođana.[204] Ovdje sam također primijetio da su ranjeni borci sinovi svih naših naroda: Srbi, Makedonci, Hrvati, Slovenci, Crnogorci. Šta to znači? To znači da je bratstvo koje je stvoreno u novoj Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji cementirano krvlju vas boraca, drugova i drugarica, da je baš zato čvrsto i da ga baš zato treba čuvati kao zenicu svog oka.

Nekada se Jugoslavija stvarala za zelenim stolom. To je bila nepravedna Jugoslavija. Danas smo mi stvorili novu Jugoslaviju. I branićemo Srbiju, Hrvatsku, Srem, Istru i svugdje gdje živi naš narod! Za takvom Jugoslavijom su čeznuli naši preci, no nisu je dočekali; za takvom Jugoslavijom su čeznuli naši narodi. Ali danas je sam narod stvorio novu Jugoslaviju. Vama borcima ima da zahvali svaki narod posebno i svi narodi Jugoslavije zajedno za pobjedu koju smo stekli. Naša je pobjeda bila potpuna. Mi smo osvetili žrtve koje su njemački osvajači i njihovi pomagači zadali našim narodima.

Htio bih da spomenem jedan zadatak koji važi i za vas ranjenike, a to su obnova i izgradnja naše nove demokratske federativne Jugoslavije. *(Burno odobravanje.)*

Ja bih istakao i ovdje ono što sam naglasio maločas gore, to jest: da svi oni drugovi koji su izgubili svoje zdravlje ravnopravno žive, da duhovno ne pate, ako već moraju fizički da pate, da imaju sve što je potrebno za život. To poručite ranjenicima koje nisam mogao da vidim.

Želim vam da što prije ozdravite i da se vratite ko kući, ko u jedinicu. Do viđenja, drugovi!

»Борба«, 7. jun 1945.

[GOVOR ODRŽAN U OSIJEKU 5. JUNA 1945]

Drugovi i drugarice, građani i građanke grada Osijeka!

Došao sam da vas pozdravim u vašem Osijeku, koji je tek nedavno oslobođen* iz dugotrajnog ropstva pod njemačkim okupatorom i njegovim pomagačem, izdajnikom Pavelićem.

Prošao sam u posljednje vrijeme mnoga naša mjesta, od Slovenije dovdje, i mogu reći da sam veseo što vidim da se naše pokrajine

* Oslobođen je 14. aprila 1945.

ne razlikuju po svom raspoloženju prema današnjem stanju i pobjedi koju su izvojevali narodi Jugoslavije. Radostan sam što vidim da i građani Osijeka misle i osjećaju kao i sve ostale pokrajine.

Ne bih ovdje htio da govorim o pitanjima vanjsko-političkog karaktera, no da kažem nekoliko riječi o našim današnjim zadacima. Mi smo svršili rat, svršili smo rat teži od svih koje su vidjeli narodi Jugoslavije. Taj rat ostavio je nezapamćene i neviđene tragove. Ne samo što je u našoj zemlji pobijeno preko 1 500 000 ljudi, nego je zemlja do temelja razorena. Malo je naših gradova i sela ostalo čitavo. Vidio sam kolone izbjeglica, onih nesrećnih zavedenih ljudi, koje su povukli za sobom okupator i njegove sluge preko naše granice. Oni se sada vraćaju u svoj rodni kraj. Naći će opustošena ognjišta i savjest će ih gristi što su se dali zavesti. Treba jasno da kažem da mi nećemo biti nemilosrdni, niti ćemo se svetiti. Tim ljudima mi pružamo ruku i želimo da se uključe u opće zajedničke napore za izgradnju naše zemlje. Prema njima će se postupiti kao prema svima koji su dostojni da budu građani naše zemlje, a nisu se okrvavili nevinom krvlju naroda. Onaj koji je okrvavio svoje ruke, koji je učestvovao u zločinima mora odgovarati pred narodnim sudom, njega će stići narodna pravda.

Kao što sam uvijek napominjao, napominjem i danas da je osnovno — nastaviti učvršćivanje jedinstva i bratstva naših naroda. Vi znate da su nas jedinstvo i bratstvo za koje smo se borili koštali ogromno žrtava. Mi to bratstvo ne smijemo oslabiti; ne smijemo dozvoliti da dođe ni do najmanjih međusobica. Ne radi se više samo u ujedinjavanju u jednu državu nego i o duhovnom ujedinjavanju. Svaki Srbin, Hrvat, Slovenac, Makedonac, Crnogorac treba uvijek da zna da je građanin zajedničke domovine, nove federativne Jugoslavije, slobodan u svojoj federalnoj jedinici. Razgraničivši se, mi smo se duhovno ujedinili. Svaki građanin treba da učini sve da svi toga postanemo svjesni.

Naša je zemlja, kao što rekoh, razorena. Trebaće mnogo napora. Valja reći da će biti ljudi koji nam nisu skloni — nisu skloni reformana koje su historijska nužda, i htjeće da krenu historiju natrag. Takvi ljudi će nam praviti smetnje u izgradnji razorene domovine. Već, tu i tamo, pokušavaju da za današnje teškoće okrive nas, koji smo činili sve da bude što manje nesreća. Za teškoće koje se javljaju kao posljedica svakog rata, a naročito za ogromne teškoće koje su posljedica ovog rata, ne može biti bačena krivnja na nas, nego na one koji su ih izazvali — na okupatora i njegove sluge.

Naš je zadatak da savladamo te teškoće, da sagradimo naša sela, da obnovimo transport, da zasijemo zemlju i omogućimo obradu naših polja, da omogućimo školovanje naše djece, da našim građanima pružimo sve što je potrebno kulturnom čovjeku. To nije lak posao i ne zavisi samo od nas hoće li se to moći sprovesti brzo ili sporije. Svaki ovaj koji bi pokušavao da ometa ovo djelo nije prijatelj ni nove Jugoslavije ni njenih naroda, jer je bilo dosta patnji, krvi i žrtava i jer se ništa više ne može promijeniti. Nema povratka na staro! To je samo

iluzija onih ljudi koji su prespavali ove četiri godine. A oni koji su učestvovali u borbi, koji su stradali od okupatora i patili, vide da je jedino naš put pravilan.

Sada nam prebacuju s raznih strana, razni neprijatelji, da ne uzimamo u obzir razne struje i razne političke partije. Kada smo vodili rat mi smo u isto vrijeme stvarali jedinstveni blok svih progresivnih rodoljubivih snaga da bismo olakšali i doveli rat do pobjedonosnog završetka. Sada kada smo završili taj rat, potrebno je ujedinjavanje u jedinstveni blok svih narodnih snaga. Nikada nijesam kazao da narod neće moći izraziti svoje slobodno mišljenje. Narodi Hrvatske, Srbije, Makedonije i ostalih federalnih jedinica moći će po svojoj sopstvenoj volji da upravljaju svojom sudbinom, tj. sami sobom. Ali mi ne možemo dopustiti špekulaciju pojedinih ljudi, špekulaciju raznim teškoćama samo da bi se oni ponovo popeli na grbaču naroda.

Vi ćete imati prilike — kada dođe vrijeme za izbore* — da sami birate iz svoje sredine ljude u koje imate najviše povjerenja. Biraćete ljude koji vam daju garancije da će raditi i da će sav svoj život posvetiti dobru naroda. Takvi su ljudi i nama potrebni, bez obzira na to kakvog su uvjerenja prije bili.

Sada svi imamo jedan cilj, jedan program. Taj program je svima jasan. Njegovi temelji udareni su 1941. godine s prvim pucnjevima naših pušaka. On se sve više širio i dobio je svoj organizovani izraz u Antifašističkom vijeću u Bihaću i na Drugom zasijedanju Antifašističkog vijeća u Jajcu. On će dobiti definitivnu zakonsku formu u Konstituanti, koja će biti birana slobodnom voljom naroda.

Zato mi radimo postepeno i radimo tako da bude što manje trzavica i što manje međusobne raspre.

Ovdje u Hrvatskoj imamo, na primjer, našeg predstavnika — sljedbenika Stjepana Radića — starog Tunu Babića, i imamo čitav niz dobrih ljudi koji su išli zajedno s borcima koji su ratovali po bosanskim i slovenačkim planinama. Ti borci su sada među vama, oni vam mogu iznijeti naš program. Kome nije jasno, oni će objasniti. Objasniće i oni radnici, oni pošteni intelektualci, oni seljaci koji danas leže u bolnicama ili su otišli u svoja sela. Oni su ispisali taj program krvlju na poljima naših bojišta, naše zajedničke domovine Jugoslavije.

Eto, to je ukratko što hoću da kažem, jer ne mogu da ponavljam. Mislim da je dobro neke stvari i ponoviti, jer to znači da se čvrsto držimo jednog pravca, jer se tako stvari mogu najbolje dokazati svima onima koji žele da idu s nama, ma ko to bio; svima onima koji misle da rade pošteno, da služe pošteno svome narodu — jedinstvu Demokratske Federativne Jugoslavije, sa slobodnim federalnim jedinicama u njoj.

---

* Misli se na izbore za Ustavotvornu skupštinu (Konstituantu) Demokratske Federativne Jugoslavije održane 11. novembra 1945 (vid. u tomu 25, nap. 28).

S ovakvim rješavanjem nacionalnog pitanja naša nova federativna Jugoslavija biće snažna država i ona će se moći brzo razvijati i pružiti dostojan život svim slojevima našeg naroda.

»Борба«, 7. jun 1945.

DJEDU [GEORGI DIMITROVU, MOSKVA]

Molimo Vas da saopštite Centralnom komitetu VLSKM* [Komsomola] da će naša omladinska delegacija otputovati u Moskvu avionom 6. juna. Šef delegacije drug Slavko Komar, član CK SKOJ-a, ostaće u Moskvi oko tri mjeseca da bi se što potpunije upoznao sa životom sovjetske omladine i s radom CK Komsomola i Antifašističkog komiteta sovjetske omladine. Molimo da mu se pruži pomoć za vrijeme njegovog tamošnjeg boravka.

5. jun 1945. Valter
[Osijek]

A-CKSKJ, MK CKSKJ IX, I—II/17, str. 7. *Prevod s ruskog*

DJEDU [GEORGI DIMITROVU, MOSKVA]

Molimo da nam javite kako stoji stvar sa štampanjem partijskih članskih karata, možemo li računati da ćemo ih uskoro primiti i kada.**

6. jun 1945. Valter
[Beograd]

A-CKSKJ, MK CKSKJ IX, I—II/17, str. 9. *Prevod s ruskog*

* To je skraćenica od ruskih riječi Всесоюзный ленинский союз коммунистической молодёжи (Svesavezni lenjinski savez komunističke omladine).

** Ovdje se misli na partijske članske knjižice koje su za članove KPJ izrađivane u Moskvi. S njihovom izradom se počelo još u jesen 1944.

ŠTABU I, II, III, IV, V, VI ARMIJE I OSTALIM JEDINICAMA JUGOSLOVENSKE ARMIJE

Izražavam svoju zahvalnost svim borcima, podoficirima i oficirima naše junačke armije na iskrenim, toplim pozdravima i željama koje sam primio prilikom mog rođendana.

Vašim junaštvom i samopregorom oslobođena je naša otadžbina. Vašim stvaralaštvom, istrajnošću i čvrstinom očuvaćemo tekovine naše borbe, učvrstiti bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije i obnoviti našu razrušenu zemlju.

Neka je slava palim junacima za oslobođenje naše otadžbine!

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

[6. jun 1945.
Beograd*]

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito

»Борба«, 9. jun 1945.

[ČESTITKA VLADIMIRU NAZORU POVODOM NJEGOVOG 70. ROĐENDANA]

Dragi moj druže Nazore,

Vrlo mi je žao što sam s priličnim zakašnjenjem, poslije puta po Sloveniji,** saznao tek ovdje iz novina da si ti ovih dana proslavio svoj sedamdeseti rođendan.[205] Zašto je to sve skupa ispalo tako nečujno, skromno? Ti si slavio svoj sedamdeseti rođendan ne samo kao predsjednik hrvatskog Antifašističkog vijeća;*** ili, da ga tačnije nazovem, istinskog hrvatskog sabora, nego i kao naš veliki pjesnik, pjesnik ne samo Hrvatske nego i pjesnik nove Jugoslavije, za čije ostvarenje si ti zajedno s našim borcima podnosio sve ratne teškoće i lišavanja.

Dozvoli mi da ti bez obzira na ovo zakašnjenje izrazim iz dna srca najljepše želje povodom tvog sedamdesetog rođendana uključujući tu i dug život na sreću hrvatskog naroda, koji ti je odao najveće priznanje koje može jedan čovjek doživjeti.

Uvjeren sam da ćemo tvoj slijedeći rođendan proslaviti zajedno ovdje u Zagrebu spominjući ne samo teškoće koje smo proživljavali

---

* Tito je ovu zahvalnicu najvjerovatnije uputio pomenutim štabovima i jedinicama 6. juna 1945, tj. poslije povratka u Beograd 5. juna 1945. iz Osijeka.

** Tito je boravio u Sloveniji od 26. maja do 1. juna 1945. Tom prilikom je posjetio Ljubljanu, Bled, Postojnu, Kamnik, Celje i Maribor.

*** Misli se na Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH).

u borbi po bosansko-hercegovačkim i crnogorskim šumama nego i teškoće i uspjehe koje ćemo postignuti u izgradnji naše zajedničke nam domovine.

Želeći ti mnogo uspjeha u tvom radu, srdačno te pozdravlja tvoj

[6. jun 1945.
Beograd]

Tito

»Борба«, 7. jun 1945.

DRUGU G[EORGI] DIMITROVU

Izražavam Vam najtopliju zahvalnost na Vašim srdačnim pozdravima i željama povodom mog rođendana.

7. jun 1945.
[Beograd]

J. B. Tito

A-CKSKJ, MK CKSKJ IX, I—II/17, str. 7.

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]

8. jun 1945.
[Beograd]

Povjerljivo

1) Po sporazumu postignutom s Anglo-Amerikancima računajte da ćete se morati povući sa sporne teritorije s cjelokupnim ljudstvom i materijalom, a u roku od 3 dana računajući od 9. juna, znači do 12. juna zaključno.*

2) Zapadno od demarkacione linije u spornoj zoni ostaće naš odred od 2000 vojnika svih rodova vojske. Sastav tog odreda treba da bude: 900 Slovenaca, 300 Istrana—Hrvata i 800 proletera, sve najodabranijih s jakim oruđem i velikim procentom oficira i komesara. Njihovo prikupljanje odmah izvršiti ovako: u Puli 300 Istrana, u Trstu 1000, u Tržiču 200, u Gorici 500. Predvidite jaki štab u kome bar komesar treba da bude Slovenac.[206]

3) Ovo radi vaše orijentacije i izvršenja priprema. Naređenje za pokret dobićete naknadno. Jedna naša komisija stiže k vama 10. juna.

4) Ne upuštati se ni u kakve razgovore o pojedinostima pošto će komisija riješiti sva pitanja.[207]

A-VII, k. 47, reg. br. 1—1.

---

* Vid. str. 150.

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]

1. Danas, 9. juna u 9 časova, potpisan je sporazum sa Saveznicima po kome u roku od 72 sata od potpisivanja naše trupe treba da se povuku iza demarkacione linije.*

2. Nastojati svakako da se povlačenje izvrši u datom roku. U slučaju da je to tehnički neizvodljivo pozvati se na usmeno tumačenje savezn[ičkih] ambasadora da se taj rok može po nuždi prekoračiti. Povući i sav zaplijenjeni materijal.

3. Obezbijediti po svaku cijenu da se povlačenje izvrši potpuno organizovano, vojnički i disciplinovano. Preduzeti mjere predostrožnosti i izdati potrebna naređenja da se izbjegnu svi mogući incidenti i da se ne nasjedne provokacijama.

4. Odred jačine 2000 elitnih boraca svih rodova vojske ostaje dislociran, kao što vam je javljeno prethodnom depešom.** Naša komisija*** će se naknadno sporazumjeti o definitivnoj disklokaciji. Naročito ove borce treba upozoriti na mogućnost provokacija i dati im po tome konkretne direktive. Saveznike izvijestiti o rasporedu tih naših snaga.

5. O dolasku naše komisije bićete naknadno obaviješteni.

6. Naređenje o povlačenju prenijeti I pomorskoj komandi Sjeverni Jadran**** u Puli, kao i ostalim vojnim jedinicama koje su na tome prostoru a nisu pod vašom neposrednom komandom. U Istri se samo Pula ustupa Saveznicima.

7. Izvijestite o toku pokreta vaših trupa i izvlačenju ratnog materijala.[208]

9. jun 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 47, reg. br. 1—13/1.

---

* Vid. str. 150.
** Vid. str. 94.
*** Vid. u nap. 147.
**** Više o toj pomorskoj komandi vid. u tomu 27, str. 34.

[EKSPOZE ODRŽAN U BEOGRADU 10. JUNA 1945. U PREDSJEDNIŠTVU AVNOJ-a PRED RATIFIKACIJU JUGOSLOVENSKO-SOVJETSKOG UGOVORA]

Drugovi,

Danas treba da Predsjedništvo AVNOJ-a ratifikuje Ugovor o uzajamnoj pomoći, prijateljstvu i saradnji koji je sklopljen 11. aprila 1945. godine izmedu vlade Sovjetskog Saveza i vlade Demokratske Federativne Jugoslavije.* Ja želim ovom prilikom da podvučem veliki historijski značaj toga akta.

Taj značaj je potvrden u prvom redu time što je ugovor primljen s velikim oduševljenjem u svim federalnim jedinicama, u svim slojevima naših naroda. Sklapanje toga ugovora nije samo djelo vlade koja je to izvršila, već je to djelo odnosno rezultat davnih težnjâ naših naroda koje su izražavane u dugotrajnoj borbi kroz 25 godina. Dvadeset pet godina najnapredniji slojevi naših naroda tražili su svom odlučnošću takve veze s velikom bratskom zemljom Sovjetskim Savezom. Borili su se i razbijali onu barijeru koju su stvarali razni reakcionarni elementi u staroj Jugoslaviji bilo iz svojih ličnih interesa ili za interese njima sličnih u inostranstvu. U toj borbi bilo je žrtava. Bilo je batinjanja, bilo je sudenja stotina i stotina najboljih sinova na dugotrajnu robiju i koncentracione logore; ginuli su mladi, vjerni sinovi naše zemlje još davno prije ovog velikog i teškog oslobodilačkog rata. Zato je radost naših naroda bila tim veća kada su se ispunile težnje za koje su se oni borili.

Ako su nekada protunarodni elementi poput Stojadinovića, princa Pavla, vlade Cvetković—Maček i mnogo drugih njima sličnih upravljača stare Jugoslavije činili sve da Jugoslaviju što više izoliraju od pravih prijatelja i na taj način doprinesu katastrofi 1941. godine, kada su našu zemlju napale i porobile fašističke trupe Hitlera, Musolinija i drugih, to je vlada Demokratske Federativne Jugoslavije smatrala svojom prvom dužnošću da učini sve kako bi osigurala našu zemlju od sličnih katastrofa i obezbijedila joj miran razvitak izgradnje.

Ovaj ugovor nije uperen ni protiv koga ko ne želi slične avanture Hitlera i Musolinija, ko želi mir, ko je prijatelj naše zemlje i želi poštovati njenu nezavisnost i slobodu, jednom riječju, ko nam želi dobro u našem napornom radu na liječenju teških rana koje nam je zadao zajednički neprijatelj Ujedinjenih nacija.

Naša zemlja želi živjeti u miru i u prijateljskim odnosima ne samo sa našim susjedima nego i s našim saveznicima iz ove velike oslobodilačke borbe. S njima mi želimo imati isto tako najbolje odnose i saradivati u miru kao što smo saradivali u ratu. Prema tome, pada nam tim teže to što već prvih dana zajedničke veličanstvene pobjede nismo

* Više o tom ugovoru vid. u tomu 27, str. 138.

naišli na razumijevanje kod nekih naših velikih saveznika za naša prava stečena ne samo potocima krvi nego i historijski utemeljena. Takvo držanje i negiranje naših prava pomutilo je radost naših naroda već u prvim danima velike pobjede nad neprijateljem. Takve nepravde duboko se usaduju u dušu naših naroda i vrlo se teško zaboravljaju. Ali vjerna ideji mira i svjesna sve težine odgovornosti za očuvanje i učvršćenje tako teško izvojevanog mira, vlada Demokratske Federativne Jugoslavije čini i po cijenu velikih žrtava te napore da bi izbjegla nesuglasice i sukobe i tamo gdje smo u punom pravu.[209]

Mogu pred ovim visokim Predsjedništvom sa zadovoljstvom konstatovati da je već do danas Ugovor o uzajamnoj pomoći i prijateljstvu sa Sovjetskim Savezom pokazao blagotvorne rezultate. Drukčije nije ni moglo biti. Vjeran svojim principima da poštuje nezavisnost i pravo malih naroda i da im u tome daje i svoju podršku, Sovjetski Savez nema nikakvih drugih interesa u Jugoslaviji nego da s našom zemljom živi u najboljim odnosima i da joj da svaku pomoć u njenom razvitku i obnovi. Razumije se da su te činjenice vrlo dobro poznate svim narodima Jugoslavije i zato nije nikakvo čudo što naši narodi gledaju s toliko ljubavi na ovu veliku bratsku zemlju kao na svoga iskrenog zaštitnika.

Ovaj ugovor je stvoren još za vrijeme rata protiv Hitlerove Njemačke ne samo za postizanje brze pobjede nad zajedničkim neprijateljem nego je on u isto vrijeme snažan elemenat bezbjednosti protiv sličnih napada na našu zemlju. On je snažan elemenat sigurnosti u mirnom periodu za obje zemlje. On u isto vrijeme omogućava svestrano razvijanje i učvršćenje ekonomske i kulturne saradnje izmedu naroda Jugoslavije i bratskih naroda velikog Sovjetskog Saveza. Time su ujedno ostvarene vjekovne težnje naših naroda koji su željeli takvo zbliženje i tijesnu saradnju s velikom slovenskom zemljom, kao što su vjekovne težnje naših naroda da budu čim tješnje povezani sa svima ostalim slovenskim narodima podjednako, jer ih je vjekovima ugrožavao isti neprijatelj — njemački osvajač, jer oni vide u tome i svoju vlastitu sigurnost i zalog mira. Ovakve težnje ne mogu biti na štetu drugih naroda, jer su one miroljubive i proističu samo iz želje da se poštuju naša nacionalna prava, naša nezavisnost i da naši narodi sami sobom upravljaju.

»Борба«, 11. jun 1945.

DJEDU [GEORGI DIMITROVU, MOSKVA]

Potpuno se slažemo s nacrtom odluke o radu opunomoćenih članova KP koji se školuju u akademijama, učilištima i na kursevima Crvene armije.

Spisak opunomoćenih donijeće sa sobom drug Ziherl.*

10. jun 1945. Valter
[Beograd]

A-CKSKJ, MK CKSKJ IX, 1—II/17, str. 10. *Prevod s ruskog*

[POZDRAVNI TELEGRAM UPUĆEN 10. JUNA 1945. IZ BEOGRADA PRVOM KONGRESU ANTIFAŠISTIČKOG FRONTA ŽENA BOSNE I HERCEGOVINE[210]]

Žao mi je što uslijed neodložnih državnih poslova ne mogu prisustvovati vašoj prvoj velikoj manifestaciji.

Herojske žene Bosne i Hercegovine, u najtežim momentima po našu domovinu znale su se boriti, pomagati svim sredstvima i biti neimari bratstva i jedinstva naroda Bosne i Hercegovine i svih naroda Jugoslavije. I sam sam svjedok ogromnih napora koje ste vi u toku oslobodilačkog rata učinile da bi našu zemlju što prije ogrjalo sunce slobode, ne štedeći žrtve, ne žaleći svoje muževe, sinove i braću, šaljući ih u borbu protiv mrskih okupatora i domaćih izdajica.

Vaš Prvi kongres, ta velika manifestacija vaše snage, neka vas još više zbliži i ojača da bi, udruženim naporima, našu oslobodenu zemlju obnovile i učinile ljepšom, srećnijom i moćnijom nego što je ikada bila, onakvom kakvom su je zamišljali oni koji su, ne štedeći sebe, položili za nju svoje živote.

Da živi Prvi kongres žena Bosne i Hercegovine!

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

»Борба«, 11. jun 1945.

---

* Boris Ziherl je po odluci CKKPJ trebao da otputuje u Moskvu kao predstavnik KPJ pri Svesaveznoj komunističkoj partiji (boljševika) — vid. str. 122.

[GOVOR ODRŽAN NA BANJICI 13. JUNA 1945. PRED DEFILE JEDINICA 1. BUGARSKE ARMIJE[211]]

Čestitajući danas odlikovanje oficirima, podoficirima i vojnicima Prve bugarske armije, ja istovremeno čestitam čitavoj Prvoj bugarskoj armiji na njezinom junaštvu i zaslugama u borbi protiv zajedničkog neprijatelja pri istjerivanju okupatora iz Jugoslavije.[212] Ova odličja su istovremeno priznanje svim borcima, oficirima i podoficirima Prve armije; priznanje naroda Jugoslavije i znak simpatije prema bratskom bugarskom narodu.

Današnji dan ima veliki značaj. Ova svečanost je snažan prilog težnjama naših naroda, naroda Bugarske i Jugoslavije, da žive u bratskoj slozi i miru, da se nikad više ne ponove stare raspre, da se više nikad ne ponove tragedije koje su se odigrale u prošlosti. Ovaj rat, zajednička borba i zajednički prolivena krv dokazali su da nema nikakvih elemenata koji bi mogli razdvojiti bratski bugarski narod od naroda Jugoslavije. Neka ovaj dan bude još jedan veliki prilog vječitom bratstvu i jedinstvu naroda Jugoslavije i naroda Bugarske.

Danas i ovdje treba se sjetiti da je za veličanstvenu pobjedu Ujedinjenih nacija na zemlji Južnih Slovena prolivena krv nepobjedive Crvene armije, najboljih sinova Sovjetskog Saveza. Njima u prvom redu možemo zahvaliti što smo izvojevali slobodu i nezavisnost, što smo savladali najvećeg neprijatelja naših naroda, koji je vjekovima težio da nas porobi i da nas uništi.

Na teritoriji Jugoslavije miješala se krv slavnih ratnika Crvene armije s krvlju sinova Bugarske i sinova jugoslovenskih naroda.[213] I to je ona veza koja će vječito sjedinjavati naše slovenske narode, koji žele da žive u miru, da sami izgrađuju svoju bolju budućnost i nikada nisu bili niti će biti protiv tuđe slobode i protiv tuđe nezavisnosti.

Ja kličem:

Da žive veliki Sovjetski Savez i nepobjediva Crvena armija! Da žive sovjetski narodi i njihov genijalni vođa, koji su nam pomogli da oslobodimo naše zemlje!

Da žive bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije i naroda Bugarske!

Da žive armije Bugarske i Jugoslavije!

Da žive naši saveznici, sa kojima želimo sarađivati u miru, kao što smo sarađivali u ratu!

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

»Борба«, 14. jun 1945.

DJEDU [GEORGI DIMITROVU, MOSKVA]

Sa CKKP Grčke može se uspostaviti veza. Mi smo pozvali u Beograd člana Politbiroa, koji se već nalazi u Albaniji.*

13. jun 1945. Valter
[Beograd]

A-CKSKJ, MK CKSKJ IX, 1—II/17, str. 8. *Prevod s ruskog*

DJEDU [GEORGI DIMITROVU, MOSKVA]

Postoji mogućnost da se u Italiju prebace kadrovi italijanske partije. Javite broj drugova i kada odlaze.**

13. jun 1945. Valter
[Beograd]

A-CKSKJ, MK CKSKJ IX, 1—II/17, str. 8. *Prevod s ruskog*

GENERAL-LAJTNANTU [RUDOLFU] PRIMORCU
[KOČI] POPOVIĆU, MOSKVA

Na teritoriji Austrije koja je okupirana sovjetskom vojskom, a takoder na teritoriji Čehoslovačke, gdje je također sovj[etska] vojska, nalaze se instalacije i mašine koje su od okupatora odnesene iz naših vojnih zavoda i preduzeća koji su radili za vojne potrebe do rata.

Zamolite sovjetsku vladu da dozvoli jednoj našoj komisiji da sprovede pregled preduzeća u kojima se, prema našim informacijama, nalaze te instalacije i mašine, kako bi ih se moglo konfiskovati i prevesti natrag u Jugoslaviju.[214]

13. jun 1945. Maršal Tito
[Beograd]

A-VII, k. 57—4, reg. br. 6—3/1.

---

* Tito je 10. avgusta 1945. obavijestio Dimitrova da u Beograd još nije stigao delegat CKKP Grčke.

** To je Titov odgovor na postavljeno pitanje od strane Dimitrova da se jedan broj članova KP Italije koji se nalaze u Sovjetskom Savezu prebace u Italiju. Prva grupa italijanskih komunista se iz Moskve, preko Beograda, prebacila 13. avgusta u Bari, a odatle je otputovala u Rim.

GENERALU [IVANU] RUKAVINI,
[ŠEFU JUGOSLOVENSKE VOJNE MISIJE U PARIZU]

Rukavina ne smije da se sastaje s Mačekom.[215] Maček je emigrant koji je pobjegao zajedno s Nijemcima i ustašama. Materijal o njegovim vezama s nepr[ijateljima] naših naroda kako unutarnjim tako i spoljnim jako ga kompromituje, i zbog toga on ne može praviti s našim odobrenjem nikakvih političkih kombinacija u zemlji.[216]

14. jun 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 25-C, reg. br. 3—1/3.

ZA DJEDU [GEORGI DIMITROVA, MOSKVA]

Zbog mog odsustva* zakasnio je odgovor na Vaš telegram. Mi smo Vam već odgovorili da je moguće prebaciti italijanske drugove.** Takođe smo Vam odgovorili i na druga pitanja.***

Ubuduće ćemo našu vezu organizovati tako da ona radi i u mom i Birkovom [Edvarda Kardelja] odsustvu.

15. jun 1945. Valter
[Beograd]

A-CKSKJ, MK CKSKJ IX, 1—II/17, str. 8. *Prevod s ruskog*

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]
ZA KARDELJA ILI ARSA JOVANOVIĆA[217]

Tražim da se striktno pridržavate sljedećih tačaka i nastojte da ih Saveznici prihvate:

1. Tražimo da se garantuje poštivanje postojećih narodnih vlasti odnosno civilne administracije, kao što su to i oni u noti spomenuli. Smjenjivanje pojedinih civilnih organa treba da bude sporazumno s našim vlastima, odnosno postavljanje novih na demokratskoj bazi.

* Tito je od 20. maja do 6. juna 1945. bio odsutan iz Beograda i nalazio se u Hrvatskoj i Sloveniji, pa nije bio u mogućnosti da odgovori na sve prispele tele grame i druge zahteve.
** Vid. str. 100.
*** Vid. str. 98 i 100.

Ne možemo pristati na uvođenje ikakvih talijanskih policajskih, administrativnih i drugih organa na dotičnoj teritoriji koja je dospjela pod komandu Aleksandera [Harolda].

2. Ne možemo se složiti s time da naš garnizon bude smješten u jedno selo, gdje bi bio tako reći interniran.[218] Tražim da se kontingent naših trupa na toj teritoriji pod komandom Aleksandera poveća do 6000 i da bude smješten u najvažnije centre: Trst, Pulu, Tržič i Goricu i neka manja mjesta zapadno od Soče.[219]

Još jednom podvlačim, najvažnije pitanje za nas jeste da se poštivaju postojeće narodne vlasti i da se naš garnizon dislocira u naprijed navedenim mjestima. Na tome ne možete popustiti. Javljajte svakodnevno barem dvaputa o toku razgovora.

15. jun 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 47, reg. br. 1—14/1.

[GENERAL-MAJORU IVANU RUKAVINI, ŠEFU JUGOSLOVENSKE VOJNE MISIJE U PARIZU]

Ponavljam ti depešu br. 6—82,* jer je nisi razumio. Zašto si se sastajao s Mačekom?[220]

16. jun 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 25-C, reg. br. 3—1/3.

[GOVOR ODRŽAN U BEOGRADU 17. JUNA 1945. NA PRVOM KONGRESU AFŽ JUGOSLAVIJE[221]]

Vama delegatkinjama, predstavnicama junačkih žena Jugoslavije, moj borbeni pozdrav. Vi ste prve koje poslije pobjede nad zajedničkim neprijateljem održavate svoj kongres, veličanstveni kongres žena Jugoslavije, žena antifašistkinja, junačkih žena Jugoslavije, koje su pokazale u ovoj natčovječanskoj borbi nevjerovatne primjere heroizma i upornosti, isto onako kao i naši borci na bojnom polju.

Htio bih da samo s nekoliko riječi ocrtam značaj ovog kongresa i da postavim pred vas nekoliko zadataka. Nemam namjeru da govorim

* To je Titova depeša od 14. juna 1945. Više o njoj vid. na str. 101.

mnogo, ali ipak želim da vam kažem ono što mislim da je najvažnije za vas žene. Ovaj kongres nije samo manifestacija solidarnosti žena Jugoslavije, manifestacija bratstva i jedinstva, smotra vaših snaga, pregled vašeg dosadašnjeg rada, nego je on važan sastanak na kome vi, žene Jugoslavije, treba da odredite smjernice svoga rada, da odredite ono što je najvažnije u vašem budućem radu, vaše zadatke.

Volio bih više da govorim o vašem budućem radu i prema tome neću se osvrtati na vaš rad u prošlosti i na vaše zasluge u borbi, koje su ogromne i za koje vi imate priznanje ne samo svih naroda naše zemlje nego i čitavog slobodoljubivog čovječanstva. Danas pred nama stoje teški zadaci. Naši najvažniji zadaci su učvršćenje naše narodne vlasti, vaspitanje djece, našeg mladog naraštaja, naših budućih pokoljenja, učvršćenje bratstva i jedinstva, izgradnja naše zemlje. To su najvažniji, a poslije njih dolaze drugi: rad na socijalnom polju, na zbrinjavanju naše djece, na pomoći našim invalidima, drugovima i drugaricama koji su izgubili svoje zdravlje u borbi i tako dalje.

Pitanje učvršćenja naše vlasti — to je krupno pitanje. Mi u našoj zemlji imamo ne malo neprijatelja koji gledaju na razne načine da ometu razvoj našeg državnog života, da nam ne samo smetaju nego i da ugroze tekovine velike borbe, koja je naše narode koštala toliko žrtava. Na žalost, ti naši unutrašnji neprijatelji imaju pomoć i u inostranstvu. Pomažu im u inostranstvu oni koji su im slični. Ja se obraćam vama, ženama Jugoslavije, ravnopravnim članovima naše zajednice, vama koje ste izvojevale svoja prava u borbi, obraćam vam se i tražim od vas da posvetite svu svoju pažnju i svu svoju snagu u prvom redu pitanju učvršćenja naše vlasti. (*Dugo i burno: »Hoćemo!«*) A da bi se učvrstila vlast, mora se raditi pravilno. Nije dosta kazati: učvrstili smo vlast, ako ta vlast na nekim mjestima možda i griješi. Treba da ta vlast bude pravedna. Da radi onako kako su to željeli oni koji su ginuli za nju. Prema tome, greške treba ispraviti. Ima mnogo ljudi koji iz neznanja, nesvjesno čine greške, ali ih ima koji su se uvukli da prave greške, tj. da pakoste, da štete. Takve ljude treba nemilosrdno čistiti, oni ne mogu biti nosioci narodne vlasti. Oni su nosioci razdora i neprijatelji onih tekovina koje smo mi izvojevali u borbi. S njima treba napolje! A vi žene nalazite se svugdje. Na vas se obraćam da budete i vi budne. I da pomognete učvrstiti vlast na taj način što ćete čistiti one koji smetaju učvršćenju narodne vlasti. I da pomognete onim koji iz neznanja griješe. Na taj način ćemo mi učvrstiti svoju vlast. Takvu vlast će narod zavoljeti. Narod će takvu vlast cijeniti i on će je braniti.

Bratstvo i jedinstvo, to je bez sumnje najveća tekovina koju smo izvojevali u ovoj krvavoj borbi. Za nju su se borili naši borci od prvih partizana pa do danas, do boraca naše slavne Jugoslovenske armije. Na našim zastavama su bili ispisani bratstvo i jedinstvo. Da nismo mi išli s tom parolom, da nismo mi to i primjenjivali u narodu, ne bismo nikada mogli izvojevati to što smo izvojevali, nas bi vjerovatno neprijatelji uništili. To je zato najveća tekovina.

Ali ja vam mora ovdje otvoreno kazati da je ta tekovina u opasnosti ako mi dozvolimo da se razvije šovinizam.

Prije sam vam govorio da ima neprijatelja narodne vlasti. Ti isti neprijatelji su neprijatelji bratstva i jedinstva. Ja ću otvoreno kazati ko su to: to su četnici u Srbiji i ustaše u Hrvatskoj, to su oni zagriženi gardiste* u Sloveniji i njihovi pokrovitelji i vođe. Dakle, to su svi oni koji su i u ovom ratu bili protiv nas. Nemojte misliti da su se oni pomirili sa sudbinom. Ima jedan dio, dobar dio, koji je poslije naše pobjede, poslije toga što su vidjeli da nismo mi neka grupica koja je uzurpirala vlast, nego da predstavljamo narod, koji su uvidjeli zablude i prišli većini naroda, ali ja vam kažem da ima i jedan dobar dio onih koje sam ovdje nabrojao, na čelu sa svojim špekulantskim vođama, koji ruše najveću tekovinu naše borbe — bratstvo i jedinstvo. Oni su se razmiljeli sad po selima. Ne bih želio da ovdje nabrajam slučajeve raspirivanja mržnje. Ja samo govorim uopšte, jer vlast će u tim slučajevima posredovati i nemilosrdno spriječiti takve slučajeve da se ponavljaju. Ali nije to dovoljna mjera. Mi tek na kraju pribjegavamo sredstvima sile da spriječimo neprijatelja da nam škodi. Mi hoćemo da se više radi ubjeđivanjem, političkim radom na konferencijama, živim primjerom vlastitog postupka. Ne možemo dozvoliti da danas poslije te veličanstvene pobjede, koja nam je doduše, bila pomućena zbog Trsta i Istre, da bude ta veličanstvena borba pomućena takvom pojavom da se raspiruje nacionalni šovinizam. Mi stvaramo jednu novu federativnu Jugoslaviju. Nije to za nas fraza, to je za nas nešto za što smo mi spremni i poginuti ako bude trebalo. *(Burno odobravanje.)*

Prema tome, naš neprijatelj je onaj koji hoće da nam poništi tu tekovinu bratstva i jedinstva. Nećemo da počinjemo iznova ono što smo počeli 1941. godine, jer smo već postigli da ogromna većina naroda — ne govorimo ovdje o procentu, jer se procenat vidi na svima našim zborovima i manifestacijama, vidi se u svakodnevnom životu — hoće takvu, federativnu Jugoslaviju u kojoj će svi narodi živjeti na ravnoj nozi. Ne može ovdje biti favoriziranja Hrvata na račun Srba, ne može biti favoriziranja Srba na račun Hrvata ili ostalih naroda, ne može uopšte biti favoriziranja jednog na račun drugog. Ne možemo dozvoliti da sad neko postavlja pitanje osvete za ono što je bilo 1941. godine. Osvetili smo se mi, i to je dovoljno, a niko više nema pravo na to. Nećemo više međusobne pokolje. I vama ovdje kažem, drugarice, i želim da me čuje cijela Jugoslavija, da nećemo dozvoliti da se, ma u kom vidu, sije mržnja među našim narodima, među našom braćom. Ovo bratstvo i jedinstvo, izvojevani s toliko krvi, nisu još i neće biti potpuno obezbijeđeni ako budemo dozvolili da nam rovare pojedini tipovi koji su se do juče krili ili su radili zajedno s Nedićem, s Nijemcima, s Pavelićem

* Misli se na pripadnike Bele i Plave garde u Sloveniji (vid. nap. 191).

i tako dalje. Oni ne smiju imati riječ u našim selima, u našim gradovima. Oni nemaju prava govoriti u ime Srba, u ime Hrvata, u ime Slovenaca, Makedonaca, Crnogoraca. U ime tih naroda imaju pravo govoriti oni koji su se borili, koji su dali svoju krv i svoje živote. Ne govorim zato što bih sad ovdje htio da se udaramo u prsa, da stvorimo neko »kajmakčalanstvo«, pa sad: mi, pa mi. Ali, radi se, drugarice, o jednoj krupnoj stvari. Radi se o jednoj tekovini za koju su se stoljećima borili naši preci. Najbolji slovenski umovi su tome posvetili svoje živote, a mi smo sad izvojevali i — da dozvolimo da nam na takav način to propadne! To se tiče neprijatelja.

A sad moram da kažem da nećemo lako primiti takva skretanja i momentalna raspoloženja ni od onih ljudi koji su s nama. Takve greške nećemo opraštati! Za takve greške će nositi svu odgovornost oni koji će ih činiti. Na vama je, ženama Jugoslavije, majkama i sestrama, majkama sadašnjih i budućih pokoljenja, da založite sve svoje snage da očuvamo tu našu tekovinu. Borite se protiv svakog ko sije mržnju protiv bilo kog našeg naroda. To je dužnost svih Hrvatica, Srpkinja, Slovenki, Makedonki, Crnogorki i drugih, to je vaš zadatak.

Vaš zadatak je velik i u pitanju vaspitanja naše djece, naše omladine. Postavlja se pitanje kako će se naša djeca vaspitavati. Oni koji bi htjeli da se naša djeca u školama vaspitavaju po starom sistemu, da im ukalupe duh, kao što su im ga nekad ukalupljivali, oni bi htjeli da izigraju naša demokratska načela, pozivaju se na naša demokratska načela i traže da vaspitanje djece ostane po starom. Drugi, opet, misle da treba sve preokrenuti tumbe i da treba prekinuti s onim starim vaspitanjem naše djece. Ni jedni ni drugi nisu u pravu. Pitanje školovanja naše djece nije još riješeno, još je na dnevnom redu i moraće se njim pozabaviti Konstituanta. Ali do toga, do rješenja toga pitanja, definitivnog rješenja kako će se djeca vaspitavati — da li će biti vjeronauka u školi obavezan predmet ili neće biti — to će se riješiti kasnije, a do toga majke i sestre imaju zadatak da našu djecu već odmalena vaspitavaju u novom duhu, u duhu ljubavi prema našoj novoj domovini, prema našoj Jugoslaviji, u ljubavi prema toj velikoj tekovini bratstva i jedinstva, u ljubavi prema novoj vlasti i tako dalje. Ne tražimo da ih vaspitavaju u ateizmu, ne tražimo da negiraju sve to, ali tražimo da se našoj djeci usadi u dušu onakva ljubav kakvu su nosili naši borci na bojnom polju, — za ovo veličanstveno djelo, za ove veličanstvene tekovine koje su izvojevali; to tražimo da usadite našoj djeci, ostalo će sve biti riješeno.

Pitanje izgradnje naše zemlje također je krupno pitanje i tu, vi žene, svakodnevno dajte primjere svoje upornosti i požrtvovanosti. Jasno je da to neće biti laka stvar i da nećemo to moći brzo riješiti. Ekonomsko podizanje naše zemlje, izgradnja naše zemlje tako je krupan problem koji zahtijeva da mu svi građani naše zemlje posvete sve svoje sile. Još jedanput podvlačim ovdje da je u prvom redu naša dužnost da se oslonimo na svoje vlastite snage. Ako dobijemo što sa strane,

dobro će biti, ali mi treba da se oslanjamo na vlastite snage, da prionemo na rad. U tom duhu treba da se vaspitavaju naša djeca. Rad na obnovi naše zemlje velika je čast. Raditi na tom polju to je velika stvar za svakog od nas, to je ujedno i dužnost svakog od nas. Vi žene možete tu mnogo učiniti. Ja želim vidjeti rezultate vašeg rada. Sad kad se svrši kongres sigurno ću ih dobiti, jer na ovom kongresu vi ćete sigurno iznijeti one uspjehe koje ste postigli, iznijeti teškoće na koje nailazite. I sve to, vjerujte meni, nama će mnogo koristiti da bismo mogli preduzeti izvjesne mjere koje je vlada dužna da preduzme.

Eto, to su vam, drugarice, ovih par pitanja koja su vrlo krupna vrlo važna, na koja ja obraćam vašu pažnju i pozivam vas da posvetite sve svoje snage da bismo mi te zadatke izvršili.

Neka živi naša nova federativna demokratska Jugoslavija, koja se rodila iz toliko krvi i žrtava naših naroda!

Neka žive nerazrušivo bratstvo i jedinstvo naših naroda!

Neka živi naš veliki saveznik Sovjetski Savez sa svojim genijalnim vodom Staljinom! Neka žive herojske sovjetske žene!

Neka žive bratstvo i jedinstvo naroda na Balkanu i svih Slovena!

Neka žive naši saveznici Engleska, Amerika, Bugarska, Albanija i svi oni koji žele sa našom zemljom živjeti u miru, u mirnoj saradnji!

(Poklici, odobravanja i aplauzi. Klicanje drugu Titu, novoj Jugoslaviji i Armiji.)

»Борба«, 18. jun 1945.

[GOVOR ODRŽAN U MLADENOVCU 17. JUNA 1945]

Braćo i sestre, drugovi i drugarice,

Ovo je danas prvi put, ali ne i posljednji, da ovdje, u vašem Mladenovcu, mogu da vas pozdravim i da vam čestitam na pobjedi koju ste izvojevali zajedno s ostalim narodima Jugoslavije, uz pomoć herojske Crvene armije i njenog genijalnog stratega Staljina. Kad sam našao malo vremena da dođem u Šumadiju mislio sam da ću ovdje možda naći lica koja nisu najveselija. Srećan sam što mogu da vidim da narod u Šumadiji, da vi ovdje danas izražavate u punoj mjeri svoja osjećanja koja odgovaraju velikom historijskom momentu u kome se nalazimo, sjajnoj pobjedi koju su naši narodi izvojevali. Radostan sam što vidim da je Šumadija u svojoj ogromnoj većini spremna da brani svoje tekovine izvojevane krvlju najboljih sinova Šumadije, Srbije i svih ostalih naroda Jugoslavije. *(»Slava im!«)*

Dolazeći k vama bio mi je cilj i da vidim kako živite. Želio sam da vidim šta je istina od onih priča koje se šire po Beogradu o raspoloženju naroda u Srbiji. *(»Dole reakcionari!«)* Došao sam jer mi smo spremni da primimo svaku umjesnu kritiku.

Znam da ste svjesni toga kako je teško srediti jednu državu koja je pretrpjela ovakve strahote, ovakve potrese i razaranja kao što je to slučaj s našom zemljom, porobljenom i nesrećnom u 1941. godini, oslobođenom i zato srećnom u 1945. godini. Koliko je napora potrebno da bi se sve dovelo na jednu kolotečinu! Ima, ne treba da vas pitam jer to znam, nezgodnih stvari, ima mnogo nedostataka, nedostataka iz neznanja, nedostataka zbog nedovoljne inicijative i aktivnosti, grešaka, koje naši neprijatelji u zlobi iskorišćuju kako bi nam onemogućili brzo konsolidovanje razorene zemlje. (*»Dole neprijatelji!«*) Ali, s druge strane, ne treba zaboraviti da je naša Jugoslavija federativna država u kojoj svi narodi imaju jednaka prava i dužnosti. Mi smo u ovoj borbi često mislili kako ćemo urediti našu Jugoslaviju. Nije dosta imati pušku na ramenu ili mitraljez u ruci i ići iz dana u dan, iz noći u noć u borbu i svakoga časa biti spreman da pogineš, a da ne misliš za šta ćeš ginuti i kako treba da bude sutra. Naši borci, naši omladinci, naši dječaci išli su u borbu ne da bi izginuli kao očajnici, nego da bi svojom borbom i spremnošću da poginu donijeli sreću budućim pokoljenjima. Naši borci su išli u borbu i u smrt zato da se više ne ponovi ono staro, nego da se ostvari novo, bolje nego što je bilo.

Srpski narod zaista je učinio sve da bi naša zemlja i naši narodi bili slobodni. Najbolji sinovi srpskog naroda ginuli su od 1941. godine na bojnim poljima u Srbiji, Vojvodini, Dalmaciji, Hrvatskoj i drugim krajevima naše zemlje, svuda gdje je bilo borbe. Moram da vam kažem da su prve jedinice naše narodnooslobodilačke vojske koje su tada još bile partizanske, bile sastavljene uglavnom od ljudi iz vaših sela, od vaše djece, od vaše braće.[222] Mnogi se od njih više neće vratiti, mnogo ih je ostalo na bojnim poljima. Ali oni su učinili herojsko djelo koje je za vječita vremena osvjetlalo lice srpskog naroda. Oni su bili ne samo sn rci za slobodu — oni su bili nosioci bratstva i jedinstva. Srpski sinovi bili su nosioci bratstva i jedinstva, baš sinovi srpskog naroda, koji no htjeli da prikažu kao porobljivača.

Poslije prvog svjetskog rata pričalo se o bitkama na Kajmakčalanu,[223] o žrtvama na Solunskom frontu,[224] o mnogim žrtvama koje su pale za slobodu i za bolju budućnost srpskog naroda. Da, one su pale za bolju budućnost, ali ta bolja budućnost nije došla srpskom narodu. I došlo je vrijeme da srpski narod uzme svoju sudbinu u svoje ruke. On ju je i uzeo, i to u toku ovog rata. Tek sada su oni koji su zamijenili borce što su ginuli u ratovima od 1915. do 1918. godine, tek sada su njihovi novi ratni drugovi dovršili djelo za koje su se borili ratnici na Solunskom frontu, na Kajmakčalanu i gdje god se vodila bitka za slobodu i bolju budućnost srpskog naroda i svih naroda Jugoslavije.

I onda je narod bio ušao u borbu da mu bude bolje i da bude slobodan. Ali stvar je u tome što oni koji su onda upravljali narodom nisu narodu dali ono na šta je imao pravo. Narod nije imao vlasti. Varali su ga, i to teško. Špekulisali su onim kostima, onom krvlju koja

je prolivena na bojnim poljima Srbije i Makedonije i na Solunskom frontu. Mi nećemo da se više špekuliše krvlju našeg naroda. Neka narod sam upravlja sobom.

Srpski narod je u ovoj borbi dao najviše žrtava. Ali ja istovremeno moram da podvučem da je u ovoj borbi svaki narod Jugoslavije posebice dao maksimum što je mogao dati. I Hrvati, i Slovenci i svi ostali narodi dali su sve što su mogli dati. Dali su i postigli su rezultate jer smo pobijedili.

Ali, eto, staro se još trza, još hoće da napakosti, još hoće nekako da produži svoj život. A mi ćemo ga uništiti svojim konstruktivnim radom i stvaranjem boljih formi unutrašnjeg državnog uređenja, boljih odnosa među narodima. Na taj način uništićemo staro. Ne mislimo da ga uništavamo silom oružja, nego silom duha kojim danas diše čitava Jugoslavija, svi naši narodi, koji hoće da žive vječito u bratskoj slozi i koji neće da se više ponove stare raspre. *(»Živeli bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije!«)*

Naša zemlja nalazi se pred ogromnim i teškim zadacima. Prvo, nama je još uvijek u vojsci veći dio naših najsposobnijih sinova, naše braće i sestara. Ali, šta ćete, ne možemo ih još pustiti kući jer moraju biti na straži, moraju čuvati tekovine, da biste vi ovdje, u pozadini, mogli nesmetano podizati našu zemlju iz razorenosti u kojoj se nalazi. *(»Svoje ne damo, tuđe nećemo!«)* Mi smo 1941. ušli u borbu da bismo se borili za svoj opstanak, da bismo očuvali svoju čast, svoj obraz. Na našoj strani bio je veliki naš saveznik — Sovjetski Savez. *(Dugotrajno klicanje: »Živeo!«)*

Mi smo se dugo borili tako reći sami. Naš veliki saveznik — sovjetski narod i njegova nepobjediva Crvena armija borili su se protiv najveće sile koju je znala Evropa i pobijedili su je. A mi ovdje, naoružani više čvrstom voljom i duhom nego oružjem, borili smo se jer smo vjerovali da će pobjeda biti na našoj strani pošto smo imali saveznika kao što je Sovjetski Savez. Sovjetski Savez, na čelu sa svojim genijalnim vođom Staljinom, davao nam je moralnu i materijalnu podršku i on nam je daje i danas u punoj mjeri, te možemo biti sigurni da ćemo svoje djelo — potpuno sređivanje Jugoslavije i izgradnju zemlje — dovesti do kraja. *(»Hoćemo!«)* U tome nas nikakve sile neće spriječiti. Vi ste vidjeli kako su ovuda jurili sovjetski sinovi na onim strašnim mašinama. Tu su još tragovi velike borbe: ovdje leže tenkovi koje su gradili uralski metalci; vi ste ovdje gledali kakva je ljubav sinova ruskog naroda prema našem narodu, kako ginu za našu slobodu da bi nam pomogli da očistimo zemlju od neprijatelja.[225] I kao što su nas već pomogli prilikom oslobođenja naše zemlje, pomagat će nas i ubuduće ako naša sloboda i nezavisnost budu ugrožene. *(»Živeo Sovjetski Savez!«)* Mi smo potpisali sa Sovjetskim Savezom ugovor o uzajamnoj pomoći, o poslijeratnoj saradnji i prijateljstvu.* Još sam bio u Moskvi kad sam čuo na

* Više o tom ugovoru vid. u tomu 27, str. 138.

kakav je odjek naišao taj naš historijski akt. Čitav naš narod, svi narodi Jugoslavije pozdravili su ovaj savez, kome su težili mnogi i mnogo godina svi narodi Jugoslavije, ali koji razni reakcionari Jugoslavije nisu htjeli da omoguće. Danas postoji i formalno potpisan akt koji nas veže na dugo i dugo vremena. *(Odobravanje.)* Naš ugovor nije djelo pojedinaca, diplomata, političara, rukovodilaca. On je sazrio u vašim srcima, u srcima Srba, Makedonaca, Crnogoraca, Hrvata i Slovenaca. U svakom selu, u svakom gradu on ima duboke korijene u našoj zemlji, u našem narodu. I zato je nerazrušiv, vječan. Vjekovima smo se borili razdvojeni od naše velike slovenske braće. Došli su najsudbonosniji dani, kada je svijet stajao pred alternativom da pođe u sredovječni mrak ili na put slobode. I samo blagodareći nepobjedivom Sovjetskom Savezu, njegovoj nepobjedivoj Crvenoj armiji sinulo je sunce slobode, a oni koji su nametali drugima tamu, sami su u tamu pali. Dakle, drugovi i braćo, mi imamo da zahvalimo našem velikom savezniku što smo konačno očistili našu zemlju od vjekovnog neprijatelja — njemačkog osvajača.

Sada je red na nama da se odužimo. Da bismo se odužili ne treba ništa drugo nego da živimo u najiskrenijem prijateljstvu s tim našim velikim saveznikom, sa Sovjetskim Savezom, da učvršćujemo kulturne i druge veze, jer to nije toliko u interesu njima koliko je u interesu nama, i da čuvamo tekovine koje smo izvojevali u ovoj borbi *(»Hoćemo!«)* Naša je sudbina vezana s našom ruskom braćom, s našom braćom Slovenima.

Mi moramo ići linijom što jačeg zbliženja i s našom bugarskom braćom. Vi ste vidjeli manifestacije bratstva i jedinstva u borbi protiv zajedničkog neprijatelja i na povratku Prve bugarske armije.* Dakle, i tu treba da gajimo i da učvršćujemo, da produbljujemo bratsku vezu, saradnju, koja je bila vječito narušavana od raznih reakcionara i u Bugarskoj i u Jugoslaviji. *(»Živjela bugarska armija!«)*

Radi se o tome, da Sloveni, koji su vječito bili ugrožavani od istog neprijatelja, od germanskih osvajača, ubuduće budu ujedinjeni i duhovno i materijalno kako bi spriječili da se ikad više ponovi onakva katastrofa kakva je zadesila Slovene u ovom ratu. *(»Tako je!«)*

Draga braćo i sestre, kao što sam naglasio u početku, mi imamo dosta teškoća. Naša zemlja je osiromašena i opljačkana. Neprijatelj je palio naša sela, razarao naše drumove i željeznice. Mi moramo napregnuti sve svoje snage kako bi se naš saobraćaj što prije poboljšao i kako bismo mogli otpočeti izgradnju zemlje. Ovdje ima mnogo seljaka i ja bih želio da me čuju svi seljaci Šumadije. Naša nova, federativna Jugoslavija još ništa nije mogla dati seljaku ne zato što nije htjela, nego zato što još nije stigla, što još nije mogla. Ali, vjerujte drugovi, da ova današnja vlada federativne Jugoslavije, današnji rukovodioci Jugoslavije misle na to, jer mi, koji smo bili među seljacima,

* Više o povratku u Bugarsku I. bugarske armije vid. na str. 99.

koji smo se zajedno s njima borili, koji smo tako reći stvorili od seljaštva, uglavnom od seljaštva — jer je to bio veći dio u našoj vojsci — današnju Jugoslovensku armiju, ne možemo zaboraviti da je naše seljaštvo imalo veliku zaslugu za ovu veličanstvenu pobjedu.

Seljaci, radnici, poštena inteligencija, to su tri faktora, tri najvažnija faktora u našoj zemlji koji su garantija da mi možemo izgraditi našu zemlju. Nijedan od ta tri faktora ne smije da bude favoriziran, nijedan više od drugoga, nego pobjednako. Naša zemlja mora podjednako da vodi računa i o jednom, i o drugom i o trećem faktoru.

Što se tiče pitanja agrarne reforme koje je sada postalo aktuelno, stvaraju se projekti zakonika koji će biti definitivno razmotren vjerovatno na Konstituanti.[226] Kako će taj problem biti riješen, to za sada još ne mogu da izložim. No mi to mislimo riješiti vrlo radikalno, potpuno, tako da se to pitanje više ne ponavlja, kako je to bilo u toku 25 godina. U to budite uvjereni. Naša je briga isto tako kako će se riješiti pitanje razduživanja. Mi vodimo računa i o drugim važnim pitanjima. Mi vodimo računa i o tome kako će se riješiti pitanje naknade za seljačke proizvode. I to pitanje još nije riješeno. Donijeta je privremena mjera i može da izgleda da seljački proizvodi sada nisu pravedno ocijenjeni. Kažem vam da će oni biti pravilno ocijenjeni i seljak će dobiti pravičnu naknadu za svoje produkte. Budite uvjereni da će tako biti. Sasvim druge okolnosti spriječavaju da se to već sada, odmah učini. Vi vidite koliko smo imali teškoća prilikom razmjene novca.[227] Ljudi koji su imali mnogo novca nisu nam vjerovali. Mislili su da hoćemo da ih prevarimo i da im nećemo dati protivvrjednost, pa su rađe palili novac, a sada žale, jer vide da se vrši isplata. Ali mi nismo krivi za to. *(Odobravanje.)*

Više povjerenja, braćo i sestre, u današnju vlast, jer na prevari nijedna vlast ne može dugo živjeti. Ona prije ili kasnije mora da ode, a mi ne želimo da odemo, jer takva je volja naroda. Ne zato što je nama lijepo i što mi to hoćemo, nego zato što mora tako biti, jer je to u interesu naroda. Prema tome, ova današnja vlast radi i mora da radi onako kako je to u interesu naroda. Neću da kažem da nema grešaka i da ih neće još biti. Pomozite da ih ispravimo! Pomozite, kritikujte, nemojte misliti da tu ima nekoga koga ćemo štititi ili protežirati. Nema protekcije. S protekcijom i s korupcijom se ne može ići daleko. To nam e prošlost pokazala. Mi hoćemo jednu poštenu narodnu vlast. Nećemo da se ona zove narodna, a da radi protiv naroda, jer se ta vlast neće moći održati. Zašto se naša vojska, narodnooslobodilačka vojska — partizani — održala u toku ove četiri godine? Zato što je radila i borila se onako kako je to želio narod. Zato što je narod na svakom koraku vidio u njoj svoju vojsku, zato što je ona često i gladna i bosa i gola išla u borbu radije nego da uzme što od seljaka. I baš to je pokazalo našem narodu, seljaku, da je to njegova vojska i on joj je sam davao posljednje zalogaje. Znam da su seljaci u Bosni sami jeli koprive, a hljeb davali svojim vojnicima.

Tako je isto i s narodnom vlašću. Narodna vlast mora to da bude ne samo po formi već i po suštini, da bude istinski narodna. Onda će se ona održati, onda nema nikakve opasnosti. Zašto smo mi ovdje? Mi smo ovdje da služimo narodu. Mi smo bili u vojsci zato da se borimo za narod. I kad je tako, onda moramo raditi onako kako je u interesu naroda. Ako ne budemo valjali, vi kažite svoje. *(Odobravanje.)*

Draga braćo i sestre, nama se mnogo prijeti raspoloženjem naroda u Srbiji. Prijete nam razni reakcionari, a prijete nam i neki za koje se nije moglo reći da su reakcionari. Suviše je crveno i krvavo ovo naše bojište da bi se mogle prodavati tekovine. Kad za to dođe vrijeme razumije se da će se naše unutrašnje prilike definitivno zakonski urediti. Mi nismo ništa uzurpirali. Ali ne možemo čekati. Život teče i mi moramo raditi. Ne možemo čekati. Moramo graditi mostove, moramo mobilisati ljude, stvarati radne bataljone. Mi smo morali mobilisati i vojsku da bi popunili redove, na mjesta onih koji su poginuli, da bismo istjerali okupatora. Sve je to situacija nalagala i to je bila naša dužnost, jer je to bilo u interesu naroda. Ako mi sada u svom radu ponegdje i pogriješimo, vjerujte nam da ne griješimo hotimično, nego da do toga dolazi zato što ima toliko teškoća da ih je teško savladati. Zato se obraćam vama — pomozite nam! Mi nismo protiv toga da i vi kritikujete naše pogreške. Uvijek sam govorio, pa to i ovdje kažem: svaku pogrešku i nepravilan rad treba kritikovati. Ali kritikovati opravdano. Opravdano, a ne kao špekulanti, koji, kada vide neku grešku, odmah počnu da buškaraju i da napadaju čitav naš rad. To nije samo neprijatelj vlasti nego čitavog naroda. On nije vaš prijatelj nego vaš neprijatelj.

Ja znam da vas mnogo interesuje kakvi će biti izbori, kako ćemo konačno urediti našu državu, jer glavni korijeni su dati, osnova je tu. Jasno je da ćemo mi održati izbore za Konstituantu,* u koju ćete vi poslati svoje predstavnike, one ljude u koje imate puno povjerenje. U toj konstituanti bit će pretreseno još jednom sve ono što je do sada rađeno i sve šta valja bit će potvrđeno, a što je nepotpuno bit će usavršeno i ozakonjeno. Nismo mi išli za tim da nametnemo narodu nešto što on ne bi htio. Mi narodnu vlast nismo stvorili dekretima, nismo je stvorili mi, već je sam narod stvorio svoju vlast. Vi znate šta bi bilo od nas da smo mi činili nešto što narod ne bi htio. Nestalo bi nas odavno. A mi smo odoljeli svim olujama koje su išle protiv nas, svim nedaćama i ostali smo pobjednici ne zato što smo neki legendarni heroji, kojima ništa ne bi moglo da se suprotstavi, nego što je kod nas takav narod, u svakoj našoj federalnoj jedinici, koji je bio duboko svjestan značaja ove borbe. On, narod, pomogao nas je i mi smo pobijedili samo zato što smo imali korijena u narodu, što nas je narod pomogao. Nikakvo čudo nas nije spaslo. Nikakvo čudo nije nam pomoglo. Ako se može govoriti o čudu, onda je čudo naš narod, koji je bio sposoban za takve

---

* Izbori za Konstituantu (Ustavotvornu skupštinu) Demokratske Federativne Jugoslavije održani su 11. novembra 1945. Više o tome vid. u tomu 25, nap. 28.

džinovske žrtve i napore koje smo učinili, a mi, sinovi tog naroda, vršili smo samo svoju dužnost i ništa više.

Prema tome, draga braćo Srbi, u doglednoj budućnosti rješavat će se konačno sudbina naše zemlje, unutrašnjeg jedinstva, i onda ćete opet moći reći svoju volju. Ali to ne znači da ćete je reći jednom zauvijek. Došlo je vrijeme da nisu pomazanci božji oni koji upravljaju narodom, nego ljudi koje narod postavlja i može da ih smijeni kad to hoće. *(Dugo odobravanje i klicanje: »Šumadija hoće Tita!«)*

Na kraju bih vas pozdravio i poželio vam da u svom budućem radu imate mnogo uspjeha. Mnogo nade polažem u našu omladinu *(»Živjela omladina!«)*, koja je prednjačila u borbi i nadam se da će prednjačiti isto tako i u izgradnji zemlje. Mnogo nade polažem u naše seljaštvo, koje je uporno i svjesno svojih zadataka i svojih prava. Polažem mnogo nade i vjere u naše žene, koje su u borbi izvojevale svoje pravo da učestvuju u društvenom životu na jednakoj nozi s muškarcima. Polažem nadu u sve vas koji čuvate naše tekovine izvojevane s tako mnogo krvi.

Da živi naša nova federativna Jugoslavija! *(»Živela!«)*

Da žive bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije! *(»Živeli!«)*

Da živi herojska Jugoslovenska armija *(»Živela!«)*

Da živi naš veliki saveznik Sovjetski Savez na čelu sa svojim vođom Staljinom! *(Dugo klicanje: »Živeo!«)*

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

»Борба«, 19. jun 1945.

[ŠTABU 1. ARMIJE JA]

Naređujem da odmah preduzmete obezbeđenje svih suhoputnih komunikacija, železnica i puteva, kao i svih objekata na njima: propusta itd. na teritoriji vaše armije [kako je to] predviđeno naređenjem str. pov. br. 175 od 31. maja o. g.* Za ovo koristite prvenstveno streljačke bataljone Komande Vojne oblasti, a ako treba i dijelove operat[ivnih] jedinica.

18. jun 1945. Maršal Tito
[Beograd]

A-VII, k. 258-A, reg. br. 9—42/10.

* To naređenje nije pronađeno. Postoji vjerovatnoća da je uništeno u poslijeratnim godinama kao mirnodopska arhiva s određenim rokom trajanja.

TITO SA SVEČANE TRIBINE NA TERAZIJAMA POSMATRA PRVOMAJSKU POVORKU (BEOGRAD, 1. MAJ 1945)

TITO S ČLANOVIMA GENERALŠTABA JA, KOMANDANTIMA I POLITIČKIM KOMESARIMA ARMIJA PO OSLOBOĐENJU JUGOSLAVIJE (BEOGRAD, MAJ 1945)

FAKSIMIL TITOVE DEPEŠE FELDMARŠALU HAROLDU ALEKSANDERU (BEOGRAD, 3. MAJ 1945)

WO 202 319 X/M 04279
COPYRIGHT - NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION

163

FEDMARŠALU GOSPODINU A L E K S A N D E R U

Ovog momenta primio sam depešu od Komande moje IV.Armije da su tenkovske i pešadijske jedinice savezničkih snaga kojima Vi komandujete, bez svakog prethodnog objašnjenja ušle u Trst, Goricu i Monfalkone koje gradove su oslobodile snage Jugoslovenske armije. Pošto ja to ne znam šta to znači - to Vas molim da mi povodom toga date hitno Vaše mišljenje.

S poštovanjem

3 maj 1945 god.
Beograd

MARŠAL JUGOSLAVIJE

FAKSIMIL TITOVE NAREDBE OD 4. MAJA 1945. ZA FORMIRANJE 5. JUGOSLOVENSKE ARMIJE

Str.Pov. 150
4.V. 1945.
БЕОГРАД

По указаној службеној потреби,

Н А Р Е Ђ У Ј Е М:

а./ да се одмах формира V.армија, са следећим штабом:

КОМАНДАНТ: Генерал-мајор Славко Родић;
ПОЛИТИЧКИ КОМЕСАР: Пуковник Вејо Ковачевић;
НАЧЕЛНИК ШТАБА: Генерал-мајор Павле Илић;
ЗАМЕНИК КОМАНДАНТА: Пуковник Алекса Демнијевски-Бауман;
ПРВИ ПОМОЋНИК НАЧЕЛНИКА ШТАБА: Пуковник Велимир Кнежевић
ДРУГИ ПОМОЋНИК НАЧЕЛНИКА ШТАБА: Пуковник Јефта Јовановић
Остала лица потребна за попуну штаба ове армије одредиће се накнадно.

б./ У састав V.армије улазе следеће јединице:
2. Пролетерска Дивизија;
22. Ударна Дивизија;
37. Ударна Дивизија;
49. Дивизија и
50. Дивизија.
41. дивизију одмах расформирати и са њоме попунити 49. и 50. дивизију.

в./ Главни Штаб Србије и Главни Штаб Македоније укинуће се, на место њих имају се формирати команде војно-територијалних области што ће уследити моје наређење.

г./ Главни Штаб Србије и Главни Штаб Македоније обавезни су дати потребне кадрове за попуну Штаба армије и осталих армијских јединица, као и потребна материјална средства за брзо функционисање Штаба армије.
Извршењу овог наређења приступити одмах.

ВРХОВНИ КОМАНДАНТ
МАРШАЛ ЈУГОСЛАВИЈЕ,

Достављено:
Перс.одел.М.Н.О.
Орг.оде.М.Н.О.
Штабу V армије и
Главном штабу Србије и Македоније.

БОРБА

ОРГАН КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Уједињени народи сломили су фашистичку Немачку.

Нека вечно живи победа над немачким завојевачима!

КАПИТУЛАЦИЈА ХИТЛЕРОВСКЕ НЕМАЧКЕ

АКТ О ВОЈНОЈ КАПИТУЛАЦИЈИ

Девети мај – празник победе

Указ

Президијума Врховног Совјета СССР

FAKSIMIL PRVE STRANE »BORBE« OD 9. MAJA 1945. POSVEĆEN KAPITULACIJI HITLEROVSKE NEMAČKE

ПОЛИТИКА

МАРШАЛ ТИТО НАРОДИМА ЈУГОСЛАВИЈЕ

„СИНУО ЈЕ ВЕЛИКИ ДАН МИРА И СЛОБОДЕ – ДОЛАЗЕ НОВИ ДАНИ МИРНЕ ИЗГРАДЊЕ НАШЕ РАЗОРЕНЕ ЗЕМЉЕ"

Маршал Тито одаје признање борцима за слободу и независност отаџбине, чија ће дела остати вечити споменици херојизма, и позива све заведене који су се борили за окупатора да одмах положе оружје и да се предају властима

ДЕВЕТИ МАЈ ЈЕ ПРОГЛАШЕН ОПШТЕНАРОДНИМ ПРАЗНИКОМ ПОБЕДЕ

FAKSIMIL PRVE STRANE »POLITIKE« OD 10. MAJA 1945. NA KOJOJ JE OBJAVLJEN TITOV GOVOR UPUĆEN NARODIMA JUGOSLAVIJE 9. MAJA 1945. POVODOM DANA POBJEDE

БОРБА

ОРГАН КОМУНИСТИЧКЕ ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

„Долазе нови дани мирне изградње наше разорене земље. Сада треба да извојујемо нову велику побједу, да изградимо нашу разорену земљу и учврстимо нашу истински народну власт".

У ЈЕКУ СЕТВЕНЕ КАМПАЊЕ

МАРШАЛ ТИТО ПОСЕТИО ЈЕ СРЕМСКА ПОЉА И ПРОВЕРИО РЕЗУЛТАТЕ ПРОЛЕЋНЕ СЕТВЕ

»Пред нама стоји и други не мање важан и тежак задатак који морамо испунити, а то је да привавимо радну снагу и да на вријеме обрадимо оно што смо засијали« — рекао је маршал Тито

Сетвом у Војводини наш народ остварује братство и међусобну помоћ

Наше трупе заробиле још [illegible] Немаца међу којима и штаб једне групе дивизија

Црвена армија заробила 1,230.000 Немаца од 9 до 14 маја

FAKSIMIL PRVE STRANE »BORBE« OD 15. MAJA 1945. NA KOJOJ JE OBJAVLJENA TITOVA POSJETA SREMSKIM POLJIMA (DOBANOVCI, 14. MAJ 1945)

TITO ZAORAVA PRVU BRAZDU 14. MAJA 1945. U DOBANOVCIMA

TITO U KRUGU BRIGADIRA UČESNIKA PROLJETNE SETVE U SREMU (DOBANOVCI, 14. MAJ 1945)

МИНИСТАРСТВО НАРОДНЕ ОДБРАНЕ
ДЕМОКРАТСКЕ ФЕДЕРАТИВНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ГЕНЕРАЛШТАБ
ЈУГОСЛОВЕНСКЕ АРМИЈЕ

Бр. 407
19.V. 1945 год.
БЕОГРАД

Br. 407/45
Postavljanje Komandanata
Armija
Koncept
u akta

По указаној потреби службе,-

П О С Т А В Љ А М:

1.- За команданта I.Тенковске Армије генерал-лајтнанта Петра Драпшина, до сада командант IV Армије;

2.- За команданта IV Армије генерал-лајтнанта Пека Дапчевића, до сада командант I Армије;

3.- За команданта II Армије генерал-лајтнанта Ивана Гошњака, до сада командант Главног штаба Хрватске.

Ово постављење извршити одмах.

МИНИСТАР НАРОДНЕ ОДБРАНЕ
МАРШАЛ ЈУГОСЛАВИЈЕ,
Тито

FAKSIMIL TITOVE NAREDBE OD 19. MAJA 1945. O POSTAVLJENJIMA KOMANDANATA 1. TENKOVSKE I 2. I 4. JUGOSLOVENSKE ARMIJE

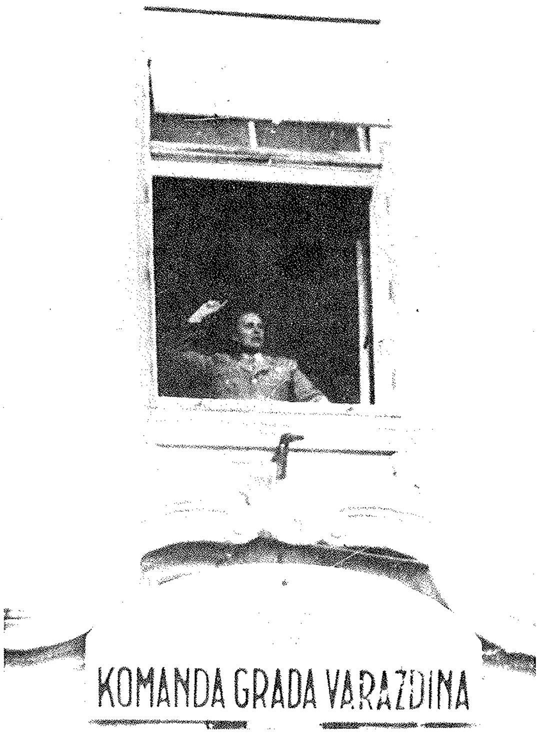

TITO DRŽI GOVOR OKUPLJENOM NARODU U VARAŽDINU 20. MAJA 1945.

TITO DRŽI GOVOR S PROZORA GRADSKE VIJEĆNICE NA JELAČIĆEVOM TRGU (SADA TRGU REPUBLIKE) OKUPLJENIM ZAGREPČANIMA I NARODU IZ OKOLINE (ZAGREB, 21. MAJ 1945)

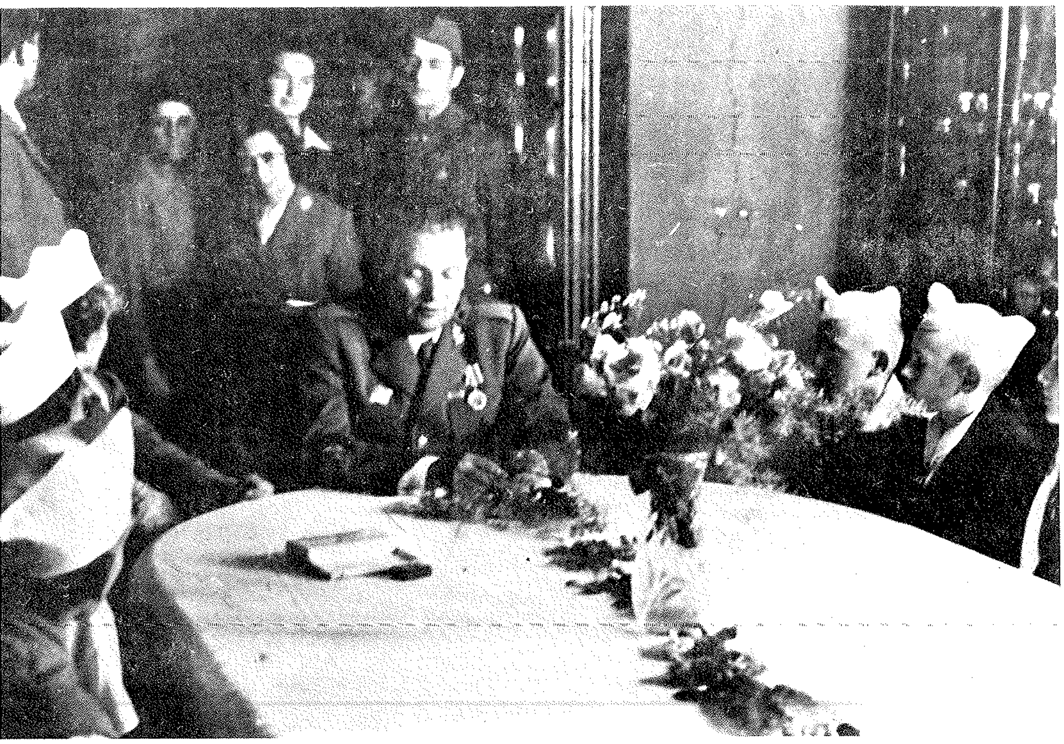

TITO U RAZGOVORU S DELEGACIJOM ZAGREBAČKIH PIONIRA (ZAGREB, 25. MAJ 1945)

TITO U RAZGOVORU S PREDSTAVNICIMA OMLADINE IZ SVIH KRAJEVA HRVATSKE (ZAGREB, 25. MAJ 1945)

LJUDSKA PRAVICA
GLASILO KOMUNISTIČNE PARTIJE SLOVENIJE

Hočemo da [illegible] da Jugoslavija, ki se je borila [illegible] [illegible]
Tito, 26. maja 1945

Leto VI. - Št. 29 | Ljubljana, torek, 29. maja 1945 | Izhaja vsak dan razen ob ponedeljkih | Cena [illegible]

Maršal Jugoslavije Josip Broz-Tito v Ljubljani

V nedeljo je maršal obiskal vse mestne dele Ljubljane, včeraj pa Gorenjsko

Ko nas je doletela velika sreča, da je maršal Tito komaj nekaj dni po osvoboditvi obiskal Ljubljano, so srca vseh Ljubljančanov radostno vztrepetala. Na dan prihoda je dež onemogočil, da bi Ljubljana pokazala vso nedopovedljivo ljubezen, spoštovanje in upanje, ki ga goji do svojega maršala. Kljub temu pa je glavno mesto svobodne Slovenije priredilo maršalu veličasten sprejem in ga nad vse prisrčno pozdravilo.

Že drugi dan maršalovega bivanja v Ljubljani so ulice venomer nenavadno polne. Vsakdo pač upa, da bo morda zdaj zdaj zazrl obličje največjega sina Jugoslavije. Pionirji govore samo o tem, kdo je maršala videl od bliže, pionirke tekmujejo, kateri bo uspelo, da mu seže v roko, matere z solzami pripovedujejo, da jim je bilo dano na lastne oči videti maršala in borcem je bilo v neizmerno zadoščenje, da so mogli videti svojega vrhovnega poveljnika, vojskovodjo, ki jih je vodil iz zmage v zmago do dokončne osvoboditve domovine. Po ulicah ne čuješ drugačnih razgovorov, kot samo o maršalu Titu, vsakdo pa nekako ljubosumno pripoveduje: »Škoda, da nisem prej vedel za maršalov prihod, škoda, ker je bil dež.« Drugod zopet čuješ: »Takšnega sprejema kot ga je maršal Tito doživel v Ljubljani, tako veličastnega pozdrava Ljubljana ni izrekla v svoji zgodovini še nikomur.«

S posebnim ponosom in v neizmerni sreči sre vsak Slovenec v veličastni lik maršala Tita posebej še zato, ker gledamo v njem osvoboditelja, toliko let zasužnjenih delov Slovenije. Ni ga Slovenca, ki mu ne bi vztrepetalo srce v najbolj pristni hvaležnosti tedaj, kadar začuje ime: Tito.

Ni ga Slovenca, ki ne bi z brezprimerno predanostjo bil pripravljen izvršiti slehernega zapovedi našega velikega maršala Tita. Vsakdo ste v svojem maršalu ne le osvoboditelja Jugoslavije, ne le tvorca nove demokratične federativne Jugoslavije, ne le utemeljitelja samostojne federalne Slovenije, temveč posebej še osvoboditelja Slovenskega Primorja in Koroške. Zato vsak Slovenec zre v maršala Tita ono silno granitno skalo, za katero ve, da bo kljubovala vsem viharjem. Ni ga Slovenca, ki ne bi s prekipevajočo ljubeznijo zrl v lice maršalu Titu, kajti sleherni Slovenec se zaveda, da bo maršal Tito v bližnji prihodnjosti ne le naš vrhovni voditelj v naši novi borbi, v borbi za obnovo domovine, temveč da bo tudi v bodoče bdel nad našo boljšo bodočnostjo in nad našo usodo ter da bo v vseh kočljivih vprašanjih vedno znal najti pravo rešitev. Zato smo vsi Slovenci kot en mož pripravljeni, da očuvamo pridobitve naše težke štiriletne borbe do kraja izvršiti vsak ukaz velikega Tita.

Maršal Jugoslavije Josip Broz - Tito, na sprehodu čez Tivoli proti vladni palači dne 26. t. m. — Levo od njega predsednik Narodne vlade Slovenije Boris Kidrič, za njegovi desnici predsednik Izvršnega odbora Osvobodilne fronte slovenskega naroda Josip Vidmar. — V drugi vrsti od leve na desno: notranji minister dr. Zoran Polič, pomočnik ministra narodne obrambe generallajtnant Aleksander Ranković, minister za industrijo in rudarstvo Fran Leskošek in podpredsednik Narodne vlade Slovenije dr. Marjan Brecelj; za njim narodni heroj podpolkovnik Ivan Zežel.

V nedeljo si je maršal Tito ogledal Ljubljano

Zaradi izredno lepega in sončnega vremena je maršal Tito za kratek čas prekinil razgovore zaradi obnove naše domovine, razgovore za dokončno ureditev razmer v samostojni federalni Sloveniji in konference za očuvanje pridobitev naše borbe. Ob desetih dopoldne si je s svojim spremstvom ogledal Ljubljano od Viča do Št. Jakoba in se od tam podal na Ljubljanski Grad. Veličasten je bil razgled na Ljubljano. Maršal je napravil sprehod po vseh grajskih poteh in drevoredih. Zdaj pa zdaj ga je mladina burno pozdravljala in maršal se je moral nekajkrat ustaviti. Vsakokrat se je prijazno pogovoril z dečkom ali deklico. Tudi ostali meščani, ki so tedaj bili na ljubljanskem Gradu, so spoznali maršala Tita in so ga navdušeno pozdravljali. Ganljivo je bilo videti, kako so stari ljudje, vidno izmučeni od težkega štiriletnega življenja v Ljubljani snemali klobuke, z njimi mahali v pozdrav maršalu in mu iz neposredne bližine klicali: Živel naš veliki osvoboditelj! Živel maršal Tito!

V razgovoru z generalmajorjem Ivanom Mačkom je maršal Tito pokazal, da Ljubljano že od prej prav dobro pozna. Zanimal se je za vse mestne dele, na katere je imel krasen razgled in poimenoma izpraševal za posamezne tovarne, na katere je kazal s prstom. Tudi za delavstvo posameznih tovarn se je maršal Tito še posebej zanimal. Maršal je izrazil svojo veliko srečo, da je Ljubljana ostala v borbi za njeno osvobojenje nepoškodovana. Nato je maršal Tito z Grada odšel preko magistrata, mimo Prešernovega spomenika in nebotičnika po Tomanski cesti proti vladni palači.

Maršal Tito na nedeljskem sprehodu po Ljubljanskem gradu. (Desno: generalmajor Ivan Maček in generallajtnant Aleksander Ranković.)

Včeraj je maršal Tito obiskal Gorenjsko

Prav tako nenapovedano se je včeraj popoldne maršal podal na Gorenjsko. Iz avtomobila je z zadoščenjem opazoval urejeno življenje v Sloveniji in prve začetke obnove. Okoli treh popoldne se je ustavil njegov avto na Bledu. Izstopil je in si po krajšem sprehodu ogledal Bled, se razgovarjal z domačini, posebno z mladino, ki ga je od časa do časa prepoznala in ga navdušeno pozdravljala. Včasih je bil Bled letovišče za milijonarje. Včeraj pa je maršal Tito stopil v veliki hotel »Toplice« zato, ker se v poslopju nahaja vojaška bolnica. Obiskal je ranjene junake in se z njimi prisrčno razgovarjal. Borci so izjavljali: »To je najsrečnejši dan v našem življenju, ker smo mogli videti maršala Tita.«

Maršal Tito je obiskal še razne druge kraje na Gorenjskem. Zaradi velikih državniških dolžnosti si je za bežen obisk odtrgal zelo kratek čas. Vendar pa so ga ljudje po vseh krajih Gorenjske prepoznali in ga v svoji presenečenosti navdušeno pozdravljali.

Na Bledu je maršal doživel ganljiv prizor. Prva ga je spoznala mati z otrokom v rokah, pritekla k njemu, presrečna pričela vzklikati: Živel maršal Tito, naš osvoboditelj! Nato pa malemu otročičku pričela dopovedovati, naj si zapomni današnji veliki dan, ko mu je bilo dano videti maršala Tita.

Na vsej poti po Gorenjski so ljudje prav tako kot v Ljubljani pripominjali našemu poročevalcu, kako hudo jim je žal, da jih je maršal Tito s svojim obiskom presenetil in kako obžalujejo, da mu zaradi tega niso mogli prirediti takšnega sprejema, da bi videl svet in tudi sam maršal, kako neizmerno Gorenjci ljubijo svojega velikega osvoboditelja. S. Š.

V nedeljo, dne 27. maja, si je maršal Tito z Ljubljanskega Grada ogledal Ljubljano in izrazil svoje zadovoljstvo, da mesto ni bilo poškodovano zaradi osvobodilnih bojev. (Levo: generalmajor Ivan Maček.)

Trst je svečano proslavil Titov rojstni dan

Ljubljana, 27. maja. Tanjug. Titov rojstni dan so tržaški delavci praznovali na svojih delovnih mestih. V vseh tovarnah in večjih podjetjih so govorili delavci svojim delavcem o narodnem junaku Jugoslavije — Tito. Posebno veličastno je bil ta zbor v veliki dvorani Sv. Andreja, ki je bila za Titov rojstni dan posebno okrašena. Tov. Gonis Laurenti, do 1942 delavec te tovarne, nato partizan, je govoril preko 900 zbranim delavcem in med [illegible] [illegible] Primorske [illegible] v Tito in smo mu hvaležni. V [illegible] [illegible] [illegible] in skupno s slovenskimi [illegible] smo pripravljeni [illegible] [illegible] [illegible] reakcijo in fašizmu.«

Ljubljana, 27. maja. Tanjug. Predsedništvo Primorskega [illegible] [illegible] [illegible] »Sala [illegible] [illegible] [illegible] rojstnega dne maršala Tita. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] in fašizmu.

FAKSIMIL PRVE STRANE »LJUDSKE PRAVICE« OD 29. MAJA 1945. POSVEĆEN TITOVOM BORAVKU U LJUBLJANI

TITO U ŠETNJI PARKOM TIVOLI U LJUBLJANI 26. MAJA 1945; ĐESNO OD NJEGA JE JOSIP VIDMAR, A LIJEVO BORIS KIDRIČ

TITO S MARŠALOM FJODOROM IVANOVIČEM TOLBUHINOM, KOMANDANTOM 3. UKRAJINSKOG FRONTA CRVENE ARMIJE, U ŠETNJI ULICAMA MARIBORA; SASVIM LIJEVO OD TITA JE GENERAL-LAJTNANT KOSTA NAĐ, KOMANDANT 3. JUGOSLOVENSKE ARMIJE (MARIBOR, 31. MAJ 1945)

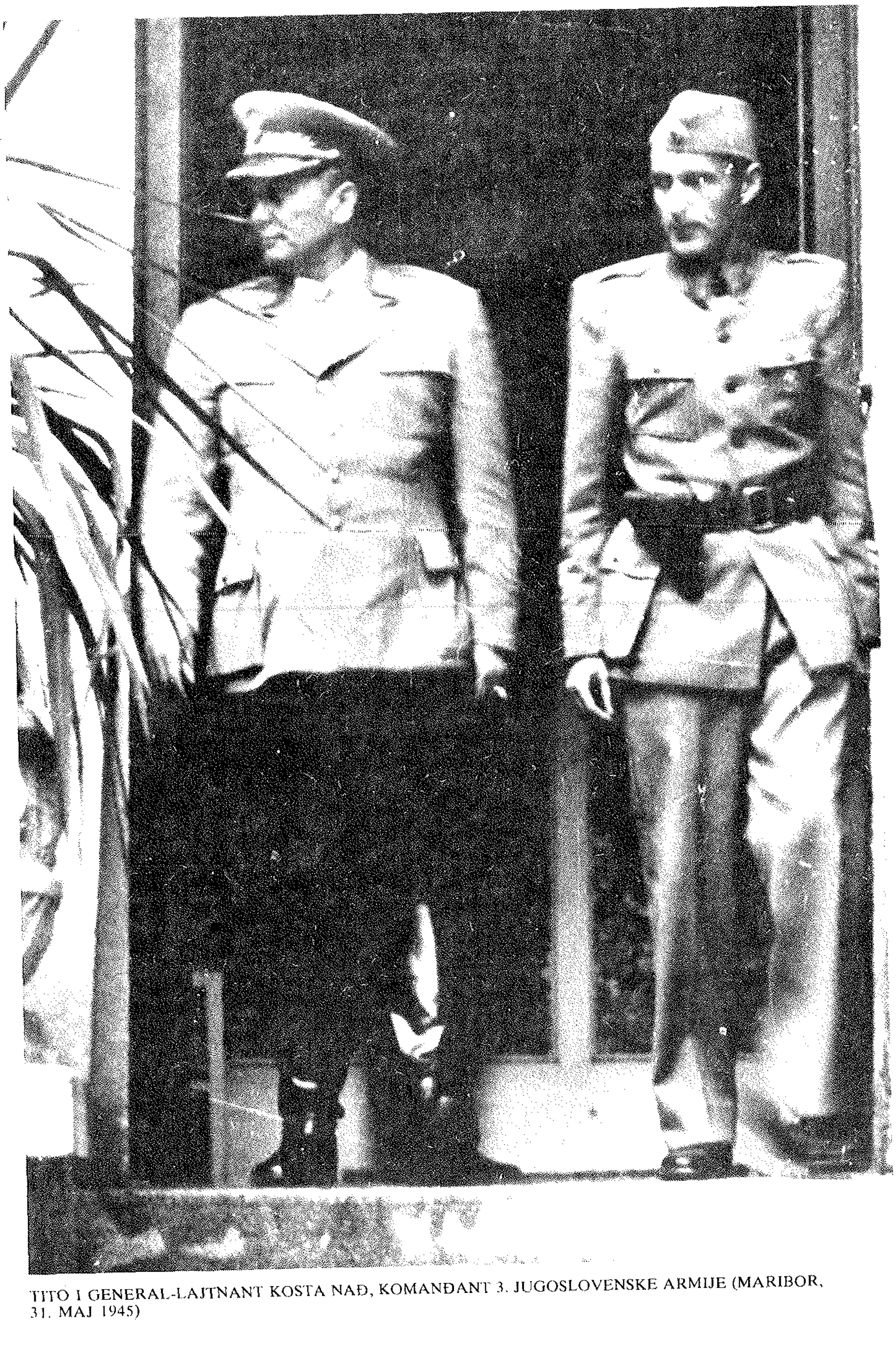

TITO I GENERAL-LAJTNANT KOSTA NAĐ, KOMANDANT 3. JUGOSLOVENSKE ARMIJE (MARIBOR, 31. MAJ 1945)

TITO U PRATNJI GENERALA KOSTE NAĐA (LIJEVO) I PEKA DAPČEVIĆA (DESNO) VRŠI SMOTRU POČASNE JEDINICE U MARIBORU 31. MAJA 1945.

TITO U KRUGU RANJENIH BORACA JUGOSLOVENSKE ARMIJE NA LEČENJU U BOLNICI 2. JUGOSLOVENSKE ARMIJE (ZAGREB, 4. JUN 1945)

TITO U PRATNJI GENERAL-MAJORA IVANA KRAJAČIĆA (DESNO), GENERAL-LAJTNANTA ALEKSANDRA RANKOVIĆA (POZADI) I GENERAL-LAJTNANTA IVANA GOŠNJAKA (LIJEVO) NAPUŠTA ZGRADU BOLNICE 2. JUGOSLOVENSKE ARMIJE (ZAGREB, 4. JUN 1945)

TITO U PRATNJI GENERAL-LAJTNANTA VLADIMIRA STOJČEVA, KOMANDANTA 1. BUGARSKE ARMIJE (SASVIM DESNO OD NJEGA) I GENERAL-LAJTNANTA VELIMIRA TERZIĆA (POZADI) VRŠI SMOTRU 1. BUGARSKE ARMIJE NA BANJICI NA NJENOM POVRATKU U BUGARSKU (BEOGRAD, 13. JUN 1945)

TITO DRŽI GOVOR NA I KONGRESU ANTIFAŠISTIČKOG FRONTA ŽENA JUGOSLAVIJE (BEOGRAD, 17. JUN 1945)

ПОЛИТИКА

МАРШАЛ ТИТО НА ПРВОМ СИНДИКАЛНОМ КОНГРЕСУ

„Без радничке класе и сељаштва демократска федеративна Југославија не може постојати" — рекао је маршал Тито

FAKSIMIL PRVE STRANE »POLITIKE« OD 4. JULA 1945. POSVEĆEN TITOVOM GOVORU ODRŽANOM 3. JULA 1945. U BEOGRADU NA I KONGRESU JEDINSTVENIH SINDIKATA SRBIJE

[ŠTABU 3. ARMIJE JA]

Odmah spriječite stvaranje naših civilnih vlasti u našoj okupiranoj zoni u Austriji kao što je taj slučaj u Radgespuzku [Radgoni]. Ispravite.[228]

18. jun 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 44, reg. br. 3—5/2.

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]
ZA KARDELJA

1) Pošto još nisam dobio odgovor od sovjetske vlade,[229] a vi pregovore više ne možete odgoditi, to predlažem da vi danas, 18. juna nastavite pregovore s tim da odustanete od traženja povećanja odreda i pristanete na demokracionu liniju. Uporno nastojte da oni pismeno priznaju civilnu vlast, kao što su se sami obavezali u ugovoru. Mi ne možemo sporazum potpisati ako oni ne priznaju civilnu vlast.

Nastojte da pregovore produžite do 19. juna dok ne dobijete definitivnu odluku.[230]

2) Obavijestite nas o njihovoj reakciji na naše zatezanje. Pazite da ne dođete u položaj da oni prekinu pregovore.[231]

18. jun 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 317, reg. br. 1—31/2.

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]

Naredujem da odmah preduzmete obezbjeđenje svih suhoputnih komunikacija i puteva kao i svih objekata na njima: mostova, propusta itd. na teritoriji vaše armije predviđeno naređenjem str. pov. br. 175 od 31. maja o. g.* Za ovo koristite prvenstveno streljačke bataljone komandi vojnih područja, a ako treba i dijelove operativnih jedinica. Prijem naređenja potvrdite.

18. jun 1945. Maršal Tito
[Beograd]

[P.S.] Ova depeša odnosi se i na Vojnu oblast vaše armije.

A-VII, k. 317, reg. br. 1—32/2.

---

* Vid. fusnotu na str. 112.

OMLADINSKOM KONGRESU, ZAGREB

Dragi drugovi i drugarice omladinci! Shvaćam vašu želju da dođem na vaš kongres* i mnogo mi je žao što mi to nikako nije moguće. Ja sam duhovno s vama i mnogo se radujem što čujem da je vaš kongres veličanstvena manifestacija mlade, ujedinjene i napredne generacije Hrvatske. Neka ovaj vaš kongres još više učvrsti temelje jedinstva omladine grada i sela, omladine Hrvata i Srba u Hrvatskoj. Želim da vaš kongres bude u isto vrijeme mobilizacija čitave omladine Hrvatske na obnovi zemlje, na učvršćenju narodne vlasti i za stvaranje sretnije vaše budućnosti. Želim vam mnoge uspjehe u vašem radu, a osobito na čuvanju tekovina naše veličanstvene borbe, u kojoj je omladina svih naroda Jugoslavije pokazala sjajne primjere heroizma i požrtvovanosti.

S borbenim pozdravom

S. F. — S. N.!

19. jun 1945. — Vaš
[Beograd] — Tito

A-VII, k. 41, reg. br. 3—7/2.

[GOVOR ODRŽAN U BEOGRADU 20. JUNA 1945. PREDSTAVNICAMA AFŽ-a IZ SVIH FEDERALNIH JEDINICA, SLOVENAČKOG PRIMORJA, TRSTA I ISTRE[232]]

Moram još jednom svima zajedno da zahvalim za ovakvu pažnju i za darove koje ste mi ovdje danas predale. Razumije se, ja se nikada ne zanosim da ova pažnja, ovi darovi i ljubav mogu da budu namijenjeni samo jednom čovjeku, u ovom slučaju meni, i da se to tiče samo jednog čovjeka. Ja uvijek smatram da je to izraz ljubavi, izraz vjernosti našem opštem djelu, našim tekovinama, svima onima koji su se borili, svima onima koji su najviše dali za tu borbu, koji su žrtvovali i svoje živote da bi naša zemlja bila slobodna i da bi našim narodima bilo bolje. Sticajem okolnosti ja sam bio na čelu tih naših boraca, dijelio sam sudbinu zajedno s mojim saradnicima i zato danas želim da ovi darovi i sve simpatije isto tako budu podijeljeni.

Srećan sam što vidim da vi, žene, bez obzira na nacionalnost i pokrajine, živite i dišete jednim duhom, prožete jednom idejom — da sačuvate velike tekovine koje smo izvojevali, s jednakim pravima i dužnostima. Treba razumjeti da nije baš tako lako poslije ove borbe

* Riječ je o I kongresu antifašističke omladine Hrvatske održanom u Zagrebu od 17. do 21. juna 1945. Na kongresu je analiziran dotadašnji rad i postavljene su smjernice za dalje djelovanje omladine Hrvatske. Na kraju kongresa je donijeta Rezolucija, upućen Proglas omladini Hrvatske i izabrano rukovodstvo USAOH-a.

da sve bude brzo uvedeno u kolotečinu i da život poteče normalnim tokom. Mnogo još treba učiniti. Mi smo siromašni i ekonomski razoreni. Taj problem možemo savladati jedino tako ako budemo duhom jaki i prožeti jedinstvenom težnjom da po svaku cijenu izgradimo našu zemlju i da više ne dozovlimo nikome da nam pomuti naš unutrašnji red i mir i da nam oduzme naše tekovine. Ima neprijatelja koji crpu svoje snage ne iz naroda, kao što smo mi crpli za vrijeme borbe, nego sa strane, od onih elemenata, od onih ostataka fašizma koji su sada, poslije ovoga rata, ponovo podigli glavu da bi okrenuli točak historije natrag i da učine da sve bude po starom, tj. da bi sve one ogromne milionske žrtve koje su pale po cijelom svijetu za dobro čovječanstva bile uzaludne i da bi opet oni koji su nekada stvorili fašizam i pomogli mu da ojača, koji su mu dali oružje u ruke, opet zasjeli na grbaču naroda i ograničili nezavisnost i slobodu malih naroda.

Jugoslavija je u toku ovoga rata postala zemlja poznata čitavom svijetu kao herojska zemlja, u kojoj su narodi ginuli s pjesmom na usnama u najtežem periodu borbe, kada je izgledalo da će njemački osvajač porobiti čitav svijet. Najnapredniji dio čovječanstva gleda na Jugoslaviju kao na zemlju koja u Evropi daje primjer ne samo svojim junaštvom nego i svojim težnjama da zaista izgradi jedan istinski demokratski poredak, da bude snažan stub mira ne samo na Balkanu nego i u Evropi. To želi onaj najnapredniji dio čovječanstva. Ali onaj najreakcionarniji dio to ne želi.

To osjećaju naša braća u Istri i Koruškoj. Koruška je jedan dio naše teritorije koji je odavno bio pod tuđinskim jarmom. Tom dijelu slovenačkog naroda pod tuđinskim jarmom otvarale su se u toku ovoga rata perspektive da će moći slobodno da se opredijeli i živi zajedno sa svojom braćom u Jugoslaviji. Posljednje okolnosti stvorile su takvu situaciju da smo mi, koji smo došli da svojim prisustvom pomognemo tamošnjem slovenskom življu da se njegova prava poštuju i učvrste, morali da povučemo svoje trupe* s nadom da će ipak, prije ili kasnije, taj naš živalj biti slobodan uz svoju braću u federativnoj demokratskoj Jugoslaviji. Mi nismo zaboravili Korušku i vi, drugarice, koje ste odande, poručite da ćemo učiniti sve da se ostvare težnje naroda u Koruškoj da bude slobodan i da se sjedini sa svojom braćom u Sloveniji.

Isto je tako i s Istrom.** Zar to nije nepravda kada narod četiri godine krv prolijeva i kada je, tako reći, svojom krvlju i životima dva puta oslobodio teritoriju cijele Istre, da na kraju, umjesto da uživa plodove svoje natčovječanske borbe, mora ponovo da strepi za svoju sudbinu i da ponovno bude ugrožen od onih istih fašističkih elemenata koji su ga nekada gonili? Mi smo učinili sve što je bilo u našoj moći da oslobodimo naš narod u Istri, Slovenačkom primorju i Trstu i u

* Vid. str. 55.

** Vid. str. 150.

vrijeme kada je neprijatelj još bio jak, u poslednjoj fazi borbe, mi smo bacili tamo divizije, iz naših najboljih jedinica, da bi oslobodili našu braću ne štedeći pri tom živote naših boraca, sinove naših naroda. Naše jedinice, u neodoljivom naletu, oslobodile su ne samo Istru i Slovenačko primorje nego i Trst i Tržič.*** A sada je došlo do toga da nam se osporava pravo na te krajeve koje smo oslobodili. Osporava nam se pravo ne samo da ih prisajedinimo nego se čak naš postupak karakteriše kao imperijalistički gest, kao jednostrano rješavanje pitanja odnosno stavljanje pred gotov čin.**** Mi smo se na diplomatskom polju istrajno borili da sačuvamo naša prava. Zato recite narodu Istre i Slovenačkog primorja da smo mi učinili sve što smo mogli i da drugo ništa nismo mogli da učinimo. Morali smo, teška srca, preći na tu veliku žrtvu. Pitanje civilne narodne vlasti ostalo je otvoreno, ali mi ćemo se boriti da se poštuju prava naroda u Trstu, Slovenačkom primorju i drugim mjestima. Postoji tendencija da se uvedu stare — talijanske vlasti, da se uvedu fašistički sudovi koji su postojali do kapitulacije Italije. Razumije se, narod u tim krajevima, i Slovenci i Talijani antifašisti, ima puno moralno pravo da se tome suprotstavi i da se protiv toga bori bilo protestima, bilo peticijama, bilo drugim dozvoljenim sredstvima. U tom slučaju mi možemo računati na izvjestan uspjeh. Mene ovdje veseli jedna stvar, a to je: vidim da je u Trstu, Gorici i svim ostalim krajevima narod bez razlike, bilo to Talijani ili Slovenci — jednodušan u tom svom otporu, u želji da očuva svoje demokratske tekovine. Meni je drago da je talijanski narod uvidio šta znači nova federativna Jugoslavija, da to nije više ona Jugoslavija koja je postojala ranije i u kojoj nacionalne manjine nisu imale prava, kao što ga nisu imale ni u fašističkoj Italiji, nego da je to — nova demokratska Jugoslavija, u kojoj svaki narod, bez obzira na svoju brojnu snagu, ima punu ravnopravnost i sve mogućnosti svog razvitka.

Poručite tamo u Slovenačkom primorju i Istri da ovo bratstvo skovano u zajedničkoj borbi protiv fašističkih sila bude čvrsto, da se čuva na dobro naroda, i Talijana i Slovenaca, i da služi kao primjer ostalim zemljama kako se na jednom terenu mogu uskladiti interesi naroda, bez obzira koje su nacionalnosti. Poručite tamo, narodu Istre i Slovenačkog primorja, da ćemo mi bdjeti i da ćemo ostati vjerni svojim načelima, tj. da se borimo do punog uspjeha za slobodu i samoopredjeljenje naroda. To je kazano i u Atlantskoj povelji. Toga se mi držimo i mi ćemo se za to boriti.

Drugaricama u drugim krajevima i svima vama podjednako mogu da kažem da ovaj vaš kongres zaista ima ogroman značaj za dalji razvitak u našoj zemlji. Mi moramo ne samo da radimo na izgradnji naše zemlje nego i da gledamo na koji način možemo obezbijediti mirnu

---

*** Opširnije o oslobođenju Istre, Slovenačkog primorja, Trsta i Tržiča govori se na str. 7.

**** Vid. str. 51.

izgradnju svoje zemlje. U našoj zemlji ima elemenata koji su bili do sada van antifašističkog fronta i kojima je na srcu da se vrati ono staro, pa zato traže saveznike u inostranstvu. Oni imaju svoje saveznike u inostranstvu. Oni na sve moguće načine pokušavaju da nađu neko masovno uporište kod seljaka. Oni šire razne laži, iskorišćuju izvjesne greške, kojih ima, iskorišćuju ih zlonamjerno kako bi nas oslabili, računaju na neke intervencije sa strane i pričaju laži kojima čovjek može samo da se čudi. Pokušavaju sve moguće da bi unijeli zabunu u narod. Borite se protiv takvih elemenata, borite se i raskrinkavajte ih, jer su oni neprijatelji naših naroda. Mi smo pokazali dovoljno širokogrudosti, ali onima koji postupaju kao zlikovci, koji ugrožavaju miran rad naših seljaka, mi ćemo izreći zasluženu kaznu. Kaznu će izreći narodni sud, jer narod to hoće, ali niko ne smije nikoga kažnjavati na svoju ruku, mimo suda. Mi imamo dovoljno sredstava da sve zlikovce dovedemo pred pravedni narodni sud.

Na vama je da se borite protiv svih pokušaja rovarenja, čiji je osnovni cilj širenje nacionalne mržnje i šovinizma. Borite se protiv takvih tendencija. Čuvajte tekovine koje smo ostvarili i s kojima smo uspjeli u ovome ratu, tekovine bratstva i jedinstva. To je naše najjače oružje. Želim vam mnogo uspjeha. Želim vam da vaš kongres bude snažan podstrek u napornom radu na izgradnji naše zemlje i očuvanju naših tekovina. Kada se vratite u svoje krajeve prenesite moje najljepše pozdrave i najljepše želje svim ženama, omladini i čitavom narodu.

»Политика«, 22. jun 1945.

[GENERAL-LAJTNANTU VLADIMIRU STOJČEVU, KOMANDANTU 1. BUGARSKE ARMIJE, SOFIJA]

[20. jun 1945.
Beograd*]

Srdačno zahvaljujem na Vašem pozdravnom telegramu.[233] Raduje me što ste ponijeli najljepše utiske iz Jugoslavije o simpatijama naših naroda prema bratskom bugarskom narodu. Želim mnogo uspjeha Vašoj zemlji i još jače prijateljstvo i saradnju između naših naroda.

»Политика«, 21. jun 1945.

* Titov odgovor je objavljen u *Politici* od 21. juna 1945; najvjerovatnije je upućen 20. juna 1945.

[ŠTABU 3. ARMIJE JA]

Kosta [Nađ] da bude kod mene u Beogradu 23. o. mj. u subotu u 12 časova.*

21. jun 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 44, reg. br. 3—5/2.

[ŠTABU 4. ARMIJE JA]

[Edvard] Kardelj, Peko [Dapčević], [Petar] Drapšin odmah da dođu u Beograd.**

21. jun 1945. Tito
[Beograd]

A-VII, k. 317, reg. br. 1—35/2.

[RAZGOVOR S DELEGACIJOM ITALIJANKI—ANTIFAŠISTKINJA IZ TRSTA, ODRŽAN U BEOGRADU 21. JUNA 1945]

I sam sam se uvjerio da je talijanski dio naroda u našem kraju duboko i nepokolebljivo vezan za federativnu Jugoslaviju.

Jugoslavija je sada nova država, u kojoj svaki narod ima punu mogućnost privrednog i kulturnog podizanja. Ona je zasnovana na načelima istinske demokratije. U njoj su obezbijeđene nacionalna ravnopravnost i puna socijalna sloboda. U njoj se danas ostvaruje bolji način života. Radnici i uopće antifašisti Trsta to su shvatili i razumljivo je što vole da žive u toj i takvoj zajednici.

* Tito je pozvao general-lajtnanta Kostu Nađa, komandanta 3. armije JA, na referisanje u Beograd u vezi sa situacijom oko Koruške, kao i zadacima 3. armije povodom povlačenja njenih jedinica iz Austrije i obezbjeđenja jugoslovenske granice prema Austriji na odsjeku između Dravograda i Triglava. Tito je takođe pozvao u Beograd i Kardelja, Peka Dapčevića i Petra Drapšina (vid. sledeći dokument).

** Tito je pozvao u Beograd Kardelja, Dapčevića i Drapšina da bi se razmotrila situacija nastala poslije potpisivanja sporazuma između delegacija Jugoslovenske armije i Vrhovne savezničke komande na Sredozemlju u Trstu 20. juna 1945 (vid. str. 94) i preduzele odgovarajuće mjere za zaštitu jugoslovenskih granica na zapadu i odredio stav prema svakodnevnim provokacijama zapadnih saveznika u zoni »A« (vid. str. 95).

Sada je kod vas situacija takva da smo morali otuda privremeno povući naše trupe.* Ta teritorija je potpala pod kontrolu Saveznika. Oni nas uvjeravaju da to ne prejudicira rješenje koje će biti doneseno na mirovnoj konferenciji.** Bojim se samo za tekovine narodne vlasti, jer će fašistički elementi, oni poznati neprijatelji talijanskog naroda ne samo u Trstu nego i u Italiji, pomutiti mir i spriječiti progresivni razvitak u Trstu i okolini. Jasno je da mi za sada dok je situacija ovakva nećemo moći da utičemo na razvoj stvari tamo, mada ćemo pokušati sve mogućno tražeći da se poštuju narodne vlasti. Težište situacije leži na samom narodu: ako narod u Trstu i Julijskoj krajini bude složan, ako i Slovenci i Talijani budu složni po pitanju čuvanja narodnih tekovina, onda narodu ne može niko ništa. To je prva garantija, a na mirovnoj konferenciji će se stvar konačno riješiti.***

Htio bih da kažem nekoliko riječi o tome kako mi gledamo na odnose s talijanskim narodom uopće.

Mi želimo — i to treba da znaju talijanski nacionalisti u Trstu — da živimo u najboljim odnosima s talijanskim narodom. Nas naročito raduje onaj snažan pokret antifašista u sjevernoj Italiji. Mi svaki njihov uspjeh smatramo i svojim uspjehom. Mislim da će doći vrijeme kada ćemo, Jugoslavija i napredna, demokratska, istinski demokratska Italija — ja vjerujem da će talijanski narod jednog dana ipak izvojevati sebi svoju slobodu — imati vrlo prisne odnose. A dotle, dok talijanski narod ne izvojuje svoju slobodu, naš je zadatak da svojim primjerom pokažemo kako se uređuje unutrašnji život i kako će živjeti ljudi kod nas, kako će živjeti svi narodi Jugoslavije, bez obzira na to da li su slovenskog ili drugog porijekla. Mi ćemo to primjerom pokazati i radovat ćemo se ako tim primjerom pomognemo talijanskom narodu.

Nesreća je u tome što je u Italiji reakcija još jaka. Pa ipak, ja sam uvjeren da se između Italije i Jugoslavije ne može više stvoriti onaj jaz koji je nekad postojao. Naš je princip da se narodi sami, po svojoj sopstvenoj volji opredijele, da sami kažu u kojim granicama hoće da žive. To je naš osnovni princip. Mi ne idemo za osvajanjem tuđih teritorija niti težimo za teritorijama na kojima naš slovenski živalj ne bi bio u većini.

Što se tiče Trsta, taj grad, kao veliki industrijski centar s velikim izgrađenim pristaništem, može da ima veliku budućnost i da doživi ekonomski prosperitet samo u okviru Jugoslavije, ali s izvjesnom autonomijom. Nijedan veliki grad ne može prosperirati ako nema svoju odgovarajuću pozadinu. Jedan grad odsječen od svoje pozadine može

---

* Više o povlačenju jedinica Jugoslovenske armije iz dijela Istre i Slovenačkog primorja vid. na str. 150.

** Opširnije o mirovnoj konferenciji u vezi s Istrom, Slovenačkim primorjem i Trstom govori se u nap. 254.

*** Tito je ovdje napravio kraću pauzu, pa mu je jedna članica delegacije izrazila zahvalnost na njegovim rečima ohrabrenja, posle čega je on produžio izlaganje.

samo da vegetira, da nazaduje, a nikako da napreduje. Ja mislim da to narod u Trstu zna i da je pravilno shvatio interese Trsta i svoju budućnost. Dakle, tu više nije riječ o nekom pripajanju ili nekom osvajanju, nego je riječ o samoopredjeljenju, i to na osnovu Atlantske povelje. Na tome može narod u Trstu da istraje i treba da istraje.

»Борба«, 23. jun 1945.

DJEDU [GEORGI DIMITROVU, MOSKVA]

Saopštili smo Đilasu [Milovanu] da privremeno prekine rad na stvarima Grčke. On je ipak danas dobio poziv od CKKP Grčke da odmah otputuje u Grčku.*

23. jun 1945.
[Beograd]

Valter

A-CKSKJ, MK CKSKJ IX, 1—II/17, str. 10. *Prevod s ruskog*

[NAREDBA ZA UVOĐENJE VOJNE UPRAVE U ZONI JULIJSKE KRAJINE, ISTRE I SLOVENAČKOG PRIMORJA[234]]

U zoni Julijske krajine, Istre s gradom Rijekom i Slovensko primorje, do demarkacione linije ugovorene sa savezničkom komandom u Trstu** uspostavlja se vojna uprava Jugoslovenske armije.

General-lajtnant Peko Dapčević, komandant IV armije, vršiće pored svoje dužnosti i dužnost komandanta naprijed navedene zone.

Mjesne građanske vlasti — narodnooslobodilački odbori ostaju u svojoj punoj važnosti i nadalje, vršeći svoje funkcije u tijesnoj saradnji s vojnom upravom.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

23. jun 1945.
Beograd

Vrhovni komandant
maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito

»Борба«, 25. jun 1945.

---

* U Grčkoj je u to vrijeme vladao monarho-fašistički teror, pa su snage grčkog pokreta otpora u drugom svjetskom ratu praktično bile stavljene van zakona, a među njima i KP Grčke. Kako bi kontakti s KP Grčke značili i uplitanje u grčka unutrašnja pitanja u to vrijeme sugerirano je od sovjetskog državnog i partijskog rukovodstva da se ti kontakti prekinu da se ne bi zaoštravali odnosi sa zapadnim saveznicima, jer se Grčka nalazila u britanskoj interesnoj sferi.

** O demarkacionoj liniji vid. na str. 150.

[EDVARDU] KARDELJU

[23. jun 1945]*
Beograd

Neka Arso [Jovanović] u ime Maršala preda [feld]maršalu Aleksanderu depešu sljedećeg sadržaja: U posljednje vrijeme dogodilo se u Trstu nekoliko incidenata krivicom vaših šofera. Incidenti su suviše markantni da bi se moglo potpuno vjerovati u njihovu slučajnost. Ima više od pet slučajeva da su se veliki saveznički kamioni zalijetali u putnička kola u kojima su se vozili naši vojni rukovodioci. Jedan takav slučaj jeste s komandantom grada Trsta generalom Kvederom, u čiji se automobil zaletio saveznički kamion i samo pukim slučajem Kveder je sretno prošao, dok su mu kola sva slupana. Drugi slučaj s pukovnikom [Vladom] Vodopivcem, u čiji se auto zaletio takođe saveznički kamion, ali srećom bez većih posljedica. Treći slučaj s komesarom Glavnog štaba Slovenije pukovnikom Borisom Krajgerom. Četvrti slučaj s Lidijom Šentjurc, koja je do oslobođenja Trsta bila u gradu i rukovodila otporom. Ona je teže povrijeđena po glavi. Peti slučaj s našim oficirom [Darkom] Derendom, na koga se bez ikakvog razloga pucalo iz savezničkog džipa na putu Trst—Gorica. Ostali slučajevi još nisu provjereni.

Ovi slučajevi unose nepotrebnu zategnutost i zaoštrenje odnosa između vaših i naših trupa. Molim da se povodom toga povede istraga i da vaši podređeni štabovi preduzmu mjere da se ubuduće slični slučajevi ne ponavljaju.[235]

A-VII, k. 30, reg. br. 2—1/2.

GENERALU [IVANU] RUKAVINI, [ŠEFU JUGOSLOVENSKE VOJNE MISIJE U PARIZU]

25. jun 1945.
[Beograd]

Ja nisam izdao nikakvo naređenje za povlačenje naših predstavnika iz savezničkog štaba.[236] Depešu koju niko nije potpisao ne sprovodi. Ona se poništava. Neka i dalje ostanu naši predstavnici u savezničkom štabu i ostali oficiri po savezničkim armijama.** Potvrdite prijem ove depeše.

A-VII, k. 25-C, reg. br. 3—1/3.

---

* Na kraju dokumenta neko je u zagradi dopisao mastilom riječi: »Bilo nalepljeno uz depeše ‚Iz Pariza'. Šifr[ovano] 23. VI 45«, pa se taj datum (23. jun) smatra datumom nastanka dokumenta.

** Riječ je o članovima Jugoslovenske vojne misije u Parizu koji su se nalazili pri savezničkim štabovima radi ispomoći oko repatrijacije bivših jugoslovenskih zarobljenika i drugih građana.

GENERALISIMUSU SOVJETSKOG SAVEZA JOSIPU VISARIONOVIČU STALJINU

Srdačno Vam čestitam na naimenovanju za generalisimusa Sovjetskog Saveza, najvišem vojničkom zvanju SSSR-a i na visokim odlikovanjima dodjeljenim Vam od Prezidijuma Vrhovnog sovjeta SSSR-a.[237]

I ovoga puta izražavam neizmjerno priznanje i divljenje svih naroda Jugoslavije Vašem genijalnom rukovođenju operacijama Crvene armije, koja je pobjedonosno završila otadžbinski rat Sovjetskog Saveza, dovela do pobjede nad njemačkim fašizmom, najvećim neprijateljem čovječanstva, a namučeni narodi Evrope oslobođeni su njemačkog fašističkog jarma.

Narodi Jugoslavije nikada neće zaboraviti Vaše očinsko staranje i blagotvornu pomoć koju ste im ukazali u najtežim časovima borbe za slobodu svoje domovine.

Živio veliki strateg Oslobodilačkog rata generalisimus Staljin!

29. jun 1945. Josip Broz Tito
Beograd

»Борба«, 30. jun 1945.

ZA DJEDU [DIMITROVA]

Centralni komitet KPJ odlučio je da k Vama pošalje našeg predstavnika. To je član CK Slovenije drug [Boris] Ziherl, koji je naš odgovorni radnik pri CKKPJ.

Drug Ziherl je bio nekoliko godina na robiji i stari je član Partije. Teoretski je dobro pripremljen. Molim Vaše mišljenje.*

2. jul 1945. Valter
[Beograd]

A-CKSKJ, MK CKSKJ IX, 1—II/17, str. 10. *Prevod s ruskog*

---

* Dimitrov je na ovaj Titov telegram odgovorio pozitivno, pa je Ziherl otputovao za Moskvu početkom avgusta 1945.

UREDBA
O UKIDANJU VOJNE CENZURE NAD CIVILNOM POŠTOM U UNUTRAŠNJEM SAOBRAĆAJU

Čl. 1.

Ukida se vojna cenzura nad civilnom poštom i depešama u unutrašnjem saobraćaju na cijeloj državnoj teritoriji Demokratske Federativne Jugoslavije.

Čl. 2.

Stavljaju se van snage propisi Uredbe o vojnoj cenzuri od 13. novembra 1944. godine donesene na osnovu odluke Vrhovnog štaba NOV i POJ, ukoliko se odnose na vojnu cenzuru nad civilnom poštom i depešama u unutrašnjem saobraćaju.

Čl. 3.

Ova Uredba stupa na snagu na dan njenog objavljivanja.

2. jul 1945.
Beograd

Ministar narodne odbrane
maršal Jugoslavije
J.B. Tito

A-VII, k. 23, reg. br. 11—1/1.

[GOVOR ODRŽAN U BEOGRADU 3. JULA 1945. NA PRVOM KONGRESU JEDINSTVENIH SINDIKATA SRBIJE[238]]

Drugovi delegati radničkih i namješteničkih sindikata Srbije!

Pozdravljam vas, pozdravljam vas kao nekadašnji vaš drug iz fabrika, kao nekadašnji drug iz sindikalnog pokreta[239] i kao maršal Jugoslavije. (*Burni poklici: »Živeo!«*) Ja nisam došao ovamo samo zato što sam potekao iz vaše sredine, nego sam došao zato što se nalazim na čelu države kao predsjednik savezne vlade Demokratske Federativne Jugoslavije. (*»Živeo!«*) Smatram da je moja dužnost baš kao predsjednika da dođem na kongres onih koji predstavljaju jedan od ona dva najvažnija stuba na kojima počiva država, a to su radnici i seljaci, to jest da dođem na kongres radničke klase kao jednog od najvažnijih faktora u izgradnji naše zemlje, na kome može da počiva jedna solidna država. (*»Tako je!«*)

Htio sam da vas samo pozdravim, ali ipak ću kazati nekoliko riječi o tome kako ja gledam na vaše obaveze. Reći ću vam i naše obaveze prema radničkoj klasi, to jest obaveze države i vaše obaveze prema državi. Odnos radnika prema državi je danas sasvim drugačiji nego

što je bio do ovoga rata, nego što je bio do oslobođenja naše zemlje. Nekada ste vi, odnosno mi, i ja zajedno s vama, kada smo održavali konferencije i kongrese morali dobro paziti šta će ko da kaže, jer je tu negdje sjedela policija i u sredini razni detektivi koji su pratili svaku riječ šta će ko kazati. Nije se smjela čuti nikakva kritika postojećeg stanja, to jest režima i raznih nedjela.

Uvjeren sam da danas ovdje nema nikakve zapreke — ne bih htio da to vidim — da iskažete sve ono što vam leži na srcu pa bilo to nekome po volji ili ne, tim više ako je to opravdano.

Radnička klasa danas ima državu koja joj pruža punu mogućnost svestranog razvitka, koja joj pruža mogućnost da sebi osigura dostojan život čovjeka ne samo kao radnika nego kao čovjeka, koji će moći da se svestrano razvije, kulturno i politički. To je država federativna demokratska Jugoslavija (»*Živeo!*«), koja je koštala mnogo žrtava i mnogo drugova iz naših redova palo je na bojnim poljima (»*Slava im!*«) za novu federativnu Jugoslaviju. Tim više je vaša dužnost da, poštivajući njihovu sjenu, čuvate te tekovine za koje su oni pali.

Ima mnogo štošta što još nije potpuno sređeno i trebaće još dosta vremena da se sve sredi. U prvom redu ja moram ovdje da zahvalim na strpljenju i požrtvovanju koje je radnička klasa Srbije i ostalih naših federalnih jedinica pokazala od početka otkako su oslobođene pojedine teritorije i otkako je oslobođena čitava Jugoslavija. Moram da iskažem svoju zahvalnost, jer sam vidio da je radnička klasa svjesna svih teškoća na koje nailazimo pri izgradnji naše nove demokratske federativne Jugoslavije. Koliko je bilo fabrika i preduzeća, koliko je bilo radnika koji su mjesecima ostajali bez plate! Nije se našlo mogućnosti, a ponekad se nije dovoljno ni pobrinulo da ih se pita od čega žive i da se na vrijeme pomognu. Ipak nisu roptali, nisu štrajkovali, nego su strpljivo čekali da se sve sredi. Nešto se sredilo, a nešto će se srediti. Ono što se nije sredilo jeste u prvom redu vaš zadatak, zadatak sindikalnog pokreta da pritisne tamo gdje treba da bi se to regulisalo čim prije i da radnici koji rade imaju sve što im je potrebno za život, da bi mogli raditi.

Jasno je da država ima mnogo obaveza prema radničkoj klasi i da će ih ona izvršavati prema postojećim mogućnostima. Ja ne obećavam zlatna brda, jer ja gledam kakva je naša zemlja, koliko je ona razorna i šta njoj sve treba da bi se podigla. Ne obećavam zlatna brda, nego, naprotiv, još vas plašim da ćete morati žrtvovati još mnogo da bi našu zemlju izgradili. (»*Hoćemo!*«) Izgraditi našu zemlju znači izgraditi uslove za bolju i srećniju budućnost radničke klase, njene djece i budućih pokoljenja.

Radnička klasa u Jugoslaviji, koja se preko 20 godina borila za svoj bolji opstanak, borila se za najosnovnija svoja prava, to jest da slobodno kaže, da izražava svoje misli, svoje zahtjeve i težnje. Ta radnička klasa doživjela je danas tu mogućnost da ostvari sve svoje težnje. Mi ćemo njih ostvariti zajednički, mi ćemo njih ostvariti u toku procesa izgradnje naše zemlje. Ići će sporije, ali ćemo postignuti svoj cilj, i ja

znam da je radnička klasa dovoljno svjesna da uzme u obzir sve faktore koji stoje na putu da bi se to brzo svršilo. Mi imamo i našeg najjačeg saveznika — seljaštvo. Njemu još nismo ništa dali. Moram da vam kažem kao predstavnicima radnika da seljaci još nisu ništa dobili, a uzimamo od njih za prehranu naše vojske, isto tako kao što vi niste dobili koji radite danonoćno da bi obukli i odenuli našu vojsku, izradili ratni materijal, uspostavili naše transporte i izradili druge predmete koji su potrebni za minimalni život našeg stanovništva.

Mi smo dužni isto tako i seljacima da pomognemo. A ko će drugi da pomogne seljacima nego radnička klasa? Seljacima moramo dati obuću, odjeću, plugove, sve što im je potrebno za obrađivanje njihovih polja i za izgradnju kuća i tako dalje. To je naš zadatak, to će biti naš doprinos, a seljaci će dati to što je potrebno za život radnicima: hljeb, stoku i sve drugo. Eto, iz ovoga rezultira da su to dva najvažnija faktora, koji se moraju ne samo međusobno pomagati nego koji zajednički daju najviše da bi se jedna država izgradila.

Ima danas i netrpeljivih ljudi, a to nisu ljudi svjesni i nisu pravi predstavnici radničke klase. To su još oni ostaci predratnih režima, oni zavedeni ljudi koji hoće da unose smutnju u redove radničke klase.

Ja vas molim, drugovi, budite budni, jer svaki takav koji unosi smutnju u redove radničke klase vaš je neprijatelj. On nije neprijatelj samo države kao države, jer bez radničke klase i seljaštva Demokratska Federativna Jugoslavija ne može postojati. I borba protiv takve države kao što je Demokratska Federativna Jugoslavija jeste i borba protiv radničke klase i seljaštva. Tjerajte takve iz svojih redova ukoliko bi se oni našli. Mi nismo protiv onih osnovnih prava radničke klase, to jest protiv prava štrajkova, prava stvaranja izvjesnih dogovora s poslodavcem. Naprotiv, to je nekada bilo napisano na našoj zastavi i mi dalje to priznajemo.

Postoje dva sektora: državni i privatni. Mi ne možemo potpuno zaštititi radničku klasu na privatnom sektoru. Radnici moraju imati sredstva u svojim rukama da bi se borili protiv bezdušne eksploatacije i da dobiju nagradu koju zaslužuju za svoj rad. Na državnom sektoru to nije slučaj, ne može biti da država ne bi mogla riješiti sve sporove i primiti uslove koje radnici opravdano postavljaju. To je potrebno zbog toga da ne bi zastala izgradnja naše zemlje. Dakle, ta dva sektora ja različito posmatram, iako smatram i privatni sektor važnim u izgradnji zemlje i privrednom životu.

Mi imamo fabrika, imamo još mnogo štošta što ne klapa u tim fabrikama, imamo fabrike s rđavim upravama, kao što imamo i u državnom aparatu rđavih činovnika. Mislite da kod nas sve klapa? Ne, mi smo morali upotrijebiti i ono što ne valja. Mnogo štošta kod nas ne klapa baš zbog toga što ima ljudi koji nisu po srcu i po mozgu na našoj strani. Oni su na drugoj strani, a na našoj strani samo po stomaku. (»*Dole s njima!*«) Isto tako je u preduzećima, ali vi imate mogućnosti

da kontrolišete svoju upravu više nego što mi možemo da kontrolišemo svoje organe. Kod nas mogu kojekakva nedela da se urade dok ih se ne otkrije. Mi nastojimo da to ispravimo i što prije da očistimo što ne valja. Ali te uprave koje nama nisu naklonjene nije važno što vas ili nas ne vole, važno je to što ne vole današnju državu takvu kakva jeste — Demokratsku Federativnu Jugoslaviju, koja postoji kao najveća opasnost za takve bezdušne eksploatatore.

Kao što je potrebno da bude radnika koji kroje i onih koji šiju, kao što ima raznih specijalista u svojim radovima, tako je u preduzeću potrebno imati i činovnika. Ja sam se uvjerio da su činovnici i te kako potrebni da budu u preduzeću, ali potrebno je da budu ispravni. Potrebni su, kao što je potreban i svaki drugi faktor u proizvodnji i izgradnji naše zemlje. Radi se o tome da li imamo dobro činovništvo, dobru upravu ili rdavu. Na žalost, mi još nismo na tome stupnju da imamo potpuno sve dobro činovništvo i dobru upravu. Imamo rđavih i dobrih ljudi. Ali naša je stvar da li će oni biti u ogromnoj većini dobri. Mi ćemo ih raznim sredstvima učiniti da budu bolji. Prvo i najvažnije jeste da se popravi naša uprava, a onda da razni nama nenaklonjeni ljudi osjete da postoji neko ko može da spriječi njihove razne mahinacije, to jest da su u radnika oči bistre, budne i da ih prate. Važno je to da oni osjete da ova država, ova vlast, vrhovna uprava i dalje prema dolje neće trpjeti stalno razne sabotaže, nego da će biti i te kako oštrih mjera protiv onih koji ruše naše napore za izgradnju naše zemlje. (»*Tako je!*«)

Nama bi se prije moglo prigovoriti da smo suviše blagi nego što bi nam se moglo prebaciti da smo strogi. (»*Tako je!*«) Ali ja znam, vi ste sigurni da smo mi preblagi, jer gledate kroz one oči kako bi trebalo da bude i kako ne bi smjelo da bude. Ali ima takvih ljudi koji nam svakog dana prebacuju da smo suviše strogi, da bismo morali popustiti, da damo slobodu naširoko ne da održavaju sastanke, nego široko da radi ko šta hoće. Eto, ti ljudi nam prebacuju da smo mi preoštri. Za njih je suviše uhapšenih i strogo kažnjenih. Oni ne pitaju zašto je to potrebno i zašto je ko na smrt osuđen, nego pitaju zašto je toliko osuđenih.

Ima ljudi koji nam na svakom koraku podmeću štapove pod točkove, ne dozvoljavaju nam da idemo u pravcu izgradnje naše zemlje. (»*Dole s njima!*«) Ja vam govorim: treba biti širokogrud, treba oprostiti onome koji je bio zaveden da se uključi u državni stroj, u opšti mehanizam zemlje, da radi i dalje na sektoru na kome je radio. To je potrebno. Nismo zlopamtila. Mi nismo kaznili one što su nas batinali. Mi smo, štaviše, batinaše koji su nas batinali i nama sudili uzeli kod nas u službu samo ako hoće da rade. Ali onome ko danas ometa ovoj državi, Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji, za koju su dali živote ne samo radnici nego i seljaci i poštena inteligencija, naša djeca, naša omladina, najbolji sinovi našeg naroda i svi slojevi naše zemlje, onome ko je sada protiv takve Jugoslavije mi ne možemo opraštati. Mi nemamo ni prava

da opraštamo. Njih mora pogoditi ruka pravde. I ako ubuduće oni pokušaju, uprkos tome što im dajemo mogućnosti da rade, čim više pokušaju tim više biće naše mjere strože i tako stroge da će jednog dana izgubiti volju da smetaju izgradnji naše zemlje, da se zanose mišlju o uspostavljanju onoga što je bilo dok naša Jugoslavija nije doživjela tako strašnu katastrofu. (*Burno odobravanje i uzvici: »Tako je!«*)

Dakle, mi smo širokogrudi, ali možemo biti i strogi. Na vas apelujemo da gledate u tim našim postupcima potrebu u interesu izgradnje naše zemlje, ne samo u fabrikama kod proizvodnje potrebnih sredstava za život nego i za očuvanje naše vlasti. Mi na vas, predstavnike radničke klase Srbije, apelujemo da vi ovdje u Srbiji budete uvijek u prvim redovima odbrane onih tekovina za koje smo se borili i koje smo izvojevali. Širite bratstvo radnika i seljaka! Nemojte se dati ni od koga izolovati! (*»Živeo savez radnika i seljaka!«*) Ima ljudi koji stalno hoće da odvoje radnika od seljaka. Ima ih i to im je nekako u krvi zapisano, to im je zapisano u njihovim partijskim programima, na njihovim zastavama. A mi smo protiv toga odvajanja radnika od seljaka, to ne vodi ničem dobrom, to može biti samo na štetu i jednih i drugih. Mi smo za takvo jedinstvo radnika i seljaka, mi hoćemo da radnici i seljaci budu tijesno povezani ruku pod ruku u takvoj državi kakva je danas. (*Burni uzvici: »Tako je!«*)

Drugo je bilo prije rata, a drugo je danas. U ovoj državi radnik sa seljakom mora biti jedna monolitna stijena koja će braniti te tekovine i dati sve od sebe da uspostavi ono što je razrušeno. Oni koji propovijedaju da nije tako nemaju pravo. Nerazrušivi savez radnika i seljaka uslov je za očuvanje tekovina narodnooslobodilačke borbe. Jer svi ste vi većinom došli sa sela. Kakvi su, onda, razlozi da se radnici i seljaci odvajaju u dva tabora? To može da bude samo jedan tabor jedinstven za izgradnju ove zemlje, to jest da postoji jedan opšti front da bi se zauvijek onemogućilo da se uspostavi ono što je nanijelo toliko zla našem narodu. Radnička klasa ima svojih interesa, ali ti interesi nisu dijametralni, suprotni interesima seljaka, nego se oni poklapaju. Ja apelujem na vas da ih vi pomognete. (*»Hoćemo!«*) Proizvodite više plugova, proizvodite sve ono što je potrebno za široke narodne potrebe, a u prvom redu za potrebe našeg seljaštva. Idite u sela. Ne dozvolite da se stvori zid između seljaka i vas; nemojte misliti da ja danas nešto drugačije govorim nego 1927. godine kada sam bio sindikalni sekretar. Isto tako smo mislili i onda. Razlika je bila ta što je seljaštvo bilo u velikoj većini instrumenat onih koji su ugnjetavali radničku klasu, a danas je seljak stub nove Demokratske Federativne Jugoslavije. On je stub ove države, kao što je to i radništvo. Danas govorim tako i to nije demagogija. To je stvarnost i drugačije ne može da bude. (*»Živeo drug Tito!«*)

Ja vam neću govoriti o kakvim političkim pitanjima. Biće vremena da o tome govorim. Želim da ovaj kongres, koji održavate danas

ovdje, donese mnogo uspjeha, da bude motorna snaga za još jači rad, da omogući radničkoj klasi da u svoje redove privuče sve radnike, jer danas nema izgovora da se neko boji žandarma. Organizovana radnička klasa je još više sposobna da izvrši svoje zadatke koje država pred nju postavlja. Na vama je da nam dostavite svoje zahtjeve i mi ćemo ih izvršavati ukoliko će to biti u našoj mogućnosti. Da ćemo to izvršiti — u to budite uvjereni.

Da živi jedinstvo radnika i seljaka!
Da živi savez radnika i seljaka!

Полишика«, 4. jul 1945.

NAREDBA O PUŠTANJU 600 SELJAKA PRIPADNIKA ČETNIČKIH FORMACIJA[240]

U vezi s time što se utvrdilo da je među zarobljenim četnicima za vrijeme borbi u Bosni i drugim krajevima bio veliki broj seljaka koji su putem raznih prijetnji ili prevara uvučeni u četničke jedinice, naređujem da se iz zarobljeničkog logora u Šapcu otpusti svojim kućama 600 srpskih seljaka koji su pripadali četničkim formacijama Draže Mihailovića.

Otpušteni seljaci su riješeni svake dalje odgovornosti pred narodnim vlastima za učešće u četničkim formacijama ukoliko se ne bi utvrdilo da je neko počinio neko teško krivično djelo.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

[3. jul 1945.
Beograd]

Ministar narodne odbrane
maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito

»Борба«, 4. jul 1945.

ODGOVOR NA POZDRAV IZVRŠNOG ODBORA HRVATSKE REPUBLIKANSKE SELJAČKE STRANKE

Zahvaljujem na pozdravima upućenim mi sa sastanka vašeg plenuma,[241] koji je još jednom potvrdio ispravnost puta kojim je najčestitiji dio vodstva HSS-a pošao u najtežim danima oslobodilačke borbe naših naroda odbacujući od sebe sve one koji su u historijskim časovima zaboravili na interese i slavnu tradiciju borbe hrvatskog seljačkog naroda.

Vi i svi pravi sljedbenici braće Radića* niste ni mogli drukčije nego da stanete u redove onih koji su se borili i bore za potpuno ostvarenje narodnih pravica. Vi ste time izvršili svoj dug prema čitavom hrvatskom narodu. Svojim učešćem u narodnooslobodilačkoj borbi vi ste mnogo pomogli da se opere ljaga s hrvatskog naroda koju su mu nanijeli izrodi ustaše na čelu sa Pavelićem, kao i oni koji su se našli u redovima vodstva HSS-a i svojim držanjem i radom pomagali ne narod koji se borio za slobodu već ustaše i okupatore, koji su uništavali naše narode.

Hrvatski seljački narod u svojoj dugogodišnjoj borbi, od narodnog vođe-mučenika Matije Gupca do organizatora borbe hrvatskih seljaka protiv bivše nenarodne Jugoslavije — braće Radića, vjekovima je težio za postignućem seljačke pravice — slobode i sreće u bratskoj solidarnosti južnoslovenske i ostale slovenske braće.

Sada kada smo zahvaljujući herojskoj borbi našega naroda doživjeli da imamo moćnu i srećnu našu zajedničku Jugoslaviju, — zajednicu seljaka i radnika — seljački narod ima sve uslove da zajedno sa svojim najboljim saveznikom u borbi — radništvom i radnom inteligencijom poradi svim silama da ostvari sva svoja vjekovna stremljenja za pravednim i ljepšim životom i da na svoja leđa preuzme odgovornost za očuvanje tekovina narodnooslobodilačke borbe.

Da živi hrabri seljački narod Hrvatske!
Da živi jedinstvo radnika i seljaka!
Da živi naša domovina Demokratska Federativna Jugoslavija!

[5. jul 1945.
Beograd]

Maršal Jugoslavije
Josip Broz Tito

»Борба«, 7. jul 1945.

* Riječ je o Pavlu i Stjepanu Radiću osnivačima i vođama hrvatskog seljačkog pokreta, odnosno Hrvatske seljačke stranke (HSS).

PRILOZI

[HAROLDU MAKMILANU,] MINISTRU REZIDENTU ZA CENTRALNO SREDOZEMLJE*

5. maj 1945.
Beograd

Vaš telegram br. 133.[242]

Ono što ste željeli danas po podne sam prenio maršalu Titu. Zahvalio mi je na poruci. Pregledajući popis članova hrvatske vlade[243] koji su potpisali poruku feldmaršalu [Haroldu] Aleksanderu, stavio je primjedbu da je neke od njih prije rata jugoslovenska vlada već bila osudila na smrt kao terorističke Pavelićeve sljedbenike.

2. Potom mi je predao notu. Evo njena prevoda:
[Početak.]

Ministarstvu spoljnih poslova poznato je da su se 4. maja 1945. na aerodrom Škabrnje, koji se nalazi na jugoslovenskoj teritoriji, spustila dva ustaška aviona. U jednom od njih nalazio se ustaški potporučnik Vitomir Dubaj. Oba aviona smatraju se jugoslovenskim ratnim plijenom s obzirom na to da su se spustila na jugoslovensku teritoriju i na aerodrom koji je pod kontrolom jugoslovenske vojne komande. Ministarstvo spoljnih poslova uvjereno je da će komandant savezničkih snaga u tom pogledu biti istog mišljenja, te će potporučnika Vitomira Dubaja, kojeg smatramo odmetnikom, predati našim vlastima. [Svršetak.]

3. Nadam se da feldmaršal Aleksander neće imati nikakvih primjedbi na to da dva aviona smjesta predamo jedinici oslobodilačke vojske u Škabrnju. Smatram da ne bismo imali veoma čvrste osnove da odbijemo izručenje dotičnog ustaškog oficira.[244]

PRO, Fond FO, reg. br. 371/48813,
R. 7995/6/92, str. 65.

[NAREĐENJE ZA DODJELJIVANJE RANJENIČKE ZNAČKE[245]]

U toku borbe za oslobođenje naše domovine mnogi borci i rukovodioci Jugoslovenske armije bili su ranjeni. Da bi se vidno označili svi oni koji su dali i koji će dati krv za oslobođenje naših naroda,

NAREĐUJEM:

1. Svakom borcu i rukovodiocu koji je ranjen u borbi podijeliti »Ranjeničku značku«.

---

* Ovu depešu uputio je Haroldu Makmilanu britanski ambasador u Beogradu Ralf Skrajn Stivenson.

2. Ranjeničkih značaka dati svakom borcu i rukovodiocu onoliko koliko je puta u borbama ranjavan.

3. Borcu i rukovodiocu koji je u jednoj istoj borbi u raznim vremenskim razmacima više puta ranjavan, podijeliti za svako ranjavanje po jednu ranjeničku značku.

4. Borcu i rukovodiocu koji je u jednoj istoj borbi u isto vrijeme ranjen na više mjesta na primjer rafalom mašinke, puškomitraljeza, komadićima bombe ili granate potrebno je dati samo jednu ranjeničku značku.

5. Borcu ili rukovodiocu za svako teže ranjavanje dati ranjeničku značku za teže ranjene, a za svako lakše ranjavanje ranjeničku značku za lakše ranjene. Objašnjenje o težini ranjavanja daće Sanitetsko odjeljenje Komande pozadine Ministarstva narodne odbrane.

6. Ranjeničke značke davat će komandanti divizija i njima po položaju ravne i više starješine, a ovima njihove pretpostavljene starješine uz konsultovanje o pitanju težine ranjavanja divizijskog odnosno njemu po položaju ravnog ili višeg ljekara.

7. Borcima i rukovodiocima koji su ranjavani u proteklim borbama, a u njihovim jedinicama, ustanovama, komandama ili nadleštvima nema podataka o njihovom ranjavanju, ranjeničke značke podijeliti na osnovu pismene izjave dotičnog lica i jednog vjerodostojnog svedoka. Izuzetno za borce i rukovodioce iz 1941. godine dovoljna je samo njihova pismena izjava, u slučaju da nema svjedoka.

8. Ranjenička značka je dužine 1,5 cm, širine 0,7 cm; za teže ranjene izrađena od zlata s po jednom crnom trakom širine 1,5 mm utkanom na oba poprječna ruba ranjeničke značke, a za lakše ranjene izrađenja od crvene svile s po jednom crnog trakom širine 1,5 mm utkanom na oba poprječna ruba ranjeničke značke. Ranjenička značka nosi se na sredini desne strane bluze 5 cm iznad gornjeg džepa.[246]

U jednom redu nosi se najviše 6 ranjeničkih značaka poređanih vodoravno jedna do druge.

Sedam ili više ranjeničkih značaka nosi se u dva reda jedan iznad drugog 0,5 cm. Donji red ranjeničkih značaka je na naprijed propisanoj visini od džepa.

Neparan broj značaka veći od 6 nosi se tako da u donjem redu bude jedna značka više. Paran broj značaka veći od 6 nosi se tako da u oba reda bude isti broj značaka.

Ranjeničke značke za teže ranjene nose se u gornjem redu i lijevo od ranjeničkih značaka za lakše ranjene.

9. Komanda pozadine Ministarstva narodne odbrane odmah će pristupiti izradi potrebnog broja »Ranjeničkih značaka«.

7. maj 1945.
Beograd

Predsjednik Ministarskog savjeta,
ministar narodne odbrane
maršal Jugoslavije

J.B. Tito

A-VII, k. 25-A, reg. br. 22—2.

NAREDBA O UPOTREBI RADNE SNAGE IZ NJEMAČKIH LOGORA*

Po izvještajima koji su mi stigli, neracionalno se iskorištava ljudska radna snaga iz njemačkih logora u Vojvodini: dobar dio ljudi i žena ne ide uopšte na rad, drugi rade kratko vrijeme jer izgube veliki dio vremena odlazeći do mjesta rada i vraćajući se natrag. Ima ih mnogo koji uopšte nerado idu iz logora na rad. Međutim, poljoprivreda u Vojvodini oskudijeva sada neobično mnogo u ljudskoj radnoj snazi. Da bi se Nijemci i Njemice iz logora što bolje i racionalnije iskoristili za poljoprivredne radove naređujem da se njemačka ljudska radna snaga što više iskorištava na državnim dobrima u Vojvodini. Postupak u logorima mora da bude takav da Nijemci rado idu na poljoprivredni rad dobijajući povlastice ako na to pristaju.

Zbog nedostatka poljoprivrednih radnika u Vojvodini određujem općenito da se radna snaga iz njemačkih logora dok traje sjetva prvenstveno upotrebljava za poljoprivredne radove. Komandanti logora obavještavaće me jedanput mjesečno o raspodjeli radnih snaga iz logora i o vrsti poslova koje ta radna snaga vrši.

7. maj 1945.
Beograd

Predsjednik Ministarskog savjeta i
ministar narodne odbrane
J. B. Tito

A-IZDG SRSl, k. 18, f. I.

[IZVJEŠTAJ GENERALA MORGANA O PRVOM SASTANKU ODRŽANOM S TITOM U BEOGRADU 8. MAJA 1945][247]

1. Sastanak s maršalom Titom trajao je sat i po. Pošto je proučio uslove,[248] odmah se izjasnio da ih ne može prihvatiti. Budući da je on osvojio tu teritoriju i budući da namjerava zatražiti u mirovnom ugovoru pravo na nju, kao i na ostale teritorije zapadno odatle, on je to isticao kao glavne agumente smatrajući da njegovoj zemlji treba dozvoliti da zauzme tu teritoriju kao nagradu za sve njene napore za savezničku stvar i za gubitke u ljudstvu i materijalu.

2. Zatim je nastavio i rekao, budući da je voljan da dozvoli puno i neograničeno korišćenje luke Trst i puteva i železnice koje zatražimo, da smatra da će to potpuno zadovoljiti naše vojne potrebe. U toj fazi izgledalo je kao da je dalja diskusija nekorisna. Ja sam, međutim, zatražio da potpunije objasni šta podrazumijeva pod »neograničeno«.

---

* Ova Titova naredba dostavljena je svim operativnim štabovima neposredno potčinjenim Generalštabu JA; objavljuje se naredba primljena u Glavnom štabu Slovenije.

3. Tada je počeo malo da popušta i na kraju, poslije mnogih pitanja i raspravljanja, predložio je plan o zajedničkoj vojnoj komandi na tom području.

4. Objasnio je da bi u toj komandi trebalo da budu vojne starješine zajedničkih snaga, istog ranga, od kojih bi svaki komandovao trupama svoje narodnosti. Upravu nad ovom teritorijom, međutim, vršila bi vlast koju je on već obrazovao ilegalno prije tri godine i koja sada tamo upravlja.[249] U stvarima koje zadiru u vojne interese zajednička komanda bi bila nadređena civilnim vlastima. Saveznici bi imali potpunu kontrolu nad lukom i željeznicom i mogli bi se koristiti prema svojim potrebama, upotrebljavajući lokalnu radnu snagu i administrativno osoblje po potrebi. Savezničke trupe na tom području imale bi eksteritorijalna prava nad upravom svojih starješina. Italijanska lira bila bi novac u opticaju.

5. Drugi sastanak je zakazan za sutra u 11.00^{h}*, kada Tito treba da potvrdi gore navedene tačke i kad ću ja zatražiti da pruži dalja objašnjenja i pojedinosti o pomorskom aspektu upravljanja lukom.

6. Dao sam mu jasno do znanja i, završavajući sastanak, izjavio da su njegovi predlozi sasvim izvan mojih nadležnosti i da ću morati Vas izvijestiti o svemu, a Vi svakako američku i britansku vladu. Moj konačni utisak je da je Tito u takvom položaju da, čak kad bi i želio, nije u mogućnosti, bez prejudiciranja svog vlastitog položaja, da prihvati uslove koje smo predložili.

7. Mada su rezultati bili potpuno nezadovoljavajući s našeg stanovišta, sastanak se završio na prijateljski način uz zajedničku zdravicu.[250]

A-VII, Fond WO, k. 8, reg. br. 55—2. *Prevod s engleskog*

---

* Više o tom sastanku održanom 9. maja vid. str. 142.

[ZAPISNIK S PRVOG SASTANKA TITA I GENERALA MORGANA ODRŽANOG U BEOGRADU 8. MAJA 1945*]

Prilog I

Prisutni:

Jugoslavija:	*A.F.H.Q.***
Maršal Jugoslavije Josip Broz Tito	General-lajtnant V.Đ. Morgan, načelnik štaba vrhovnog komandanta savezničkih snaga [na Sredozemlju]
General-lajtnant Arso Jovanović, načelnik Generalštaba	Brigadni general A.L. Hemblen, pomoćnik načelnika vojne uprave
General-lajtnant Arsić,*** načelnik pozadinske službe	
General-major [Srećko] Manola, načelnik Štaba Mornarice	Vicemaršal vazduhoplovstva A. Li, komandant 37. vojne misije
General-major Ljubodrag Đurić, šef vojnog kabineta	Potpukovnik F.A. Lindzej, šef Američke vojne misije u Beogradu
Kapetan Petnički, Štab za vezu**** Kapetan Brkić, Štab za vezu	

* Prvi sastanak je počeo u 17 časova.

** To je skraćenica od engleskih riječi Allied Forces Headquarters (Glavni štab savezničkih snaga).

*** Tako piše u originalu; treba Avšič.

**** Tačan naziv tog štaba je: Odjeljenje za vezu Generalštaba JA. Zadatak mu je bio da održava vezu sa stranim vojnim misijama.

General-lajtnant Morgan se lično upoznao s Titom i prenio mu pozdrave feldmaršala Aleksandera.* Zatim je uručio maršalu Titu nacrt sporazuma koji sadrži predloge feldmaršala Aleksandera u vezi s dogovorom o Julijskoj krajini, što je uneseno u dodatak »A«.**

Maršal Tito je, pošto je pregledao ovaj dokument, rekao da se ne može postići sporazum na predloženoj osnovi i da se takvo ıješenje moglo ranije primijeniti, ali su nedavni događaji izmijenili situaciju. Pošto je rat završen,*** taj problem je sad političke, a ne vojne prirode. Jugosloveni imaju pravo na one dijelove svoje zemlje koji su bili ranije pod italijanskom vlašću, a koje su oni oslobodili.**** Te teritorije su bile jugoslovenske i on vjeruje da će ih dobiti *Jugoslavija* na mirovnoj konferenciji. Prema predlogu feldmaršala Aleksandera, trebalo bi da on povuče svoje trupe. Bio je uvjeren da će biti moguće naći bolje rješenje za ove slučajeve. Etnološki i geografski te teritorije su pripadale *Jugoslaviji*. On nije imao nikakav spor sa *Saveznicima*, ali ga je imao s *Italijom*. Smatrao je da cijela ta stvar nije vojne, već političke prirode. Složio se s tim da Saveznici koriste luku Trst i saobraćajnice. Mogla bi se uspostaviti jedna zajednička komisija za usklađivanje stvari na toj osnovi.

General-lajtnant Morgan je izjavio da on ne može razgovarati o toj stvari s političkog stanovišta. S vojnog aspekta, međutim, britanske i američke snage su se osvjedočile iz iskustva da nije moguće dejstvovati efikasno ako jedan komandant nema punu kontrolu na nekom području. Na primjer, u Francuskoj su neki gradovi bili neposredno pod britanskom, a drugi pod savezničkom kontrolom. Slično je i u Italiji: Ankona je bila pod britanskom, a ostale luke pod američkom kontrolom. Ista situacija je bila i u Engleskoj, gdje su neka područja bila potpuno pod američkom kontrolom. Iz istih vojnih razloga, vrhovni komandant savezničke vojske tražio je da ima kontrolu na području svojih saobraćajnica u *Julijskoj krajini*. Konačni položaj cijele ove oblasti bi nesumnjivo bio regulisan mirovnim ugovorom.*****

Maršal Tito je ponovio da on ne može odobriti sporazum u predloženom obliku. On ne može da razume zašto se Saveznici ne bi složili s idejom o zajedničkoj komandi. Takva komanda je veoma dobro spro-

---

* Feldmaršal Harold Aleksander je tada bio vrhovni saveznički komandant na Sredozemlju.

** Taj prilog se objavljuje uz ovaj zapisnik.

*** Tito je imao u vidu da su predstavnici nacističke vlade velikog admirala Karla Denica potpisali 7. maja 1945. u Remsu (Francuska) Prethodni protokol o bezuslovnoj kapitulaciji svih njemačkih snaga s važnošću od 9. maja 1945 (vid. nap. 61).

**** Odnosi se na Trst, Istru i Slovenačko primorje.

***** Položaj Julijske krajine je načelno riješen mirovnim ugovorom s Italijom potpisanim 10. februara 1947, ali je konačno rješenje postignuto 5. oktobra 1954 (vid. nap. 306).

vedena na Visu.[251] Jugoslovenske vlasti bi pružile punu podršku Saveznicima i one bi garantovale da bi sve bilo u redu u prisustvu jugoslovenskih trupa.

General-lajtnant Morgan je izjavio da ni on ni feldmaršal Aleksander nisu ovlašćeni da učine nešto drugo nego što se traži za pomenuto područje. Saveznici zahtijevaju potpunu kontrolu nad Trstom.[252]

Maršal Tito je želio da ponudi cjelokupnu kontrolu nad saobraćajnicama i lukom, ali to je bilo najviše što bi on mogao da odobri. On je izrazio žaljenje zbog nesuglasice nastale između feldmaršala Aleksandera i njega, ali kao što feldmaršal Aleksander nije bio u mogućnosti da učini nešto više, tako je i maršal Tito morao da zastupa interese svoje zemlje. On je nagovijestio da će jedna linija, mnogo dalje prema zapadu od one koju je predložio feldmaršal Aleksander, biti priznata na mirovnoj konferenciji kao granica *Slovenije*. Etnološki cijela ova teritorija pripadala je *Sloveniji*.

General-lajtnant Morgan je izjavio da je on s vojnog aspekta ograničen u razmatranju tog pitanja. On je pitao da li maršal Tito ima u vidu preimućstva koja bi *Jugoslavija* dobila ako bi luku *Trst* otvorili Saveznici. Međutim, oni ne bi mogli otvoriti luku sve dok ne budu imali punu kontrolu. On je takođe tražio od maršala Tita da potpunije objasni na šta misli kada kaže da Saveznici mogu u potpunosti koristiti luku *Trst*.

Maršal Tito je izjavio da on misli na korišćenje obale, same luke, brodova, skladišta u luci i svega što je neophodno za ratni materijal, za snabdijevanje vojske i cjelokupnu odbranu pristaništa ili luke. Ta luka obuhvata i grad, zgrade u gradu i druge stvari. Jugoslovenska komanda bi takođe djelovala na tom području, a mogla bi biti formirana jedna zajednička komanda, pod kojom bi jugoslovenska civilna uprava vršila neophodne civilne poslove da bi pomogla Saveznicima u prenošenju velikih tona tereta kroz luku.

Suština njegovog predloga bila je u tome da tu teritoriju treba da drže jugoslovenske trupe. Jugoslovenska vlada je poslala notu prije mjesec dana SSSR-u, američkoj i engleskoj vladi, u kojoj je tražila da dio *Austrije* bude vraćen Jugoslovenima. Do sada nije primljen nikakav odgovor iz *Engleske* i *Amerike*, iako je dobijeno odobrenje od *SSSR-a*. Što se tiče *Julijske krajine*, sami Jugosloveni su oslobodili to područje i prema vojnim zakonima, oni mogu da ga zauzmu čak iako im ono još nije legalno dato na mirovnoj konferenciji. Ovo područje je osvojeno oružanom silom.

Na pitanja general-lajtnanta Morgana on je odgovorio da bi se složio s tim da savezničke trupe budu stacionirane na nekim važnim mjestima neophodnim za zaštitu njihovih saobraćajnica. Saveznici bi isto tako slobodno mogli da drže trupe za opsluživanje. Međutim, Jugosloveni bi zahtijevali slobodu kretanja i savezničke trupe to ne bi mogle ograničavati. Sve stvari koje su sporne među tim dvjema silama rije-

šila bi zajednička koordinaciona komisija. Za sada italijanska lira bi bila u opticaju na tom području. Civilna uprava bi se vršila preko Nacionalnog komiteta za oslobođenje i *Trst* bi bio autonomni grad u okviru federalne *Slovenije*. Saveznički vojnici bi, međutim, potpadali pod vlastite vojne sudove.

General-lajtnant Morgan je rekao da mora podneti izvještaj na sastanku feldmaršalu Aleksanderu, koji će morati da se konsultuje i s britanskom vladom i vladom Sjedinjenih Američkih Država. Feldmaršal Aleksander će biti razočaran jer je očekivao da će se stvari razvijati drukčije, pošto su Saveznici smanjili svoje zahtjeve na minimumu.

PRO, Fond FO, reg. br. 371/48818, R. 9138/6/92, str. 113—120. *Prevod s engleskog*

Strogo povjerljivo
Dodatak »A« uz *prilog I*

NACRT SPORAZUMA KOJI JE PODNIO GENERAL-LAJTNANT MORGAN U IME FELDMARŠALA ALEKSANDERA MARŠALU TITU U BEOGRADU U UTORAK 8. MAJA 1945. U 18,00 ČASOVA

1. Kako je dogovoreno, feldmaršal *Aleksander* traži luku *Trst* i željezničke pruge i puteve od Trsta do *Austrije* preko *Gorice* i *Trbiža* radi održavanja svojih snaga na sjeveroistoku *Italije* i u *Austriji*; dio područja *Julijske krajine* zapadno od granične linije na priloženoj karti biće pod njegovom komandom.

2. Sve mornaričke, suvozemne i vazduhoplovne snage te granične linije na priloženoj karti biće stavljene pod njegovu komandu od trenutka kada ovo stupi na snagu.

3. Feldmaršal *Aleksander* će upravljati ovim područjem koristeći savezničku vojnu upravu. Koristiće se i sva jugoslovenska civilna uprava koja je već postavljena i radi na zadovoljavajući način.

4. Da bi se olakšao i uprostio rad na organizaciji pod naprijed navedenim tačkama 1, 2. i 3, maršal Tito će povući jugoslovenske regularne trupe sada u dijelu *Julijske krajine* s dvostrukom linijom na priloženoj karti od 11. maja 1945.

5. Sve partizanske snage na ovom području bile bi ili sa svojim naoružanjem predate savezničkim vojnim vlastima i razoružane ili bi bile povučene s tog područja.

6. Da bi se uspostavili sigurni pomorski putevi na sjevernom Jadranu, a naročito prilazi *Trstu*, luka *Pula* i sidrišta na zapadnoj obali *Istre* između *Pule* i *Trsta* bili bi otvoreni za neograničeno korišćenje savezničkih pomorskih snaga.

7. Ovaj sporazum je čisto vojni i *ni na koji* način ne ide na štetu niti utiče na dugoročnu politiku u pogledu konačne dodjele tog dijela Julijske krajine.

8. maj 1945.
Beograd

PRO, Fond WO, reg. br. 204/96. *Prevod s engleskog*

IZVJEŠTAJ GENERALA MORGANA O RAZGOVORIMA ODRŽANIM S MARŠALOM TITOM U BEOGRADU 8. I 9. MAJA 1945.[253]

1. Maršal Tito je rekao da mu je žao što ne može prihvatiti predloge feldmaršala Aleksandera* iz tog razloga što su njegove trupe oslobodile teritoriju koja je slovenačka, i on smatra da one imaju pravo da je zauzmu kao saveznička vojska zbog svojih žrtava i doprinosa savezničkoj stvari. Dalje je napomenuo da će na mirovnoj konferenciji tražiti teritoriju zapadno od Soče.

S obzirom na ovo, on je istakao da je ta stvar sada dobila prvenstveno politički značaj.

2. On je ponudio feldmaršalu Aleksanderu puno korišćenje luke Trst i komunikacija koje je on tražio i smatra da će se time udovoljiti svim opravdanim vojnim potrebama.

3. On je predložio da u Trstu postoji zajednička komisija koja bi s jugoslovenskim civilnim i vojnim vlastima koordinirala sve vojne stvari u Trstu i duž svih komunikacija. Ta zajednička komisija bi bila nadređena civilnim i vojnim vlastima u stvarima koje su od vojnog interesa.

4. Civilnu vlast bi vršili narodnooslobodilački odbori koji su ranije formirani i sada funkcionišu.

5. Ljudstvo savezničke vojske bi imalo eksteritorijalna prava pod sopstvenom komandom.

6. Italijanska lira će biti za sada novac u opticaju.

7. Ljudstvo savezničkih snaga imalo bi punu slobodu da koristi Trst kao bazu, uključujući lučke uređaje i željeznice za koje smatra da su neophodni. Radna snaga i administrativno osoblje bili bi obezbijeđeni prema potrebi.

8. Jedan oficir savezničke mornarice odgovoran komandantu na Sredozemlju upravljao bi lukom Trst. U radu bi mu pomagao jedan lučki komitet u kome bi bilo i jugoslovenskih predstavnika. Pomorske snage pod upravom komandanta na Sredozemlju koristile bi luku u Puli i sidrišta izmedu Pule i Trsta.

---

* Više o tim predlozima feldmaršala Harolda Aleksandera, vrhovnog savezničkog komandanta na Sredozemlju, vid. na str. 135.

9. Saveznicima bi se dozvolilo da drže i koriste bilo koji aerodrom u Trstu ili duž komunikacijskih linija. Takvi aerodromi bili bi pod zajedničkom kontrolom.

10. Savezničke snage neophodne za opsluživanje i garnizonu službu bile bi stacionirane u Trstu i duž saobraćajnica.

B. Moj načelnik štaba je izjavio da se ti predlozi u osnovi razlikuju od nacrta sporazuma koji sam ja predložio. On je rekao maršalu Titu da ćemo mi morati referisati o toj stvari i da ću ja, zacijelo, morati o tome obavijestiti vlade Sjedinjenih Američkih Država i Britanije.

C. Na osnovu svoje posjete, moj načelnik štaba je donio sljedeće zaključke, s kojima se ja slažem:

1. Maršal Tito neće popustiti u pitanju suvereniteta na tom području.

2. Maršal Tito smatra da je njegov plan praktičan i da će dati sve od sebe da on i funkcioniše.

3. Vojni razgovori nas ne bi nikud dalje odveli. Sada tu stvar treba da preuzmu savezničke vlade. Ukoliko savezničke vlade namjeravaju da odbace predloge maršala Tita, one svakako treba da budu spremne da upotrijebe silu, sa svim posljedicama.[254]

A-VII, Fond WO, k. 8, reg. br. 56-2. *Prevod s engleskog*

[ZAPISNIK S DRUGOG SASTANKA TITA I GENERALA MORGANA ODRŽANOG U BEOGRADU 9. MAJA 1945*]

Prilog II

Prisutni:

Jugoslavija:	*A.F.H.Q.***
Maršal Jugoslavije Josip Broz Tito	General-lajtnant V.Đ. Morgan, načelnik štaba vrhovnog savezničkog komandanta [na Sredozemlju]
General-lajtnant Arso Jovanović	General-major A.C. Daf zamjenik načelnika intendantske službe, G-4 (britanske)
General-lajtnant Arsić,*** načelnik pozadinske službe	Brigadni general A.L. Hemblen, pomoćnik načelnika vojne uprave

* Drugi sastanak je počeo u 11 časova.
** Vid. objašnjenje u fusnoti na str. 137.
*** Vid. objašnjenje u fusnoti na str. 137.

General [Srećko] Manola, načelnik mornaričkog štaba	Kapetan M.B. Lejng zamjenik načelnika mornaričkog štaba
General-major [Ljubodrag] Đurić, šef vojnog kabineta	Pukovnik D.S. Džekling Odjeljenje G-5
Kapetan Petnički, Štab za vezu	Potpukovnik L.M. Kuper, AQMG* Mov. 8 Ta (britanski)
Kapetan Brkić, Štab za vezu	Vicemaršal vazduhoplovstva A. Li komandant za vojne misije
	Potpukovnik F.A. Lindzej šef Američke vojne misije u Beogradu

Nacrt predloga koji je iznio maršal Tito na prvom sastanku pripremila je delegacija Glavnog štaba savezničkih snaga (AFHQ) i prevela na hrvatski jezik. Ovaj dokumenat je uručen maršalu Titu.

Maršal Tito je pitao da li je zapisnik s prethodnog sastanka koji je pripremio njegov štab i koji je sadržao sva njegova mišljenja već pročitao general Morgan.

General-lajtnant Morgan je rekao da taj zapisnik još nije preveden na engleski jezik. On je tražio od maršala Tita da kaže gdje se on ne slaže s tim predlogom da bi se on mogao izmijeniti i tačno prezentirati njegove predloge.

Maršal Tito je rekao da je ta teritorija bila slovenačka i da su je njegove snage oslobodile. S obzirom na njihove usluge i žrtve u savezničkoj stvari, on smatra da njegove snage imaju pravo kao saveznička vojska da zauzmu ovu teritoriju. Zato on traži da taj nacrt bude shodno tome dopunjen. Takođe smatra da pomenuta komisija treba da nosi naziv Zajednička vojna komisija jer bi se tako povezala kako s jugoslovenskom vojskom tako i sa civilnim vlastima. Nije imao da doda nikakve druge primedbe.

General-lajtnant Morgan je pitao šta je tačno značilo »potpuno i neograničeno« korišćenje luke Trst.

Maršal Tito je odgovorio da Saveznici mogu da operišu u luci kako odluče. On bi se složio da se ona stavi pod kontrolu jednog savezničkog mornaričkog oficira koji bi bio odgovoran vrhovnom komandantu na Sredozemlju i koga bi pomagao jedan lučki komitet u kome

* Skraćenica od engleskih riječi Asistant Quarter Master General (pomoćnik glavnog administrativnog oficira).

bi bili i jugoslovenski predstavnici. On se takođe složio s tim da se korišćenje luke u *Puli* i sidrišta između *Pule* i *Trsta* može prepustiti Saveznicima. Dalje je rekao da Saveznici mogu u potpunosti koristiti željezničke pruge između *Trsta* i *Gorice*. Bilo bi im takođe dato pravo da operišu, održavaju i vrše opravke podzemnog kabla od *Rima* do *Beča*.

Odgovarajući na pitanje o korišćenju aerodroma on je rekao da nema aerodroma u *Trstu*, ali da postoji jedan u *Gorici*. Njega bi trebalo da koriste zajedno jugoslovenske i savezničke vazduhoplovne snage i bio bi pod zajedničkom kontrolom.

General-lajtnant Morgan je izjavio da su njemu sada jasna Maršalova gledišta i sve što mu je ostalo jeste da se vrati i da shodno tome obavijesti vrhovnog komandanta savezničkih snaga.

9. maj 1945.
Beograd

PRO, Fond WO, reg. br. 204/96. *Prevod s engleskog*

[ZAPISNIK S TREĆEG SASTANKA TITA I GENERALA MORGANA ODRŽANOG U BEOGRADU 9. MAJA 1945*]

Prilog III

Prisutni:

Jugoslavija:	*A.F.H.Q.***
Maršal Jugoslavije Josip Broz Tito	General-lajtnant V.Đ. Morgan, načelnik štaba vrhovnog savezničkog komandanta [na Sredozemlju]
General-major [Ljubodrag] Đurić, šef vojnog kabineta	Brigadni general A.L. Hemblen

Ovaj dokumenat sadrži predloge koje je dao maršal *Tito*, a koji mu je uručen na drugom sastanku s izmjenama prema njegovim primjedbama na tom sastanku i ponovo njemu podnijet u 20,30 časova. Maršal *Tito* je zahtijevao ovaj treći i posljednji sastanak s general-lajtnantom *Morganom*.

Maršal Tito je tražio da se riječ »neograničeno« koja se pojavila u nacrtu u vezi s korišćenjem luka Trst i Pula briše, a da se ubaci riječ »potpuno«. On je rekao da je razlog za to što riječ »neograničen« ima

* Treći sastanak je počeo u 23 časa.
** Vid. objašnjenje u fusnoti na str. 137.

mnogo šire značenje na jeziku Jugoslavije. U svakom drugom pogledu on je prihvatio taj nacrt pošto u potpunosti iznosi njegova gledišta.

Ovaj pregled gledišta maršala Tita pošto ga je tako on prihvatio priključen je kao dodatak »A« ovim zapisnicima.

General-lajtnant Morgan je rekao da želi da objasni maršalu Titu da je njegovo neprihvatanje predloga koje mu je podnio prethodnog dana u ime vrhovnog komandanta savezničkih snaga bilo veliko razočarenje za Aleksandera. Uslijed toga je ta stvar sada van domašaja vrhovnog komandanta savezničkih snaga, koji će morati da to saopšti vladama u *Vašingtonu* i *Londonu.*

General-lajtnant Morgan je podsetio maršala Tita da je vrhovni komandant savezničkih snaga uvijek bio njegov dobar prijatelj, što je Maršal morao vidjeti po količini materijalne i vojne pomoći koju je primio. To je postignuto jedino zahvaljujući bliskom ličnom kontaktu koji su vrhovni komandant savezničkih snaga i maršal Tito ranije održavali.[255] Pošto maršal Tito ne bi rješavao s vrhovnim komandantom savezničkih snaga o granicama sporazuma koji je načelnik štaba podnio u njegovo ime, feldmaršal Aleksander ne bi mogao da ide dalje u toj stvari i ubuduće bi bilo neophodno da maršal Tito pregovara s britanskom i američkom vladom.

9. maj 1945.
Beograd

PRO, Fond WO, reg. br. 204/96. *Prevod s engleskog*

[PREGLED PREDLOGA KOJE JE TITO IZNIO KAO ALTERNATIVU NACRTU SPORAZUMA PODNIJETOG OD GENERAL-LAJTNANTA MORGANA* U IME FELDMARŠALA ALEKSANDERA]

Prilog »A«
Aneks III

1. Maršal Tito je izjavio da žali što ne može prihvatiti predloge feldmaršala Aleksandera. Razlog za to je da pošto su njegove trupe oslobodile teritoriju, koja je slovenačka, on smatra da one imaju pravo da je zauzmu kao saveznička vojska s obzirom na njihove usluge i žrtve za stvar Saveznika. Dalje je pomenuo da će na mirovnoj konferenciji tražiti teritoriju zapadno od Soče.

---

* General-lajtnant Morgan je istakao da se ovi predlozi u osnovi razlikuju od nacrta sporazuma koji je podnio feldmaršal Aleksander. On bi o tome izvijestio feldmaršala Aleksandera, koji bi skoro sigurno morao to referisati redom vladama SAD i Velike Britanije.

S obzirom na to, on je istakao da je stvar dobila pretežno politički značaj.

2. Ponudio je feldmaršalu Aleksanderu potpuno korišćenje luke Trst i saobraćajnica koje su mu potrebne, a smatrao je da bi to odgovaralo svim razumnim vojnim zahtjevima.

3. Predložio je da se formira jedna zajednička komisija u Trstu koja bi povezivala s jugoslovenskim civilnim i vojnim vlastima sve vojne poslove u Trstu i duž saobraćajnica. Ova Zajednička komisija bi imala vrhovnu vlast nad civilnim i vojnim vlastima u stvarima koje zadiru u vojne interese.

4. Civilnu upravu bi vršile organizacije Narodnog oslobođenja koje su ranije osnovane i sada funkcionišu.

5. Savezničko osoblje bi imalo posebna teritorijalna prava pod svojim komandantima.

6. Italijanska lira metropole bila bi za sada u opticaju.

7. Savezničko osoblje bi imalo punu slobodu za operacije u Trstu kao bazi, uključujući postrojenja u luci i željeznicu, što budu smatrali neophodnim. Posao u mjestu i radna snaga, bili bi obezbjedeni prema potrebi.

8. Jednom savezničkom pomorskom oficiru, odgovornom komandantu na Sredozemlju, bila bi povjerena uprava u luci Trst. Njemu bi pomagao jedan komitet luke u kome bi bilo jugoslovenskih predstavnika. Pomorske snage pod komandantom na Sredozemlju, mogle bi u potpunosti koristiti luku u Puli i sidrišta između Pule i Trsta.

9. Saveznici bi mogli slobodno da operišu na svakom aerodromu u Trstu, ili duž saobraćajnica. Ti aerodromi bi bili pod zajedničkom kontrolom.

10. Savezničke snage neophodne za održavanje i garnizonu službu, bile bi smještene u Trstu i duž saobraćajnica.

PRO, Fond WO, reg. br. 204/96 *Prevod s engleskog*

[BRITANSKOM AMBASADORU U BEOGRADU RALFU STIVENSONU — ZA MINISTARSTVO SPOLJNIH POSLOVA*]

Ministarstvo spoljnih poslova [DFJ] izražava svoje poštovanje Ambasadi Njegovog Britanskog Veličanstva i ima čast izvijestiti o slijejedećem:

Jugoslovenska vlada je saglasna s ustanovljenjem savezničke vojne uprave, odgovorne Vrhovnoj komandi savezničkih snaga na Sredozemlju, na području Slovenačkog primorja, a na osnovi demarkacione linije koju je predložio feldmaršal Aleksander, podložne izvjesnim manjim izmjenama koje će jugoslovenska vlada naknadno predložiti. Jugoslovenska vlada, istovremeno, prihvaćajući u načelu takvo rješenje, smatra prijeko potrebnim da

1) predstavnici Jugoslovenske armije budu uključeni u vojno upravljanje tim područjem;

2) jedinice Jugoslovenske armije ostanu na tom području (razumije se pod komandom Vrhovne komande savezničkih snaga na Sredozemlju);

3) saveznička vojna uprava, kao što je već navedeno u predlogu feldmaršala Aleksandera, svoju djelatnost vrši preko već oformljenih organa civilne vlasti na tom području.

Jugoslovenska vlada predlaže da vlade Velike Britanije i Sjedinjenih Država smjesta započnu pregovore s jugoslovenskom vladom u cilju sređivanja svih pitanja vezanih uz rečeno.

21. maj 1945.
Beograd

Ministarstvo spoljnih
poslova [DFJ]

PRO, Fond FO, reg. br. 371/48819, R. 9315/6/92, str. 33—35.

Prevod s engleskog

* Ova nota Ministarstva spoljnih poslova DFJ sačinjena je uz Titovu saglasnost.

BRITANSKOJ AMBASADI U BEOGRADU ZA BRITANSKU VLADU*

24. maj 1945.
Beograd

Ministarstvo inostranih poslova** izražavajući svoje poštovanje Ambasadi Njegovog Britanskog Veličanstva ima čast umoliti je da vladi Njegovog Britanskog Veličanstva saopšti sledeće:

Vlada Demokratske Federativne Jugoslavije obaveštena je da su danas savezničke snage ušle na čitavo područje onog sektora Slovenačkog primorja o čijem se statusu sada vode pregovori između vlada Velike Britanije, Sjedinjenih Američkih Država i Demokratske Federativne Jugoslavije.

Vlada Demokratske Federativne Jugoslavije duboko žali što je došlo do ove jednostrane akcije i smatra da takav postupak ni u kom slučaju ne može doprineti zadovoljavajućem rešenju ovog pitanja.

Takav postupak utoliko više čudi vladu Demokratske Federativne Jugoslavije što je ona u svojoj noti br. 1060 od 21. maja 1945. godine*** pokazala svoju krajnju predusretljivost i želju za sporazumnim rešenjem.

Izražavajući svoje neodobravanje ove jednostrane akcije, vlada Demokratske Federativne Jugoslavije očekuje da prisustvo savezničkih snaga na navedenom području neće niukoliko izmeniti dosadašnje stanje u pogledu vojne i civilne uprave na tom području sve dok se prijateljskim sporazumom između zainteresovanih vlada ovo pitanje konačno ne reši.****

Arhiv Saveznog sekretarijata za inostrane poslove (dalje: A-SSIP), reg. br. 1945/1133.

---

* Za ovu notu Ministarstva inostranih poslova Demokratske Federativne Jugoslavije konsultovan je Tito (koji se u to vrijeme nalazio u Zagrebu), pa se zbog toga ovaj dokument objavljuje u *Prilozima*.

** Ministarstvo inostranih poslova Demokratske Federativne Jugoslavije uručilo je ovu notu britanskom ambasadoru Ralfu Skrajnu Stivensonu.

*** Više o toj noti vlade Demokratske Federativne Jugoslavije vid. na str. 147.

**** Opširnije o tom sporazumu postignutom 9. juna 1944. u Beogradu govori se na str. 150.

IZJAVA JUGOSLOVENSKE VLADE OD 5. JUNA 1945. POVODOM POTPISIVANJA PREDSTOJEĆEG VOJNOG SPORAZUMA S VLADAMA VELIKE BRITANIJE I SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA*

Vlada Demokratske Federativne Jugoslavije donijela je odluku da s vladama Velike Britanije i Sjedinjenih Država Amerike zaključi vojni sporazum[256] kako je predložen notom od 2. juna 1945. godine.**

Jugoslovenska vlada je svjesna koliko su teško povrijeđeni osjećanja i interesi jugosovenskog življa u Istri, Trstu i Slovenačkom primorju, kao i svih jugoslovenskih naroda, što veći dio Jugoslovenske armije ima da se na zahtjev naših saveznika povuče s teritorija koje je s toliko žrtava oslobodio od tuđinskog jarma, a naročito što gotovo u svim mjestima, osim u Trstu, živi kompaktno jugoslovensko stanovništvo.

Ali jugoslovenska vlada je to odlučila u nastojanju da izbjegne sa svoje strane svaki mogući povod za eventualne sukobe, da sačuva bratstvo savezničkog oružja stečeno u krvavoj borbi, kao i da brižljivo gaji i produbljuje dobre odnose sa svojim saveznicima, a sve u cilju izgradnje i osiguranja mira u Evropi.

Jugoslovenska vlada ima puno povjerenje da njenom odlukom neće biti ni u kom pogledu prejudicirani opravdani nacionalni zahtjevi Jugoslavije i stanovništva Istre, Trsta i Slovenačkog primorja, koje je u toku ovog rata ustalo u borbu protiv zajedničkog neprijatelja — fašističke Italije i nacističke Njemačke, i dalo ogromne žrtve za savezničku stvar, manifestujući time na najočitiji način svoju slobodnu volju da se priključi Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji.

Istovremeno, jugoslovenska vlada se nada da će prilikom izrađivanja dodatnih aranžmana iz vojnog sporazuma biti donijete povoljne odredbe u cilju osiguranja interesa mjesnog slovenačkog stanovništva i Jugoslavije.

Jugoslovenska vlada koristi ovu priliku da izjavi da na teritoriji o kojoj je riječ njene vlasti nisu vršile nikakve konfiskacije imovine niti su vršile deportacije ili hapšenja, osim iz razloga vojne sigurnosti, i to samo prema licima koja su poznata kao istaknuti fašisti ili ratni zločinci.

»Борба«, 12. jun 1945.

---

* Ova izjava jugoslovenske vlade objavljena je u *Borbi* 12. juna 1945. Vjerovatno je bila predata vladama Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država oko 5. juna 1945. pošto je savezničku notu o kojoj je u ovoj izjavi riječ primila 2. juna 1945. Sigurno je da se vlada o tom pitanju konsultovala i donijela takvu odluku, na osnovu koje je potom potpisan vojni sporazum 9. juna, o čemu je objavljeno saopštenje TANJUG-a 10. juna 1945 (vid. str. 150).

** Misli se na notu zapadnih saveznika kojom se tražilo povlačenje jedinica Jugoslovenske armije iz Trsta i jednog dijela Istre i Slovenačkog primorja.

SPORAZUM O JULIJSKOJ KRAJINI IZMEĐU JUGOSLAVIJE, S JEDNE STRANE, I VELIKE BRITANIJE I SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA, S DRUGE STRANE

1. Deo teritorije Julijske krajine zapadno od linije na priloženoj karti, koji uključuje Trst, železničke pruge i puteve koji odatle vode u Austriju preko Gorice, Kobarida i Trbiža, a jednako i u Pulu i pristaništa na zapadnoj obali Istre, biće pod komandom i kontrolom savezničkog vrhovnog komandanta.

2. Sve pomorske, suvozemne i vazduhoplovne snage zapadno od linije naznačene na priloženoj karti biće stavljene pod njegovu komandu od trenutka kada ovaj Sporazum stupi na snagu. Jugoslovenske snage u tom području moraju biti ograničene na odred regularnih trupa čiji broj ne prelazi 2000 vojnih lica računajući sve činove. Ove trupe će izdržavati administrativna služba savezničkog vrhovnog komandanta. One će okupirati jedan distrikt koji će izabrati saveznički vrhovni komandant zapadno od deobne linije i neće im biti dozvoljen pristup u ostali deo područja.*

3. Preko savezničke vojne uprave saveznički vrhovni komandant upravljaće područjem zapadno od linije na priloženoj karti, Pulom i onim ostalim područjem na zapadnoj obali Istre za koje smatra da je to potrebno. Jedna mala jugoslovenska misija može biti pridodata Štabu Osme armije kao posmatrač. Upotrebiće se sva ona jugoslovenska civilna uprava koja je već uspostavljena, a koja po mišljenju savezničkog vrhovnog komandanta radi zadovoljavajuće. Međutim saveznička vojna uprava će biti ovlašćena da upotrebi bilo koje civilne vlasti koje smatra za najbolje u pojedinim mestima, kao i da menja administrativno osoblje po svom nahođenju.

4. Maršal Tito će povući jugoslovenske regularne snage koje su sad u delu Julijske krajine zapadno od linije na priloženoj karti, kao i one koje su u gradu i okolini Pule, u 8 sati po griničkom vremenu na dan 12. juna. Aranžman za zadržavanje jugoslovenskog odreda spomenutog u tački 2. biće izrađen sudelovanjem savezničkog vrhovnog komandanata i Jugoslovenske vrhovne komande.**

5. Sve iregularne snage u tom području će, prema odluci savezničkog vrhovnog komandanta, u svakom pojedinom slučaju, ili izručiti svoje oružje savezničkim vojnim vlastima i raspustiti se, ili pak povući se s tog područja.

6. Jugoslovenska vlada će vratiti stanovnike tog područja koje je uhapsila ili deportirala osim onih koji su 1939. godine imali jugoslovensko državljanstvo i restituiraće imovinu koju je konfiskovala ili odnela.

---

* Opširnije o tom Jugoslovenskom odredu govori se u nap. 206.

** Opširnije o razgovorima predstavnika Generalštaba JA i Vrhovne savezničke komande na Sredozemlju govori se u nap. 207.

7. Ovaj Sporazum ni u kom pogledu ne prejudicira niti tangira definitivnu dispoziciju delom Julijske krajine zapadno od linije. Jednako ni jugoslovenska vojna okupacija i uprava delova Julijske krajine istočno od linije ni u kom pogledu ne prejudicira niti tangira definitivnu dispoziciju tim područjem.*

Potpisano u Beogradu 9. juna 1945.

Ministar inostranih poslova
dr Ivan Šubašić, s.r.
Ralph Skrine Stevenson,
s.r. Ambasador Njegovog Britanskog Veličanstva
Richard C. Petterson,
s.r. Ambasador Sjedinjenih Američkih Država

A-SSIP, knjiga »Međunarodni ugovori Federativne Narodne Republike Jugoslavije za 1945. godinu«, sveska br. 2, str. 18—20.

[ODLUKA O STAVLJANJU NEKIH INDUSTRIJSKIH PODUZEĆA POD VOJNU UPRAVU]

Po ukazanoj potrebi

ODLUČUJEM:*

I. Da se niže navedeni vojni zavodi, koji su se kao takvi smatrali prije rata (do 6. IV. 1941) kao i niže navedena industrijska poduzeća stave pod neposrednu upravu Ministarstva narodne odbrane:

1) Vojnotehnički zavod — Kragujevac;
2) Vojni zavod — Čačak;
3) Vojni zavod — Obilićevo i Ravnjak;
4) Vojni zavod u Vreocima kod Lazarevca;
5) Vojnotehnički zavod Sarajevo s Vogošćem i Ilijašem;
6) Barutana Kamnik;
7) Teletehnika — Zemun;
8) Vistad — Valjevska industrija, sa svojim postrojenjima u Valjevu, Bariču i Višegradu;

---

* Više o konačnom rješenju problema Julijske krajine vid. nap. 256.

** Ova odluka je dostavljena svim neposredno potčinjenim štabovima i komandama; objavljuje se odluka dostavljena Komandi Mornarice.

9) Užička tvornica municije i oružja — Užice;

10) Specijalno odjeljenje za izradbu artiljerijske municije u tvornici vagona, strojeva i mostova u Slavonskom Brodu;

11) Glates — Slavonska Požega.

II. Generalštab Jugoslovenske armije obrazovaće komisiju koja će preuzeti zavode i poduzeća navedena pod tač. I, koja su pod upravom Ministarstva industrije sa svim nekretninama i pokretninama u stanju koje se zateklo na dan proglašenja ove odluke.

III. Odjeljenje za vojnu industriju i vojne nabavke Ministarstva narodne odbrane postaviće svoje delegate u sva industrijska poduzeća koja rade za potrebe Jugoslovenske armije i Mornarice. Uprave poduzeća su dužne da stave na uvid postavljenim delegatima sve podatke koji se odnose na proizvodnju za potrebe narodne odbrane i da tu proizvodnju organiziraju i vode prema uputama Odeljenja za vojnu industriju i vojne nabavke Ministarstva narodne odbrane.

20. jun 1945.
Beograd

Predsjednik Ministarskog savjeta
ministar narodne odbrane
maršal Jugoslavije
J.B. Tito

A-VII, k. 25-A, reg. br. 20—1/11.

NAPOMENE

[1] Tako piše i u originalu depeše od 30. aprila 1945. upućene Štabu 4. armije JA (A-VII, k. 17-A, reg. br. 17—1). Međutim, prema britanskim podacima, ta Aleksanderova depeša upućena iz njegovog štaba Titu 30. aprila 1945. imala je 6 tačaka. Do greške je došlo vjerovatno prilikom sastavljanja Titovog odgovora Aleksanderu, upućenog kasno uveče 1. maja, tako da je ovu Titovu depešu Aleksander primio 2. maja 1945. Aleksander je, pak, obavještavajući o tome Kombinovani komitet (odbor) načelnika generalštabova, britanske načelnike generalštabova i Vrhovnu komandu savezničkih snaga u Evropi 2. maja 1945. u 20,21 časova dostavio cio tekst Titove depeše, počinjući riječima: »Primio sam k znanju i pažljivo razmotrio 6 tačaka sadržanih u Vašoj depeši« (A-VII, Fond WO, k. 8, reg. br. 37—2).

[2] Odnosi se na Aleksanderovu ličnu poruku pomenutu u prethodnoj napomeni koju je on uputio Titu 30. aprila 1945. u 19,45 časova preko vicemaršala vazduhoplovstva Artura Lija, šefa Savezničke vojne misije u Beogradu. U toj poruci Aleksander je obavijestio Tita o svojim planovima da obezbijedi luku Trst i komunikacije koje iz Italije vode k Trstu i Austriji preko Gorice i Trbiža (Tarvizija). Pored toga, Aleksander je saopštio Titu da će njegove vojnopomorske snage koristiti luku Pulu i sidrišta između Pule i Trsta. Takođe je iznio pretpostavku da će jedinice Jugoslovenske armije »koje se eventualno zateknu na tom području obuhvaćenom mojim operacijama potpasti pod moju komandu«, dodajući da je to u skladu s onim »što ste predložili u toku naših nedavnih razgovora u Beogradu, i da ćete sada izdati naređenja u tom smislu«. Aleksander je na kraju svoje lične poruke Titu rekao da će »saveznička vojna uprava preuzimati funkcije u skladu s napredovanjem voinih operacija« i da će ona funkcionisati »preko onih lokalnih vlasti koje se budu zatekle« (A-VII, Fond FO, k. 8, reg. br. 35—2).

[3] Riječ je razgovorima koje su Tito i Aleksander vodili u Beogradu od 21. do 24. februara 1945. (Više o tome vid. u tomu 26, str. 237.)

[4] U *Pulu* su 2. maja izvršile prodor jedinice Kvarnerskog odreda pomorske pješadije i oslobodile je do 6. maja, kada je palo i posljednje uporište. *Rovinj* je oslobođen 5. maja 1945.

[5] O pretpočinjavanju jedinica i partizanskih odreda JA zapadno od rijeke Soče savezničkoj komandi vid. Titovo naređenje od 3. maja 1945. na str. 14.

[6] Trst je uoči 1. maja 1945. bio okružen, dok je neprijatelj težište odbrane organizovao u Opčinama, gdje je prikupio oko 3000 vojnika. U jutaranjim časovima 1. maja jedinice 9, 20, i 43. divizije i dijelovi 26. i 29. divizije 4. armije, kao i 30. divizija 9. korpusa prešle su u koncentričan napad na Trst, dok je 31. divizija 9. korpusa orijentisana k rijeci Soči, odnosno Gorici i Tržiču.

U toku 1. maja najveći dio Trsta je bio oslobođen, gdje su u borbama, zajedno s jedinicama 4. armije i 9. korpusa, učestvovale i jedinice slovenačko-italijanske dobrovoljačke milicije i građanstvo. U Trstu su se jedino još držala uporišta: palata Suda, tvrđava Sv. Justin, vila »Revoltela« i Konkonelj. Za to vrijeme 31. divizija je oslobodila Goricu i Tržič, izbila na rijeku Soču i 1. maja u 18.30 časova sastala se s prednjim dijelovima 2. novozelandske divizije britanske 8. armije, koja je hitala ka Trstu.

Sutradan, 2. maja 1945. jedinice 4. armije ovladale su svim pomenutim uporištima osim tvrđave Sv. Justin, čija se posada (oko 150 vojnika) predala 2. novozelandskoj diviziji, koja se u Trst probila obalskim putem preko sela Miramar.

Uporište Opčina je zauzeto 3. maja kada se predalo 3011 njemačkih vojnika (od toga je 300 bilo ranjenika) i 29 oficira.

U međuvremenu je britanska novinska agencija »Rojter« objavila vijest da su Trst, Goricu i Tržič oslobodile jedinice 2. novozelandske divizije. U vezi s tim Generalštab JA objavio je 3. maja 1945. zvanično saopštenje o oslobođenju Trsta. Poslije saopštenja Generalštaba JA, agencija »Rojter« je prema Telegrafskoj agenciji Sovjetskog Saveza (TASS), 5. maja 1945. korigovala svoju prvu vijest prenoseći saopštenje Štaba savezničkih oružanih snaga na Sredozemlju po kojem su novozelandske trupe ušle u Trst prema uslovima o kapitulaciji koje je prihvatila njemačka komanda za Italiju. Ovom ispravkom priznato je da su se tog momenta trupe Jugoslovenske armije već nalazile u Trstu.

7 Jedinice 7. korpusa JA nisu učestvovale u direktnom napadu na Trst, već su njegove 15. i 18. slovenačka divizija s 8. kordunaškom divizijom 4. korpusa JA obrazovale Kočevsku operativnu grupu divizija koja je dejstvovala prema Kočevju i time obezbjeđivala desni bok 4. armije JA u riječko-tršćanskoj operaciji.

8 Ovo je Titov odgovor na depešu general-lajtnanta Arsa Jovanovića od 30. aprila 1945. u kojoj je stajalo: »Šef engleske misije 30. IV u 23 časa došao u Štab [4.] armije i saopštio da se prednji dijelovi njihove armije bore na periferiji Trsta. Dodao je da depeša nije precizna niti jasna. Naše jedinice o prisustvu Engleza ne govore ništa. Mi smo Engleze blagovremeno izvijestili o našim borbama u Trstu i između Soče i Trsta. Na ovo saopštenje obrazloženo sam odgovorio šefu engleske misije: 1) Da bez odobrenja vrhovnog komandanta neću dozvoliti prisustvo savezničkih trupa na našem operativnom području. 2) Da naše trupe nastupaju ka donjoj Soči, Gorici, Tolminu i dalje k sjeveru i sjeverozapadu. 3) Da odrede predstavnika da usaglasimo operacije u daljem nastupanju k sjeveru. Englez je dodao da je nužno odrediti demarkacionu liniju. 4) S obzirom na to da se naše jedinice nalaze na cesti i pruzi Trst—Tržič, moglo bi se zaključiti da izvještaj šefa engleske misije nije tačan« (A-VII, k. 316, reg. br. 5—23/2).

9 U vezi s ovim dijelom Titovog naređenja general-lajtnant Arso Jovanović dostavio je 2. maja 1945. vrhovnom komandantu depešu slijedeće sadržine: »1. maja u 13,30 sati naše jedinice naišle su na savezničku vojsku 4 km zapadno od Tržiča. Na osnovu Vaše instrukcije, tražili smo od savezničkih trupa: 1) Da ne idu na prostoriju koju su oslobodile naše jedinice. 2) Da demarkaciona linija bude na donjoj Soči (odsjek Gorica—Tržič). 3) Da se sjeverno od Gorice postavi demarkaciona linija tamo gdje se naše trupe sastanu sa Saveznicima jer mi napredujemo od Gorice u pravcu zapada i sjeverozapada. 4) Da se savezničke jedinice povuku na odsjeku Gorica—Tržič na desnu obalu Soče ukoliko su prešle rijeku Soču« (A-VII, k. 316, reg. br. 5—2).

10 Riječ je o Titovoj poruci upućenoj 1. maja 1945. feldmaršalu Haroldu Aleksanderu, vrhovnom savezničkom komandantu na Sredozemlju (vid. str. 3).

11 Berlin su zauzele 2. maja 1945. jedinice 1. bjeloruskog (komandant maršal Georgij Konstantinovič Žukov) i 1. ukrajinskog fronta Crvene armije (komandant maršal Ivan Stepanovič Konjev) poslije operacije koja je počela 26. aprila 1945. Berlinska operacija je bila jedna od najvećih operacija u II svjetskom ratu. U berlinskoj operaciji učestvovale su trupe 1. i 2. bjeloruskog i 1. ukrajinskog fronta Crvene armije. Za ovu operaciju sovjetska Vrhovna komanda angažovala je 159 pješadijskih, 7 motorizovanih i 14 oklopnih divizija i 4 konjička, 6 artiljerijskih i 19 avio-korpusa, pored većeg broja drugih samostalnih jedinica, s ukupno 1 593 800 ljudi (s pozadinskim jedinicama preko 2,5 miliona), 41 600 artiljerijskih oruđa i minobacača, 6250 tenkova i samohodnih oruđa i 7500 borbenih aviona. Operacija je završena 8. maja 1945. izbijanjem sovjetskih jedinica na rijeku Elbu. U berlinskoj operaciji s obje strane učestvovalo je oko 3,5 miliona vojnika. Crvena armija je zarobila 480 000 vojnika i oficira i zaplijenila više od 1500 tenkova, 4500 aviona, 10 917 artiljerijskih oruđa i minobacača, dok je i sama imala velike gubitke: ranjeno je nestalo ili poginulo 304 887 crvenoarmejaca, a izgubljeno 2156 tenkova, 527 aviona i 1220 artiljerijskih oruđa i minobacača. Ona je dovela do konačnog razbijanja njemačkih snaga i do

poraza nacističke Njemačke. U toku berlinske operacije došlo je do istorijskog susreta jedinica Crvene armije i armija SAD i Velike Britanije na rijeci Elbi 25. aprila 1945, kod mjesta Torgau.

12 Glavni štab Slovenije (komandant general-major Dušan Kveder, politički komesar Boris Kidrič) postupio je već istog dana (2. maja 1945) po ovom Titovom naređenju upućujući 14. udarnu diviziju (komandant pukovnik Ivan Kovačič, politički komesar potpukovnik Ivan Dolničar) za Celovec u Koruškoj. Glavni štab Slovenije je u vezi s tim samoinicijativno izdao naređenje Štabu 4. operativne zone (komandant potpukovnik Peter Stante Skala, politički komesar Matevž Hace), u čijem se sastavu nalazila 14. udarna divizija, pa je ovaj 2. maja 1945. naredio 14. udarnoj diviziji da usiljenim maršem izbije na jugoslovensko-austrijsku granicu, zaposjedne mostove na Dravi i sve prelaze preko granice, onemogući odstupanje njemačko-ustaško-četničkih snaga preko granice, da ih razoruža i zarobi i da se dijelom snaga posjedne Celovec i Velikovec, što je bila i osnovna intencija vrhovnog komandanta prilikom izdavanja ovoga naredenja Glavnom štabu Slovenije (A-IZDG SRSl, k. 333, f. 1 i k. 336, f. 3).

Vrhovni komandant je želio prije svega da se oslobodi Koruška, što je više puta do tada naglašavao u svojim javnim govorima, kao i da se, na svaki način, spriječi izvlačenje neprijatelja preko jugoslovenskih granica, zbog čega je kasnije lično usmjeravao dejstva 1, 2. i 3. armije na uništenju i zarobljavanju onih neprijateljevih jedinica koje su se izvlačile prema sjeverozapadnim granicama Jugoslavije.

13 Komandant Glavnog štaba Slovenije general-major Dušan Kveder izvijestio je 3. maja 1945. vrhovnog komandanta JA depešom slijedeće sadržine: »Primili naredbu da 14. div[izija] kreće za Celovec. Mi smo već juče po vlastitom nahođenju izdali istu naredbu diviziji« (A-IZDG SRSl, k. 41, f. II).

Postupajući po ovome naređenju Glavnog štaba Slovenije, 14. udarna divizija je oslobodila Celovec i Velikovec 9. maja 1945, ali se u tim mjestima nije mogla zadržati zbog zahtjeva Saveznika da jedinice JA napuste ovo područje koje se nalazilo u britanskoj okupacionoj zoni prema ranijim dogovorima Sjedinjenih Američkih Država, Velike Britanije i Sovjetskog Saveza (vid. u nap. 104 i 147), pa su ova mjesta napuštena po Titovom naredenju (vid. str. 94).

14 Postupajući po ovom Titovom naređenju, Štab 4. armije JA dostavio je 3. maja 1945. u depešama br. 25—29 Generalštabu JA opširan izvještaj. Štab armije je dostavio podatke o dejstvima svojih jedinica, neprijateljevim uporištima i tačkama otpora, kao i o daljim namjerama za dejstva prema sjeveru (A-VII, k. 316, reg. br. 5—28/2).

15 Kvarnerski odred je po ovome Titovom naredenju otpočeo borbu za oslobođenje Pule 2. maja, kada su njegove jedinice izvršile prodor u predgrade grada. Nakon toga, poslije četvorodnevnih borbi, Pula je oslobođena 6. maja 1945.

16 Postupajući po ovom naredenju vrhovnog komandanta, Štab 4. armije orijentisao je dvije grupe za dejstva na sjever prema Ljubljani, i to: desnokrilnu grupu (Kočevsku grupu) obrazovanu od 15. i 18. udarne divizije 7. korpusa i lijevokrilnu grupu (29. udarnu diviziju).

Kočevska grupa je 3. maja oslobodila Kočevje, a zatim je produžila nadiranje prema Ljubljani pravcem: Ribnica—Zdenska Vas—Grosuplje—Ljubljana, pa je Ljubljana oslobođena 9. maja 1945. Za to vrijeme 29. udarna divizija napadala je pravcem Postojna—Vrhnika—Horjul, odakle je dio snaga usmjeren k Ljubljani, dok je glavnina obišla Ljubljanu sa zadatkom da napada prema Medvodama, Škofjoj Loki, Kranju, Radovljici i Ljubelju.

17 U Trstu su se, poslije kapitulacije neprijateljeve riječke grupacije (jedinica njemačkog 97. armijskog korpusa), 7. maja 1945. nalazile 9. i 20. udarna divizija sa Štabom armije, 26. udarna divizija zaposjela je Tržič, dok je 13. udarna divizija zadržana u Gorici.

[18] Štab 4. armije depešom je dostavio Generalštabu JA dva izvještaja o neprijateljevim gubicima i plijenu za vrijeme borbi u Istri i Slovenačkom primorju: jedan izvještaj je od 3, a drugi od 4. maja 1945. s napomenom da su to sve nepotpuni podaci i da je »broj zarobljenih i mrtvih nepr[ijateljskih] vojnika kao i plijen teško još tačno ustanoviti«. Prema tim prvim podacima, ubijeno je u borbi ili zarobljeno oko 18 000 neprijateljskih vojnika, zaplienjeno ili uništeno 450 topova raznog kalibra, kao i raznog drugog materijala (A-VII, k. 315, reg. br. 55—1/6 i 56—1/6 i k. 316, reg. br. 5—28/2).

Potpune podatke o zarobljenima i plijenu Štab 4. armije dostavio je 14. jula 1945. Generalštabu JA (*Zbornik NOR*, tom XI, knj. 4, dok. br. 107).

[19] Zbog pogoršanja odnosa sa Saveznicima na području Trsta, Gorice i Tržiča, Tito je 3. maja 1945. izdao dvije direktive Štabu 4. armije kakav stav da zauzme u toj situaciji. Štab 4. armije tada nije imao na raspolaganju većih snaga za upućivanje prema Koruškoj, pa je umjesto dvije divizije prema tome području uputio 29. udarnu diviziju, dok je iz Bazovice pravcem Ajdovščina—Gorica—Tolmin—Kobarid—Kranjska Gora—Sveti Jakob uputio Brzi motorizovani odred 26. udarne divizije sastava: 11. brigada, jedan motorizovani artiljerijski divizion i jedna četa tenkova.

[20] Do tada je 7. udarna divizija (komandant potpukovnik Milan Pavlović, politički komesar Milan Knežević) dejstvovala u sastavu Kočevske operativne grupe divizija prema Kočevju, dok je 8. udarna divizija (komandant pukovnik Mihajlo Vojnović, politički komesar potpukovnik Dušan Hrstić) s 29. udarnom divizijom (komandant general-major Vlado Šegrt, politički komesar Vukašin Mićunović) dejstvovala kao lijeva grupacija od Postojne prema Rakeku i Donjem Logatecu.

Tito je ovu odluku donio zbog toga što je imao namjeru da ojača jedinice 4. armije koje su stezale obruč oko neprijateljevog 97. armijskog korpusa (komandant general-lajtnant Ludvig Kibler) na prostoru Rijeka—Ilirska Bistrica, i koji je pokušavao da izvrši prodor na sjever kako bi izbjegao zarobljavanje i uništenje svojih divizija od strane jedinica 4. armije.

Postupajući po ovom naređenju, 8. udarna divizija je 3. maja izbila na prostor južno od linije Postojna—Sv. Peter—Stari Trg, dok je 7. udarna divizija u isto vrijeme izbila na liniju Osilnica—Čabar. Zatim su obje divizije ušle u sastav Riječke operativne grupe divizija, u kojoj su se već nalazile 9, 13, 19, 26. i 43. divizija i jedna brigada 29. divizje. Od tih jedinica Štab armije je formirao tri grupe: Sjevernu (7, 8, 13, i 26. divizija), Zapadnu (9. i 43. divizija i 10. hercegovačka brigada 29. divizije) i Istočnu (19. divizija) za uništenje neprijatelja u širem rejonu Ilirske Bistrice.

[21] Štab 4. armije je o tome dostavio svoje operativne izještaje 3, 4. i 5. maja 1945 (*Zbornik NOR*, tom XI, knj. 4, dok. br. 77, 78 i 80).

[22] Na ovu Titovu depešu feldmaršal Aleksander, vrhovni saveznički komandant na Sredozemlju, odgovorio je 4. maja 1945. u 13 časova depešom u kojoj je obavijestio Tita da je ulazak savezničkih jedinica u Trst, Goricu i Tržič u skladu s postignutim sporazumom između njega i maršala Tita u Beogradu od 21. do 24. februara 1945. Aleksander je, pored toga, izvijestio Tita da je naredio svojim trupama »da zadrže svoje postojeće položaje u područjima Trsta, Tržiča i Gorice« (*Zbornik NOR*, tom XI, knj. 4, dok. br. 16 u *Prilozima*). Tito je na to odgovorio novom depešom 5. maja 1945 (vid. str. 25).

[23] Ovo naređenje Tito je donio zbog namjere da formira 5. armiju JA, što je i učinio svojom naredbom od 4. maja 1945 (vid. str. 19). Sve starješine pomenute u ovome naredenju nalazile su se do 24. aprila 1945. u Štabu 5. korpusa u Banjaluci, kada je taj štab rasformiran, pa su članovi njegovog štaba dijelom povučeni za popunu Štaba 2. armije i štabova njenih potčinjenih jedinica, odnosno divizija. Tada je jedino komandant 5. korpusa general-major Slavko Rodić povučen za Beograd, gdje je imenovan za pomoćnika načelnika Generalštaba JA. Ovim najnovijim naredenjem vrhovni komandant JA je povukao svoju naredbu od 22. aprila 1945. o rasporedu starješina rasformiranog Štaba 5. korpusa (vid. u tomu 27, str. 101). Sada je pak dio ovih starješina rasporeden na nove dužnosti u 5. armiji ili je određen na službu u Generalštabu JA i raznim školama (akademijama) koje su već bile formirane u Beogradu.

24 Ova Titova direktiva je odgovor na depešu delegata Generalštaba JA pri Štabu 4. armije od 2. maja 1945. u kojoj je stajalo: »Danas je došao u naš Štab puk[ovnik] Klark i pokazao nam neki telegram maršala Aleksandera upućen navodno drugu Titu. Telegram sadrži uglavnom: 1) Preuzimanje od strane Saveznika lukâ Pula i Trst i komunikacija Pula — Trst i dalje na sjever u Austriju. 2) Da se stave pod savezničku komandu naše trupe na teritoriji na koju naiđu Saveznici. 3) Mi smo odgovorili u duhu dobijenih instrukcija da na teritoriji koju mi oslobađamo mi uspostavljamo vojnu i civilnu vlast i da savezničke trupe nemaju potrebe da idu na tu teritoriju. O nekoj podređenosti u komandovanju da nema ni govora. 4) U vezi s tim što nas je šef engl[eske] misije u našem Štabu obmanjivao u pogledu napredovanja savezničkih trupa prema Trstu i time nam otežavao operacije i što nam je nekoliko puta pravio poteškoće u radu i što sistematski ometa rad našeg Štaba molimo da se hitno opozove i da se odredi drugi. Napominjemo da već nekoliko dana nijedan avion ne pomaže naše trupe koje vode ogorčene borbe oko Rijeke dok se saveznički oficiri stalno nameću štabovima divizija i ometaju ih u komandovanju na osmatračnicama« (A-VII, br. 316, reg. br. 5—2).

25 U vezi s ovim naređenjem Štab 4. armije dostavio je 6. maja 1945. Generalštabu JA depešu slijedeće sadržine: »U dogovoru s Bevcom [Edvardom Kardeljom] i drugovima iz G[lavnog] š[taba] Slovenije preduzet ćemo sve mjere da organizujemo vlast. Za komandanta Trsta predlažemo Kvedera i o ovome molimo odgovor« (A-VII, k. 316, reg. br. 5—33/2).

Ovaj prijedlog je usvojio Generalštab JA, pa je general-major Dušan Kveder, komandant Glavnog štaba Slovenije, obavljao jedno kraće vrijeme i dužnost komandanta Trsta.

26 Protest je uručio general-lajtnant Arso Jovanović 4. maja 1945. potpukovniku Džonu R.S. Klarku, šefu Savezničke vojne misije u Trstu i savezničkom oficiru za vezu između Štaba 4. armije JA i štabova jedinica britanske 8. armije. Tada je potpukovniku Klarku saopšteno slijedeće: »U ime maršala Tita želim da uložim slijedeći energičan protest i zahtjev da se savezničke trupe povuku odmah na ranije dogovorenu liniju, odnosno na rijeku Soču.« General-lajtnant Jovanović je zahtijevao takođe da se taj protest odmah dostavi komandantu savezničkih jedinica koje su se nalazile istočno od rijeke Soče, tj. general-latjnantu Džonu Hardingu, komandantu 13. armijskog korpusa britanske 8. armije. Potom je s generalom Hardingom imao 5. maja i dvočasovni razgovor general-lajtnant Petar Drapšin, komandant 4. armije, koji je zahtijevao povlačenje savezničkih trupa zapadno od Soče i poštovanje postojećih ugovora.

27 Postupajući po ovom Titovom naređenju, Štab 4. armije JA naredio je 9. udarnom korpusu da s 30. udarnom divizijom (komandant kapetan Tone Bavec, politički komesar Jože Sine Šubelj) zaposjedne Trst, a s 31. udarnom divizijom (komandant major Evgen Matejka Pemc, politički komesar major Ivan Franko Iztok) i Škofjeloškim odredom — Tržič i Goricu, gdje su jedinice 9. korpusa preduzele utvrđivanje na lijevoj obali Soče. Pored mjera na pojačanju garnizona, Štab 4. armije JA naredio je 5. maja i aktiviranje obalskih baterija, kao i zauzimanje stavova prema članovima savezničkih vojnih misija (A-VII, k. 36, reg. br. 5—19 i k. 315, reg. br. 4—23/10).

28 Potpukovnik Džon R.S. Klark, član Britanske vojne misije »Portri« (»Portree«) u svom izvještaju upućenom 4. maja 1945. Vrhovnoj komandi savezničkih snaga na Sredozemlju u vezi s tim demonstracijama, pored ostalog, napisao je:

»Juče je grupa novozelandskih oficira posjetila kolaboracionistički četnički štab zapadno od Gorice s najmerom da uspostavi jednu neutralnu zonu između jugoslovenske vojske i kolaboracionističkih četničkih snaga do razmještaja ovih drugih u skladu s uputstvima Vrhovne komande savezničkih snaga. Kada su stigli, naišli su na organizirane demonstracije koje je priredila jedna grupa. Kolaboracionistički četnički fotografi načinili su snimke savezničkih oficira s očiglednom namjerom da fotografske snimke iskoriste za propagandu ili kao historijski dokument o bratimljenju između kolaboracionista — četnika i savezničke vojske« (A-VII, Fond WO, k. 8, reg. br. 41—2).

[29] U vezi s ovim Titovim naređenjem general-lajtnant Arso Jovanović dostavio je 6. maja 1945. Generalštabu JA opširan izvještaj depešom u kome je obavijestio Generalštab da Englezi koriste italijanske fašiste za provokacije; da teže da stvore takvu situaciju da bi mogli da oružano intervenišu; da su u Gorici Englezi tenkovima štitili demonstracije italijanskih fašista; da je bilo pojava od strane Engleza da razoružavaju seoske straže i skidaju petokrake zvijezde civilima; da su u Trst ubacili bataljon karabinjera u engleskim uniformama; da vojne i civilne vlasti NOP-a nisu još dobro organizovane, dok su Englezi organizovali fašiste; da se i pored svih protesta nisu povukli zapadno od Soče; da u Trstu, Tržiču i Gorici i na toj komunikaciji imaju oko 30 000 vojnika i 150 tenkova i da je general-lajtnant Drapšin, po dogovoru s Kardeljom, pošao na razgovore sa savezničkim komandantom, koji se nalazio u Tržiču (A-VII, k. 316, reg. br. 5—2).

Sve te provokacije bile su u skladu s Čerčilovim stavom prema novoj Jugoslaviji, za koji je pridobio i predsjednika SAD Hari Trumana. Štaviše, Saveznici su pripremili 18 divizija za napad na Jugoslaviju u slučaju da izbije ratni sukob oko Istre, Slovenačkog primorja i Trsta. Među tim jedinicama nalazio se i 2. poljski korpus pod komandom generala Vladislava Andersa, za koji je Čerčil u jednoj povjerljivoj depeši upućenoj feldmaršalu Aleksanderu rekao: »Pretpostavljam da Poljaci ne bi mogli poželjeti išta bolje.« Na drugoj strani, pak, Štab 4. armije postupajući po ovom Titovom naređenju rastjerao je 5. maja svojim jedinicama fašističke demonstracije u Gorici (A-VII, k. 316, reg. br. 5—32/2).

[30] U borbama za oslobođenje *Rijeke* učestvovala je Riječka operativna grupa 4. armije JA u sastavu: 8, 9, 13, 19, 26. i 43. udarna dizivija i 10. brigada 29. udarne divizije.

[31] Tada su potučene 188. brdska i 237. pješadijska divizija njemačkog 97. armijskog korpusa Grupe armija »E«.

[32] Pula tada nije bila potpuno oslobođena, već je Kvarnerski odred 2/3. maja 1945. izvršio prodor u grad, o čemu je 2. maja poslao depešu Štabu 4. armije u kojoj je stajalo: »Izvršili smo opkoljavanje Pole [Pule]. Držimo teritoriju grada. U toku noći vršićemo napad na grad« (*Zbornik NOR*, tom XI, knj. 4, dok. br. 89). Nakon toga Štab 4. armije obavijestio je Generalštab JA 3. maja depešom sljedeće sadržine: »Noću 2. na 3. [maja] mornarička pješadija zauzela Pulu, grad i luku osim jednog starog utvrđenja zapadno od Luke« (A-VII, k. 315, reg. br. 54—1).

Istoga dana, 3. maja, Štab 4. armije poslao je Generalštabu JA novu depešu sljedeće sadržine: »Mornarička pješadija zauzela Polu, grad i luku, osim jednog starog utvrđenja na M. Musulu [Malom Musilu] zapadno od grada «(*Zbornik NOR*, tom XI, knj. 4, dok. br. 89). Međutim, Kvarnerski odred je stvarno 3. maja zauzeo najveći dio Pule, ali je u toku 4. i 5. maja čistio još neke dijelove grada gdje se neprijatelj zadržao, a tek 6. maja zauzeta je i utvrda na Malom Musilu, pa se u jugoslovenskoj istoriografiji ovaj dan uzima kao dan oslobođenja Pule. Nijemci su tada u toj utvrdi pružali otpor nadajući se da će izbjeći zarobljavanje od strane jedinica JA, pa su čak tražili da se predaju u prisustvu savezničkog predstavnika. Međutim, tada je Kvarnerski odred obaviješten od Generalštaba depešom sljedeće sadržine: »Vrhovni komandant je naredio da grupa Nijemaca u Poli ima da položi oružje našoj vojsci. Saveznički predstavnik može biti samo prisutan toj predaji i ništa više« (A-VII, k. 316, reg. br. 5—35/2). Prema tome, očito je da je vrhovni komandant donio ovu naredbu na osnovu prve depeše Štaba 4. armije o oslobođenju Pule.

[33] *General-major Slavko Rodić* je bio do 24. aprila 1945. komandant 5. udarnog korpusa JA, a od 25. aprila 1945. do postavljenja na ovu dužnost — pomoćnik načelnika Generalštaba JA.

[34] *Potpukovnik Vojo Kovačević* do tada se nalazio na dužnosti političkog komesara Glavnog štaba Srbije.

[35] *General-major Pavle Ilić* Veljko do ovog postavljenja je bio načelnik Glavnog štaba Makedonije.

[36] *Pukovnik Aleksa Deminievski Bauman* prije ovog postavljenja je bio komandant 15. udarnog korpusa JA, koji je rasformiran 21. aprila 1945, dok su njegove jedinice — 42. udarna makedonska divizija (komandant potpukovnik Milivoje Grozdanić, politički komesar potpukovnik Beno Ruso) i 48. udarna makedonska divizija (komandant potpukovnik Tihomir Miloševski, vršilac dužnosti političkog komesara Ratko Radović) stavljene direktno pod komandu Štaba 1. armije JA.

[37] *Pukovnik Velimir Knežević* do 24. aprila se nalazio na dužnosti načelnika štaba 5. udarnog korpusa JA, a kada je ovaj toga dana rasformiran — povučen je u Štab 2. armije JA.

[38] *Druga proleterska divizija* (komandant pukovnik Sredoje Urošević, politički komesar potpukovnik Milija Stanišić) kada je ušla u sastav novoformirane 5. armije JA imala je četiri brigade: 2. proletersku, 4. proletersku (crnogorsku), 3. srpsku i Artiljerisku brigadu.

[39] *Dvadeset druga srpska udarna divizija* (komandant pukovnik Pero Popivoda, politički komesar potpukovnik Živko Živković) po ulasku u sastav 5. armije JA imala je četiri brigade: 8, 10. i 12. srpsku brigadu i Artiljerijsku brigadu.

[40] *Trideset sedma udarna divizija* (komandant potpukovnik Čedomir Drulović, politički komesar potpukovnik Danilo Knežević) po ulasku u sastav 5. armije JA imala je 3. proletersku (sandžačku), 4. i 5. sandžačku udarnu brigadu i Artiljerijsku brigadu.

[41] *Četrdeset deveta udarna divizija* (zastupa komandanta kapetan Petrika Janeku, politički komesar potpukovnik Micko Ruskovak) po ulasku u sastav 5. armije JA imala je 6, 9. i 11. makedonsku udarnu brigadu.

[42] *Pedeseta udarna divizija* (zastupa komandanta major Nikola Radošević, politički komesar potpukovnik Dane Petkovski), kada je ušla u sastav 5. armije JA u svome sastavu je imala 4, 20. i 21. makedonsku brigadu.

[43] *Dvadeset četvrta udarna srpska divizija* (komandant potpukovnik Dako Puač, politički komesar potpukovnik Srboljub Josipović) u vrijeme ulaska u sastav 5. armije JA imala je 11, 13. i 17. srpsku udarnu brigadu.

[44] *Četrdeset prva makedonska udarna divizija* (komandant major Metodije Popovski, politički komesar potpukovnik Dragi Tozija) prije rasformiranja u svome sastavu je imala 8, 12. i 17. udarnu makedonsku brigadu. Kada je Tito donio odluku o rasformiranju divizije njene brigade su takođe rasformirane i izvršena je popuna 49. i 50. udarne divizije.

[45] Glavni štab Srbije formiran je 4. jula 1941. u Beogradu po odluci Političkog biroa (Politbiroa) CKKPJ kao Štab NOP odreda za Srbiju, da bi kasnije poslije savjetovanja u Stolicama 26. septembra 1941. dobio naziv Glavni štab NOPO Srbije, a od početka 1943. naziva se Glavni štab NOV i PO Srbije.

[46] Glavni štab Makedonije obrazovan je u drugoj polovini 1941. kao Pokrajinski vojni štab za Makedoniju. Malo kasnije, prema direktivi CKKPJ, preimenovan je u Glavni štab NOP odreda Makedonije, da bi se početkom 1943. nazvao Glavnim štabom NOV i PO Makedonije.

[47] To Titovo naređenje nije pronađeno, ali je u vezi s ovim naredenjem vrhovnog komandanta, Generalštab JA dostavio 5. maja 1945. Glavnom štabu Makedonije dvije instrukcije u kojima ga je obavijestio o razmještaju 5. armije na području istočne Srbije, Kosova i Metohije i Makedonije, o zadacima koji se u vezi s tim postavljaju pred Glavni štab, o njegovom rasformiranju i formiranju Komande vojne oblasti (A-VII, k. 238, br. 9—56/3, 9—57/3 i 9—61/3).

[48] Feldmaršal Harold Aleksander, vrhovni saveznički komandant na Sredozemlju, u svojoj poruci od 4. maja 1945. u prvoj tački saopštava: »Primio sam Vašu poruku od 3. maja. Začuđen sam zbog Vašeg očiglednog propusta u poštovanju sporazuma koji smo postigli u Beogradu« (PRO, Fond FO, reg. br. 371/48813, R. 8152/

/6/92). Aleksander je u ovoj svojoj poruci od 4. maja istakao pravo na Trst, Goricu i Tržič odnosno na komunikacije koje preko tih mjesta vode k Austriji. On je pri tom podsjetio Tita na pomoć koju je stavio na raspolaganje Jugoslovenskoj armiji očekujući da će i Tito održati svoje obećanje, ističući da je Tito preduzeo jednostranu akciju naredivši svojim jedinicama »da zauzmu teritoriju koja ide na zapad sve do rijeke Soče«. Aleksander je u vezi s tim predložio da se sastanu delegacije predvođene načelnicima štabova, tj. general-lajtantom Arsom Jovanovićem i general-lajtnantom Viljemom Đuti Morganom kako bi se riješili sporni problemi, dodajući da je »svojim jedinicama naredio da ostanu na sadašnjim položajima na području Trsta, Tržiča i Gorice«.

Međutim, britanska vlada željela je potvrdu dogovora postignutog u Beogradu od 21. do 24. februara 1945. za vrijeme razgovora Tito—Aleksander. Tako je Forin ofis 6. maja 1945. zatražio od Harolda Makmilana, ministra-rezidenta pri Vrhovnoj savezničkoj komandi na Sredozemlju, da dostavi tekst sporazuma o postojećim problemima, jer Forin ofis nije znao »da je u toku posjete feldmaršala Aleksandera Beogradu u februaru postignut bilo kakav sporazum o tim pitanjima« (PRO, Fond FO, reg. br. 371/48813, R. 7933/6/92, str. 15). Makmilan je na to odgovorio 7. maja 1945: »Nema nikakvog pismenog sporazuma. Vrhovni saveznički komandant nije bio u mogućnosti da potpiše bilo kakav dokument, pošto nije primio nikakvu direktivu. Sporazum o kome je riječ u njegovoj poruci maršalu Titu mogli bismo, da budemo tačni, nazvati usmenim dogovorom. No, taj je bio sasvim jasan i nedvosmislen« (PRO, Fond FO, reg. br. 371/48813, R. 8018/6/92, str. 105). Iz ovog, kao i iz Titovog odgovora jasno proizlazi o čemu se razgovaralo u Beogradu. O tome vid. i u tomu 26, str. 237.

49 Tito je u to vrijeme bio ministar narodne odbrane i predsjednik ministarskog savjeta Privremene narodne vlade Demokratske Federativne Jugoslavije (vid. u tomu 27, str. 20).

50 Riječ je o napredovanju jedinica 4. armije JA, koje su već krajem aprila 1945, u sadejstvu s 9. korpusom, otpočele borbe za oslobođenje Rijeke, Trsta i Postojne, dok su savezničke jedinice napredovale kroz sjevernu Italiju skoro bez otpora, ali su ipak kasnile za jedinicama JA par dana.

51 O tome primirju, tj. o kapitulaciji njemačkih snaga Grupe armija »C« u Italiji vid. više u nap. 277, toma 27.

52 Tito je ovdje mislio na ugovor koji su vlade Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevine Italije potpisale 12. novembra 1920. u Rapalu (u Italiji), dvije godine po završetku prvog svjetskog rata. Po Rapalskom ugovoru Kraljevina SHS se, pod pritiskom velikih sila, morala odreći čitavih svojih etničkih teritorija koje su pripale Italiji. Po tome ugovoru Italija je dobila jugoslovenske zemlje zapadno od linije Rakek—Snežnik—Rijeka i grad Zadar s okolinom, kao i ostrva Cres, Lošinj, Srakane, Unije, Palagružu i Lastovo. Rijeka je po tom ugovoru trebalo da se proglasi za samostalnu državnu teritoriju. Međutim, pod pritiskom Italije, i uz prećutnu saglasnost velikih sila, Italija je pripojila Rijeku. To je kasnije sankcionisano Rimsko-jadranskim paktom potpisanim 27. januara 1925. u Rimu između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevine Italije. Tim paktom Kraljevina SHS je priznala Italiji suverenitet nad Rijekom, čime je legalizovana okupacija Rijeke, koju su Italijani izvršili 12. septembra 1919. na osnovu odredaba Londonskog ugovora.

53 Tito je ovim stavom prihvatio predlog feldmaršala Aleksandera za upućivanje načelnika Generalštaba JA general-lajtnanta Arsa Jovanovića u Bari, gdje je trebalo, po Aleksaderovom predlogu, da s general-lajtnantom Morganom, načelnikom savezničke Vrhovne komande na Sredozemlju, riješi nastale nesporazume. Međutim, do razgovora između načelnika štabova nije došlo, jer je feldmaršal Aleksander, čim je primio ovu poruku maršala Tita, odmah odgovorio 5. maja depešom predlažući Titu da u Beograd uputi svoga načelnika štaba Morgana radi zaključenja vojnog sporazuma. Feldmaršal Aleksander je tom prilikom imao u vidu da dijelovi zapadne Istre i dio Julijske krajine, uključujući Trst i Goricu, budu okupirani od

savezničkih trupa i da se cijela teritorija stavi pod vojnu upravu Saveznika, dok bi se sve jedinice Jugoslovenske armije koje se nalaze na toj teritoriji stavile pod savezničku komandu s tim što bi se jugoslovenske regularne snage vremenom povukle od ugovorene linije, a partizanske jedinice se rasformirale i predale oružje.

Aleksander je predložio da general Morgan dođe u Beograd na pregovore 7. maja 1945, što je Tito prihvatio (vid. na str. 203 i 210).

54 General-lajtnant Arso Jovanović dostavio je istoga dana (6. maja) vrhovnom komandantu JA depešu sledeće sadržine: »U Trstu se nalazi 111 engl[eskih] tenkova, 105 kamiona, 16 blindi. Danas pristižu pojačanja. Po još neprovj[erenim] podacima dolazi jedna moto[rizovana] divizija« (A-VII, k. 316, reg. br. 5—32/2), dok je u drugoj depeši od istog datuma (6. maj) obaviješten Generalštab da se u Trstu, Tržiču i Gorici i na komunikaciji (koja povezuje ta mjesta) nalazi oko 30 000 vojnika i 150 tenkova (A-VII, k. 316, reg. br. 5—34/2).

55 Prema izvještaju feldmaršala Harolda Aleksandera, vrhovnog savezničkog komandanta na Sredozemlju, od 7. maja 1945. upućenom premijeru britanske vlade Vinstonu Čerčilu od savezničkih snaga u Juliskoj krajini se nalazio 13. korpus sa 2. novozelandskom, 56. britanskom i 91. američkom divizijom (A-VII, Fond WO, k. 8, reg. br. 52—2). Od jedinica 4. armije JA na području Trsta, Gorice i Tržiča nalazile su se: 19. i 20. dalmatinska udarna divizija JA u Trstu, 26. dalmatinska udarna divizija JA u Tržiču i 13. primorsko-goranska udarna divizija JA u Gorici.

56 Ovu Titovu depešu dostavio je Generalštab JA 6. maja 1945. general-lajtnantu Arsu Jovanoviću, delegatu Generalštaba JA pri Štabu 4. armije, s naređenjem (propratnim aktom) da se depeša dostavi šefu savezničke vojne delegacije potpukovniku Džonu Klarku, kao i da se u buduće ne traži saveznička avijacija za sadejstvo s jedinicama 4. armije u njihovim daljim dejstvima (A-VII, k. 316, reg. br. 5—34/2). Original depeše s Titovim potpisom nalazi se u PRO, Fond WO, reg. br. 202/319, str. 114.

57 Ovu depešu je dostavio Štab 4. armije na osnovu izvještaja general-majora Vlade Šegrta, komandanta 29. udarne divizije, od 5. maja 1945. u kome je stajalo: »Četiri engleska lovca mitraljirala su jutros Kalce i našu kolonu između Kalca i Logateca. Tom prilikom je smrtno ranjen Radovan Šakotić [komandant 14. omladinske brigade] i poginuo p[ot]poručnik Danilo Ivković [intendant 14. brigade], a ima više ranjenih. Naše jedinice napreduju prema Vrhniki i tamo će biti danas u 12 časova. Potrebno je skrenuti pažnju savezničkoj komandi na naše položaje i protestovati na ovo« (A-VII, k. 315-A, reg. br. 11—11).

Napad na kolonu 29. udarne divizije JA od strane saveznika predstavljao je tešku provokaciju i demonstraciju vojne sile s ciljem da se izvrši i psihološki pritisak na Štab 4. armije i njene jedinice na području Istre i Julijske krajine. To se očito vidi i iz izvještaja feldmaršala Harolda Aleksandera od 7. maja 1945. upućenog predsjedniku britanske vlade Čerčilu, u kome, pored ostalog, stoji: »Situacija je, bez sumnje, škakljiva, ali smatram da neće doći do pucnjave ako mi ne ispalimo prvi metak [. . .] Vojnopomorske snage će se uputiti u Trst čim se obavi raščišćavanje mina. Naredio sam značajnu vazdušnu aktivnost iznad oblasti pod našom okupacijom« (A-VII, Fond WO, k. 8, reg. br. 52—2). Prema tome, nije isključeno da su u tim demonstracijama savezničkih snaga i ta četiri lovca »slučajno« mitraljirala jedinice 29. udarne divizije, pogotovo što ciljevi za savezničku avijaciju na tome sektoru nisu davani.

58 Odnosi se na pregovore koje su predstavnici njemačkog Vermahta preduzeli 7. maja 1945. u Remsu (u Francuskoj) kada je potpisan Prethodni protokol o bezuslovnoj kapitulaciji svih njemačkih oružanih snaga.

59 Riječ je o zahtjevima nove Jugoslavije u odnosu na jugoslovenske teritorije koje su nepravedno oduzete Jugoslaviji po završetku I svjetskog rata, pa su pripojene Kraljevini Italiji i Austriji.

60 Ovaj pozdravni telegram Tito je uputio 7. maja Prvom kongresu Ujedinjene antifašističke omladine Bosne i Hercegovine (USAOBiH-a) koji se održavao u Sarajevu 6. i 7. maja 1945.

Prije početka kongresa otkrivena je i spomen-ploča Gavrilu Principu, članu revolucionarne organizacije »Mlada Bosna« na istom mjestu gdje je 28. juna 1914. ispalio hice na austrougarskog princa-nasljednika Franca Ferdinanda.

Na spomen-ploči (gdje je i ranije bila, a koju su okupatori i njihove sluge uklonili poslije okupacije Jugoslavije u II svjetskom ratu) zlatnim slovima je sada bilo napisano:

»U znak vječite zahvalnosti Gavrilu Principu i njegovim drugovima borcima protiv germanskog osvajača posvećuje ovu ploču omladina Bosne i Hercegovine. — Sarajevo 7. maja 1945« (*Борба*, 9. maj 1945).

61 Akt o kapitulaciji njemačkih oružanih snaga stupio je na snagu 9. maja u 01 čas po moskovskom vremenu. Taj akt o bezuslovnoj kapitulaciji svih njemačkih oružanih snaga na evropskim ratištima potpisan je, na predlog načelnika Generalštaba Crvene armije generala armije A.J. Antonova, u Berlinu 8. maja 1945. Ovaj istorijski dokumenat potpisali su maršal Georgij Žukov u ime sovjetske Vrhovne komande, maršal avijacije Artur Teder u ime savezničkih Ekspedicionih snaga, general Karl Špac u ime oružanih snaga SAD i general Žan Latr de Tasinji u ime francuskih oružanih snaga, dok su predstavnici njemačke Vrhovne komande bili feldmaršal Vilhelm Kajtel, načelnik Vrhovne komande, admiral Hans-Georg Frideburg i general-pukovnik avijacije Hans-Jirgen Štrumpf.

Predsjedništvo AVNOJ-a u vezi sa stupanjem na snagu akta o bezuslovnoj kapitulaciji svih njemačkih oružanih snaga i završetkom II svjetskog rata u Evropi donijelo je odluku 9. maja 1945. da se taj dan proglasi za praznik pobjede. U odluci je stajalo:

»Da bi se dostojno obilježio dan Devetog svibnja 1945. godine kada su pobjede Crvene armije i armija svih Ujedinjenih nacija krunisane bezuvjetnom kapitulacijom hitlerovske Njemačke i kada je herojska Jugoslovenska armija pobjednički završila svoje veliko oslobodilačio djelo potpunim oslobađanjem naše otadžbine, Predsjedništvo Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije proglašuje Deveti svibanj općenarodnim praznikom pobjede.

Praznik pobjede Deveti svibanj slavit će se u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji kao svečan praznični dan.« (»Политика«, 10. maj 1945.)

62 U Evropi je poginulo, ne računajući gubitke u fašističkom bloku, oko 30 miliona ljudi, dok je s fašističkim blokom poginulo oko 37 miliona ljudi. Materijalna šteta je u Evropi iznosila oko 277, 7 milijardi dolara po cijenama iz 1938. Najveću štetu, a i žrtve je pretrpio Sovjetski Savez, koji je u ratu izgubio oko 20 miliona ljudi, ili 11,4% od cjelokupnog broja stanovništva, dok se materijalna šteta cijeni na oko 128 milijardi dolara. Iza SSSR-a bila je Poljska, dok je Jugoslavija po pretrpljenoj šteti i žrtvama na trećem mjestu. Jugoslavija je u II svjetskom ratu izgubia oko 1,7 miliona ljudi, ili 11,2% od cjelokupnog stanovništva, dok je šteta koja je nanesena Jugoslaviji iznosila 46,9 milijardi dolara po cijenama iz 1938. U zemlji je srušeno ili oštećeno 504 160 zgrada, odnosno 20,7% od cjelokupnog stambenog i drugog fonda, a bez krova nad glavom je ostalo 3,33 miliona ljudi.

63 *Majdanek* je bio jedan od njemačkih koncentracionih logora u II svjetskom ratu namijenjen za masovno ubijanje ljudi. Organizovan je u jesen 1940. u Majdan-Tataresku, u predgrađu Lublina, u Poljskoj. Kapacitet ovog logora iznosio je oko 45 000 ljudi. Prema podacima s Nirnberškog procesa, u ovom logoru je ubijeno oko 1,5 miliona ljudi, među kojima je bilo i Jugoslovena. Poslije oslobođenja Lublina u ovaj logor su jula 1944. ušle jedinice Crvene armije i oslobodile preživjele zatočenike.

64 *Logor u Jasenovcu* je bio najveći koncentracioni logor u okupiranoj Jugoslaviji i jedan od najvećih fašističkih logora uopšte. Logor je osnovan u drugoj polovini 1941. Sastojao se od pet manjih logora: Krapje, Bročice, Ciglana, Kožara i Stara Gradiška, od kojih je najveći bio Ciglana. U logoru je na najstrašniji način ubijeno prema procjeni oko 800 000 logoraša, pretežno Srba, ali se tačan broj vjerovatno neće nikad saznati, jer se i sada otkopavaju i nalaze masovne grobnice strijeljanih i ubijenih na razne svirepe načine (klanjem, ubijanjem maljevima itd.). Logor je bio pod upravom ustaša.

65 Načelnik (šef) štaba feldmaršala Aleksandera, vrhovnog savezničkog komandanta na Sredozemlju, bio je tada general-lajtnant Morgan. On je predvodio savezničku delegaciju za razgovore s maršalom Titom 8. i 9. maja u Beogradu u vezi sa spornim pitanjima i problemima u Istri i Julijskoj krajini.

66 Pošto se razgovori u Beogradu 8. i 9. maja između Tita i general-lajtnanta Morgana nisu završili na zadovoljavajući način jer saveznička delegacija nije htjela da odstupi od svojih zahtjeva u pogledu okupacije Trsta, Gorice i Tržiča, Morgan je otputovao iz Beograda i lično referisao feldmaršalu Aleksanderu, pored depeša koje mu je slao o toku razgovora. Feldmaršal Aleksander je odmah u vezi s nastalom situacijom sazvao u Vrhovnoj komandi konferenciju najviših vojnih funkcionera i političkih ličnosti pri njegovom Štabu. Tu je došlo i do polarizacije mišljenja, ali je ipak zaključeno da se na pogodan način Tito obavijesti o rasformiranju savezničke vazduhoplovne baze u Zadru. Istovremeno je u Kazerti zasijedao Zajednički odbor za planiranje Vrhovne savezničke komande na Sredozemlju. Odbor je razmatrao mjere koje bi trebalo preduzeti u slučaju da dođe do oružanog sukoba vodeći pri tome računa i o jačini Jugoslovenske armije za koju se kaže da se ona »sastoji od oko 46 divizija, koje će, zahvaljujući kapitulaciji Nijemaca, biti dobro opremljene i naoružane zaplijenjenim oružjem«.

Taj odbor ponovo je zasijedao 13. maja kad su konkretizovane neke mjere protiv DFJ. Išlo se čak do toga da je predviđano da se, u slučaju izbijanja sukoba, angažuje glavnina 15. grupe armija generala Klarka [Marka Vejna] i pristupi bombardovanju jugoslovenskih gradova i drugih ciljeva u Jugoslaviji. Tada je dogovoreno da se i sa Visa evakuišu vazduhoplovne snage. Potom je feldmaršal Aleksander izdao strogo poverljivo naređenje da se zbog zaoštrene situacije u Julijskoj krajini izrade planovi za hapšenje i interniranje svih Jugoslovena u Italiji u zarobljenički logor koji bi se formirao u 3. oblasti, za što je trebalo angažovati i dvije padobranske brigade. Opširnije o tome vid. *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 4, dok br. 21—29 u *Prilozima*.

67 Komanda Jugoslovenske mornarice u vezi s preduzetim mjerama po ovome Titovom naređenju dostavila je Štabu 4. armije JA 14. maja 1945. sljedeću depešu: »Molimo da se izvijesti da su postavljene pomorske obalske komande Trst i Pulja [Pula]. Do sada smo zaposjeli zapadnu obalu Istre. Da su u svim lukama odmah posle oslobođenja organizovane naše lučke vlasti naročito u Trstu i Pulji i da smo preuzeli sva brodogradilišta u Pulji, Trstu i Tržiču. Da Saveznicima stavljamo na raspolaganje operativne obale i slagališta u Trstu prema njihovim potrebama u vezi Maršalove dep[eše] IV armiji [i] G[lavnom] š[tabu] S[lovenije]. Na sektor Pulja—Trst—Tržič raspoređeno šest bataljona mornaričke pešadije, ukupno 1200 boraca. Sada zaposedamo i organizujemo oblasku artil[jeriju] na istom sektoru« (A-VII, k. 36, reg. br. 5—19/1).

68 Štab 4. armije u vezi s ovim Titovim naređenjem dostavio je istoga dana (10. maja 1945) Generalštabu JA depešu u kojoj je, pored ostalog, stajalo: »1) Raspored naših jedinica: Štab armije u Trstu, 9. i 20. div[izija] u Trstu, 26. divizija u Tržiču, 13. divizija u Gorici, 19. divizija na sektoru Rijeka —[Ilirska] Bistrica—Sv. Petar, 43. divizija na sektoru Buzet—Pazin—Pola, IX korpus na sektoru Gorica—Tolmin, 29. divizija na sektoru D[onji] Logatec—Ljubljana, dobila zadatak da nadire pravcem Škofja Loka—Kranj—Jesenice... Tenkovska brigada: 2 bat[aljona] u Trstu, 1 bat[aljon] u Sesani [Sežani], 1 bat[aljon] u Celovcu« (vid. *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 4, dok. br. 89).

69 Poslije ovoga Titovog obavještenja i direktive Štabu 4. armije, nastao je period razmjene diplomatskih nota između vlade Demokratske Federativne Jugoslavije i vlade Velike Britanije, što se završilo sporazumom o Julijskoj krajini između Jugoslavije, s jedne strane, i Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država, s druge strane. Sporazum je sklopljen u Beogradu 9. juna 1945. On je obuhvatao odredbe o okupaciji i privremenoj administraciji u Istri, Trstu i Slovenačkom primorju. Po tim odredbama Trst, Tržič, Gorica, Trbiž i Pula potpali su pod komandu i kontrolu vrhovnog savezničkog komandanta na Sredozemlju. Opširnije o tome sporazumu i njegovoj realizaciji vid. *Zbornik NOR*, tom XI, knj. 4, dok. br. 34.

[70] Tito je ovo naređenje izdao kao mjeru predostrožnosti u vezi s postupcima Saveznika prema jedinicama NOVJ na austrijskoj teritoriji i zahtjevima da je napuste.

[71] Zagreb su oslobodile 8. maja 1945. jedinice Unske operativne grupe divizija 2. armije poslije naređenja Generalštaba JA od 7. maja 1945. upućenom Štabu 2. armije da jačim snagama prodire desnom obalom Save, zauzme Brežice i Krško i presiječe odstupnicu k Austriji njemačkim, ustaškim i četničkim snagama koje su se povlačile komunikacijom Zagreb—Ljubljana.

Istog dana Štab 2. armije JA, postupajući po ovom naređenju Generalštaba JA uputio je 4. armiji JA u pravcu Zagreba: 3. diviziju ka Novom Mestu, 4. diviziju prema Brežicama, 10. diviziju ka Krškom, dok je 45. divizija dobila zadatak da izvrši prodor desnom obalom Save k Zagrebu. Njene dve brigade su prešle 8. maja Savu kod Jakuševca (južno od Zagreba), ušle u Zagreb i zauzele južne dijelove grada, dok je po podne ušla u grad i 39. divizija. Obje ove divizije pripadale su Unskoj operativnoj grupi divizija. One su u toku dana i noći očistile grad od neprijatelja i oslobodile ga. Sutradan ujutro u grad je izbila i 21. divizija 1. armije, a po podne i dijelovi 1. i 6. proleterske divizije.

[72] *General-lajtnant Koča Popović* je tada bio komandant 2. armije JA.

[73] *General-lajtnant Peko Dapčević* je u to vrijeme bio komandant 1. armije JA.

[74] *General-major Radovan Vukanović* bio je tada pomoćnik komandanta 2. armije JA i ujedno komandant Karlovačke operativne grupe divizija.

[75] *General-major Ljubo Vučković* se u to vrijeme nalazio na dužnosti načelnika štaba 2. armije JA i komandanta Unske operativne grupe divizija.

[76] *General-major Milutin Morača* u to vrijeme je bio načelnik štaba 1. armije JA; *pukovnik Mijalko Todorović* je tada bio politički komesar 1. armije JA; *pukovnik Blažo Lompar* je tada bio vršilac dužnosti političkog komesara 2. armije JA.

[77] *Bosanski Novi* je 1. maja oslonodila 39. udarna divizija, kada je oslobodila i *Dvor na Uni; Dobrljin* je 1. maja oslobodila 23. udarna divizija; *Bosansku Kostajnicu* su oslobodile 2. maja 28. i 45. udarna divizija, kada je oslobođena i *Hrvatska Kostajnica; Bosanska Dubica* je oslobođena 28. aprila, a *Hrvatska Dubica* je oslobođena 2. maja; *Sisak* je 5. maja oslobodila Karlovačka operativna grupa divizija 2. armije JA, kada je oslobođena i *Sunja; Petrinja* je oslobođena 5. maja; *Generalski Stol* je 2. maja oslobodila 3. udarna divizija; *Netretić* su 3. maja oslobodile jedinice Karlovačke operativne grupe divizija 2. armije JA; *Ozalj* su 4. maja oslobodile jedinice 34. udarne divizije; *Karlovac* su 7. maja oslobodile 3. i 4. udarna divizija; *Jastrebarsko* je 8. maja oslobodila 34. udarna divizija; *Veliku Goricu* je 8. maja oslobodila 28. udarna divizija; *Metliku* je 8. maja oslobodila 3. udarna divizija; *Samobor* su 9. maja oslobodile jedinice 3, 23. i 25. udarne divizije; *Krško* je 10. maja oslobodila 3. udarna divizija, koja je oslobodila i *Brežice.*

[78] Neprijatelj je od 28. aprila do 8. maja 1945. imao 11 749 vojnika izbačenih iz stroja, od toga je u borbi poginulo 5413, dok je zarobljeno 594 vojnika. U isto vrijeme jedinice 2. armije imale su 2709 boraca i rukovodilaca izbačenih iz stroja, od čega je poginulo 2058, a nestalo 68.

[79] *Bjelovar* su 4. maja 1945, poslije dvodnevnih žestokih borbi, oslobodile jedinice 16. i 17. udarne divizije 3. armije JA. *Koprivnicu* su 5. maja oslobodile jedinice 36. i 51. udarne divizije 3. armije JA. O borbama za Koprivnicu u depeši Štaba 3. armije upućenoj Generalštabu JA 5. maja 1945. pisalo je: »U današnjim borbama slomivši jači otpor nepr[ijatelja] na jurišnim prilazima grada, obuhvatnim manevrom i prodorom sa jug[o]zap[adne] strane poslije oštrih uličnih borbi naše jed[inice] večeras u 21 sat oslobodile Koprivnicu, važan saobraćajni čvor u Gornjoj Podravini« (A-VII, k. 45, reg. br. 4—31/1 i 4—38/1). *Križevac* je 7. maja oslobođen u ogorčenim uličnim borbama, pošto je prethodno dva puta prelazio iz ruke u ruku. Oslobodila ga je 17. udarna divizija JA. *Varaždin* je oslobodila 51. udarna divizija 3. armije JA 7. maja 1945. u napadu koji se završio do ponoći poslije odbijanja njemačkog komandanta da se preda s jedinicama koje su se nalazile u tom mjestu. *Varaždinske*

Toplice su 7. maja oslobodile jedinice 36. udarne divizije 3. armije JA. *Ptuj* je 9. maja oslobodila 51. udarna divizija JA u sadejstvu s 12. pješadijskom divizijom 1. bugarske armije. *Koprivnicu* su 9. maja oslobodile jedinice 16. vojvođanske i 17. istočnobosanske udarne divizije 3. armije JA.

80 General-lajtnant Kosta Nađ je bio tada komandant 3. armije JA.

81 General-major Mate Jerković u to vrijeme je bio komandant 10. udarnog korpusa (»Zagrebačkog«) JA.

82 Pukovnik Branko Petričević tada je bio politički komesar 3. armije JA.

83 Pukovnik Vukašin Subotić se tada nalazio na dužnosti načelnika štaba 3. armije JA.

84 Pukovnik Ivan Šibl je bio tada politički komesar 10. udarnog korpusa (»Zagrebačkog«) JA.

85 Trideset sedma udarna divizija se do tada nalazila neposredno pod komandom Glavnog štaba Srbije. Njeni zadaci su bili određeni Titovom direktivom od 30. aprila 1945 (vid. u tomu 27, str. 143). Medutim, kako je Titovom naredbom od 4. maja 1945. ukinut Glavni štab Srbije (vid. str. 19), vrhovni komandant je donio ovu odluku za stavljanje 37. divizije pod komandu Štaba 3. udarnog korpusa JA čiji je glavni zadatak tada bio da u jugoistočnoj Bosni uništi četničku grupu (oko 10 000 četnika) pod komandom generala Dragoljuba Mihailovića na prostoru Kalinovika i Zelengore. U uništenju te grupe sredinom maja 1945. učestvovala je i 37. udarna divizija. Tom prilikom iz obruča je uspjelo da se spase samo oko 400 četnika, među kojima i grupa četnika s Mihailovićem, koga su potom krili jataci na području Višegrada sve dok nije uhvaćen 13. marta 1946. od organa Ozne.

86 *General-major Rade Hamović*, načelnik Operativnog odjeljenja Generalštaba JA u završnim operacijama Jugoslovenske armije, bio je delegiran od strane Generalštaba JA odnosno vrhovnog komandanta pri štabovima 1, 2. i 3. armije za koordinaciju dejstva. On je u vezi s ovim Titovim naređenjem organizovao sastanak štabova 1, 2. i 3. armije 11. maja u Zagrebu na kome je razraden plan dejstva u duhu ove Titove direktive. Tada se general-major Hamović nalazio u Štabu 1. armije, gdje je radio-vezom primio ovu Titovu direktivu.

87 Postupajući po ovoj Titovoj direktivi, Štab 3. armije je izdao zapovijest 11. maja 1945. svim potčinjenim jedinicama za dejstva prema Koruškoj. Tada je 3. armija u svome sastavu imala 6 divizija: 12, 16, 17, 36, 40. i 51. udarnu diviziju. Međutim, na području Koruške već su dejstvovale jedinice 4. operativne zone i Brzog odreda 4. armije (nazivan je i Kombinovani motorizovani odred).

Štab 3. armije je istoga dana (11. maja 1945) dostavio dva izvještaja Generalštabu JA obavještavajući ga da su njegove jedinice prešle staru jugoslovensko-austrijsku granicu sjeverno od Maribora i da su se izmiješale s 1. bugarskom armijom, koju je maršal Tolbuhin, komandant 3. ukrajinskog fronta, uputio prema Celovcu.

88 Štabu 3. armije JA je malo kasnije potčinjena 14. divizija 4. operativne zone Glavnog štaba Slovenije.

89 Ovaj Titov plan tada nije realizovan, jer je on zbog nove situacije u širem rejonu Dravograda izmijenio svoju odluku. Naime, Štab 3. armije koji se 12. maja nalazio u Varaždinu, depešom je izvijestio Generalštab JA o nastojanjima njemačkih i ustaško-četničkih jedinica da se preko granice probiju u Korušku kako bi izbjegle zarobljavanje od strane jedinica Jugoslovenske armije. Pošto se radilo o neprijateljskoj grupaciji jačine oko 70000 ljudi, od čega je 18000 bilo Nijemaca iz sastava njemačkog 21. brdskog armijskog korpusa (22. i 181. pješadijska divizija) pod komandom general-lajtnanta Hartviga fon Ludvigera, Tito je 13. maja izdao naređenje štabovima 1. i 3. armije da spriječe naprijateljske jedinice u ostvarenju njihovih planova (vid. str. 59—61).

[90] Ovu mjeru Tito je predvidio zbog zaoštravanja situacije oko Trsta, dok su jedinice 4. armije i Komande Jugoslovenske mornarice već bile preduzele odgovarajuće mjere. Tako su već 6. maja 1945. bile povučene sve savezničke vojne misije iz komandi i štabova u sastavu Jugoslovenske mornarice i 4. armije, dok su aktivirane obalske baterije na području Boke, Dubrovnika, Korčule, Lastova, Visa, Splita, Šibenika i Zadra, a do 15. maja i na cjelokupnoj zapadnoj istarskoj obali.

[91] Tito je izdao ovo naređenje na osnovu depeše Štaba 3. armije JA od 11. maja 1945. u kojoj je, pored ostalog, stajalo: »Bugarska armija dobila zadatak od Tolbuhina da hitno krene za Celovec. Oni su se već uputili preko Maribora [. . .]. Potrebno je da se hitno izvrši razgraničenje između naše i bugarske armije« (A-VII, k. 45. reg. br. 4—53/1). Inače, u oslobođenju Maribora 10. maja 1945. učestvovale su 51. udarna divizija (komandant pukovnik Sreta Savić, politički komesar potpukovnik Milan Basta) 3. armije JA, Komanda mjesta Maribor i 3. i 12. pješadijska divizija 1. bugarske armije.

[92] Odluku o formiranju Komunističke partije Srbije donio je Politbiro Centralnog komiteta KPJ jula 1944. na ostrvu Visu na inicijativu Pokrajinskog komiteta KPJ za Srbiju. Tada je odlučeno da se formiranje KP Srbije izvrši poslije osnivanja Antifašističke skupštine narodnog oslobođenja Srbije.

U pripremama za Osnivački kongres KP Srbije učestvovale su sve okružne partijske organizacije iz Srbije, te Kosova i Metohije i Vojvodine. Osnivačkom kongresu su prethodili izbori održani prvi put tajnim glasanjem za mjesne, sreske, okružne, Oblasni komitet KPJ za Kosovo i Metohiju i Pokrajinski komitet KPJ za Vojvodinu. Krajem aprila 1945. u užoj Srbiji je bilo 15 534 člana KPJ, 4894 kandidata KPJ i 23 117 članova SKOJ-a. U Vojvodini je bilo 12 023 člana KPJ, 3534 kandidata i 17 548 članova SKOJ-a, dok je na Kosovu i Metohiji bilo 2247 članova KPJ i 3456 kandidata KPJ i članova SKOJ-a, što znači da je u okviru KP Srbije bilo ukupno 38 118 članova KPJ, od kog broja se u jedinicama Jugoslovenske armije nalazilo 14 130 članova Partije.

Na Osnivačkom kongresu KP Srbije, koji je održan u Beogradu (na Kolarčevom univerzitetu) od 8. do 12. maja 1945. prisustvovalo je 459 delegata iz svih krajeva Federalne Republike Srbije i iz partijske organizacije Jugoslovenske armije, a pridružili su im se i gosti iz drugih federalnih jedinica.

[93] Izbori za Ustavotvornu skupštinu Demokratske Federativne Jugoslavije održani su 11. novembra 1945. Više o tome vid. u tomu 25, nap. 28.

[94] Jedan od takvih atentata izvršen je 13. marta 1945. u Prištini kada je mučki ubijen Miladin Popović, politički sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, narodni heroj. Jedan drugi atentat je izvršen na majora Đuru Boškovića, oficira Ozne, kada je takođe ubijen mučki iz zasjede početkom maja 1945. u blizini starog podvožnjaka u sadašnjem Novom Beogradu.

[95] Tito ima u vidu praksu uvedenu od KP Sovjetskog Saveza još u doba Lenjina (koja je povremeno praktikovana i kasnije) da se prijem i ocjena uloge komunista vrši na tzv. vanpartijskim konferencijama, uz aktivno učešće radnika, seljaka i omladine. Jer, govorio je Lenjin, oni najbolje znaju kakav je ko, ko se želi »prišljamčiti« partiji, ko se »birokratizovao«, ko se »zakomesario« itd.

[96] Opširnije o razgovorima koje je Tito vodio s delegacijom s Kosova i Metohije 4. aprila 1945. govori se u tomu 27, na str. 73.

[97] Tito ima u vidu pripadnike albanske narodnosti koji su dobrovoljno ili mobilisani stupili u njemačku 21. brdsku SS-diviziju »Skenderbeg« ili u albansku miliciju pod njemačkom komandom.

[98] Ovdje se misli na konferenciju Ujedinjenih nacija koja je počela 25. aprila 1945. u San Francisku (SAD) uz učešće 282 delegata (iz 50 država, među kojima i Jugoslavija), koje su pratili 1444 savjetnika i stručnjaka. Na 335 sjednica plenuma i posebnih komisija i komiteta razmatrani su problemi stvaranja buduće svjetske

organizacije mira. Konferencija je završila rad 26. juna 1945, kada je u Domu veterana svečano objavljena Povelja Ujedinjenih nacija, s njenim sastavnim dijelom — Statutom Međunarodnog suda pravde.

Povelja je stupila na snagu 24. oktobra 1945. pošto ju je ratifikovalo više od polovine članova-osnivača OUN i taj dan se praznuje kao Dan Ujedinjenih nacija.

Jugoslovensku delegaciju na ovoj konferenciji predvodio je dr Ivan Šubašić, ministar spoljnih poslova DFJ. Ostali članovi su bili: general-lajtnant Sreten Žujović Crni, Stanoje Simić i potpukovnik Vladimir Dedijer.

99 Razvijanje prijateljskih odnosa i unapređenje saradnje s Narodnom Republikom Bugarskom poslije rata konkretizovani su potpisivanjem Bledskih sporazuma 1. avgusta 1947. između Tita i Dimitrova i 27. novembra iste godine kada je u Evksinogradu potpisan Ugovor o prijateljstvu, saradnji i uzajamnoj pomoći između Federativne Narodne Republike Jugoslavije i Narodne Republike Bugarske. Ovaj ugovor je sklopljen s važnošću od 20 godina, ali ga je bugarska vlada, poslije pojave Rezocije Informbiroa jednostrano raskinula 1. oktobra 1949. Međutim, razgovori o federaciji koji su na zahtjev sovjetske vlade prekinuti početkom 1945. nastavljeni su februara 1948. za vrijeme razgovora u Moskvi između Staljina, Dimitrova i Kardelja, pa je to pitanje definitivno napušteno poslije donošenja Rezolucije Informbiroa (vid. i u tomu 25, nap. 284).

100 Opširnije o priznanju Narodne Republike Albanije 29. aprila 1945. od strane vlade DFJ govori se u tomu 27.

101 Poslije izbijanja građanskog rata u Grčkoj 3. decembra 1944, koji je krvavo ugušen od britanskog Ekspedicionog korpusa pod komandom generala Ronalda Skobija (vid. u tomu 25, nap. 424) došlo je pod britanskim pritiskom do sklapanja ugovora u Varkizi 12. januara 1945. između desničarskih snaga na čijem se čelu nalazio general Plastiras, predsjednik grčke vlade, i Narodnooslobodilačkog fronta Grčke (EAM-a). Dogovoreno je da se izvrši široka amnestija svih onih lica koja su zatvorena ili izgnana na otoke zbog učešća u redovima Narodnooslobodilačke vojske Grčke (ELAS-a), da se donese zakon koji će garantovati slobodu zbora i dogovora, da se izvrši opštenarodni plebiscit o obliku vladavine u Grčkoj i sprovedu izbori za Ustavotvornu skupštinu. Međutim, Plastirasova vlada je pokušala da zaobiđe taj sporazum, ali se u tome pokazala kao »meka« i pored zavedenog terora, pa ju je zamenio tzv. radni kabinet admirala Vulgarisa, koji je sproveo nečuven teror ne samo nad stanovništvom makedonske nacionalnosti u Egejskoj Makedoniji već i na mnogim Grcima koji se zbog svojih demokratskih opredeljenja nisu slagali s takvim mjerama Vulgarisove vlade, koje su u suštini bile fašističke.

102 Riječ je o Ugovoru o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i saradnji između Sovjetskog Saveza i Jugoslavije sklopljenom 11. aprila 1945. u Moskvi. Više o tome vid. na str. 146.

103 Ta škola je bila privremenog karaktera. Međutim, ubrzo s poslijeratnim razvojem Jugoslovenske armije Zadar je postao veliki centar za školovanje artiljerijskog aktivnog i rezervnog kadra, kako zemaljske tako i protivavionske artiljerije.

104 U noti britanske vlade od 12. maja 1945. koju je Titu uručio njen ambasador u Beogradu Ralf Skrajn Stivenson stavljeno je do znanja jugoslovenskoj vladi da je u pogledu austrijskih granica Moskovskom deklaracijom od 1. novembra 1943. odlučeno da se te granice ne mijenjaju i da će teritoriju Austrije okupirati britanske, američke, francuske i sovjetske snage, pa je zato zatraženo od Tita da se sve jugoslovenske jedinice povuku iz Austrije i na taj način poštuju austrijske granice iz 1937, tj. prije pripajanja Austrije nacističkoj Njemačkoj, kada ju je ova okupirala 12. marta 1938. i sljedećeg dana proglasila »anšlus« (prisajedinjenje). Britanska vlada je takvu granicu između Austrije i Jugoslavije nazvala privremenom sve dok se ona konačno ne utvrdi na mirovnoj konferenciji. Medutim, kao što je poznato, na konferenciji Ruzvelta, Staljina i Čerčila održanoj od 4. do 12. februara 1945. u Jalti dogovoreno je i utvrđeno da se granice Austrije uopšte ne mijenjaju, čime je nanijeta nepravda istorijskom pravu jugoslovenskih naroda na dio teritorije koji im je poslije I svjetskog rata politikom velikih sila otrgnut za zelenim stolom.

[105] Ta nota jugoslovenske vlade od 2. aprila 1945. nije pronađena, kao ni odgovor Sovjetskog Saveza koji je, kao što se vidi, na zahtjev jugoslovenske vlade bio pozitivan.

[106] Odnosi se na konferenciju ministara spoljnih poslova SAD, SSSR-a i Velike Britanije koja je održana od 19. do 30. oktobra 1943. u Moskvi. Po završenom radu konferencije izdate su deklaracije o budućoj Organizaciji ujedinjenih nacija, o Italiji (uništenje fašizma, slobodni izbori, sloboda odlučivanja, sistem državnog uređenja), o Austriji (njena okupacija od strane britanskih, sovjetskih, američkih i francuskih snaga, njen status i njene granice od 1937, kada je ona 13. marta 1938. priključena nacističkoj Njemačkoj i dr.), o odgovornosti za počinjene ratne zločine, o spriječavanju neutralnih država da daju azil ratnim zločincima itd. Međutim, i tada, prije početka konferencije, Tito je uputio 2. oktobra 1943. vladi SSSR-a depešu povodom održavanja predstojeće Moskovske konferencije i u njoj je iznio stav prema jugoslovenskoj vladi u izbjeglištu i kralju (vid. u tomu 17).

[107] Potpunije o dejstvima jedinica JA u to vrijeme na području Koruške govori se u nap. 89.

[108] Sovjetska vlada je dala pristanak da jedinice Jugoslovenske armije zaposjednu teritoriju koju su zauzeli dijelovi 3. ukrajinskog fronta, ali je pri tome dogovoreno da se jedinice Jugoslovenske armije koje budu okupirale tu oblast stave pod komandu 3. ukrajinskog fronta. To je bio jedini način da bi se na neki način na tom području zadržale jedinice Jugoslovenske armije, ali se zapadni saveznici s tim nisu složili i na njihovo insistiranje jedinice Jugoslovenske armije morale su da napuste tu teritoriju (vid. str. 94).

[109] Riječ je o delegaciji koju je predvodio Andrija Hebrang, predsjednik Privrednog savjeta Demokratske Federativne Jugoslavije, koja je boravila u Moskvi od 7. januara do 14. februara 1945. U njoj su se, pored ostalih, nalazili general-lajtnant Arso Jovanović, načelnik Vrhovnog štaba NOV i POJ, i general-lajtnant Gojko Nikoliš, načelnik Sanitetskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ (vid. u tomu 26, nap. 280).

[110] Vjerovatno se mislilo na formiranje triju borbenih i jedne transportne divizije. Međutim, u to vrijeme su postojale samo 11. vazduhoplovna lovačka i 42. vazduhoplovna jurišna divizija i Transportni vazduhoplovni puk.

[111] Svakako da se računalo na formiranje dvaju korpusa narodne odbrane. Ali do toga nije došlo, već je postojao samo jedan takav korpus, koji je formiran na osnovu Titove odluke od 15. avgusta 1944. Kada je Tito poslao ovo pismo Staljinu, u sastavu Korpusa narodne odbrane Jugoslavije (KNOJ-a) nalazilo se 7 divizija. Komandant korpusa je bio general-major Jovan Vukotić, a politički komesar pukovnik Vlado Janić Capo.

[112] Misli se na one divizije koje su primile sovjetsko naoružanje na osnovu sporazuma koji je Tito postigao sa sovjetskom vladom za vrijeme njegovog boravka u Moskvi od 21. do 28. septembra 1944 (vid. u tomu 23, nap. 453). Prema tom sporazumu trebalo je da se izvrši prenaoružavanje 12 pješadijskih divizija punog brojnog stanja. Međutim, u praksi je to sprovedeno drukčije, pa su sovjetsko naoružanje dobile 5 divizija 1. armije, 3 divizije 2. armije, 3 divizije 3. armije i 2 divizije 15. udarnog korpusa NOVJ, a djelimično i jedan broj divizija iz sastava 2. armije i pod neposrednom komandom Vrhovnog štaba NOV i POJ.

[113] Poslije oslobođenja Zagreba 8. maja 1945. Štab 1. armije u gonjenju neprijatelja angažovao je 5, 11. i 21. udarnu diviziju i 48. udarnu diviziju kao neposrednu rezervu, dok je na širem području Zagreba zadržao ostale svoje snage: 1. proletersku, 6. proletersku i 42. udarnu diviziju, 2. tenkovsku i 1. konjičku brigadu. U toku daljih dejstava jedinice 1. armije su 10. maja, sjeverozapadno od Zagreba, zarobile njemačku 41. pješadijsku diviziju na čelu s njenim komandantom generalom Volfgangom Hauzerom, dok su 11. maja ušle u Celje zarobivši pri tome preko 2000 Nijemaca i ustaša, pa su potom obustavile svaki dalji pokret, na čemu je Tito i zamjerio Štabu 1. armije.

114 Tada su uspjele da se izvuku glavnine 1. i 2. kozačko-konjičke divizije njemačkog 15. kozačkog korpusa i 438. divizije za naročitu upotrebu, kao i dijelovi 369. legionarske »Vražje« divizije. Te jedinice su prešle jugoslovensko-austrijsku granicu i predale se Englezima u Koruškoj.

115 Postupajući po ovome Titovom naređenju, Štab 1. armije je 14. maja 1945. uputio iz rejona Celja 5. i 11. udarnu diviziju u obuhvatni napad prema Šoštanju i Poljanama radi presijecanja odstupnice njemačko-ustaško-četničkoj grupi u širem rejonu Dravograda.

116 Ovu odluku Tito je donio imajući u vidu zaoštravanje u Istri i dijelu Julijske krajine i stav zapadnih saveznika u pogledu Koruške, koja je trebalo da ostane u sastavu Austrije po završetku II svjetskog rata, a što je definitovano dogovoreno na sastanku Ruzvelta, Staljina i Čerčila u Jalti od 4. do 12. februara 1944.

117 To je izvještaj Štaba 3. armije od 13. maja 1945. upućen Generalštabu JA, u kome je, pored podataka koji su svi ponovljeni u ovome Titovom naređenju, Štab 3. armije predložio Generalštabu da Štab 1. armije uputi jednu do dvije divizije pravcem Šoštanj—Slovenj-Gradec kako bi se uništila neprijateljeva grupacija u širem rejonu Dravograda (A-VII, k. 45, reg. br. 4—77/1).

118 Ante Pavelić, poglavnik tzv. Nezavisne Države Hrvatske i dr Vladimir (Vlatko) Maček, šef Hrvatske seljačke stranke, uspjeli su da se izvuku preko granice i izbjegnu zarobljavanje, dok su jedinice 3. armije uspjele da zarobe 13 ustaško-domobranskih generala i poznatog ustaškog zlikovca pukovnika Franju Sudara.

119 Ta grupa nije uspjela da se probije iz obruča, već je do 15. maja 1945. dijelom uništena, a većim dijelom zarobljena (vid. u nap. 122).

120 Postupajući po ovome naređenju vrhovnog komandanta, Štab 1. armije je 14. maja 1945 uputio 5. i 11. udarnu diviziju u obuhvatni napad prema Šoštanju i Poljanama (vid. nap. 115). Međutim, i Štab 3. armije istoga dana (13. maja) u 21 čas uputio je depešu Štabu 1. armije u kome ga je detaljno upoznao sa situacijom kod Dravograda i predložio da jedinice 1. armije izvrše napad s dvjema kolonama i to jednom pravcem Velenje—Podgorje, a drugom Šotanj—Poljane (A-VII, k. 258-A, reg. br. 4—5/8).

U meduvremenu su se vodile vrlo žestoke borbe u kojima se neprijatelj borio na život i smrt, pa je Štab 3. armije u ponoćnim satima 13/14. maja intervenisao kod Štaba 1. armije i delegata vrhovnog komandanta da bilo čije jedinice, 1. ili 2. armije što prije intervenišu, pošto se neprijatelj već bio probio komunikacijom Kranj—Velikovec, koju su zatvarale jedinice 4. operativne zone.

121 Ovu odluku vrhovni komandant je donio na osnovu depeše Štaba 3. armije koju je ovaj uputio 13. maja u 10 časova Generalštabu JA o namjeri neprijatelja da se preko Dravograda probije prema Celovcu i preda Englezima (A-VII, k. 45, reg. br. 4—77/1).

122 Misli se na jedinice 4. operativne zone koje su po naređenju vrhovnog komandanta već 2. maja 1945. bile upućene u Korušku da bi presjekle odstupnicu neprijateljevim jedinicama i oslobodile dio Koruške prije dolaska savezničkih jedinica. Ali, kako su ove snage bile nedovoljne, Tito je intervenisao ovim naređenjem kod Štaba 3. armije. U toku 13. maja 7. brigada 51. udarne divizije i jedna brigada 14. udarne divizije uspjele su da na prostoru Poljana—Pliberk (Blajburg) razoružaju njemačku 104. lovačku diviziju s još nekim razbijenim njemačkim jedinicama.

Međutim, neprijateljeva grupacija jačine oko 50 000 ljudi (od toga oko 20 000 civila), većinom ustaša, a manje četnika (oko 5000) i Nijemaca, pokušala je da izvrši prodor preko Dravograda k Celovcu, gde je imala namjeru da se preda britanskim trupama. Zbog toga je Štab 3. armije, postupajući po ovome Titovom naređenju, intervenisao upućivanjem 12. i 16. divizije na prostor Velikovec—Pliberk, gdje su ove jedinice imale da ojačaju dejstva 17, 36. i 51. udarne divizije, koje su u širem rejonu Dravograda već vodile veoma žestoke borbe s neprijateljem, koji je očajnički pokušavao da se probije preko Drave za Austriju i preda zapadnim saveznicima, odbijajući ultimatum za bezuslovnu predaju.

Četrnaestog maja 5 divizija 3. armije: 12, 16, 17, 36. i 51. udarna divizija i 14. udarna divizija 4. operativne zone, kao i 5. i 11. udarna divizija 1. armije u potpunosti su opkolile neprijateljsku grupaciju na prostoru Dravograd—Slovenj-Gradec—Guštanj—Jezersko—Pliberk i izložile je uništenju. Petnaestog maja ustaško-četnička grupacija je bila primorana na predaju. Tom prilikom je zarobljeno 13 ustaških generala. Time su prestala sva oružana dejstva na jugoslovenskom ratištu. Nanošenjem poraza ovoj neprijateljskoj grupaciji na pomenutom prostoru, i poslednji dio zemlje je bio oslobođen.

123 U zapadnom dijelu Koruške, osim Brzog odreda 4. armije, nisu se nalazile druge jedinice Jugoslovenske armije (vid. u nap. 125). Što se tiče 29. udarne divizije, dejstva neprijatelja pred frontom njenih jedinica prestala su 11. maja, dok je divizija po prijemu ovog naređenja vrhovnog komandanta izvršila pokret sjeverozapadno od Ljubljane i rasporedila se na prostoru Jesenice—Bled zaposijedajući i Ljubeljski prevoj preko Karavanki Na taj način je blokirala eventuelno povlačenje neprijatelja i pokušaj proboja na pravcima Kranj—Jesenice—Trbiž i Kranj—Ljubelj—Celovec, do čega, međutim, nije došlo.

124 Štab 3. armije uspostavio je vezu sa Štabom 1. armije JA. U vezi s Titovim naređenjem izdatim ovim štabovima, Štab 1. armije sadejstvovao je s jedinicama 3. armije na uništenju neprijateljske grupacije na prostoru Dravograd—Slovenj-Gradec—Guštanj—Jezersko—Pliberk (Blajburg) sa svojom 5. i 11. krajiškom udarnom divizijom. Više o tome vid. u nap. 115.

125 U Koruškoj se od jedinica 4. armije nalazio samo Brzi odred (nazivali su ga i Kombinovani motorizovani odred), u čijem su se sastavu nalazili 11. dalmatinska brigada 26. udarne divizije, 3. motorizovani divizion iz Artiljerijske brigade i jedna tenkovska četa iz 1. tenkovske brigade 4. armije. Taj Odred je iz Bazovice preko Ajdovščine, Gorice i Tolmina izvršio usiljeni marš da bi 9. maja dio njegovih snaga izbio u Celovec radi presijecanja odstupnice njemačkim jedinicama koje su pokušavale da se preko Ljubljane i Jesenica probiju u Austriju i predaju Englezima.

Odred je od 11. do 22. maja razoružao oko 12 000 neprijateljskih vojnika, od čega oko 2000 ustaša (21. maja), dok je od Engleza preuzeo 3100 zarobljenika.

U međuvremenu je došlo do diplomatskih kontakata sa Saveznicima zbog zaoštrene situacije oko Trsta, Istre i dijela Julijske krajine, pa je tom prilikom rješavano i pitanje boravka jedinica Jugoslovenske armije u Koruškoj. U takvoj situaciji Tito je uputio 18. maja 1945. naređenje štabovima 3. i 4. armije za povlačenje svih jedinica Jugoslovenske armije iz Koruške, kao i za evakuaciju ratnog plijena (vid. na str. 88).

126 Tito je u toku rata više puta izdavao slična naređenja i to uglavnom u situacijama kada je bila povećana mogućnost za osvetu od strane pripadnika NOVJ (ofanzive i sl.). Sada, kada je rat bio praktično završen i veliki broj neprijateljskih vojnika (oko 300 000) pao u zarobljeništvo bilo je moguće očekivati osvete od strane onih pripadnika Jugoslovenske armije čije su porodice ili pojedine njihove članove na zverski način pobili okupatori i njihovi saradnici. Da bi se spriječila svaka takva pojava bez obzira na njene motive, Tito je izdao ovo naređenje, ali i pored toga dešavali su se pojedinačni slučajevi koji se i pored svih preduzetih mjera nisu mogli spriječiti.

127 Nije pronađen izvještaj Glavnog štaba Slovenije o brojnom stanju ratnih zarobljenika, jer je taj štab ubrzo poslije ovog Titovog naređenja rasformiran (vid. str. 88), pa je dotadašnje operativno područje Glavnog štaba Slovenije prešlo u nadležnost Štaba 4. armije JA (vid. str. 86). Međutim, štabovi armija su dostavili svoje izvještaje o broju ratnih zarobljenika (vid. nap. 134 i 138), dok je Glavni štab Hrvatske izvijestio Generalštab JA 16. maja 1945. da se na njegovom području nalazi 77 047 ratnih zarobljenika.

128 Ovaj saveznički akt preduzet je zbog zaoštravanja situacije oko Trsta, Istre i dijela Julijske krajine. Saveznici su smatrali da će ovim aktom prije svega 4.

armiju JA i jedinice Glavnog štaba Slovenije lišiti municije, goriva i drugog materijala u slučaju da izbije oružani sukog između savezničkih oružanih snaga i Jugoslovenske armije. Naime, 4. armija i dio jedinica Glavnog štaba Slovenije bili su dijelom naoružani savezničkim naoružanjem, prvenstveno artiljerijom i tenkovima.

129 Četvrta armija u svojim dejstvima od 20. marta pa do 9. maja 1945, tj. u ličko-primorskoj i riječko-tršćanskoj operaciji zaplijenila je 19 tenkova, oko 300 topova, 180 minobacača, 90 protivavionskih topova i preko 2000 teških i lakih mitraljeza i puškomitraljeza, kao i velike količine municije i drugog ratnog materijala.

130 Nije pronađen izvještaj Štaba 4. armije o procentu savezničkog naoružanja u jedinicama 4. armije, ali se iz brojnog stanja 4. armije za 30. april 1945. i nekih drugih izvještaja može zaključiti da su u jedinicama 4. armije tenkovi i sredstva veze bili anglo-američkog porijekla, pješadijsko naoružanje većinom zaplijenjeno u borbi protiv neprijatelja, dok je u artiljeriji najvjerovatnije bio odnos 50 : 50, tj. pola artiljerijskog naoružanja je dobijeno od zapadnih saveznika, a polovina je zaplijenjena u borbi protiv njemačkog okupatora i njegovih pomagača.

131 Tito je istoga dana kada je uputio ovu direktivu Štabu 4. armije poslao i depešu šefu Jugoslovenske vojne misije u SSSR-u general-lajtnantu Rudolfu Primorcu sa zahtijevom da zatraži od sovjetske vlade materijal i opremu za naoružanje Jugoslovenske armije (vid. str. 69).

132 Tito je uputio ovaj zahtjev zbog zategnute situacije sa Saveznicima oko Trsta, Istre i dijela Julijske krajine. Naime, tada su jedinice Jugoslovenske armije na tome području (4. armija i dio jedinica Glavnog štaba Slovenije) bile naoružane dobrim dijelom naoružanjem dobijenim od zapadnih saveznika, pa bi se one u slučaju izbijanja oružanog sukoba našle u težoj situaciji, jer su Saveznici već prestali sa svim isporukama u municiji i drugom materijalu preko Baze JA u Bariju. Međutim, iako je sukob izbjegnut rješavanjem ovog problema na diplomatskom polju, SSSR je za potrebe Jugoslovenske armije isporučio znatne količine opreme, a prije svega teškog naoružanja: tenkova i artiljerije, posebno teške artiljerije (haubica 152 mm i topova 122 mm velikog dometa).

133 Postupajući po ovom Titovom naređenju, šef Jugoslovenske vojne misije u Moskvi general-lajtnant Rudolf Primorac izvijestio je Tita 17. maja 1945: »Primio sam naređenje i spisak materijala i opreme koju treba tražiti za našu armiju. Preduzeo sam sve potrebno« (A-VII, k. 57—4, reg. br. 3—72/1). Kasnije, 2. juna 1945, Primorac je obavijestio Tita da će se odmah uputiti 17 štapskih oficira, dok će se ostali upućivati postepeno, da je sovjetska vlada odlučila da za potrebe JA ostanu do kraja godine svih 36 hirurga, da za 13 epidemiologa nije još donijeto rješenje i da je u načelu prihvaćen zahtjev da se na liječenje u Sovjetski Savez prime teški bolesnici (A-VII, k. 57—4, reg. br. 3—74/1).

134 Odgovarajući na ovo Titovo naređenje, Štab 1. armije dostavio je izvještaj 16. maja 1945. u kome je iznio podatke da se u Zagrebu nalazi 2500 njemačkih zarobljenika, 12 000 domobrana i 1700 ustaša; da je iz Zagreba upućeno za Bjelovar 7000 Nijemaca; da se u Slavonskom Brodu nalaze 2 njemačka zarobljenika, 17 ustaša, 296 domobrana i 105 italijanskih zarobljenika; da se u Sremskoj Mitrovici nalazi 600 Nijemaca; da se u Vinkovcima nalaze 162 Nijemca, 156 ustaša, 1254 domobrana, 115 bjelogardejaca, 17 Poljaka, 11 Čeha i 1145 Italijana; da se u Celju nalazi 7600 Nijemaca, 4550 ustaša, 2709 domobrana, 600 četnika, 38 bjelogardejaca, 28 Poljaka i 25 Italijana. Pošto su slična naređenja upućena i štabovima 2, 3. i 4. armije Štab 3. armije, na primjer, izvijestio je 16. maja da se na njegovom području nalazi oko 120 000 zarobljenih neprijateljskih vojnika, Štab 4. armije je dostavio izvještaj takođe 16. maja 1945. u kome je iznio podatke da se na prostoru Sušak—Crikvenica nalazi 12 000 zarobljenih njemačkih vojnika, u rejonu Ilirske Bistrice oko 14 000, od toga oko 2000 ranjenih, a u Trstu oko 800 zarobljenih neprijateljskih vojnika, dok za područje Slovenije nije imao na raspolaganju tačne podatke, pa je 23. maja dostavio izvještaj iz koga se vidi da je na području 4. armije bilo oko 90 800 zarobljenih neprijateljskih vojnika, od toga 2 generala i 25 viših oficira.

[135] Riječ je o borbama koje su vođene 13, 14. i 15. maja 1945. s opkoljenom neprijateljskom grupacijom na širem prostoru Dravograda u kojoj je bilo oko 70 000 ljudi, od toga oko 20 000 civila, pretežno žena i djece koje su ustaše sa sobom povele na silu. Pošto su te borbe bile vrlo oštre jer je neprijatelj očajnički pokušavao da se probije kod Dravograda preko Drave na sjever u Austriji, Štab 3. armije tih dana je poslao desetak depeša Generalštabu JA izvještavajući ga o situaciji i borbama koje su se vodile, kao i nastojanjima jedinica 3. armije da spriječi izvlačenje i proboj neprijatelja iz okruženja u Austriju.

Treća armija, u sadejstvu s dvije divizije 1. armije i jedinicama 4. operativne zone Glavnog štaba Slovenije, u tome je u potpunosti uspjela: opkoljena neprijateljska grupacija je bila primorana na predaju. Zarobljeno je oko 50 000 ustaša i domobrana s cjelokupnim naoružanjem i oko 5000 četnika, dok je oslobođeno oko 20 000 civila. Posljednja grupa s oko 30 000 ustaša predala se 15. maja na prostoru Poljane — Pliberk, dok je dan ranije — 14. maja, na dravogradskom mostu razoružano 20 000 ustaša.

[136] Taj podatak Štab 3. armije dostavio je delegatu Generilštaba JA s dvije depeše: jednom 14. maja u 23,55 časova, a drugom 15. maja 1945. u 01,30 časova, i to se odnosilo na razoružanje ustaša i četnika na dravogradskom mostu (A-VII, k. 258-A, reg.br. 4—4/8).

[137] Misli se na razoružanje njemačke 104. lovačke divizije 21. brdskog armijskog korpusa koja je zarobljena 13. maja 1945. na prostoru Poljana—Pliberk od strane dijelova 14. i 51. udarne divizije. Tom prilikom, pored zarobljavanja 10 000 Nijemaca, zaplijenjeno je 700 motornih vozila i cjelokupno teško naoružanje. Izvještaj o tome Štab 3. armije dostavio je u ranim jutarnjim satima 15. maja 1945. Generalštabu JA (A-VII, k. 45, reg. br. 4—89/1). Inače 21. brdski armijski korpus nalazio se u sastavu Grupe armija »E« na čelu s general-pukovnikom Aleksanderom Lerom, koji je ujedno bio i komandant Jugoistoka. Dvije divizije 21. brdskog armijskog korpusa (22. i 181. pješadijska divizija) razoružane su dva dana ranije — 12. maja 1945. u rejonu Celja (A-VII, k. 45, reg. br. 4—70/1).

[138] U borbama od 12. do 15. maja s neprijateljevom grupacijom jačine oko 130 000 ljudi, 3. armija je zarobila preko 100 000 neprijateljskih vojnika, od toga su preko 30 000 bili Nijemci. Zaplijenjeno je 110 artiljerijskih oruđa raznih kalibara, 500 minobacača, 4700 automatskih oruđa, 40 000 pušaka, 2500 pištolja, 40 tenkova, oko 800 ispravnih i 420 neispravnih motornih vozila, pored ogromnih količina municije i drugog materijala, tako da je samo na mariborsku železničku stanicu prispjelo preko 200 vagona plijena.

[139] Štab 3. armije kada je primio ovu Titovu direktivu nalazio se u Mariboru. Postupajući po ovome naređenju, Štab armije je prešao u Lipnice (Lajbnic), odakle je 16. maja 1945. u 11,05 časova uputio depešu vrhovnom komandantu JA kojom ga je izvijestio da je primio i naređenje maršala Tolbuhina, komandanta 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, za okupaciju teritorije u Austriji; da će se do 18. maja izvršiti smjena jedinica 1. bugarske armije koje su se nalazile na tome području s tri divizije 3. armije; da će se ostale jedinice armije zadržati na granici (A-VII, k. 45, reg. br. 4—102/1).

U međuvremenu je Generalštab JA razradio i plan za okupaciju toga dijela područja predviđajući za to 5 divizija jačine oko 50 000 ljudi sa sjedištem Glavnog štaba okupacione vojske u Gracu, a po drugoj varijanti u Celovcu. Međutim, za one jedinice 3. armije koje su se nalazile na području Koruške okupiranom od Engleza, vrhovni komandant JA 18. maja 1945. naredio je Štabu 3. armije da povuče sve svoje jedinice iz toga dijela Koruške (vid. str. 88).

[140] Tito je ovaj zahtjev uputio Staljinu s obzirom na to da je Jugoslovenska armija u to vrijeme imala samo kao specijalizovanu jedinicu Železničku brigadu Generalštaba JA formiranu 21. novembra 1944. Pored toga, pri svakoj armiji se nalazila i po jedna inžinjerijska brigada. Naravno, sve te jedinice nisu imale dovoljno iskustva niti su bile kvalifikovane za opravke većih razmjera na porušenim železničkim prugama koje je neprijatelj potpuno opustišio upotrebljavajući specijalne

mašine za sječenje pragova i kidanje ili uvijanje šina. Zbog svega toga je bila potrebna i pomoć sovjetskih željezničkih inžinjerskih jedinica, koje su u tome imale veliko iskustvo i bile snabdjevene i potrebnom mehanizacijom, jer je takva pustošenja neprijatelj vršio na sovjetskoj teritoriji i u istočnoj Evropi pri povlačenju ispred trupa Crvene armije još od početka 1944. godine.

141 Nije poznato da li i koliko je stručnjaka upućeno za tražene radove iz sastava 3. ukrajinskog fronta Crvene armije.

142 Ova Titova intervencija uslijedila je zbog toga što je veći dio jedinica 1, 2. i 3. armije JA bio naoružan sovjetskim naoružanjem primljenim na osnovu sporazuma koji je Tito postigao za vrijeme svog boravka u Moskvi od 21. do 28. septembra 1944 (vid. u tomu 23, nap. 453).

143 To su sve oruđa njemačkog porijekla. Tito je, najvjerovatnije, insistirao na ovim oruđima pošto su i jedinice Jugoslovenske armije u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije došle do velikog ratnog plijena, pa bi se dobijanjem sličnog naoružanja koje su zaplijenile jedinice 3. ukrajinskog fronta mogle kompletirati divizije JA, kako ne bi došle u zavisnost od zapadnih saveznika u pogledu municije i rezervnih dijelova.

144 Ovaj Titov zahtjev upućen Staljinu nastao je na osnovu izvještaja Štaba 3. armije JA od 16. maja 1945. koji je glasio: »Treći ukrajinski front traži pregled Fabrike aviona u Mariboru. Postavili su svoju stražu. Nad fabrikom postoji i naša straža. Molimo hitno rešite da li da im predamo fabriku ili da ostane za nas« (A-VII, k. 45, reg. br. 4—406/1).

145 To je Titov odgovor na depešu Štaba 3. armije u vezi sa zahtjevom da se jedinicama JA predaju ustaše zarobljene od strane jedinica 1. bugarske armije koje su učestvovale zajedno s jedinicama 3. armije u oslobođenju Maribora i dejstvima sjeverno od njega. U vezi s ovim Titovim naređenjem Štab 3. armije JA u svojoj depeši upućenoj 18. maja 1945. Generalštabu JA javio je sljedeće: »Jedinice u pokretu i izbile na određenu granicu, gdje smjenjuju bugarske jed[inice] radi razvrstavanja i upućivanja zarobljenika« (A-VII, k. 35, reg. br. 4—110/1).

146 Ovo naređenje Tito je izdao zbog zategnutosti koja je vladala između vlade Demokratske Federativne Jugoslavije i zapadnih vlada u vezi s problemom Trsta, Istre, Slovenačkog primorja i dijela Koruške. U to vrijeme zapadni saveznici su predviđali i mogućnost izbijanja ratnog sukoba, pa su predviđali i bombardovanje jugoslovenskih gradova uz istovremen napad združenih anglo-američkih snaga. Ta mogućnost intervencije razmatrana je i na sjednicama Zajedničkog odbora za planiranje Vrhovne savezničke komande na Sredozemlju, za što je dao pristanak i novi predsjednik Sjedinjenih Američkih Država Hari Truman. Na sjednicama od 10. i 13. maja razrađeni su planovi za takvu intervenciju koji su predviđali i pravovremenu evakuaciju svih savezničkih institucija iz Jugoslavije.

147 U poruci koju je britanski ambasador u Beogradu Ralf Skrajn Stivenson predao Titu 15. maja 1945. u 17 časova britanska vlada je ponovo pokrenula pitanje Julijske krajine »kao jedan od mnogih teritorijalnih problema u Evropi koji treba riješiti općim mirovnim sporazumom«. Britanska vlada je Titovu borbu za priznanje prava nove Jugoslavije na teritoriju Istre, Trsta i Slovenačkog primorja koja je oduzeta Jugoslaviji za zelenim stolom poslije I svjetskog rata, nazvala u ovoj poruci »rješavanje osvajanjem i jednostranim proglašavanjem suvereniteta posredstvom okupacije«, tj. metodom koji su »neopozivo odbacile vlade savezničkih zemalja učesnica ovog rata«. Britanska vlada je dalje u svojoj poruci rekla da je »plan savezničkih vojnih vlasti za Julijsku krajinu usvojen upravo zato da bi se postiglo miroljubivo i trajno rješenje problema, koji je, kao što je općepoznato, vrlo složen«. Zbog toga je britanska vlada iznijela svoje mišljenje i za to zatražila saglasnost od jugoslovenske vlade da »vrhovni komandant savezničkih snaga na Sredozemlju preuzme nadzor nad područjem koje mora obuhvatati Trst, Goricu, Tržič (Monfalkone) i Pulu, linije komunikacija koje kroz Goricu i Tržič vode u Austriju...« i da o tome jugoslovenska vlada najhitnije obavijesti o svojoj spremnosti da »smjesta prihvati gore navedeno«.

Sva ta načela koja je britanska vlada pomenula u ovoj poruci bila su uglavnom deklarativnog karaktera u odnosu na Jugoslaviju. Iz dokumenata Britanskog javnog arhiva (Public Record Office — PRO), koje je sredio i objavio dr Dušan Biber u knjizi *Tito—Churchill*, Arhiv Jugoslavije/Beograd, Globus/Zagreb, 1981, str. 517, vidi se, na primjer, da je Čerčil u svojoj poruci od 1. maja 1945. feldmaršalu Aleksanderu, pored ostalog, rekao: »Mislim da je važno da mi i Amerikanci steknemo kontrolu nad Rijekom, Trstom, Pulom i istarskim poluotokom i da bi Vaše komunikacije prema Austriji trebale biti zaštićene. Naravno, za te teritorije između Talijana i Jugoslovena bit će, također, strašnog natezanja. Sklon sam tome da podržimo Talijane, pošto će to dovesti do razdora među njihovim komunističkim snagama, a također će se podupirati s vrlo prijateljskim interesom što ga Amerikanci imaju za Italiju.«

U vezi s notom britanske vlade od 15. maja 1945. uslijedila je i slična nota vlade Sjedinjenih Američkih Država kojom je vršen jak pritisak na jugoslovensku vladu da se odrekne svojih legitimnih i istorijskih prava. U vezi s tim razmijenjene su i poruke između Sovjetskog Saveza, s jedne strane, i vlada Sjedinjenih Američkih Država i Velike Britanije, s druge strane. Tako je Hari Truman, predsjednik SAD, u svojoj poruci od 21. maja 1945. upućenoj Staljinu, pored ostalog, naglasio da teritorijalne probleme između Italije i Jugoslavije ne smatra »prosto kao pogranični spor između Jugoslavije i Italije već kao principijelno pitanje koje se tiče mirovnog rješenja teritorijalnih sporova i osnova čvrstog mira u Evropi«, kao i da se ti problemi treba da rješavaju »u duhu sporazuma postignutih u Jalti«.

Na ovu Trumanovu poruku Staljin je odgovorio 22. maja 1945. pružajući punu podršku jugoslovenskoj vladi u njenom legitimnom zahtjevu u pogledu Trsta, Istre i Slovenačkog primorja, rekavši na jednom mjestu i ovo: »Razumije se da budućnost te teritorije, na kojoj većinu čini jugoslovensko stanovništvo, treba regulisati mirovnim ugovorom. Sada je ipak riječ o privremenoj okupaciji te teritorije. U tom pogledu je, po mom mišljenju, potrebno voditi računa o činjenici da su jugoslovenske trupe istjerale njemačke osvajače s teritorije Istre i Trsta učinivši time veliku uslugu stvari Saveznika. Već i zbog te okolnosti bilo bi nepravedno i predstavljalo bi nezasluženu uvredu za Jugoslovensku armiju i jugoslovenski narod negirati pravo Jugoslaviji na okupaciju teritorije koju je ona osvojila od neprijatelja poslije toliko žrtava koje je jugoslovenski narod dao u borbi za nacionalna prava Jugoslavije i za opštu stvar Ujedinjenih nacija« (Переписка председателя Совета министров СССР с президентами США и премьер-министрами Великобритании во время великой отечественной войны 1941—1945, том второй, Москва, 1957, стр 233).

148 U vezi s ovim Titovim naređenjem Štab 1. armije JA dostavio je 19. maja 1945. depešu Generalštabu JA u kojoj je stajalo: »Na pravac Prijedor—Duvno—Mostar upućićemo 5, 4. i 42. diviziju. Operacije ovih jedinica objedinićemo pod komandom generala [Radomira] Babića, komandanta 5. divizije. Petu diviziju prebacićemo kamionima za Sanski Most« (A-VII, k. 40, reg. br. 10—99/1).

149 Ovo Titovo naređenje uslijedilo je na izvještaj Štaba 3. armije JA od 17. maja 1945. upućen Generalštabu JA: »Danas zarobljen general Ler, bivši komandant za Balkan s nekoliko oficira iz Štaba« (A-VII, k. 45, reg. br. 4—108/1). Inače, general-pukovnik Aleksander Ler bio je komandant oružanih snaga Jugoistoka i ujedno komandant 12. armije od 1. avgusta do 31. decembra 1942. Zatim je 28. decembra 1942. po Hitlerovoj direktivi br. 47 imenovan za komandanta Jugoistoka i ujedno komandanta Grupe armija »E«, na kojoj je funkciji kao najstariji njemački komandant na Balkanu ostao do 22. avgusta 1943, kada su formirane Komanda Jugoistoka i Komanda Grupe armija »F« pod komandom general-feldmaršala Maksimiljana fon Vajksa, kome je Ler ostao potčinjen kao komandant Grupe armija »E«. Kasnije, 25. marta 1945, Ler je ponovo postao komandant Jugoistoka ostajući i dalje komandant Grupe armija »E«, na kojim funkcijama je i zarobljen.

150 General-major Rade Hamović tada je bio načelnik Operativnog odjeljenja Generalštaba JA i delegat vrhovnog komandanta pri štabovima 1, 2. i 3. armije JA. Ovim naređenjem je po prijemu instrukcija od vrhovnog komandanta upućen u Štab 4. armije JA.

151 Do ove odluke došlo je poslije više intervencija zapadnih saveznika, koj nikako nisu pristali da jedinice Jugoslovenske armije ostanu sjeverno od jugosloven-

sko-austrijske granice, tj. u dijelu Koruške i Štajerske i pored toga što je za to dala saglasnost sovjetska vlada. (Više o tome vid. na str. 72, 88 i 94.)

152 Riječ je o 554. lovačkom puku formiranom u Krasnodaru (SSSR) i 254. jurišnim puku formiranom 2. marta 1945. u Groznom, takođe u Sovjetskom Savezu. Ovaj drugi puk poletio je (prema izvještaju šefa Jugoslovenske vojne misije u Moskvi od 25. juna 1945) 21. juna iz Groznog i u Jugoslaviju stigao krajem istog mjeseca. Nedostaju podaci za dolijetanje 554. lovačkog puka, ali je Generalštab JA od Jugoslovenske vojne misije u Moskvi obaviješten 15. juna 1945. da će oba pomenuta puka poletjeti između 21. i 23. juna 1945.

153 Nisu poznati detalji o ugovorenim isporukama goriva za vrijeme boravka jugoslovenske delegacije u Moskvi u januaru i februaru 1945.

154 General-lajtnant Rudolf Primorac, šef Jugoslovenske vojne misije u Moskvi, izvijestio je 2. juna 1945. Generalštab JA da će se za potrebe Jugoslovenske armije slati mjesečno 1000 tona benzina.

155 Pukovnik Velimir Jakić, nalazio se tada u Moskvi na liječenju od tuberkuloze. Nije poznato kakav je izvještaj poslao šef Jugoslovenske vojne misije u Moskvi, ali se zna da je podlegao toj teškoj bolesti na liječenju na Golniku (Slovenija) 1946.

156 Ovo Titovo postavljenje general-lajtnanta Petra Drapšina, dotadašnjeg komandanta 4. armije JA, za komandanta 1. tenkovske armije JA značilo je ujedno i naređenje za formiranje te armije. Prva tenkovska armija formirana je od postojećih 1. i 2. tenkovske brigade i zaplijenjenih njemačkih tenkova na kraju rata. Kada je armija formirana u svom sastavu je imala 1. i 2. tenkovsku diviziju, dok je brojno stanje 1. tenkovske armije iznosilo 1. juna 1945. godine 12 049 vojnika i rukovodilaca s oko 150 tenkova.

157 Za političkog komesara 1. tenkovske armije imenovan je pukovnik Dušan Korać.

158 Politički komesar 2. armije je tada bio Rade Žigić.

159 Politički komesar 4. armije u to vrijeme je bio Boško Šiljegović.

160 Za političkog komesara je određen pukovnik Vojo Kovačević.

161 Za političkog komesara 6. armije imenovan je pukovnik Blažo Đuričić.

162 U noti britanske vlade od 17. maja 1945. izraženo je nezadovoljstvo zbog prisustva jugoslovenskih jedinica u britanskoj okupacionoj zoni u Austriji u kojoj su se nalazila mjesta Celovec i Velikovec, a koje su oslobodile jedinice 4. operativne zone Glavnog štaba Slovenije (vid. nap. 12 i 13). Britanska vlada je izjavila da je takvo mišljenje i jugoslovenske vlade, da do bilo kakvih izmjena u granicama ne može doći van odredaba mirovnog sporazuma i da je dužnost britanske vlade »da ne poduzme ništa što bi na bilo koji način prejudiciralo taj sporazum«. Pored toga, britanska vlada je izrazila i mišljenje da je predlog jugoslovenske vlade od 13. maja 1945. takođe neprihvatljiv, tj. da jugoslovenske jedinice u britanskoj okupacionoj zoni treba da potpadnu pod komandu feldmaršala Aleksandera, vrhovnog savezničkog komandanta na Sredozemlju, pa je u vezi s tim obnovila svoj zahtjev od 12. maja 1945. da se jugoslovenske jedinice bezuslovno povuku iz britanske okupacione zone u Austriji.

163 Tito je ovo naređenje izdao Štabu 2. armije pošto se navedena dionica pruge nalazila u njenoj nadležnosti. Inače, željezničku komunikaciju Ljubljana—Zagreb—Beograd Nijemci su uništili specijalnim mašinama za sječenje pragova i uvijanje šina. Pošto je ovo bila glavna saobraćajna arterija i veoma važna u nastalim komplikacijama sa Saveznicima, Tito je uputio zahtjev Staljinu da odobri upotrebu inžinjeraca iz sastava 3. ukrajinskog fronta za osposobljavanje ove i drugih željezničkih magistralnih komunikacija (vid. str. 73).

164 Poslije zaoštravanja odnosa sa zapadnim saveznicima snabdijevanje jedinica Jugoslovenske armije bilo je vrlo otežano, dok su rezerve goriva svedene na

minimum, a Gojilo je bio jedino izvorište nafte u Jugoslaviji na koje se moglo osloniti, pošto je nafta iz Sovjetskog Saveza stizala sa zakašnjenjem (vid. str. 89).

165 O ovoj pojavi Tita su vjerovatno obavijestili organi Ozne, pa je on preduzeo ovu mjeru bezbijednosti kao neophodnu u vrijeme zaoštravanja odnosa sa zapadnim saveznicima i mogućnosti da se na ta lica po prelasku preko granice vrši pritisak u obavještajnom smislu.

166 Aleksanderova izjava objavljena je u britanskim listovima i preko Radio-Londona (BBC), a data je u vrijeme kada je zategnutost odnosa između Demokratske Federativne Jugoslavije, s jedne strane, i zapadnih saveznika, s druge strane, dostigla vrhunac oko statusa Istre, Trsta i Slovenačkog primorja. Saveznici su zahtijevali da na tom području ostvare svoju punu kontrolu bez poštovanja narodne vlasti i vojnoteritorijalnih organa narodnooslobodilačkog pokreta, iako su Trst, cijelu Istru i Slovenačko primorje oslobodile jedinice Jugoslovenske armije.
Predsjednik Savjeta narodnih komesara SSSR-a Staljin je povodom te Aleksanderove izjave i ponašanja zapadnih saveznika uopšte uputio 21. juna 1945. oštar prigovor Hari Trumanu, predsjedniku Sjedinjenih Američkih Država, u kome je kritikovao zapadne saveznike zato što nisu usvojili minimalne zahtjeve jugoslovenske vlade u pogledu Istre i Trsta, oblasti u kojoj »preovladava jugoslovenski živalj«. Staljin je takođe kritikovao neumjesnu izjavu feldmaršala Aleksandera, vrhovnog savezničkog komandanta na Sredozemlju, u vezi s Titom, rekavši pri tom: »Nikako se ne bismo mogli saglasiti s tim da feldmaršal Aleksander u zvaničnoj javnoj izjavi dopusti sebi upoređenje maršala Tita s Hitlerom i Musolinijem. Takvo upoređenje je nepravično i uvredljivo za Jugoslaviju« (Ministarstvo spoljnih poslova SSSR, *Prepiska predsjednika Savjeta ministara SSSR s predsjednicima SAD i prvim ministrima Velike Britanije u vrijeme velikog otadžbinskog rata 1941—1945*, tom drugi (na ruskom), str. 246, Moskva, 1957).
U svom prigovoru Staljin se takođe nije složio s tonom i sadržajem note zapadnih saveznika upućene 2. juna 1945. jugoslovenskoj vladi u vezi problema Istre, Trsta i Slovenačkog primorja. Na ovu Staljinovu poruku Truman mu je odgovorio 26. juna 1945. jednom strogo poverljivom depešom kojom je pokušao da opravda postupke zapadnih saveznika i krivicu isključivo prebaci na Jugoslovene.

167 *Matija Gubec* je bio jedan od vođa u velikoj buni hrvatskih i slovenačkih seljaka koja je izbila krajem januara 1573. u istočnom dijelu Kranjske, jugoistočnoj Štajerskoj i zapadnom dijelu Hrvatske. Cilj bune hrvatskih i slovenačkih seljaka je bio obaranje feudalnog režima, koji je teško eksploatisao i terorisao seljačke mase u pomenutim krajevima. Poslije četvorodnevnih borbi došlo je 9. februara 1573. do odlučujuće bitke kod Stubičkih Toplica, gdje je 10 000 slabo naoružanih seljaka potučeno od oko 5000 plemićkih vojnika. Tom prilikom je uhvaćen i Matija Gubec, koji je poslije teških mučenja 15. februara krunisan usijanom krunom u Zagrebu i pogubbljen na Markovom trgu, dok je oko 3000 ustanika obješeno.

168 Tito je napustio Zagreb u drugoj polovini maja 1941, kada je prešao u Beograd, odakle je, poslije okupacije i komadanja Jugoslavije, rukovodio narodnooslobodilačkom borbom do odlaska na slobodnu teritoriju u zapadnoj Srbiji 16. septembra 1941 (vid. u tomu 7, str. 274).

169 Tzv. *Nezavisnu Državu Hrvatsku*, kvislinšku tvorevinu, proklamovao je 10. aprila 1941. u okupiranom Zagrebu Slavko Kvaternik, jedan od najbližih Pavelićevih saradnika.

170 *Gestapo* je skraćeni naziv za njemačku Tajnu državnu policiju (Geheime Staatspolizei), odnosno političku policiju u nacističkoj Njemačkoj. Gestapo se razvio iz Bavarske političke policije (Bayerische Politische Polizei) i Pruske tajne državne policije (Preussische Geheime Staatspolizei). Kada je Hajnrih Himler 17. juna 1936. imenovan za šefa njemačke policije u Ministarstvu unutrašnjih poslova, on je objedinio cjelokupnu njemačku policiju i stvorio Gestapo.

171 Tito je krajem 1944. izričito zabranio da se Zagreb bombarduje od strane savezničke avijacije (vid. u tomu 25, str. 148).

172 Mir u Versaju (kraj Pariza) sklopile su sile Antante s pobijeđenom Njemačkom 28. juna 1919. Među potpisnicama toga mira bila je i jugoslovenska delegacija. Poslije Versaja granice Kraljevine Jugoslavije krojene su u Parizu, Sen-Žermenu i Rapalu, ali je uobičajeno da se upotrebljava izraz »versajska Jugoslavija«.

173 Misli se na aprilski rat, koji je trajao samo 12 dana: od 6. do 17. aprila 1941, kada je stupio na snagu akt o bezuslovnoj kapitulaciji svih jugoslovenskih oružanih snaga.

174 Prve ustaničke hice ispalio je Živorad Žikica Jovanović Španac 7. jula 1941. u Beloj Crkvi na dvojicu žandarma — slugu okupatora, i taj se dan proslavlja kao Dan ustanka naroda Srbije.

175 Više o završetku borbi na sjeverozapadnim granicama Jugoslavije 15. maja 1945. vid. na str. 66 i 71.

176 Poslije završetka II svjetskog rata u Parizu je održana Mirovna konferencija od 16. jula 1946. do 15. oktobra iste godine. Na taj konferenciji razmatrani su mirovni ugovori između država antifašističke koalicije, s jedne strane, i bivših saveznika nacističke Njemačke — Italije, Mađarske, Bugarske, Rumunije i Finske, s druge strane. Mirovni ugovori su potom s pomenutim njemačkim saveznicima potpisani 10. februara 1947. u Parizu. Po tim ugovorima Mađarska i Bugarska su bile obavezne da Jugoslaviji plate ratnu štetu, ali je jugoslovenska vlada 1947. oprostila plaćanje ratne štete Bugarskoj u visini od 25 miliona dolara u cilju razvijanja prijateljskih i dobrosusjedskih odnosa između dviju zemalja. Italija se morala odreći svojih kolonija i svih okupiranih područja, pa su Jugoslaviji pripojena područja koja su joj bila oduzeta poslije I svjetskog rata: Istra, s Rijekom, Zadar, ostrva Lošinj, Cres, Unije, Lastovo, Palagruža i više drugih manjih ostrva. Problem Trsta i okoline regulisan je Londonskim sporazumom od 5. oktobra 1954, kada je usvojen tzv. *Memorandum o saglasnosti* između vlada Italije, Velike Britanije, Sjedinjenih Američkih Država i Jugoslavije (vid. i u nap. 254).

177 Misli se na nanošenje poraza i istjerivanja njemačkih i italijanskih jedinica iz Sjeverne Afrike, što se završilo 15. maja 1943. prestankom posljednjeg otpora njemačkih i italijanskih oružanih snaga u Tunisu i zarobljivanjem 250 000 neprijateljskih vojnika s cjelokupnim komandnim sastavom, poslije čega su Saveznici prenijeli dejstva na tlo fašističke Italije iskrcavanjem svojih snaga 10. jula iste godine na ostrvo Siciliju (operacija »Husky«), da bi poslije skoro dvogodišnjih borbi 1. maja 1945. izbili na rijeku Soču.

178 Tito je ovdje mislio na izjavu feldmaršala Harolda Aleksandera, vrhovnog savezničkog komandanta na Sredozemlju, koju je dao dopisniku Agencije »Rojter« Hjubertu Harisonu, vrijeđajući pri tom i Jugoslovensku armiju. Opširnije o tome govori se na str. 98.

179 Misli se na dogovore koji su postignuti za vrijeme Aleksanderovog boravka u Beogradu od 21. februara do 1. marta 1945, kada su i vođeni direktni razgovori između Tita i Aleksandera i članova njihovih delegacija od 21. do 24. februara (vid. u tomu 26, str. 237).

180 Odnosi se na italijanske okupacione jedinice do kapitulacije italijanskih oružanih snaga 8. septembra 1943.

181 Mnogi problemi su nastali u vezi s Trstom, Istrom i Slovenačkim primorjem (vid. u nap. 207 i 254). Oni su dobili svoj epilog 10. novembra 1975, kada su vlade Republike Italije i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije potpisale u Osimu, kraj Ankone (u Italiji), Ugovor o definitivnom rješenju graničnih i drugih pitanja između dviju zemalja. Ovaj ugovor, poznat kao Osimski sporazumi, sadrži 10 priloga u kojima su regulisana sva do tada neriješena pitanja između Jugoslavije i Italije. Značajni su Specijalni statut o manjinama, Sporazum o unapređenju privredne saradnje (4 priloga) i Protokol o slobodnoj industrijskoj zoni.

182 Tito je na čelu jugoslovenske delegacije boravio u *Moskvi* od 5. do 17. aprila 1945 (vid. u tomu 27, str. 214). Moskvu je napustio 17. aprila i otputovao za

Kijev, glavni grad Ukrajinske SSR, gdje je boravio do 20. aprila vodeći razgovore s predsjednikom Savjeta narodnih komesara Ukrajinske SSR Nikitom Sergejevičem Hruščovom i drugim istaknutim ukrajinskim državnim i partijskim rukovodiocima.

183 Kraljevina Jugoslavija dugo nije imala nikakve odnose sa Sovjetskim Savezom, pa je tek 12. maja 1940. u Moskvi potpisan sovjetsko-jugoslovenski trgovinski sporazum, dok su diplomatski odnosi uspostavljeni 25. juna iste godine, a 5. aprila 1941. potpisan je sovjetsko-jugoslovenski ugovor o prijateljstvu i nenapadanju.

184 Zahtjev za priključenje Jugoslovenske kraljevske mornarice Mornarici NOVJ odnosno Jugoslovenskoj mornarici, postavljen je već 13. avgusta 1944. poslije prvog usmenog sporazuma koji je Tito postigao sa Šubašićem za vrijeme svog boravka u Kazerti od 6. do 14. avgusta 1944. Oni su se sporazumjeli o modalitetima postojanja dviju jugoslovenskih mornarica. Međutim, s uključivanjem Jugoslovenske mornarice u Mornaricu NOVJ se odugovlačilo, pa je to postalo problem kojim se vršio pritisak na rukovodstvo NOP-a kako bi se iznudile što povoljnije koncesije za jugoslovensku monarhiju. Vremenom su nastali veći nesporazumi, tako da je ovo pitanje konačno skinuto s dnevnog reda tek avgusta 1945. Više o tome vid. u tomu 23, nap. 503 i u tomu 24, nap. 36.

185 Postojalo je više kombinacija u vezi s upotrebom 29. hercegovačke udarne divizije. Tako je prvobitno ona trebalo da ostane u Trstu, zatim da se prebaci u Metković, dok je ovim naređenjem Tito diviziju privremeno zadržao u rejonu Postojne (vid. str. 84 i 86), pa su u rejonu Trsta ostale privremeno 9. i 20. dalmatinska udarna divizija.

186 Tada je u pokretu prema Postojni bila 1. proleterska udarna divizija 1. armije JA.

187 Prevoženje žita i ostalih namirnica vršeno je preko Mađarske zbog toga što je glavna željeznička magistrala Beograd—Zagreb—Ljubljana bila porušena od okupatora, auto-park je bio mali, a goriva je u nekim jedinicama bilo samo za jedan dan.

188 Riječ je o šifrovanoj depeši Štaba 4. armije JA od 23. maja 1945. kojom je obaviješten Generalštab JA da su se britanske jedinice s oklopnim kolima noću uvukle u selo Komino u rejonu Gorice, da je naređeno da se selo opkoli i da se Britanci otjeraju.

189 Na ovo Titovo naređenje odgovorio je istog dana, 25. maja 1945, general-lajtnant Arso Jovanović, koji se nalazio kao delegat Generalštaba JA pri Štabu 4. armije, da se to mjesto zove Komino, da je bio na sastanku s generalom Hardingom, komandantom britanskog 13. korpusa, i da Harding nije pristao da njegove jedinice napuste to mjesto.

190 Misli se vjerovatno na notu britanske vlade od 15. maja 1945. Više o njoj vid. u nap. 147.

191 *Bela garda* je naziv za klerofašističku kvislinšku vojno-političku organizaciju reakcionarne slovenačke buržoazije. Prve vojne organizacije Bele garde stvorene su u drugoj polovini maja 1942, a početkom avgusta 1942. otvoreno se stavljaju u službu italijanskog okupatora pod nazivom Legije smrti, pa su u toku 1942. formirana tri bataljona. Pripadnike Bele garde (čije je brojno stanje vremenom dostiglo 6000 ljudi) Italijani su nazivali i Dobrovoljačkom antikomunističkom milicijom (Milizia volontaria anticomunista — MVAC). Poslije kapitulacije Italije dijelom se raspala, a dijelom se uključila u kvislinško Slovenačko domobranstvo Leona Rupnika, šefa kvislinške uprave za Ljubljansku pokrajinu.

Plava garda je naziv za četničku vojnu organizaciju Dragoljuba Mihailovića u Sloveniji. Obrazovana je u proljeće 1943: do tada su se pristalice četnika *legalizovale* stupanjem u kvislinške jedinice Bele garde, a kada se Bela garda potpuno kompromitovala u narodu kao kvislinška vojna formacija, major Karlo Novak pristupio je formiranju malih četničkih odreda: Gorenjskog, Primorskog i Notranjskog, svaki od po dvadesetak četnika. U septembru 1943. ovi odredi su se priključili Slovenačkom

domobranstvu, dok je četvrti i najveći Centralni četnički odred razbijen od jedinica GŠ NOV i PO Slovenije septembra 1943. Potom su stvoreni neki manji četnički odredi, ali su i oni krajem rata razbijeni, pa su se njihovi ostaci povukli u Italiju.

192 *Atlantsku povelju* su potpisali Franklin Delano Ruzvelt, predsjednik Sjedinjenih Američkih Država, i Vinston Čerčil, predsjednik britanske vlade, i objavili je 14. avgusta 1941. Ta povelja je trebalo da predstavlja osnovu na kojoj bi se ujedinili svi slobodoljubuvi narodi u borbi protiv fašizma i sadržala je, kao što je Tito naveo, i pravo svakog porobljenog naroda da se poslije rata na osnovu slobodno izražene volje opredijeli za oblik vladavine koji sam izabere i za društvenu zajednicu u kojoj želi da živi.

193 Prva *federalna vlada Slovenije* obrazovana je 5. maja 1945. u Ajdovščini (na sjednici Predsjedništva Slovenačkog narodnooslobodilačkog vijeća) na čelu s Borisom Kidričem. Pored predsjednika vlade, u njoj su se nalazili još jedan potpredsjednik (dr Marijan Brecelj) i 12 ministara, među kojima Zoran Polič (ministar unutrašnjih poslova), dr Aleš Bebler (ministar finansija), Franc Leskošek (ministar za industriju i rudarstvo), Vida Tomšič (ministar za socijalnu politiku), Janez Hribar (ministar za poljoprivredu) i dr.

194 Poslije održanog govora na Kongresnom trgu, Titu i njegovoj pratnji Boris Kidrič, predsjednik narodne vlade federalne Slovenije, priredio je ručak u svečanoj dvorani vladine palate. Pored Tita ručku su prisustvovali Andrija Hebrang, generali Aleksandar Ranković, Petar Drapšin, Peko Dapčević, Ivan Maček i Lado Ambrožič; predsjednik IO Osvobodilne fronte i SNOS-a Josip Vidmar, potpukovnik Jože Borštnar, komandant garnizona u Ljubljani, i druge ličnosti. Kidrič je u svojoj zdravici Titu naglasio da je Ljubljana pri dočeku Tita izrazila svoju ljubav prema novoj federativnoj Jugoslaviji, da je slovenački narod Titu beskrajno zahvalan za »oslobođenje cijele Jugoslavije, naše slovenske domovine, za oslobođenje Slovenskog primorja i Koruške, za oslobođenje pokrajina koje su bile dugo nepravedno otrgnute od naše domovine«.

195 Sporazum između vlade Demokratske Federativne Jugoslavije i Unre potpisan je u Beogradu 24. marta 1945. U ime jugoslovenske vlade sporazum je potpisao inž. Nikola Petrović, ministar trgovine i snabdijevanja u vladi DFJ, i Roj Hendrikson, zamjenik generalnog direktora Unre. Po tom sporazumu je dogovoreno da se hrana, lijekovi, odjeća, obuća i druge potrebe isporučuju za civilno stanovništvo ugroženo od gladi i nedaća. Vjerovatno je neko od Saveznika intervenisao kod Tita obaviješten da se taj sporazum ne poštuje, pa je Tito na ovaj način reagovao. Na drugoj, pak, strani preduzete su mjere za snabdijevanje jedinica JA (vid. str. 57 i 69).

196 Tito je ovim riječima odgovorio na pozdravni govor Ančke Ziherl na prijemu delegacije Glavnog odbora slovenačkog antifašističkog fronta žena koju je predvodila Vida Tomšič, ministar za socijalnu političku u narodnoj vladi federalne Slovenije. Odgovarajući na pozdrav Ančke Ziherl, Tito je nastavio razgovore s članicama delegacije, koje su mu donijele pozdrave žena Slovenije iz svih krajeva. Tito je u razgovoru istakao ulogu žena Slovenije, raspitivao se za sve probleme upozorivši posebno na to da žene Slovenije treba da se interesuju za sve dnevne probleme, a posebno za međunarodna zbivanja. Žene Slovenije su se takođe požalile Titu da se veliki broj aktiviskinja još nalazi u koncentracionim logorima, a kada je dotaknuto pitanje invalida, Tito je rekao:

»Naši invalidi moraju osjetiti da nisu uzalud izgubili svoje zdravlje. To je pitanje koje će rješavati Ministarstvo za socijalnu politiku, jer mi mislimo da s invalidima postupamo drukčije nego što se nekad postupalo. U staroj Jugoslaviji su za invalide otvarali razne invalidske domove koje su tako pretrpavali da su ličili na mravinjake i u kojima se svaki pojedinac osjećao manje vrijednim« (*Ljudska pravica*, 31. maja 1945).

Kada je dodirnuto pitanje djece, a posebno one djece koja nemaju više nikog »na svijetu«, Tito je kazao: »Ne zaboravite djecu onih koji su se nama suprotstavljali, jer ta djeca nisu kriva za ono što su činili njihovi roditelji. I za tu djecu treba se brinuti i vaspitavati ih« (*Ljudska pravica*, 31. maj 1945).

197 Titu je pozdrave u ime radnika i namještenika Slovenije uručio Franc Leskošek, ministar za industriju u narodnoj vladi federalne Slovenije. On je, predvodeći delegaciju Jedinstvenog strukovnog saveza (sindikata) radnika i namještenika Slovenije, u svom kraćem pozdravnom govoru na prijemu kod Tita naglasio da je radnička klasa ubijeđena da će Tito voditi mudro i odlučno narode Jugoslavije u obnovi zemlje, kao što je to činio i u ratu, da će ona biti prva i u stroju za obnovu zemlje, da će čuvati tekovine oslobodilačke borbe i bratstvo i jedinstvo jugoslovenskih naroda i da će slijediti Tita u borbi za ljepšu i srećniju budućnost.

198 Odnosi se na predsjednika Izvršnog odbora Osvobodilne fronte Slovenije Josipa Vidmara, koji je prethodno pozdravio Tita pri njegovom odlasku iz Slovenije s nekoliko prigodnih riječi. Vidmar je u tom govoru naglasio da je sudbina »naše Slovenije nešto drugačija od sudbine ostalih zemalja Jugoslavije«, jer su Slovenci »najduže i najteže živjeli pod jarmom njemačkih osvajača«. Vidmar je istakao da su raniji jugoslovenski političari izdali slovenački narod pri sklapanju Vresajskog i Rapalskog ugovora i da je zbog toga Titov govor u Ljubljani »učinio da danas u slovenačkom narodu nema nikakve sumnje da su u našem zajedničkom životu prvi put izgovorene onakve pravedne riječi«.

199 Prilikom predaje Ordena narodnog heroja Jugoslavije maršalu Fjodoru Ivanoviču Tolbuhinu, komandantu 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, bili su prisutni general-pukovnik Mihail Nikolajevič Šarohin, komandant sovjetske 57. armije, general-major Anisim Fjodorovič Kiseljev, šef Vojne misije SSSR-a u Beogradu, dva sovjetska generala i generali Jugoslovenske armije Aleksandar Ranković, Peko Dapčević, Kosta Nad, Petar Drapšin, Gligorije Mandić i Ivan Maček, te pukovnici Branko Petričević, Slobodan Penezić i Maksimilijan Baće, kao i predstavnici grada Maribora.

200 Na ovu Titovu pozdravnu čestitku maršal Tolbuhin je zahvalio riječima: »Maršale, gospodo oficiri! Primajući ovo visoko odlikovanje od prijateljske bratske Jugoslovenske armije, ja smatram da je to odlikovanje cijelog 3. ukrajinskog fronta, svim borcima, oficirima i generalima našeg fronta. Naša armija, borci i oficiri ukazali su pomoć našoj bratskoj Jugoslovenskoj armiji pri konačnom čišćenju sjevernih dijelova Jugoslavije od zajedničkog neprijatelja — fašizma. Živjela samopregorna Jugoslovenska armija! Živio voda Jugoslovenske armije maršal Tito!« (*Борба*, 3. jun 1945).

201 Monsinjor Svetozar Rittig je bio tada župnik crkve Svetog Marka i jedan iz redova onog malog broja viših katoličkih sveštenika koji su pomagali NOP. Tito se s njim susreo za vrijeme svog boravka u Zagrebu od 20. do 25. maja 1945, ali tačan datum tog susreta i predmet razgovora nisu mogli biti utvrdeni.

202 Tito je posjetio ranjenike 2. armije JA u Vojnoj bolnici na Šalati u pratnji general-lajtnanta Ivana Gošnjaka, komandanta i pukovnika Rada Žigića, političkog komesara 2. armije JA.

203 Bitka na Neretvi, ili poznatijoj kao *četvrta neprijateljska ofanziva*, u jugoslovenskoj istoriografiji poznata je i kao *bitka za ranjenike*. Tada se s Glavnom operativnom grupom divizija Vrhovnog štaba NOV i POJ nalazilo u sastavu Centralne bolnice VŠ NOV i POJ oko 4000 ranjenika. U toj ofanzivi stvorena je situacija u kojoj su »ranjenici postali operativni faktor prvostepenog značaja«, pa su njihovom spasavanju podređeni svi operativni postupci. Krajem februara i početkom marta 1943. odigrala se u dolini Neretve dramatična bitka u okruženju za njihovo spasavanje. Opširnije o tome govori se u tomu 14.

204 U završnim operacijama za oslobođenje zemlje i uništenje ili zarobljavanje njemačkih jedinica i kvislinga na širem prostoru Celja, Maribora i Dravograda učestvovale su i jedinice 1, 2. i 3. armije JA. U njihovom sastavu su se nalazile divizije koje su najvećim dijelom bile popunjene borcima iz Srbije. Tako su 1. i 2. armija bile popunjene skoro 90%, dok su se u 3. armiji JA nalazile, pored ostalih, 16, 36. i 51. vojvođanska divizija uglavnom skoro u potpunosti popunjene Vojvođanima.

205 Predsjednik ZAVNOH-a Vladimir Nazor rođen je 30. maja 1876. u Postirama, na ostrvu Braču. Tito je očigledno bio pogrešno informisan o godini njegovog rođenja, pa mu je umjesto 69. čestitao 70. rođendan.

206 Postupajući po ovom Titovom naređenju, Štab 4. armije JA postavio je za komandanta Jugoslovenskog odreda za Istru i Slovenačko primorje pukovnika Antu Baninu, a za političkog komesara potpukovnika Dragomira Benčiča Brkina.

207 Odnosi se na delegaciju Jugoslovenske armije koja je od 13. do 20. juna 1945. vodila razgovore u Štabu britanskog 13. armijskog korpusa (u Devinu) s delegacijom Vrhovne savezničke komande na Sredozemlju o sprovođenju u život Sporazuma o Julijskoj krajini između Jugoslavije s jedne strane i Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država s druge strane, a koji je potpisan 9. juna 1945. u Beogradu (vid. str. 222 i nap. 217). Vojne delegacije zainteresovanih strana razmatrale su sljedeća pitanja: sastav i dislokaciju Jugoslovenskog odreda za Istru i Slovenačko primorje, sastav, namjenu i djelokrug Jugoslovenske vojne misije pri Štabu britanske 8. armije; djelatnost civilne uprave pod savezničkom vojnom upravom, sudbinu ratnog plijena jedinica Jugoslovenske armije, kretanje stanovništva između okupacionih zona, zajedničko korišćenje komunikacija i druga pitanja. U toku pregovora došlo je i do prekida rada vojnih delegacija pošto Saveznici nisu htjeli da prihvate jugoslovenske predloge u vezi s funkcionisanjem civilne uprave, pa je i poslije potpisivanja sporazuma ovaj problem ostao otvoren (vid. nap. 254).

208 Postupajući po ovom Titovom naređenju, Štab 4. armije JA dostavljao je svakodnevno izvještaje o pokretu svojih jedinica i njihovom rasporedu na demarkacionoj odnosno Morganovoj liniji. Tako se od 9 divizija koliko je armija imala u svom sastavu (1. proleterska, 7. banijska, 9, 20. i 26. dalmatinska, 13. primorsko-goranska, 23. srpska, 31. slovenačka i 43. istarska divizija) obično nalazilo na demarkacionoj liniji 6 divizija, dok su se 3 divizije nalazile u rezervi armije. Do sredine juna 1945. u sastavu 4. armije nalazila se i italijanska partizanska divizija »Garibaldi Natisone«, koja je po zahtjevu italijanskog partizanskog rukovodstva, uz saglasnost načelnika Generalštaba general-lajtnanta Arsa Jovanovića i predsjednika Narodne vlade Slovenije Borisa Kidriča, upućena tada u Italiju.

209 Tito je ovdje mislio na problem prisajedinjenja matici zemlji Istre, Slovenačkog primorja, Trsta i Koruške u vezi s čime je jugoslovenska vlada, želeći da izbjegne svaki povod za eventualne sukobe i u krajnjoj liniji za izbijanje jednog novog rata, prihvatila anglo-američke uslove od 2. juna 1944. i 9. juna 1945. u Beogradu potpisala sporazum s vladama Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država o uspostavljanju privremene Savezničke vojne uprave u Trstu i okolini. Telegrafska agencija nove Jugoslavije (TANJUG) je povodom tog sporazuma izdala slijedeće saopštenje:

»Između jugoslovenske vlade i vlada Sjedinjenih Država Amerike i Velike Britanije postignut je sporazum o privremenoj upravi Istre, Trsta i Slovenačkog primorja. Vojni detalji biće izrađeni od strane predstavnika maršala Tita i feldmaršala sera Harolda Aleksandera« (*Борба*, 10. jun 1945).

210 Prvi kongres Antifašističkog fronta žena Bosne i Hercegovine počeo je 8. juna 1945. u Sarajevu. Kongres je otvorila Lepa Perović, a potom su ga pozdravili Rodoljub Čolaković, predsjednik prve vlade federalne Bosne i Hercegovine, Spasenija Cana Babović u ime žena Srbije i dr. Kongres je završio rad 10. juna 1945.

211 Tito je ovaj govor održao 13. juna 1945. na Banjici (u Beogradu) pri prolazu 1. bugarske armije na putu iz Austrije za Bugarsku. Prije govora Tito je u pratnji general-lajtnanta Vladimira Stojčeva, komandanta 1. bugarske armije i general-lajtnanta Velimira Terzića, pomoćnika načelnika Generalštaba JA, izvršio smotru bugarskih jedinica i jednog odreda Jugoslovenske armije koji je pratio bugarske jedinice do Sofije, a zatim je general-major Ljubodrag Đurić pročitao odluku Predsjedništva AVNOJ-a kojom su odlikovani bugarski oficiri, podoficiri i vojnici, a Tito je potom svakom odlikovanom pojedinačno uručio dodijeljeno mu odlikovanje. Za vrijeme

te svečanosti i Titovog govora na ukrašenoj tribini nalazili su se mnogi jugoslovenski visoki vojni, politički i partijski rukovodioci, kao i general-lajtnant Ferdinand Kozovski, pomoćnik vrhovnog komandanta Bugarske narodne armije, i Petar Todorov, bugarski opunomoćeni ministar u Beogradu.

212 Prva bugarska armija učestvovala je u borbama na sremskom frontu u trećoj dekadi decembra 1944 (vid. u tomu 25, nap. 206, 213, 220 i 256), zatim se, u sastavu 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, borila u završnim operacijama za oslobođenje Jugoslavije u zahvatu rijeka Drave i Mure do Maribora.

213 Poslije dogovora s Vrhovnom komandom Crvene armije za vrijeme Titovog boravka u Moskvi od 21. do 28. septembra 1944, u oslobođenju istočnih krajeva zemlje učestvovale su sovjetska 57. armija i 4. gardijski mehanizovani korpus i više drugih jedinica brigadnog i divizijskog sastava (u borbama za oslobođenje Srbije s Beogradom) 3. ukrajinskog fronta i 46. armija 2. ukrajinskog fronta za oslobođenje Banata i Bačke. U bici za batinski mostrobran učestvovali su dijelovi sovjetske 57. armije u sadejstvu s 51. vojvođanskom divizijom 12. korpusa NOVJ, dok je 68. sovjetski korpus s Dunavskom ratnom flotom učestvovao u borbama na sremskom frontu u decembarskoj ofanzivi jugoslovenskih i sovjetskih jedinica, kao i jedna sovjetska divizija u borbama na virovitičkom mostobranu u februaru 1945. Više o tome govori se u tomovima 23—27.

214 Nije poznato šta je po ovom pitanju učinjeno i da li je sovjetska vlada uopšte zato dala svoju saglasnost.

215 Tito je donio ovu odluku na osnovu depeše general-majora Ivana Rukavine, šefa Jugoslovenske vojne misije u Parizu, od 14. juna 1945. godine: »Sutra se sastajem s Mačekom. Traži da mi preda u četiri oka neke poruke za zemlju« (A-VII, k. 37, reg. br. 1—2/4).

216 Izgleda da je ovo Titovo naređenje pogrešno dešifrovano, pa je general-major Ivan Rukavina dostavio Titu 15. juna slijedeću depešu: »Maršalu. Vaš telegram na vrijeme primili. Vodimo razgovor s Mačekom. On i dalje insistira na kontaktu s Vama navodno zbog važnih saopštenja. Rado bi izgleda legalizovao svoj boravak u inostranstvu« (A-VII, k. 37, reg. br. 1—5/4). Tito je ponovo na ovo dostavio svoj odgovor 16. juna 1945 (vid. str. 157).

217 General-lajtnat Arso Jovanović tada se nalazio na čelu jugoslovenske delegacije za razgovore sa savezničkom delegacijom od 13. do 20. juna 1945. u vezi s realizacijom pomenutog sporazuma (vid. nap. 207). Ostali članovi jugoslovenske delegacije su bili generali Koča Popović, Srećko Manola, Jakob Avšič i Vladimir Velebit, dok je savezničku delegaciju predvodio general-lajtnant Đuti Morgan, načelnik Vrhovne savezničke komande na Sredozemlju. Razgovori su vođeni u Štabu 13. armijskog korpusa 8. britanske armije u Trstu, gdje se tada nalazio i Kardelj.

218 Misli se na Jugoslovenski odred jačine 2000 boraca koji je trebalo da se dislocira na teritoriji Julijske krajine na osnovu Sporazuma o Julijskoj krajini između Jugoslavije, s jedne strane, i Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država, s druge strane, a koji je potpisan u Beogradu 9. juna 1945 (vid. str. 222).

219 To povećanje brojnog stanja Jugoslovenskog odreda nije prihvaćeno, ali je na osnovu ovog Titovog zahtijeva izvršena povoljnija dislokacija ove jugoslovenske jedinice u zoni savezničke vojne uprave.

220 Na ovaj Titov zahtjev general-major Ivan Rukavina, šef Jugoslovenske vojne misije u Parizu, odgovorio je 17. juna 1945. sljedećom depešom: »Maršalu. Kako sam javio u depeši br. 14, s Mačekom se uopšte nijesam sastajao niti ću se sastati, jer sam Vaš telegram dobro razumio« (A-VII, k. 37, reg. br. 1—7/4). Međutim, depeša br. 14 koju Rukavina spominje nije pronađena, pa je očito da je zbog toga i dolazilo do nesporazuma, bilo da su se depeše na neki način »gubile«, ili su pak bile loše dešifrovane.

221 Prvi kongres Antifašističkog fronta žena Jugoslavije održan je u Beogradu od 17. do 19. juna 1945. Kongresu je prisustvovalo 1500 delegata iz svih krajeva zemlje i iz Jugoslovenske armije. Referat o prethodnom radu podnijela je Mitra Mitrović, a referat o socijalnom staranju, kao jednom od najvažnijih zadataka AFŽ-a u obnovi zemlje, Vida Tomšič. Posljednjeg dana kongresa izabran je Centralni odbor AFŽ-a od 82 člana na čelu sa Spasenijom Canom Babović, kao i Izvršni odbor od 20 članova.

222 Tito ovdje misli na stvaranje prvih brigada NOVJ: 1. i 2. proleterske NOU brigade. Kada je 21. decembra 1941. formirana 1. proleterska brigada u njoj su se nalazila četiri bataljona formirana od partizana iz Srbije i dva bataljona formirana od crnogorskih partizana, dok su u 2. proleterskoj brigadi sva četiri bataljona bila formirana od partizana iz Srbije. Opširnije o tome govori se u tomu 8, str. 131. i tomu 9, str. 66.

223 Poslije uspostavljanja solunskog fronta sredinom 1916 (vid. sljedeću napomenu), 17. avgusta 1916. osam bugarskih i jedna njemačka divizija prešle su u ofanzivu s ciljem da ovladaju južnim padinama Kajmačkalana, najvišeg vrha na planini Nidže (2521 m), masivom Nidže i zapadnom obalom Ostrovskog jezera i izvrše prodor u Solunsku ravnicu. U borbama od 17. do 30. avgusta srpska vojska je imala 907 mrtvih, 3270 ranjenih i 330 nestalih vojnika, ali je neprijateljeva ofanziva kod Gorničeva zaustavljena. Zatim je Vrhovna komanda savezničke Istočne vojske prebacila na lijevo krilo 3. srpske armije 1. srpsku armiju pod komandom vojvode Živojina Mišića, pa su 12. septembra u protivofanzivu prešle srpske 1, 2. i 3. armija i Francusko-ruska armija. Poslije 19 dana ogorčenih borbi prsa u prsa srpska Drinska divizija 3. armije uspjela je da zauzme Kajmakčalan i Starkov grob, izgubivši 3800 ljudi, dok je plato Kajmakčalana bio pokriven poginulima. Oslobođenjem Kajmakčalana srpska vojska je stupila na tlo svoje države, ali je i saveznička ofanziva ipak zaustavljena tako da je krajem 1916. na solunskom frontu zavladalo zatišje.

224 *Solunski front* uspostavljen je sredinom 1916, kada je na grčku granicu Vrhovna komanda savezničke Istočne vojske prebacila četiri francuske, pet britanskih i jednu italijansku diviziju i jednu rusku brigadu, dok je krajem juna 1916. reorganizovana srpska vojska prebačena na solunski front zaposijedajući desnu obalu Vardara duž sjeverne grčke granice na planinskom zemljištu nadmorske visine i do 2000 m. Početkom avgusta 1916. na solunskom frontu je bilo 127 000 Francuza, 123 000 Srba i 119 000 Britanaca. Naime, srpska vojska je od 420 000 ljudi koliko je imala oktobra 1915, poslije povlačenja preko Albanije spala na svega oko 147 000, od toga je na Krf prebačeno 135 000, a u Bizertu (Tunis) 12 000 vojnika izmorenih, bolesnih, golih i bosih. Zahvaljujući velikoj pomoći saveznika, srpska vojska se na Krfu odmorila i reorganizovala se: formirane su 1, 2. i 3. srpska armija, koje su potom prebačene u Solun, odakle su do kraja juna 1916. zaposjele svoj dio solunskog fronta.

225 Tito je ovdje mislio na završne borbe u beogradskoj operaciji u kojima su protiv njemačkog okupatora učestvovale jedinice 1. armijske grupe NOVJ, Glavnog štaba NOV i PO Srbije i dijelovi 3. ukrajinskog fronta. Tako su na širem prostoru Kosmaja dejstvovale jedinice 1. proleterske i 5. krajiške divizije 1. proleterskog korpusa 1. armijske grupe NOVJ. One su u sadejstvu s jednim motorizovanim pukom i jednim streljačkim bataljonom Crvene armije oslobodile Mladenovac 12. oktobra 1944.

226 Privremena narodna skupština Demokratske Federativne Jugoslavije usvojila je 23. avgusta 1945. *Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji*, kojim su određeni zemljišni maksimumi i uslovi pod kojim se imala izvršiti kolonizacija. Pripreme za sprovođenje ovog zakona počele su u januaru 1946, dok je dioba zemlje počela u februaru iste godine, i to istovremeno u 80 opština, prvenstveno u onima u kojima su se ranije nalazili posjedi Folksdojčera. Tako je počela dioba 668 366 hektara zemlje koja je konfiskovana od narodnih neprijatelja ili ekspropisana od veleposjednika, nezemljoradnika, od banaka, manastira, raznih akcionarskih društava itd. Tako su, na primjer, u Vojvodini dobile zemlju 89 862 porodice, a u toku 1946. naseljeno je i 43 500 kolonista, i to uglavnom boraca JA i žrtava fašističkog terora. Ekspropisana zemlja je dodjeljivana i državnom i zadružnom sektoru, čime se pristupilo likvidaciji kapitalističkih odnosa na selu.

227 Razmjena novca je vršena na osnovu donetih zakonskih propisa, pa su tako, na primjer, u Srbiji 100 nedićevskih dinara razmjenjivani za 1 dinar DFJ (vid. u tomu 25, nap. 129).

228 Tito je donio ovu odluku s obzirom na to da su zapadne vlade shodno sporazumu postignutom na Krimskoj konferenciji održanoj u Jalti od 4. do 12. februara 1945. odbile da prihvate bilo kakvo prisustvo jedinica Jugoslovenske armije na teritoriji Austrije, jer je na toj konferenciji odlučeno da Austrija ostane u granicama od 1938, tj. do njenog pripajanja (»anšlusa«) Trećem Rajhu. Povlačenje jedinica 3. armije JA izvršeno je do kraja juna 1945, pa je u vezi s tim Tito i zabranio obrazovanje civilne vlasti na austrijskom dijelu teritorije.

229 Nije poznato kakvo je pitanje Tito postavio sovjetskoj vladi. Najvjerovatnije je da je zatražio njeno mišljenje o problemu Trsta, Istre i Slovenačkog primorja, kao i da je želio da konačno sazna i stav sovjetske vlade prema zapadnim saveznicima. Moguće je da je Tito to pitanje pokrenuo i preko sovjetskog ambasadora Sadčikova, ali o tome za sada nema nikakvih tragova.

230 Pregovori su završeni 20. juna 1945. i na njima je postignuta konačna saglasnost o demarkacionoj liniji i drugim problemima.

231 Do prekida pregovora je došlo kada je razmatrano pitanje odnosa savezničke vojne uprave prema narodnoj vlasti, tako da je to pitanje ostalo otvoreno i nedorečeno i u postignutim sporazumu dviju delegacija — jugoslovenske i savezničke (vid. u nap. 207). Inače, o završetku pregovora i potpisivanju sporazuma Telegrafska agencija Jugoslavije (TANJUG) objavila je u dnevnoj štampi saopštenje od 20. juna 1945.

232 Poslije završenog I kongresa Antifašističkog fronta žena Jugoslavije Tita su u Belom dvoru posjetile 20. juna 1945. predstavnice AFŽ-a iz svih federalnih jedinica, Slovenačkog primorja, Trsta i Istre i tom prilikom mu uručile poklone. Tako su, na primjer, predstavnice žena iz Trsta predale Titu zlatan nakit (burme skinute s prstiju, grivne, broševe, lančiće i dr.) u umjetnički izrađenoj zdjeli, Italijanke antifašistkinje poslale su srebro, Muslimanke iz Bosne darovale su Titu muslimansku nošnju, a Hercegovka je darovala kompletno odijelo iz svog kraja i torbu hercegovačkog duvana. Sličan poklon dale su i predstavnice Srbije, dok su Crnogorke darovale jelek i košulju. Albanka iz Đakovice donijela je izvezen državni grb na crvenoj čohi, dok je Srpkinja s Kosova utkala zvijezvu u ćilim. Dalmatinka je predala Titu staklenu kutiju punu cigareta čiji su drveni rubovi izrezbareni školjkama, dok je Makedonka predala narodne radove i nošnju iz svog kraja, a radnice iz Osječke tekstilne fabrike platnene stoljnjake, čaršave itd. Tito im je poslije primljenih darova i pozdrava ovim odgovorio.

233 Poslije smotre i defilea 1. bugarske armije 13. juna 1945. na Banjici u Beogradu, njene jedinice su počele da napuštaju Jugoslaviju na putu za Bugarsku. Komandant 1. bugarske armije general-lajtnant Vladimir Stojčev po dolasku u Bugarsku uputio je Titu sljedeći telegram:

»Na povratku u otadžbinu ponovo Vam toplo zahvaljujem na srdačnom prijemu u bratskoj Jugoslaviji, kao i na tome što ste odobrili da predstavnici Vaše slavne armije učestvuju, zajedno s poverenom mi armijom, u simboličnom povratku, poslije zajednički prolivene herojske krvi u borbi protiv opšteg neprijatelja« (*Политика*, 21. jun 1945).

Na ovaj pozdravni telegram Stojčeva Tito je odgovorio.

234 Poslije uvođenja savezničke vojne uprave u zoni »A« na osnovu postignutog sporazuma od 9. juna 1945. između Jugoslavije s jedne strane, i Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država s druge strane, Tito je donio ovu odluku za uvođenje jugoslovenske vojne uprave u zoni »B«, dok se pitanje Trsta, Istre i Slovenačkog primorja ne riješi sklapanjem mirovnog ugovora s Italijom (vid. nap. 254).

235 Ovo su bile smišljene provokacije Saveznika da bi stvorili nepovoljnu situaciju za rad jugoslovenskih rukovodilaca i vlasti u Trstu, što je dovodilo do daljeg zaoštravanja odnosa.

236 Riječ je o naređenju koje je 23. juna 1945. upućeno Jugoslovenskoj vojnoj misiji u Parizu. To naređenje, za koje je general-major Ivan Rukavina smatrao da je Titovo, glasilo je: »Povucite naše predstavnike iz Vrhovnog štaba savezničkih ekspedicionih snaga u Evropi« (A-VII, k. 25-C, reg. br. 3—1/3). Ovo naređenje je uslijedilo najvjerovatnije na depešu bez datuma upućenu iz Pariza (otprilike oko 23. juna 1945) slijedeće sadržine: »Saveznička Vrhovna komanda prešla u Francusku, a s njom i deo naše misije na čelu s generalom [Ljubomirom Ljubom] Ilićem i s majorom Barjaktarevićem« (A-VII, k. 37, reg. br. 1—11/4). Međutim, Rukavina je vjerovatno tražio objašnjenje u vezi s naređenjem od 23. juna 1945 (i ovaj zahtjev Rukavine nije pronađen), pa je Tito odgovorio kako slijedi na str. 186. Malo kasnije general Rukavina je 15. jula 1945. predložio da se Jugoslovenska vojna misija u Parizu ukine, pošto je repatrijacija oko 20 000 Jugoslovena iz Francuske uglavnom bila završena, dok je dio misije otišao u Njemačku, gdje je nastavio da radi na repatrijaciji zarobljenika iz bivših njemačkih logora.

237 Prezidijum Vrhovnog sovjeta SSSR-a dodijelio je ovo najviše vojničko zvanje u Sovjetskom Savezu maršalu Staljinu 27. juna 1945. na osnovu Ukaza koji je Vrhovni sovjet prethodnog dana usvojio o dodjeli zvanja generalisimusa Sovjetskog Saveza vojnim rukovodiocima za naročite zasluge za otadžbinu.

238 Prvi kongres Jedinstvenih sindikata Srbije održan je u Beogradu od 1. do 4. jula 1945. U vrijeme održavanja kongresa u Srbiji je bilo oko 1700 sindikalnih organizacija s oko 150 000 sindikalno organizovanih članova. Na kraju kongresa usvojena je rezolucija i izabrani Zemaljski odbor (Plenum) i Izvršni odbor. Za predsjednika je izabran Dušan Petrović Šane.

239 Tito je poslije napuštanja Smederevske Palanke, gdje je zbog revolucionarnog rada dobio otkaz, otputovao za Zagreb marta 1927, gdje radi kao sekretar Oblasnog odbora Saveza metalskih radnika Hrvatske, a u jesen iste godine postaje i sekretar Saveza kožarsko-prerađivačkih radnika Jugoslavije.

240 Tito je ovu naredbu potpisao vjerovatno 3. jula 1945 (original naredbe nije pronađen). Ti seljaci (bilo ih je 623) koji su se nalazili u četničkim redovima Draže Mihailovića bili su zarobljeni sredinom maja 1945. prilikom uništenja četničke grupacije u jugoistočnoj Bosni, pa su po zarobljavanju sprovedeni u zarobljenički logor u Šapcu (vid. nap. 85).

241 Tito ima u vidu pozdravni telegram koji mu je uputio Izvršni odbor Hrvatske republikanske seljačke stranke, odnosno Hrvatske seljačke stranke (HSS-a) sa svoje plenarne sjednice održane 30. juna 1945. u Zagrebu. To su bili oni pripadnici HSS-a koji su se odvojili od reakcionarnog Mačekovog dijela i priključili narodnooslobodilačkom pokretu. Predsjednik IO HSS-a je bio Franjo Gaži, potpredsjednik vlade federalne Hrvatske.

242 Riječ je o Makmilanovom radiogramu kojim je naložio Stivensonu da obavijesti Tita da se neće voditi nikakvi razgovori s parlamentarcima vlade tzv. Nezavisne Države Hrvatske. Vjerovatno je tu poruku donio sa sobom potporučnik Vitomir Dubaj kad se spustio na aerodrom Škabrnje.

243 Ovdje je riječ o članovima ustaške vlade u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Nije poznato ko su bili potpisnici pomenute poruke niti je poznat njen sadržaj.

244 Nije poznato da li je ustaški potporučnik Vitomir Dubaj izručen jugoslovenskim vojnim vlastima.

245 Uz ovu Titovu naredbu u Arhivu Vojnoistorijskog instituta (A-VII) kao prilog nalaze se i projekti (crteži) ranjeničkih znački, ali ih ne objavljujemo.

246 Komanda pozadine Ministarstva narodne odbrane u vezi s ovim Titovim naređenjem izradila je Uputstvo o kategorisanju ranjavanja i ocjenjivanju teških i lakih ozleda kada nisu nastali trajni funkcionalni nedostaci (A-VII, k. 25-A, reg. br. 22—6/2). Uputstvo je umnoženo na šapirografu, dok je ovo Titovo naređenje raspisom dostavljeno svim štabovima i komandama neposredno potčinjenim Generalštabu JA.

247 Do razgovora 8. i 9. maja 1945. u Beogradu izmedu maršala Tita i generala V.Đ. Morgana, načelnika štaba vrhovnog savezničkog komandanta na Sredozemlju feldmaršala Aleksandera, došlo je na Aleksanderov predlog od 5. maja 1945. poslije veoma zategnutih odnosa zbog Trsta, Istre i dijela Julijske krajine. Inače, ovaj prvi Morganov izvještaj feldmaršal Aleksander je dostavio 9. maja 1945. Kombinovanom odboru načelnika generalštabova i britanskim načelnicima generalštabova, a na znanje i Vrhovnoj komandi savezničkih snaga u Evropi, tj. generalu Dvajtu Ajzenhaueru, vrhovnom savezničkom komandantu u Evropi.

248 To su uslovi koje je u vezi s problemom Trsta, Istre i Slovenačkog primorja postavio feldmaršal Aleksander 4. maja kao odgovor na Titovu depešu od 3. maja 1945 (vid. str. 11).

249 Nije riječ ni o kakvoj ilegalnoj upravi, već o postojećoj legalnoj narodnoj vlasti koja se vršila preko narodnooslobodilačkih odbora na svim nivoima, kao i uspostavljanju vojnoteritorijalnih organa: komandi mjesta i područja.

250 Feldmaršal Aleksander je na ovaj Morganov izvještaj dostavio njemu odmah depešom nove instrukcije u kojima ga je obavijestio: da u daljim razgovorima s maršalom Titom neće odstupiti od uslova sporazuma koje je general Morgan iznio; da se mogu dozvoliti manje izmjene u predloženoj granici; da maršal Tito može zadržati neke regularne jedinice zapadno od granice; da neće odstupiti od predložene granice zapadno od Trsta; da će koristiti svaku jugoslovensku upravu, ali pod uslovom da ona bude pod savezničkom vojnom upravom; da se neće složiti sa zajedničkom vojnom komandom po predlogu maršala Tita i da će ukoliko Tito ne prihvati predloženi sporazum, iako mu je dobar prijatelj, izvijestiti vlade u Vašingtonu i Londonu s kojima će Tito »ubuduće morati da razgovara«.
Na sastanku 9. maja 1945. Tito, što je bilo potpuno prirodno, nije mogao prihvatiti uslove za sporazum s feldmaršalom Aleksanderom.

251 Odnosi se na ostrvo Vis, gdje su se nalazile jedinice NOVJ i savezničke jedinice namijenjene za odbranu toga ostrva i na koje su se iskrcale još u januaru 1944 (neki manji djelovi iskrcali su se u decembru 1943).

252 Takav stav je bio u skladu s Čerčilovim stavovima u odnosu na Jugoslaviju. Tako je Čerčil na depešu Orma Sardženta od 27. aprila 1945. ispod teksta u kome je, pored ostalog, stajalo: »Nadam se da ćemo feldmaršalu Aleksanderu moći dati punu podršku da sprovede svoju zamisao o poduzimanju posebnih koraka radi zauzimanja Trsta. Uspije li on stići u Trst prije nego što ga Jugosloveni zauzmu — bilo zahvaljujući vlastitim operacijama, bilo zbog njemačke predaje — nama i Amerikancima će biti mnogo lakše da sprovedemo naš plan o stavljanju cijele Julijske krajine pod savezničku vojnu upravu, kako bismo poslije rata njen dobar dio, uključujući Trst, vratili Italiji«, dopisao rukom: »Slažem se. V.S.Č.« (PRO, Fond Prem. 3, reg. br. 495/6, str. 146—147). Taj svoj stav je Čerčil potvrdio u depeši upućenoj 1. maja 1945. feldmaršalu Aleksanderu, naglašavajući da misli »da je važno da mi i Amerikanci steknemo kontrolu nad Rijekom, Trstom, Pulom i istarskim poluotokom i da bi Vaše komunikacije prema Austriji trebale biti zaštićene.«

253 Ovaj izvještaj generala Morgana o njegovim razgovorima s Titom 8. i 9. maja 1945. feldmaršal Aleksander prosledio je sa svojim mišljenjem 10. aprila 1945. Kombinovanom odboru načelnika generalštabova, britanskim načelnicima generalštabova i na znanje Vrhovnoj komandi savezničkih snaga u Evropi, kao i generalu Klarku, komandantu savezničke 15. grupe armija u Italiji.

254 Pošto se u ovim razgovorima nije postigao nikakav sporazum, problem Trsta, Istre i dijela Julijske krajine prenesen je diplomatskim kanalima na vlade SAD i Velike Britanije s jedne, i na Privremenu vladu DF Jugoslavije, s druge strane.
Vlade SAD i Velike Britanije, odbacivši pravedne jugoslovenske zahtjeve, tokom maja su sistematski vršile vojni i politički pritisak na Jugoslaviju, pa je u to vrijeme razmijenjeno i više nota, ali pri tom nisu postignuti zadovoljavajući rezultati.
Jugoslovenska vlada je, da bi izbjegla svaki povod za izbijanje eventualnog sukoba, prihvatila savezničke uslove i 9. juna 1945. potpisala sporazum o uspostav-

ljanju privremene Savezničke vojne uprave u Julijskoj krajini, zapadno od tzv. Morganove linije. Poslije potpisanog sporazuma jedinice 4. armije 12. juna su se povukle na demarkacionu liniju (Morganovu liniju), a sporna teritorija podijeljena je na dvije zone: A i B. Zona A (Trst i dio Slovenačkog primorja) stavljena je pod anglo-američku, a zona B (dio sjeverozapadne Istre, tj. područje Buja i Kopra) pod jugoslovensku vojnu upravu.

Saglasno s pomenutim sporazumom u zoni A, kao jugoslovenska vojna jedinica ostao je Jugoslovenski odred od 2000 vojnika i starješina.

Na Pariskoj konferenciji 1946. odlukama savjeta ministara spoljnih poslova velikih savezničkih sila od područja zona A i B stvorena je tzv. Slobodna Teritorija Trsta (STT), što je još više produbilo krizu i pogoršalo jugoslovensko-italijanske odnose.

Ugovorom o miru s Italijom od 10. februara 1947. Italiji su priznate granice koje je imala na dan 1. januara 1938, s tim što su Jugoslaviji vraćeni dio Slovenačkog primorja. Istra s Rijekom, Zadar i ostrva Cres, Lošinj, Srakane, Unije, Lastovo i Palagruža, dok je 20. marta 1948. objavljena tzv. *Tripartitna deklaracija* vlada SAD, Velike Britanije i Francuske prema kojoj je trebalo STT priključiti Italiji.

Četiri godine kasnije (aprila 1952), na konferenciji u Londonu vlade SAD i Velike Britanije donijele su još jednu jednostranu odluku o predavanju skoro cijele administracije u zoni A organima italijanske vlade, dok su 8. oktobra 1953. vlade SAD i Velike Britanije po treći put donijele jednostranu odluku o prenošenju civilne vlasti u zoni A u cjelini na italijanske organe.

Jugoslovenska vlada je ponovo učinila napore da se normalizuju odnosi između susjedne Italije i Jugoslavije. Tako su februara 1954. u Londonu povedeni međusobni pregovori oko rješenja toga problema, pa je 5. oktobra iste godine u Londonu potpisan tzv. *Memorandum o saglasnosti* između vlada SAD, Velike Britanije, Italije i Jugoslavije o okončanju vojne uprave i okupacije u zonama A i B. Po tome memorandumu je italijanska vlada proširila civilnu upravu na zonu A, a jugoslovenska na zonu B.

Poslije toga više od dvije decenije ostalo je neriješeno pitanje jugoslovensko-italijanskih granica i pored dobrosusjedskih odnosa koji su se potom polako, ali sigurno svakodnevno poboljšavali.

Najzad, u jesen (10. novembra) 1975. u Osimu kraj Ankone (u Italiji) postignuti su sporazumi između jugoslovenske i italijanske vlade o konačnom rješenju graničnih problema, pa je ratifikacija *Osimskih sporazuma* izvršena u proljeće 1977, čime su sva sporna pitanja između dviju susjednih i prijateljskih zemalja riješena na obostrano zadovoljstvo. Time je dat veliki doprinos opštoj stvari evropske bezbjednosti.

Kada je primio i ovaj drugi Morganov izvještaj, feldmaršal Aleksander je 10. maja 1945. obavijestio Tita sljedećom depešom: »General Morgan mi je referisao. Pošto tačka 1 vaših protivpredloga pokreće političko pitanje, moram sada izvijestiti o cijelom pitanju britansku i američku vladu. U međuvremenu namjeravam koristiti luku Trst za snabdijevanje svojih snaga u sjeveroistočnoj Italiji i Austriji. Nadam se da ćete Vi preduzeti korake da ne dođe do nekih neželjenih incidenata« (*Zbornik NOR*, tom XI, knj. 4, str. 1069).

Istovremeno je Aleksander obavijestio Kombinovani odbor načelnika generalštabova o rasporedu svojih snaga na području Gorica—Trst, i dostavio mu ocjenu situacije u vezi s Trstom, Istrom i dijelom Julijske krajine.

[255] Tito se susreo s feldmaršalom Haroldom Aleksanderom, vrhovnim savezničkim komandantom na Sredozemlju, dva puta: prvi put za vrijeme svog boravka u Kazerti od 6. do 14. avgusta 1944, a drugi put u Beogradu za vrijeme razgovora od 21. do 28. februara 1945. Više o tome vid. u tomu 22. i u tomu 26, str. 237.

[256] Vojni sporazum je potpisan 9. juna u Beogradu, o čemu je TANJUG izdao zvanično saopštenje jugoslovenske vlade 10. juna 1945 (vid. nap. 209). Na osnovu pomenutog sporazuma Julijska krajina je podijeljena na zonu »A« sa savezničkom vojnom upravom i zonu »B« s jugoslovenskom upravom (vid. str. 222). Linija razgraničenja je nazvana »Morganovom linijom«, po prezimenu načelnika Vrhovne

komande na Sredozemlju, koji je po tom pitanju vodio razgovore i s Titom 8. i 9. maja 1945. u Beogradu (vid. str. 203 i 210). Čim je ovaj sporazum potpisan, feldmaršal Harold Aleksander, vrhovni saveznički komandant na Sredozemlju, izdao je naredbu br. 1 kojom je obavijestio stanovništvo zone »A« da se u njoj uvodi zakonodavstvo koje je važilo do 8. septembra 1943, tj. do kapitulacije fašističke Italije. Detalje o sprovođenju vojnog sporazuma razradile su delegacije Generalštaba JA i Vrhovne savezničke komande na Sredozemlju, kojom prilikom predlog jugoslovenskog predstavnika podnijet 20. juna u Devinu da se u zoni »A« koristi jugoslovenska administracija nije usvojen. U toj zoni, prema odredbama sporazuma od 9. juna 1945, ostao je Jugoslovenski odred od 2000 vojnika (vid. str. 222).

HRONOLOGIJA

1. maj S najvišim državnim, partijskim i vojnim rukovodiocima i diplomatskim korom Tito je u 10 časova na Terazijama prisustvovao prvomajskim manifestacijama u Beogradu, u kojima je uzelo učešća oko 250 000 ljudi. Tito je s tribine posmatrao defile omladine, radnika, seljaka i jedinica Jugoslovenske armije.

Odgovorio je feldmaršalu Haroldu Aleksanderu, vrhovnom savezničkom komandantu na Sredozemlju, na njegovu poruku od 30. aprila 1945. o uspostavljanju savezničke kontrole i vojne uprave u Trstu, dijelu Istre, Slovenačkog primorja i u Julijskoj krajini.

Uputio je instrukciju general-lajtnantu Arsu Jovanoviću za zauzimanje stava prema Britanskoj vojnoj misiji pri Štabu 4. armije JA i načinu korišćenja luke u Trstu od strane Saveznika.

Pohvalio je jedinice 4. armije, 7. i 9. korpusa JA za oslobođenje Trsta, Gorice i Tržiča i izbijanje na rijeku Soču.

2. maj Poslao je čestitku vrhovnom komandantu Crvene armije maršalu Staljinu povodom zauzimanja Berlina od strane sovjetskih jedinica.

Naredio je Glavnom štabu Slovenije da uputi 14. diviziju u Korušku sa zadatkom da posjedne Celovac i ostale oblasti u Koruškoj nastanjene jugoslovenskim življem.

Uputio je naređenje delegatu Generalštaba JA pri štabu 4. armije za zauzimanje Pule i za dejstva jedinica armije prema Ljubljani.

Izdao je uputstva delegatu Generalštaba JA pri štabu 4. armije za angažovanje jedinica u Koruškoj radi zauzimanja Beljaka i Celovca, kao i za dejstva prema Slovenačkom primorju.

3. maj Tito je primio poruku feldmaršala Aleksandera kao odgovor na svoju depešu od 1. maja 1945.

Uputio je demarš feldmaršalu Aleksanderu povodom ulaska savezničkih trupa u Trst, Goricu i Tržič i zatražio objašnjenje.

Primio je telegram kirovogradskog episkopa Sergeja Savickog (SSSR) u kome se kaže: »Želimo Vašoj ekselenciji iz dna duše mnogo snage, zdravlja i srećnih godina na korist Vaše domovine i učvršćivanja bratstva s našom velikom slovenskom zemljom«.

Uputio je naređenje štabu 2. armije JA da pošalje rukovodioce u Beograd na nove dužnosti iz rasformiranog Štaba 5. korpusa.

Naredio je štabu 2. armije JA da po zauzimanju Karlovca dejstvuje na pravcu Novo Mesto—Ljubljana.

Izdao je uputstva delegatu Generalštaba JA pri Štabu 4. armije i političkom komesaru ove armije da ona čvrsto drži u rukama rijeku Soču i uspostavi komande mjestâ i gradova i vojnoteritorijalnu vlast u oslobođenoj Istri — sve do te rijeke.

Izdao je naređenje delegatu Generalštaba JA pri Štabu 4. armije za ulaganje protesta Komandi savezničkih trupa zbog prelaska njihovih jedinica preko rijeke Soče.

Uputio je direktivu delegatu Generalštaba JA pri Štabu 4. armije za preduzimanje mjera u Gorici povodom provokativnog držanja Saveznika.

Pohvalio je jedinice 4. armije i Jugoslovenske mornarice povodom oslobođenja Rijeke i Pule.

Po odluci ministra narodne odbrane maršala Tita, Generalštab JA izdao je naređenje za formiranje Odsjeka za ratne zarobljenike Generalštaba Jugoslovenske armije.

Zahvalio je komandantu 1. bugarske armije na prvomajskoj čestitki.

4. maj

Izdao je naredbu za formiranje 5. armije JA.

Primio je odgovor feldmaršala Aleksandera na svoj demarš od 3. maja u vezi s ulaskom savezničkih jedinica u Trst, Goricu i Tržič.

Povodom osobođenja Trsta, Istre i dijelova Slovenačkog primorja primio je od Glavnog odbora Jedinstvenih sindikata radnika i namještenika Jugoslavije slijedeći pozdravni telegram: »Naša hrabra Jugoslovenska armija pod tvojim vrhovnim rukovodstvom pokazala je još jednom veliku prednost i snagu u borbi protiv fašizma, najljućeg neprijatelja slobode i napretka čovečanstva.«

Primio je pozdravni telegram sa Četvrtog zasijedanja zastupnika Oblasne narodnooslobodilačke skupštine Dalmacije u kome su predstavnici Hrvata i Srba Dalmacije obećali da će biti neumorni u obnovi zemlje i da će »doprinijeti sve da se na Jadranu učvrste temelji naše nove federativne Jugoslavije.«

Po Titovom nalogu, Generalštab JA izdao je naređenje Štabu 4. armije JA za dostavljanje izvještaja o situaciji u Trstu, Gorici i Tržiču i o dolasku engleskih trupa u ta mjesta.

4. maj

Poslao je odgovor feldmaršalu Aleksanderu na njegovu poruku od 3. maja 1945. i istog dana primio Aleksanderovu depešu kao odgovor na svoju depešu od 3. maja 1945. s predlogom da u Beograd pošalje svog načelnika štaba generala Morgana radi nastavljanja razgovora u vezi s iskrslim problemima.

5. maj

Razgovarao je s Ralfom Skrajnom Stivensonom, britanskim ambasadorom u Beogradu, i predao mu notu u vezi sa spuštanjem dvaju ustaških sviona s posadom na aerodrom Škabrnje.

6. maj

Izdao je naredbu o upotrebi privatne zaprege i ljudske snage za vojne poslove i naređenje o korišćenju pripadnika JA za poljoprivredne radove u 1945.

Zatražio je objašnjenje od delegata Generalštaba JA pri Štabu 4. armije JA o pokretu engleske motorizovane divizije i naredio preduzimanje mjera za obezbjeđenje Trsta.

Uputio je direktivu delegatu Generalštaba JA pri Štabu 4. armije JA radi upućivanja protesta šefu Britanske vojne misije zbog mitraljiranja jedinica 29. divizije i zabrane dejstava savezničke avijacije u zoni operacija JA.

7. maj Uputio je poruku premijeru Čerčilu povodom završetka drugog svjetskog rata iznoseći i stav Jugoslavije u pitanju Istre i Slovenačkog primorja.

Izdao je naređenje svim potčinjenim komandama, štabovima, ustanovama i jedinicama o dodjeljivanju »Ranjeničke značke« svim borcima i rukovodiocima JA koji su ranjeni u NOR-u.

Izdao je naredbu o upotrebi radne snage iz zarobljeničkih logora.

Po Titovom naređenju Generalštab JA uputio je naređenje delegatu Generalštaba JA pri Štabu 1. armije JA za stavljanje jednog tenkovskog bataljona na raspolaganje Štabu 2. armije JA.

Po Titovom naređenju Generalštab JA izdao je naređenje cirkularnom depešom štabovima 1, 2, 3. i 4. armije JA i Glavnom štabu Slovenije o korektnom postupanju prema ratnim zarobljenicima njemačke nacionalnosti.

Po Titovoj odluci Generalštab JA uputio je naređenje Štabu 1. armije JA da s jedinicama najhitnije upadne u Zagreb.

Generalštab JA, po zapovijesti vrhovnog komandanta JA maršala Tita, uputio je naređenje Štabu 2. armije JA za presijecanje odstupnice neprijateljevim jedinicama koje odstupaju iz Zagreba prema Brežicama i Krškom.

Po Titovoj odluci Generalštab JA uputio je naređenje Glavnom štabu Slovenije da uputi jednu jaču jedinicu na prostor Krško—Zidani Most radi presijecanja odstupnice njemačko-ustaškoj grupaciji prema Ljubljani.

8. maj Tito je uputio pozdravni telegram I omladinskom kongresu omladine Bosne i Hercegovine, koji se održava u Sarajevu.

Vodio je dvodnevne razgovore 8. i 9. maja s generalom Morganom, načelnikom štaba Vrhovne savezničke komande na Sredozemlju, u vezi s nastalim problemima zbog Julijske krajine.

Po naređenju maršala Tita kao vrhovnog komandanta JA, Generalštab JA zatražio je od Štaba 1. armije JA da dostavi izvještaj o situaciji i o napadu na Zagreb.

Po odluci vrhovnog komandanta JA maršala Tita, Generalštab JA uputio je naredenje Štabu 4. armije JA da pozove na predaju opkoljenu grupu Nijemaca u Puli i regulisao je pitanje prisustva savezničkog predstavnika.

9. maj U ime Predsjedništva Ministarskog savjeta, proglasio je Deveti maj za praznik pobjede i dan konačnog oslobođenja od fašističke tiranije.

Preko beogradskog radija, u 10 časova prije podne, održao je govor povodom praznika pobjede — Devetog maja.

Čestitao je Dan pobjede nad fašističkom Njemačkom vrhovnom komandantu maršalu Sovjetskog Saveza Josifu Visarionoviču Staljinu, predsjedniku britanske vlade Vinstonu Čerčilu i Hari Trumanu, predsjedniku Sjedinjenih Američkih Država.

Po odluci ministra narodne odbrane DFJ maršala Tita, Generalštab JA uputio je naređenje štabovima 1, 2, 3. i 4. armije JA

i glavnim štabovima Hrvatske i Slovenije za formiranje trofejnih bataljona za prikupljanje, popisivanje, sređivanje i uskladištavanje materijalnih sredstava zaplijenjenih u borbi.

Povodom Dana pobjede, u Bernu (u Švajcarskoj) nekoliko hiljada manifestanata klicalo je, između ostalih, i Titu.

Obavijestio je Štab 4. armije JA o razgovorima s generalom Morganom 8. i 9. maja 1945. u Beogradu u vezi s nastalim problemima oko Trsta, Istre i Slovenačkog primorja i naredio je preduzimanje mjera bezbijednosti na tom području.

Pet stotina Jugoslovena je sa banketa u Detroitu (SAD), koji je organizovao Američki odbor za pomoć Jugoslaviji na čelu s predsjednikom Zlatkom Balokovićem, uputilo pozdrav Titu i pozdravilo oslobođenje Jugoslavije od fašističkih okupatora. Na banketu je prikupljeno 18 000 dolara za pomoć Jugoslaviji; najveći prilog dali su Amerikanci makedonskog porijekla (10 000).

10. maj

Naredio je Glavnom štabu Slovenije da izvrši evakuaciju cjelokupnog plijena iz graničnog područja u dubinu državne teritorije.

Primio je poruku britanskog Ministarstva spoljnih poslova u kome je zatraženo da se jedinice Jugoslovenske armije povuku iz Austrije na granice od 1937. dok se pitanje granica ne riješi mirovnim pregovorima i obaviješten je da je na osnovu Moskovske deklaracije od 1. novembra 1943. odlučeno da se uspostavi slobodna i nezavisna Austrija i da je prethodno okupiraju britanske, američke, sovjetske i francuske trupe.

Pohvalio je jedinice 1, 2. i 3. armije JA za uspješna dejstva u završnim operacijama za oslobođenje zemlje. Stavio je 37. diviziju privremeno pod komandu 3. udarnog korpusa JA.

11. maj

Izdao je direktivu delegatu Generalštaba JA pri štabovima 1, 2. i 3. armije JA za dalja dejstva.

Naredio je Štabu 3. armije JA da od 1. bugarske armije primi grad Maribor i teritoriju sjeverno od rijeke Mure.

Predložio je kraljevskim namjesnicima da se za izvanredne poslanike i opunomoćene ministre odrede dr Đarko Černej u Čehoslovačku, Miroslav Anastasov u Belgiju, dr Rajko Đermanović u Švedsku, Milan Ristić u Švajcarsku i Velimir Stojnić u Albaniju; kraljevski namjesnici su ih svojim ukazima postavili.

U svojstvu predsjednika Ministarskog savjeta i ministra nerodne odbrane Tito je s ministrom za poljoprivredu donio Naredbu o obaveznoj prijavi i građanskoj mobilizaciji poljoprivrednih stručnjaka.

Primio je u toku dana dvije poruke feldmaršala Aleksandera: jednu koja se odnosila na razgovore s generalom Morganom 8. i 9. maja u Beogradu, i drugu u vezi s povlačenjem jugoslovenskih jedinica, koje se nalaze u Austriji i zapadno od rijeke Soče.

12. maj

Održao je govor na Osnivačkom kongresu KP Srbije.

Naredio je Glavnom štabu Slovenije da uputi na školovanje određeni broj starešinskog kadra u Drugu pješadijsku oficirsku školu Generalštaba JA u Zadru.

Britanski ambasador Ralf Skrajn Stivenson lično je uručio notu britanske vlade od 12. maja 1945. maršalu Titu sa zah-

tjevom britanske vlade za povlačenje jedinica Jugoslovenske armije iz Austrije. Tito je tom prilikom obavijestio Stivensona da je primio od sovjetske vlade notu kojom se dozvoljava jedinicama JA da uzmu učešća u okupaciji Austrije u sovjetskoj okupacionoj zoni, ali je Stivenson rekao da se zahtijeva povlačenje jedinica JA iz britanske okupacione zone.

Britanski ambasador u Beogradu Ralf Skrajn Stivenson uručio je Titu ličnu poruku feldmaršala Harolda Aleksandera od 11. maja 1945. u kojoj je ovaj zamolio Tita da zabrani jedinicama JA da prelaze preko jugoslovensko-austrijske granice i da povuče »sve jedinice koje su to već učinile«. Aleksander je takođe zamolio Tita da povuče svoje jedinice koje se nalaze zapadno od Soče i obećao je da će u Štajerskoj i Koruškoj »upravljati nepristrasno«.

13. maj

Poslao je depešu Staljinu za upućivanje instruktora u jedinice JA i potrebnog ratnog materijala i druge opreme za prenaoružavanje jedinica JA i izjavio mu saučešće povodom smrti A. S. Ščerbakova.

Odgovorio je britanskoj vladi na njenu notu od 12. maja 1945. o pitanju Austrije.

Sa članom Akademije nauka SSSR-a Nikolajem Sevastijanovičem Deržavinom posjetio je grob Neznanog junaka na Avali i odazivajući se spontanom oduševljenju naroda održao kraći govor u kome je rekao da je pozvao velikog naučnika i predstavnika kulture ruskog naroda da bi mu pokazao spomenik Neznanog junaka, spomenik borbe svih Južnih Slovena; da je to bio spomenik herojima srpskog naroda, njegove herojske borbe za oslobođenje od 1912. do 1918; da je to danas spomenik borbe i heroja naroda Hrvatske, naroda Slovenije, naroda Crne Gore, naroda Makedonije i svih ostalih naroda Jugoslavije i cjelokupnog slobodoljubivog čovečanstva. »Nekadašnji junaci borili su se za iste ideale za koje se mi danas borimo«, rekao je tom prilikom okupljenom narodu Tito.

Izdao je naređenje Štabu 1. armije JA za upućivanje jedinica prema Šoštanju i Slovenj-Gradecu radi sadejstva s jedinicama 3. armije JA u uništenju i razoružavanju ustaško-četničke grupacije.

Izdao je naređenje Štabu 1. armije JA za sprječavanje izvlačenja neprijateljskih snaga prema Austriji.

Generalštab JA obavijestio je Štab 1. armije JA da po Titovom naređenju primi 8000 Albanaca za popunu svojih jedinica i da po tome pitanju ne čini nikakve primedbe.

Poslao je naređenje štabu 3. i 4. armije JA da sa svojim jedinicama presijeku veze s Austrijom i spriječe izvlačenje njemačkih i kvislinških snaga.

Uputio je dva naređenja Štabu 3. armije JA zahtijevajući da stupi u direktnu vezu sa Štabom 1. armije JA u cilju sprječavanja neprijatelja da se probije na sjever, u Austriju, i upoznao ga s naređenjem koje je izdao Štabu 1. armije.

Dostavio je naređenje Štabu 4. armije kojim se zabranjuje upućivanje novih trupa u Austriju.

14. maj

Izdao je naređenje Glavnom štabu Slovenije da se spriječi ubijanje ratnih zarobljenika i uhapšenika.

Obavijestio je Glavni štab Slovenije da je naredio štabovima 1, 2, 3. i 4. armije JA da predaju ratne zarobljenike glavnim

štabovima Slovenije i Hrvatske i zatražio je od Glavnog štaba Slovenije da dostavi tačan broj ratnih zarobljenika, računajući i one koje će primiti od pomenutih štabova.

Ponovo je naredio štabovima 1, 2, 3. i 4. armije JA da formiraju trofejne bataljone i izdao uputstva za njihov rad.

Uputio je naređenje Štabu 1. armije JA da sadejstvuje s 2. armijom JA u uništavanju opkoljene ustaško-domobransko-četničke grupacije na prostoru Dravograd—Šoštanj—Velenje—Šentilj.

Obavijestio je Štab 4. armije JA da su Saveznici obustavili dalje snabdijevanje JA preko Baze Bari (u Italiji) i naredio je da se preduzmu odgovarajuće mjere.

Uputio je šefu Jugoslovenske vojne misije u Moskvi spisak materijala koji treba da traži od sovjetske vlade za potrebe JA u vezi s nastalom situacijom oko Trsta, Istre i dijela Julijske krajine.

Primio je Šubašićevu depešu iz San Franciska kojom ga je obavijestio da je na traženje američkih novinara dao intervju za štampu. U intervjuu je »demantovao lažne i alaramantne glasove koji su u posljednje vrijeme lansirani protiv vlade i delegacije«. Šubašić je takođe obavijestio Tita o konferenciji za štampu koju je Konstantin Fotić održao pred oko 200 novinara. Na toj konferenciji Fotić je dao »izjave skroz tendenciozne i neistinite«, zatražio intervenciju zapadnih saveznika i uputio jedan memorandum zapadnim vladama u kome je zahtevao »da jugoslovenske zarobljenike u Njemačkoj preuzmu zapadni saveznici« (A-VII, k. 15-A, reg. br. 6—5/4).

Tito je u pratnji Andrije Hebranga, predsjednika Privrednog savjeta i ministra industrije Savezne vlade, Mitra Bakića, generalnog sekretara Predsjedništva vlade, Ljubodraga Đurića, general-majora, Dušana Egića, člana komisije za sjetvu u Vojvodini i Maksima Goranovića, pomoćnika ministra poljoprivrede, posjetio nekoliko sjetvenih područja Srema u dobanovačkom ataru i u okolini Indije, gdje je zaorao prvu brazdu i zadržao se u razgovoru sa sremskim seljacima i omladincima-brigadistima iz Srbije koji su došli na rad u Srem. Tom prilikom je, pored ostalog, rekao: »Došao sam da malo pogledam kako se vi mučite da bi iduće godine bilo bolje. Vrlo lijepo je što vidim omladinu kako se trudi na istom poslu. Kada se vrate vaša braća i roditelji s fronta, imaće manje briga«.

15. maj

Naredio je Štabu 1. armije JA da dostavi izvještaj o broju ratnih zarobljenika i dislokaciji jedinica.

Pohvalio je jedinice 3. armije JA za razbijanje ustaško-četničkih grupa na prostoru Slovenj-Gradec—Guštanj—Pliberk—Dravograd.

Obavijestio je Štab 3. armije JA da je sovjetska vlada odobrila jugoslovenskim jedinicama da okupiraju dio austrijske teritorije, pa je u vezi s tim naredio da se za izvršenje toga zadatka dio jedinica 3. armije stavi pod komandu 3. ukrajinskog fronta Crvene armije.

Naredio je štabovima armija da dostave podatke o brojnom stanju ratnih zarobljenika.

Primio je delegaciju Antifašističkog fronta žena Crne Gore' među kojima se nalazila i majka poginulog i legendarnog heroja Sava Kovačevića. Tito se s delegatkinjama zadržao u razgovoru više od jednog časa i tom prilikom je, pored ostalog, kazao:

»Vidio sam kako ginu najbolji sinovi Crne Gore. Iako je Crna Gora najmanja jedinica federativne Jugoslavije, ona je sebi u ovom ratu izvojevala dostojno mjesto u velikoj porodici jugoslovenskih naroda«. Tito je od žena-delegatkinja primio na dar crnogorsko odijelo, čizme, kožni silav i kapu na kojoj je izvezen grb federalne Crne Gore.

Primio je Memorandum koji mu je u ime britanske vlade predao njen ambasador u Beogradu Ralf Skrajn Stivenson. U Memorandumu su izneseni stavovi britanske vlade u vezi s Julijskom krajinom.

Prva polovina maja

Uputio je depešu maršalu Staljinu s molbom da se odobri upotreba inžinjeraca 3. ukrajinskog fronta za osposobljavanje željezničke pruge Beograd—Zagreb—Ljubljana i pruge Beograd—Sarajevo—Metković.

Uputio je zahtjev maršalu Staljinu da jedinice 3. ukrajinskog fronta koje su zauzele Fabriku avionskih motora u Mariboru predaju tu fabriku Štabu 3. armije JA.

Uputio je depešu maršalu Fjodoru Ivanoviču Tolbuhinu, komandantu 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, u vezi s potrebom remonta artiljerijskih oruđa i popune municijom.

16. maj

Čerčil je zahvalio maršalu Titu na njegovoj čestitki upućenoj 9. maja 1945. u vezi s prestankom II svjetskog rata u Evropi.

Naredio je Štabu 3. armije JA da na granici zavede najveću pripravnost i da se posebno pojača sektor Jesenica i Dravograda, kao i da se održava veza sa Štabom 4. armije JA.

Naredio je Štabu 3. armije JA da primi ustaške jedinice koje su zarobile bugarske trupe.

17. maj

Odgovorio je na britansku notu od 15. maja 1945.

Naredio je Štabu 1. armije JA da uputi tri divizije radi uništenja zaostalih četničkih i ustaških grupa na području južne Bosne i zapadne Hercegovine.

Naredio je štabovima 3. i 4. armije JA da upute u Beograd zarobljenog njemačkog komandanta Grupe armija »E« general-pukovnika Aleksandera Lera.

Saglasio se s predlogom Štaba 4. armije JA o ostajanju 9. udarne divizije u Trstu i obavijestio je Štab armije o imenovanju general-lajtnanta Peka Dapčevića za komandanta 4. armije, a general-lajtnanta Petra Drapšina za komandanta 1. tenkovske armije JA.

Naredio je Štabu 4. armije JA da 19. diviziju uputi u Zadar, a 9. diviziju u Metković.

Primio je odgovor britanske vlade na svoju notu od 13. maja 1945.

Primio je pozdravni telegram 1348 delegata sa skupštine stanovnika grada Trsta održane u palati »Politeamo Rozeti«. U telegramu je iznijeta želja stanovništva Trsta »kao autonomnog grada u novoj Jugoslaviji« da »sudjeluje u javnoj upravi« jer su se stanovnici Trsta pod Titovim rukovodstvom »borili i pobijedili« i pod njegovim rukovodstvom i njegovom zastavom žele da nastave rad »na obnovi našeg lepog grada i učvršćenju bratstva među narodima, što je temelj nove Jugoslavije« (*Politika*, 24. maj 1945).

18. maj

Obavijestio je Glavni štab Hrvatske o naređenju koje je dao Štabu 4. armije JA za raspored jedinica, povlačenje njenih jedinica koje se nalaze zapadno od Soče, povlačenje jedinica iz Koruške, kao i za ukidanje Glavnog štaba Slovenije i stavljanje cjelokupnog područja Slovenije i Istre pod komandu Štaba 4. armije.

Izdao je naređenje Glavnom štabu Slovenije o njegovom ukidanju i nadležnosti Štaba 4. armije JA na njenom području.

Naredio je Štabu 3. armije JA da povuče svoje jedinice iz Koruške i obavijestio ga o ukidanju Glavnog štaba Slovenije i nadležnosti Štaba 4. armije na njegovom području.

Naredio je general-lajtnantu Rudolfu Primorcu, šefu Jugoslovenske vojne misije u Moskvi, da odmah preduzme mjere kod sovjetskih organa za slanje vazduhoplovnih pukova u zemlju i redovnijem slanju goriva.

Izdao je naredenje za formiranje Glavne trofejne baze i o njenim zadacima.

19. maj

Izdao je naredbu o imenovanju komandanta 1. tenkovske i 2. i 4. armije JA.

U »Borbi« je objavljen Titov ukaz o postavljenjima komandanata 1, 2, 4, 5. i 6. armije JA.

Naredio je Štabu 2. armije JA da preduzme hitne mjere za osposobljavanje pruge Zagreb—Slavonski Brod i ceste Banova Jaruga—Popovača—Sisak kako bi se obezbijedio transport nafte s izvora Gojila na preradu u Caprag.

Naredio je Štabu 4. armije JA da preduzme hitne mjere za popravku pruge Ljubljana—Zidani Most i Ljubljana—Trst.

Uputio je naređenje Štabu 4. armije JA kojim je zabranio odlazak lica za nabavke u inostranstvu bez njegovog odobrenja.

Odgovorio je na britansku notu od 17. maja 1945.

U *Slobodnoj reči* iz Pitsburga objavljena je Rezolucija Jugoslovena San Franciska kojom je izraženo povjerenje u jedinstvenu jugoslovensku vladu na čelu s Titom i obećana sva moguća moralna i materijalna pomoć Jugoslaviji.

20. maj

Objavljena je u jugoslovenskoj štampi Titova izjava data dopisniku TANJUG-a u vezi s istupanjem feldmaršala Harolda Aleksandera, vrhovnog savezničkog komandanta na Sredozemlju.

Na putu iz Beograda za Zagreb proputovao je kroz više mjesta u Vojvodini (Stara Pazova, Kula, Novi Vrbas, Sombor), gdje ga je narod spontano i srdačno pozdravio. Po dolasku u Novi Sad prošetao se ulicama grada i razgledao zgradu Glavnog NO odbora Vojvodine, kojom prilikom ga je masa svijeta oduševljeno pozdravila.

Na putu za Zagreb stigao je u 17,30 časova u Varaždin, glavni grad Hrvatskog zagorja, prošetao se ulicama i obišao Komandu grada. Potom je održao dva kraća govora.

Sa zajedničke skupštine Amerikanaca jugoslovenskog porijekla (Srba, Hrvata, Slovenaca, Crnogoraca i Makedonaca) održane u Pitsburgu (SAD) upućen je Titu pozdravni telegram u kome je, pored ostalog, rečeno da će na »ovoj strani Okeana voditi nemilosrdnu borbu protiv svih neprijatelja našeg i vašeg jedinstva« i da će izgrađivati svoje jedinstvo »za dobrobit i ponos

Amerike i Jugoslavije« (*Slobodna reč*, 22. maj 1945, Pitsburg). Tito je u večernjim satima stigao automobilom iz Varaždina u Zagreb.

21. maj Tito je održao govor s prozora Gradske vijećnice na Jelačićevom trgu (sada Trgu Republike) pred oko 200 000 okupljenih Zagrepčana i naroda iz okoline.

Ministarstvo spoljnih poslova DFJ obavijestilo je svojom porukom britanskog ambasadora u Beogradu Stivensona da je jugoslovenska vlada dala svoju saglasnost za uspostavljanje vojne uprave na području Slovenačkog primorja i da je spremna da s vladama Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država započne pregovore oko rešenja nastalih problema.

Razgovarao je u Banskim dvorima s grupom seljaka i seljanki iz Borkovca kraj Zagreba. Tito se interesovao za letinu, za rad na polju i tom prilikom je, pored ostalog, rekao: »Mi imamo raznih teškoća. Biće nam još neko vrijeme teško, ali morate imati na umu teškoće s kojima smo započeli. Kod nas postoje čvrsta namjera, volja i energija da prebrodimo sve teškoće i mi ćemo ih prebroditi«. (*Politika*, 23. maj 1945).

Naredio je da za Kazertu (u Italiji) pođe general-major France Pirc.

U *Borbi* je objavljen pozdravni telegram ratnih zarobljenika iz logora u Minsteru (Nemačka) upućen Titu u vezi s njihovim predstojećim povratkom u Jugoslaviju. U telegramu se, pored ostalog, kaže: »Potkrepljeni herojskim podvizima Narodnooslobodilačke vojske, izdržali smo teške dane ropstva u lancima fašističkih varvara. Oslobođeni, danas željno očekujemo povratak otadžbini, narodu i tebi, druže Tito, da bismo stavili svoje snage na raspolaganje za izgradnju Demokratske Federativne Jugoslavije.«

22. maj U *Slobodnoj reči* iz Pitsburga (SAD) je objavljena depeša iz Montevidea (Urugvaj) upućena jugoslovenskoj delegaciji na Konferenciji Ujedinjenih nacija u San Francisku u kojoj se daje podrška Titu: »Jugoslovenska delegacija Slovenskog primorja s Trećeg slovenačkog kongresa u Urugvaju pozdravlja maršala Tita. Kongres je izglasao Rezoluciju u kojoj se zahtijeva pripojenje Istre, Trsta i Gorice Jugoslaviji.«

23. maj U *Borbi* su objavljeni pozdravni telegrami Dalmatinaca i Dalmatinki iz Vankuvera (Kanada) i Kanadskog vijeća Južnih Slovena s njihovog zbora održanog 27. marta 1945.

24. maj Radnici Vojnotehničke radionice u Kragujevcu poslali su Titu za rođendan tri poklona koje su sami izradili: model nove mašine, pušku i mastionicu. Na svim poklonima ugravirane su riječi: »Drugu Titu — radnici Vojnotehničke radionice, Kragujevac.«

Tito je u pratnji Aleksandra Rankovića posjetio okolinu Zagreba. Na putu kroz Tuškanac Tita su srdačno pozdravili mnogi građani, dok je u selu Šestinama razgledao tamošnju crkvu.

Naredio je Štabu 3. armije JA da preduzme odgovarajuće mjere povodom zategnute situacije sa zapadnim saveznicima.

25. maj

U *Politici* je objavljena čestitka maršala Staljina povodom Titovog 53. rođendana: »Primite, uvaženi Maršale, moje srdačno čestitanje povodom dana Vašeg rođenja, kao i želje za dobro zdravlje i uspjehe u Vašem radu na dobro naroda Demokratske Federativne Jugoslavije.«

Tito je u 11 časova primio delegaciju zagrebačkog radništva koju je predvodio Marko Belinić, član Glavnog odbora Jedinstvenih sindikata radnika i namještenika Jugoslavije.

Tito je u 14 časova primio grupu članova Savezne vlade i vlade federalne Hrvatske i zadržao se s njima u srdačnom razgovoru.

Primio je delegatkinje Antifašističkog fronta žena grada Zagreba koje su mu čestitale rođendan. Tito je zahvalio na pozdravima i rekao: »Mi smo sada izvojevali slobodu. Uništili smo spoljnog neprijatelja, njemačke osvajače i unutrašnje neprijatelje — ustaše, četnike i slovenačke domobrane. Sada dolazi nova borba, a to je borba na sektoru izgradnje i obnove. Ja sam uvjeren da ste vi potpuno spremne na ovu borbu i da će žene antifašistkinje u Hrvatskoj, isto tako kao i u drugim našim federalnim jedinicama, dati puni doprinos na tom velikom djelu. Uvjeren sam da će žene biti jedan od stubova ne samo izgradnje naše demokratske narodne vlasti, da će biti jedan od glavnih stubova učvršćivanja te vlasti kao i jedan od čuvara izvojevanih tekovina za koje su položili svoje živote tolike mlade djevojke i žene«. (*Politika*, 27. maj 1945)

U popodnevnim časovima primio je delegaciju pionira grada Zagreba (poslije delegacije AFŽ-a Zagreba) i s njom se zadržao u kraćem razgovoru naglašavajući da pioniri treba da budu primjerni u školskom radu i životu. U međuvremenu, dok je vodio razgovor s pionirima, stigli su omladinci i omladinke sa štafetnim palicama iz pojedinih federalnih jedinica. Tito je svakom pojedinačno zahvalio na čestitkama i pozdravu, a zatim je primio predstavnike omladine iz svih krajeva Hrvatske. Poslije toga Tito se u pratnji omladinki i omladinaca i general-lajtnanta Aleksandra Rankovića prošetao Tuškancem, gdje su ga građani koji su se tu zatekli srdačno pozdravili.

Proslavio je svoj rođendan u Zagrebu u društvu svojih starih saradnika i pojedinih članova vlade Demokratske Federativne Jugoslavije, članova narodne vlade Hrvatske i predstavnika Jugoslovenske armije.

Predsjedništvo AVNOJ-a u čast Titovog rođendana priredilo je u 18 časova svečani prijem u zgradi Narodne skupštine u Beogradu. Za vrijeme prijema, kome su prisustvovali kraljevski namjesnici dr Srđan Budisavljević, dr Ante Mandić i inž. Dušan Sernec, predsjednik, potpredsjednici i sekretar AVNOJ-a, diplomatski kor, generalitet JA, članovi Srpske akademije nauka i umjetnosti, članovi vlade federalne Srbije i drugi, izveden je prigodan muzički program.

Radnici i namještenici Tvornice vagona u Slavonskom Brodu uputili su maršalu Titu kao dar za njegov rođendan prvu lokomotivu izrađenu u Jugoslaviji. Svečana predaja lokomotive izvršena je na željezničkoj stanici u Zemunu u 11,30 časova pukovniku Todoru Vujasinoviću, ministru za saobraćaj Savezne vlade. Na prednjem dijelu parnog kotla lokomotive izrađena je velika crvena petokraka zvijezda na kojoj je upisano: »1945. Drugu Titu za rođendan radnici i namještenici Tvornice vagona u Slavonskom Brodu«.

U Ljubljani, Skoplju, Sarajevu, Zagrebu, Podgorici (sada Titogradu) i drugim mjestima širom Jugoslavije svečano je proslavljen Titov rođendan.

Tito je naredio general-lajtnantu Arsu Jovanoviću, delegatu Generalštaba JA pri Štabu 4. armije JA, da preduzme odgovarajuće mjere za raspored i snabdijevanje jedinica 4. armije.

Naredio je Štabu 4. armije da čvrsto drži u svojim rukama položaje u Istri do daljeg rješenja i obavijestio ga o slanju pojačanja iz sastava 2. armije JA.

U svojstvu ministra narodne odbrane DFJ izdao je naredbu o uključivanju plovnih jedinica Jugoslovenske kraljevske mornarice u Jugoslovensku mornaricu.

26. maj U *Borbi* je objavljen pozdravni telegram koji je vlada federalne Bosne i Hercegovine uputila Titu povodom njegovog 53. rođendana.

Tito je na proputovanju iz Zagreba za Ljubljanu posjetio svoje rodno mjesto Kumrovec i okupljenim zemljacima održao kraći govor.

Na ulazu u Ljubljanu, na Ježicama, Titu je zaželio dobrodošlicu predsjednik Narodne vlade Slovenije Boris Kidrič. Tom prilikom je Kidrič rekao i ovo: »Druže maršale! Naš veliki predsjedniče, vojskovođo i vođo! Srećan sam da te mogu pozdraviti u ime prve narodne vlade Slovenije i cijelog slovenačkog naroda na slobodnom tlu bijele Ljubljane, koja se četiri godine borila i koju je konačno oslobodila tvoja slavna vojska — naša divna Jugoslovenska armija«. Tito je na Kidričevu zdravicu odgovorio: »Najlepše Vam zahvaljujem na srdačnom dočeku. Još odavno sam želio da ovdje na ulicama Ljubljane proslavimo naše veliko djelo i da lično pozdravimo vas i preko vas cio slovenački narod, da mu čestitam i zavalim za napore i žrtve koje je dao u ovoj borbi. Ova pobjeda, veličanstvena pobjeda koju ste izvojevali svima nama je draga. Slovenija je slobodna, ona je pobijedila svog najvećeg neprijatelja sjedinjena s ostalim narodima Jugoslavije, ona je slobodna i u punom je razmahu svog kulturnog i ekonomskog razvitka«. (*Ljudska pravica*, 27. maj 1945). Poslije ovih Titovih riječi Kidrič je upoznao Tita s članovima Narodne vlade Slovenije, Predsjedništva SNOS-a i vojnim komandantima, a potom je kolona automobila prošla kroz špalir razdraganih pionira i građana do Kongresnog trga, gdje je Tito s balkona zgrade Ljubljanskog univerziteta održao govor pred oko 120 000 hiljada Ljubljančana, koji su mu priredili topao i veličanstven doček.

Poslije održanog govora Titu je i njegovoj pratnji predsjednik Narodne vlade Slovenije Boris Kidrič priredio svečani ručak, na kome su razmjenjene zdravice. Ručku su prisustvovali: Andrija Hebrang; generali Aleksandar Ranković, Petar Drapšin, Peko Dapčević, Ivan Maček i Lado Ambrožič, Josip Vidmar; članovi Narodne vlade Slovenije; potpukovnik Jože Borštnar, komandant grada Ljubljane, i druge ličnosti.

U *Borbi* je objavljen pozdravni telegram pripadnika turske narodnosti upućen Titu u čast njegovog rođendana: »U znak neizmjerne pažnje prema svim narodima Jugoslavije kao i prema Turcima u Makedoniji, šaljemo Vam naš prvi bukvar koji je štampan na turskom jeziku. Ovo je simbol naše slobode i ravnopravnosti koju ste nam donijeli zajedno s vašim bliskim saradnicima.«

Tito je poslije svečanog ručka prošetao ljubljanskim šetalištem Tivoli u pratnji Borisa Kidriča, Josipa Vidmara, Marijana Brecelja, Franca Leskošeka i drugih slovenačkih rukovodilaca.

27. maj Poslije razgovora s rukovodiocima federalne Slovenije Tito je u pratnji general-majora Ivana Mačeka razgledao Ljubljanu.

Tito je završio razgovore u Ljubljani s najvišim slovenačkim partijskim i vojnim rukovodiocima, kao i predstavnicima narodne vlasti i vlade federalne Slovenije.

Delegacija rudara i seljaka iz Majdanpeka prilikom svoje posjete Predsjedništvu savezne vlade uručila je pukovniku Mitru Bakiću, generalnom sekretaru Predsjedništva savezne vlade, svoj poklon — veliku mastionicu izrađenu od raznih ruda s molbom da je preda maršalu Titu kao njihov dar za njegov 53. rođendan.

Tito je naredio Štabu 1. armije JA da se hrana koju transportuju organi UNRE može upotrebiti samo za civilno stanovništvo.

28. maj U *Borbi* su objavljene čestitke povodom Titovog rođendana upućene od bugarske otečestvenofrontovske vlade, ruskog akademika Nikolaja Sevastijanoviča Deržavina, bugarskog opunomoćenog ministra u Beogradu Petra Todorova, bugarskog ministra vojske generala Damjana Velčeva, šefa savezničke vojne misije u Beogradu vicemaršala avijacije Artura Lija i drugih.

Tito je u popodnevnim časovima posjetio Gorenjsku i tom prilikom je na Bledu razgledao vojnu bolnicu i zadržao se u razgovoru s ranjenicima.

29. maj Posjetio je Štab 4. armije JA u Postojni i razgledao pećinu u istom mjestu. Na izlazu iz pećine i na putu od Postojne do Ljubljane Tita je pozdravljao narod zasipajući cvijećem put kojim je prolazio.

Po povratku iz Postojne u Ljubljanu Tito je primio delegacije Glavnog odbora Slovenske antifašističke ženske zveze (Slovenačkog antifašističkog fronta žena) predvođenu Vidom Tomšič, ministrom za socijalnu politiku u Narodnoj vladi Slovenije; Zveze slovenske mladine (Saveza slovenačke omladine) koju su sačinjavali omladinci i pioniri iz Ljubljane, Štajerske, Gorenjske, Dolenjske, Notranjske, Primorja i Koruške i Jedinstvenih strukovnih sindikata radnika i namještenika Slovenije koju je predvodio Franc Leskošek, ministar za industriju vlade federalne Slovenije. Na pozdravne riječi Tito je odgovorio prigodnim govorima.

Naredio je general-majoru Ljubodragu Đuriću da s njegovom suprugom Hertom dođe 1. juna u Zagreb.

Tito je uveče s najvišim rukovodiocima Narodne vlade Slovenije i CKKPSI prisustvovao u Ljubljanskoj operi izvođenju Smetanine »Prodane nevjeste«.

30. maj Primio je u Ljubljani delegaciju slovenačkih književnika na čelu s Otonom Župančičem, a potom i delegaciju slovenačkih likovnih umjetnika predvođenu slikarom Božidarom Jakcom. U razgovoru s delegacijom književnika i umjetnika Tito je izrazio svoje čvrsto uvjerenje da će se umjetnost u novoj Jugoslaviji i slobodnoj federalnoj Sloveniji razvijati punim zamahom, da će Savezna vlada učiniti sve što može da potpomogne slove-

načku književnost, a da se nikad neće povratiti stari i nepodnošljivi uslovi pod kojima su živjeli i radili književnici i umjetnici u prošlosti.

U pratnji Andrije Hebranga. Aleksandra Rankovića, Koste Nađa, Peka Dapčevića i Petra Drapšina, Tito je posjetio slovenačku varošicu Kamnik, gdje ga je narod oduševljeno dočekao. Na Glavnom trgu Titu je predao raport major Petar Brajović, načelnik Štaba 15. slovenačke udarne divizije.

Tito je po povratku iz Kamnika u Ljubljanu primio predstavnike naroda Slovenačke Koruške. Delegacija je bila sastavljena od Slovenaca i Austrijanaca i oni su izjavili da je poslije odlaska jedinica Jugoslovenske armije iz Koruške u njoj zavladao teror fašističkih elemenata. Delegacija je izrazila želju naroda Koruške da se priključi Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji. Tito je odgovorio da su Saveznici obećali da će prihvatiti demokratsku vlast i da je istinsko bratstvo austrijskih i slovenačkih narodnih masa najbolja garancija za rješenje nacionalnog pitanja u Slovenačkoj Koruškoj i da će se pitanje Koruške definitivno riješiti na mirovnoj konferenciji.

Obavijestio je Kardelja da ne može ići u Grac niti u Maribor.

U *Borbi* je objavljen pozdravni telegram koji je jugoslovenska kolonija u Parizu uputila Titu povodom proslave Dana pobjede — 9. maja.

Tito je u Ljubljani primio delegaciju Pokrajinskog narodno-oslobodilačkog odbora za Slovenačko primorje i delegaciju Oslobodilačke skupštine grada Trsta i s njima se zadržao u dužem razgovoru.

Tito je nastavio razgovore s rukovodstvom federalne Slovenije u vezi s nastalim poslijeratnim problemima, a posebno u vezi s obnovom zemlje i teritorijalnim problemima oko Trsta, Slovenačkog primorja i Koruške.

31. maj

Tito je napustio Ljubljanu i doputovao u Celje u pratnji Borisa Kidriča, Josipa Vidmara, Marijana Brecelja (potpredsjednika Narodne vlade Slovenije), Franca Leskošeka, Ivana Mačeka i Lidije Šentjurc. U Celju Titu je podnio raport general-lajtnant Kosta Nađ, komandant 3. armije JA, dok je Tita u ime okupljenog naroda Celja i okoline pozdravio dr Josip Vidmar, na što je Tito odgovorio kraćim govorom.

Tito je obavestio Kardelja da je iz Celja krenuo za Maribor.

Tito je iz Celja otputovao za Maribor u pratnji dr Josipa Vidmara, Marijana Brecelja i generalâ Peka Dapčevića, Petra Drapšina, Koste Nađa i Ivana Mačeka. Poslije izvršne smotre jedinica mariborskog garnizona Tito je obišao Fabriku avionskih dijelova i bolnicu 3. armije JA, gdje se s ranjenicima zadržao u kraćem razgovoru.

U popodnevnim časovima u Mariboru je održana svečanost kojom prilikom je Tito predao Orden narodnog heroja Jugoslavije maršalu Fjodoru Ivanoviču Tolbuhinu, komandantu 3. ukrajinskog fronta Crvene armije, dok je general-pukovniku Mihailu Nikolajeviču Šarohinu, komandantu 57. armije 3. ukrajinskog fronta, predao Orden partizanske zvijezde I stepena, kojim odlikovanjima ih je nagradilo Predsjedništvo AVNOJ-a. Prilikom predaje odlikovanja Tito je održao prigodan govor. Poslije toga je priređena svečana večera.

1. jun

U *Politici* je objavljen telegram koji su Jugosloveni iz Milana uputili Titu.

Tito je ponovo došao u Zagreb.

2. jun Tito je u 19 časova u prisustvu dr Vladimira Bakarića, predsjednika Narodne vlade Hrvatske, primio delegaciju katoličkog sveštenstva na čelu s biskupom Salis-Sevisom, koji je u ime katoličkog klera pozdravio Tita, nakon čega je Tito odgovorio prigodnom rečju. Prethodno je delegacija katoličkog sveštenstva u 18 časova posjetila dr Bakarića.

3. jun Tito je u Zagrebu u prisustvu dr Vladimira Bakarića, predsjednika Narodne vlade Hrvatske, primio papskog izaslanika Josipa Ramira Markonea i s njim se zadržao u kraćem razgovoru.

Tito je obavijestio Djedu (Georgi Dimitrova) u Moskvi da se među njemačkim zarobljenicima u Novom Sadu nalazi Adolf Frank koji je izjavio da je 1935. prisustvovao u Moskvi kongresu njemačkog Saveza komunističke omladine, pa je zatražio provjeru.

Istarski emigranti nastanjeni u Sidneju (Australija) uputili su sa svog skupa pozdravni telegram Titu, u kome su rekli i ovo: »Mi, Slovenci iz Istre i dijela Slovenije koji je okupiran od strane Italije, sastali smo se prilikom oslobođenja Trsta od fašističkog jarma i šaljemo svoje najsrdačnije pozdrave i svoju zahvalnost Vama, maršale Tito, i narodnoj Jugoslaviji. Mi se svestrano pridružujemo Vašoj izjavi da stanovništvo Trsta i Istre želi da se prisajedini Jugoslaviji i vjerujemo da će tako biti i učinjeno«. (*Politika*, 4. jun 1945.)

4. jun U pratnji generala Aleksandra Rankovića, Ivana Gošnjaka i Ivana Krajčića Steve, Tito je posjetio bolnicu 2. armije JA u Zagrebu i tom prilikom je ranjenicima održao prigodan govor.

5. jun Tito je iz Zagreba doputovao u Osijek, gdje je pred okupljenim narodom održao govor. Poslije govora Tito je obišao ranjenike u vojnoj bolnici.

Tito je obavijestio Dimitrova o dolasku Slavka Komara u Moskvu.

6. jun Tito se u večernjim satima vratio u Beograd poslije puta po Hrvatskoj i Sloveniji.

Tito je u 23 časa u Belom dvoru primio delegaciju bugarskih književnika koji su na čelu s Ljudmilom Stojanovim stigli u Beograd 2. juna 1945. kao gosti Udruženja književnika u Beogradu. Tito je ovu grupu bugarskih književnika primio u kasne sate jer se tada vratio iz Osijeka, pa im je zakazao prijem u momentu kada su se oni spremali da napuste Beograd. Titu je Ljudmil Stojanov predao kao poklon najnovije dijelo Todora Pavlova, filozofa i regenta nove Bugarske, *Teorija odraza* na što se Tito zahvalio riječima: »Recite mu da zahvaljujem i da ga srdačno pozdravljam, a preko njega i cio bugarski narod.« Tito se s bugarskim književnicima zadržao u dvočasovnom razgovoru. Na pitanje književnika »Ima li sada unutrašnjih prepreka za prijateljstvo između bugarskog i jugoslovenskog naroda«, Tito je odgovorio: »Nema više nikakvih unutrašnjih zapreka za sporazum između naših naroda. Borba koju smo zajedno vodili protiv vjekovnih zavojevača, pobjeda koju smo zajedno izvojevali nad opštim neprijateljem i kao partizani i kao vojnici na frontu, povezale su nas zauvijek i donijele pot-

pun sporazum između naših naroda. Otečestvenofrontovska Bugarska mora da ojača i da privuče više jakih snaga pod svoju zastavu. To će biti zaloga za stalan razvoj drugarskih i bratskih odnosa između Jugoslavije i Bugarske«. (*Borba*, 10. juna 1945.) Književnici su napustili Beograd 7. juna 1945.

Uputio je čestitku Vladimiru Nazoru povodom njegovog 69. rođendana.

Tito je zamolio Dimitrova da ga obavijesti o slanju partijskih članskih karata.

7. jun Tito je zahvalio Dimitrovu na upućenim pozdravima povodom njegovog 53. rođendana.

8. jun Izdao je naređenje Štabu 4. armije JA za formiranje Jugoslovenskog odreda koji ostaje u savezničkoj okupacionoj zoni u Istri i obavijestio ga o povlačenju jedinica 4. armije iz savezničke okupacione zone.

9. jun Obavijestio je Štab 4. armije JA o potpisivanju sporazuma sa Saveznicima u vezi s Istrom, Slovenačkim i Hrvatskim primorjem i Trstom i izdao naređenje za povlačenje jedinica 4. armije iza demarkacione linije određene sporazumom.

U Beogradu je uz saglasnost Ministarskog savjeta Demokratske Federativne Jugoslavije na čelu s Titom, dr Ivan Šubašić, ministar spoljnih poslova DFJ, potpisao s britanskim i američkim ambasadorom u Beogradu Sporazum o Julijskoj krajini između Jugoslavije, s jedne strane, i Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država, s druge strane, čime je sporni teritorij podijeljen na dvije zone: zonu A pod anglo-američkom upravom i zonu B pod jugoslovenskom upravom.

U *Borbi* je objavljena Titova zahvalnost na čestitkama koje su mu uputili pripadnici Jugoslovenske armije povodom njegovog 53. rođendana.

10. jun U svojstvu predsjednika Ministarskog savjeta Demokratske Federativne Jugoslavije, Tito je pred članovima AVNOJ-a održao govor povodom ratifikacije Ugovora o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i prijateljskoj saradnji između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza.

Uputio je pozdravni telegram I kongresu antifašističkog fronta žena Bosne i Hercegovine.

Tito je izrazio saglasnost Dimitrovu s nacrtom odluke o radu opunomoćenih članova KPJ koji se školuju u SSSR-u.

11. jun Tito je predsjedavao proširenom sastanku Politbiroa CKKPJ na kome su, pored njega, prisustvovali Aleksandar Ranković Marko, Milovan Đilas, Moša Pijade, Sreten Žujović Crni, Andrija Hebrang, Svetozar Vukmanović Tempo, Blagoje Nešković Mihailo, Miha Marinko i Krsto Popivoda kao zapisničar. Dnevni red je bio: 1. Plate u vojsci; 2. Pitanje invalida; 3. Naseljavanje boraca i njihovih familija u Vojvodini; 4. Borba protiv pete kolone; 5. Izbori za Konstituantu; 6. Izvještaj druga Đida o Crnoj Gori i Albaniji; 7. Razno. Razmatrano je i pitanje razgraničenja između Hrvatske i Vojvodine i određena je komisija u sastavu: Milovan Đilas, predsjednik, i kao članovi Vicko Krstulović, Jovan Veselinov i Milentije Popović.

12. jun Objavljena je u *Borbi* izjava jugoslovenske vlade povodom potpisivanja vojnog sporazuma s vladama Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država.

13. jun Uputio je depešu generalima Rudolfu Primorcu, šefu Jugoslovenske vojne misije u Moskvi, i Koči Popoviću sa zahtjevom da zamole sovjetsku vladu da dozvoli jednoj jugoslovenskoj komisiji pregled preduzeća u Austriji i Čehoslovačkoj, gdje se nalaze mašine i druge instalacije koje je okupator za vrijeme okupacije prebacio u te krajeve kako bi se one mogle konfiskovati i vratiti u Jugoslaviju.

Prisustvovao je na Banjici defileu jedinica 1. bugarske armije pod komandom general-lajtnanta Vladimira Stojčeva na njihovom prolasku iz Austrije kroz Beograd na putu za domovinu i tom prilikom Tito je održao govor.

Obavijestio je Dimitrova o mogućnosti uspostavljanju veze s CKKP Grčke i slanja članova KP Italije u Italiju.

14. jun Zabranio je general-majoru Ivanu Rukavini, šefu Jugoslovenske vojne misije u Parizu, da se sastaje s dr Vladimirom Mačekom.

Generalštab JA obavijestio je Štab 1. armije JA da je po Titovom naređenju general-major Nikola Karanović postavljen za komandanta 5. udarne divizije, dok se njen dotadašnji komandant general-major Radomir Babić povlači na rad u Generalštab JA.

15. jun Tito je izdao direktivu Štabu 4. armije JA u vezi s postupkom u savezničkoj okupacionoj zoni na području Istre i zahtijevao je posebno da se kod Saveznika insistira na poštovanju postojeće narodne vlasti na tom području.

Obavijestio je Dimitrova o razlozima zakašnjavanja s odgovorima na njegove telegrame.

16. jun Tito je predsjedavao proširenoj sjedinici Politbiroa CKKPJ na kojoj su, pored njega, prisustvovali Aleksandar Ranković Marko, Milovan Đilas Đido, Sreten Žujović Crni, Moša Pijade, Andrija Hebrang, Blagoje Nešković Mihailo, Miha Marinko, Svetozar Vukmanović Tempo i Krsto Popivoda, kao zapisničar. Dnevni red sjednice je bio: 1. Izvještaj druga Marka o Sremskoj Mitrovici; 2. Razno. Na sjednici je usvojena lista akcionog odbora Jedinstvenog narodnog fronta Jugoslavije, odlučeno je da se sazove partijsko savetovanje za 14. jul na kome bi se pretresali aktuelni problemi (pojave šovinizma, rad državnog aparata i dr.), riješeno je da se pojača Pokrajinski komitet KPJ za Vojvodinu i da se Jovan Veselinov povuče na rad u CKKP Srbije, kao i da se partijske konferencije za Crnu Goru i Bosnu i Hercegovinu pretvore u osnivačke kongrese.

Primio je pozdravni telegram predsjednika čehoslovačke vlade Zdenjeka Firlingera povodom ratifikacije sovjetsko-jugoslovenskog ugovora o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i prijateljskoj saradnji.

Ponovo je zatražio objašnjenje od general-majora Ivana Rukavine, šefa Jugoslovenske vojne misije u Parizu, o razlozima sastanka s dr Vladimirom Mačekom.

17. jun Tito je prvog dana zasijedanja I kongresa antifašističkog fronta žena Jugoslavije održao govor u dvorani Kolarčevog univerziteta.

Tito je u pratnji Blagoja Neškovića, Sretena Žujovića, Aleksandra Rankovića, Ljubodraga Đurića, Mitra Bakića i Ivana Vasiljeviča Sadčikova, sovjetskog ambasadora u Beogradu, obišao Aranđelovac, Mladenovac, Topolu i Ralju i tom prilikom je održao prigodan govor u Mladenovcu.

19. jun Uputio je pozdravni telegram I kongresu Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Hrvatske.

Dostavio je instrukcije Edvardu Kardelju, potpredsjedniku Privremene jugoslovenske vlade, o daljem vođenju pregovora sa Saveznicima oko protezanja demarkacione linije u Istri i jačini Jugoslovenskog odreda u savezničkoj okupacionoj zoni.

Naredio je štabovima 1. i 4. armije JA da preduzmu mjere obezbjeđenja svih suhoputnih i željezničkih komunikacija na svom području kao i objekata na njima (mostova, propusta itd.).

Zabranio je Štabu 3. armije JA da organizuje narodnu vlast u savezničkoj okupacionoj zoni u Austriji.

Generalštab JA po Titovom naređenju javio Štabu 3. armije JA da stavi jedan odabrani bataljon na raspolaganje komisiji za prijem 250 vagona baruta od Štaba 3. ukrajinskog fronta Crvene armije.

Naredio je Štabu 4. armije JA da preduzme mjere obezbjeđenja svih suhoputnih i željezničkih komunikacija na svom području kao i objekata na njima (mostova, propusta itd.).

20. jun Obavijestio je Komandu Jugoslovenske mornarice o stavljanju određenog broja vojnih zavoda i industrijskih preduzeća pod neposrednu upravu Ministarstva narodne odbrane DFJ.

Primio je predstavnice iz svih federalnih jedinica, Istre, Trsta i Slovenačkog primorja koje su mu tom prilikom predale poklone, na kojima je Tito zahvalio prigodnim govorom.

21. jun Primio je u 17 časova delegaciju italijanskih antifašistkinja iz Trsta i Slovenskog primorja koja je uzela učešća na I kongresu Antifašističkog fronta žena Jugoslavije i tom prilikom Tito je održao prigodan govor.

Predsjedništvo AVNOJ-a na Titov predlog odlikovalo je Ordenima partizanske zvijezde I stepena general-majora Anisima Fjodoroviča Kiseljeva, šefa Sovjetske vojne misije u Beogradu, i general-majora Semjona Sergejeviča Lotockog, člana misije.

Predsjedništvo AVNOJ-a je na Titov predlog odlikovalo veću grupu generala, oficira i boraca Crvene armije, među kojima i petoricu oficira Ordenom narodnog heroja Jugoslavije.

Izdao je naredbu o upotrebi automobila u vojnim jedinicama, ali ona nije pronađena.

Naredio je general-lajtnantu Kosti Nađu, komandantu 3. armije JA, da mu se javi na referisanje u Beograd.

Naredio je Štabu 4. armije JA da obavijesti Edvarda Kardelja i generale Peka Dapčevića i Petra Drapšina da mu se jave na razgovore u Beograd.

U *Politici* su objavljeni telegram general-lajtnanta Vladimira Stojčeva, komandanta 1. bugarske armije, upućen Titu i Titov odgovor.

23. jun

Uputio je depešu Edvardu Kardelju s nalogom da general-lajtnant Arso Jovanović, načelnik Generalštaba JA, uputi telegram feldmaršalu Haroldu Aleksanderu, vrhovnom savezničkom komandantu na Sredozemlju, u vezi s incidentima koje namjerno izazivaju pripadnici savezničkih jedinica u zoni »A« prema visokim jugoslovenskim rukovodiocima.

Obavijestio je Dimitrova da je saopšteno Đilasu da privremeno prekine kontakte s CKKP Grčke.

Uputio je pozdravni telegram Vidovdanskom kongresu koji održavaju u Akronu u državi Ohajo (SAD) Amerikanci srpskog porijekla. U telegramu Tito je rekao: »Izražavam Vidovdanskom kongresu Srba-Amerikanaca priznanje za požrtvovani rad na slozi Jugoslovena i za pobjedu istine. Tim ste najbolje izvršili svoju dužnost prema hrabrom i ispaćenom Srpstvu, prema Jugoslaviji i prema vašoj novoj otadžbini Americi«. (*Borba*, 24. jun 1945) Prema *Slobodnoj reči* iz Pitsburga (SAD) od 23. juna 1945. Tito je ovaj telegram uputio 22. juna 1945.

Izdao je naredbu o uspostavljanju Vojne uprave JA u zoni Julijske krajine s gradom Rijekom i Slovenačkom primorju do demarkacione linije ugovorene sa savezničkim komandantom u Trstu.

24. jun

U *Borbi* je objavljen pozdravni telegram koji je Narodno vijeće američkih Hrvata u Klivlendu, u državi Ohajo (SAD), uputilo Titu.

Amerikanci, srpskog porijekla, s Vidovdanskog kongresa (kome je prisustvovalo 80 delegata iz svih krajeva SAD), održanom 23. i 24. juna u gradu Akronu (u državi Ohajo — SAD), uputili Titu pozdravni telegram u kome su obećali »da će još više pomagati moralno i materijalno narod naše junačke savezničke Jugoslavije — zemlje naših otaca — koja je pod Vašim vođstvom dala svetao primer borbe za slobodu« (*Slobodna reč*, Pitsburg, SAD, 26. jun 1945).

25. jun

U *Borbi* je objavljen pozdravni telegram koji su bugarski privrednici sa svoje skupštine u Sofiji uputili Titu.

Naredio je general-majoru Ivanu Rukavini, šefu Jugoslovenske vojne misije u Parizu, da jugoslovenski predstavnici i ostali oficiri ostanu u savezničkim štabovima.

26. jun

Tito je predjedavao proširenoj sjednici Politbiroa CKKPJ na kojoj su, pored njega, prisustvovali Edvard Kardelj Bevc, Aleksandar Ranković Marko, Milovan Đilas Đido, Sreten Žujović Crni, Moša Pijade, Andrija Hebrang, Svetozar Vukmanović Tempo, Blagoje Nešković Mihailo, Miha Marinko i Krsto Popivoda, kao zapisničar. Dnevni red sjednice je bio: 1. Izvještaj Đidin po pitanju razgraničenja Hrvatske i Vojvodine; 2. Izvještaj Titov; 3. Izvještaj Tempov; 4. Razno. Na sjednici je odobren Đilasov izvještaj o razgraničenju između Hrvatske i Vojvodine, prihvaćen je Rankovićev predlog da se projekt o organizacionim pitanjima razmotri u komisiji, privaćen je Titov izvještaj o političkoj situaciji i predlog o donošenju Odluke o amnestiji, te o ukidanju Suda narodne časti u Srbiji, Makedoniji, Crnoj Gori i Vojvodini, kao i o vođenju odlučne borbe protiv grešaka na terenu. Tempu je stavljeno u zadatak da sačini definitivan projekt o organizaciji političkih odjeljenja odozgo do dolje.

28. jun — Generalštab JA po Titovoj zapovijesti izdao je naređenje Štabu 3. armije JA da povuče sve tri svoje okupacione divizije iz Austrije najkasnije do 3. jula 1945, a po sporazumu sa sovjetskom vladom.

29. jun — Uputio je čestitku Staljinu povodom njegovog proglašenja za generalisimusa.

U *Politici* je objavljen telegram koji je Udruženje jugoslovenskih građana u Švajcarskoj uputilo Titu.

30. jun — Tito je predsjedavao proširenoj sjednici Politbiroa CKKPJ na kojoj su prisustvovali Edvard Kardelj Bevc, Aleksandar Ranković Marko, Milovan Đilas, Sreten Žujović Crni, Moša Pijade, Andrija Hebrang, Miha Marinko, Blagoje Nešković Mihailo, Vicko Krstulović, Svetozar Vukmanović Tempo, Boris Kidrič i Krsto Popivoda, kao zapisničar. Dnevni red sjednice je bio: 1. Organizaciono pitanje — projekt odluke o organizaciji aparata CK i izdavanju partijskih dokumenata; 2. Kidričev izvještaj; 3. Tempov izvještaj o političkom odjeljenju; 4. Razno. Na sjednici je usvojen predlog projekta odluke o organizaciji aparata CKKPJ i izdavanju partijskih dokumenata, prihvaćen je predlog o sastavu komisija i odjeljenja CKKPJ u sljedećem sastavu: Organizacijsko-instruktorsko odjeljenje, Odjeljenja za kadrove, Odjeljenja za agitaciju i propagandu, Ženske komisije, Spoljnopolitičke komisije, Komisije za ekonomsku politiku, Komisije za škole, Komisije za izgradnju vlasti, Komisije za socijalnu politiku, Kontrolne komisije CK KPJ. Usvojen je Kidričev izvještaj i odobrava se stvaranje autonomne KP za Trst i Julijsku krajinu pod rukovodstvom CKKP Slovenije. Usvojen je projekat Naredbe o reorganizaciji političkog i kulturno-prosvjetnog rada u Jugoslovenskoj armiji.

1. jul — Tito je iznenada u 17 časova posjetio Petrovaradin i Novi Sad i razgledao privremeni dunavski most Novi Sad — Petrovaradin.

2. jul — Tito je izdao Uredbu o ukidanju vojne cenzure nad civilnom poštom u unutrašnjem saobraćaju.

Obavijestio je Dimitrova da je CKKPJ odlučio da u Moskvu pošalje svog predstavnika Borisa Ziherla.

3. jul — Održao je govor na I kongresu Jedinstvenih sindikata Srbije.

4. jul — U *Borbi* je objavljena Titova naredba o puštanju na slobodu 600 srpskih seljaka bivših pripadnika četničkih formacija Draže Mihailovića.

Generalštab JA po Titovoj zapovijesti obavijestio je Štab 3. armije JA da cjelokupnim željezničkim prevozom rukovodi Ministarstvo saobraćaja preko svojih organa.

5. jul — Tito je uputio odgovor Izvršnom odboru Hrvatske republikanske seljačke stranke na njihov pozdravni telegram.

U *Politici* je objavljen pozdravni telegram koji su Italijani iz Tržiča uputili Titu.

6. jul — Tito se pripremao za odlazak na proslave 7. jula — Dana ustanka naroda Srbije.

BIOGRAFSKE BELEŠKE
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA
SKRAĆENICE
POPIS ILUSTRACIJA

BIOGRAFSKE BELEŠKE*

Ajzenhauer Dvajt (Eizenhower Dwight David; 1890—1969), oficir Američke armije. God. 1926. završio Komandnu i Generalštabnu školu kao prvi u rangu. Od 1926. bio na raznim visokim vojnim dužnostima, pored ostalog, pomoćnik generala Makartura na Filipinima (1935—1940). Juna 1941. imenovan je za načelnika štaba 3. armije, a februara 1942. za načelnika Operativnog odjeljenja i pomoćnika načelnika Generalštaba. U jesen 1942. je postavljen za komandanta savezničkih invazionih snaga u sjevernoj Africi (operacija »Torch« — »Baklja«). God. 1944. je vrhovni komandant savezničkih ekspedicionih snaga pri otvaranju drugog fronta (operacija »Overlord«) i na toj dužnosti ostao do kraja rata. Poslije rata komandant savezničkih okupacionih snaga u Njemačkoj, načelnik Generalštaba, komandant snaga Sjevernoatlantskog pakta i od novembra 1952. dva puta je biran za predsjednika SAD. General je Američke armije — 188

Aleksander Harold (Alexander Harold; 1891—1969), feldmaršal. Završio je Imperijalni koledž odbrane; u I svjetskom ratu je bio komandant bataljona, zatim je služio u Indiji. Za vrijeme II svjetskog rata bio komandant divizije i korpusa (kod Denkerka, 1940), komandant britanskih snaga u Burmi (1942), zatim komandant na Bliskom istoku, komandant 18. grupe armija u Tunisu, pa 15. grupe armija u Italiji. Od decembra 1944. je vrhovni saveznički komandant na Sredozemlju. Poslije rata je bio britanski guverner u Kanadi(1946—1951) i ministar narodne odbrane u britanskoj vladi (1952 -1954) - 3, 6, 8, 9, 13, 18, 25, 34, 35, 37, 52, 53, 62, 70, 102, 121, 133, 138-141, 145-147, 155, 156, 158-163, 165, 176-179, 183, 188-190, 193, 194, 196, 197, 200, 202, 210

Ambrožič Lado (1908), učitelj. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandant brigade »Matija Gubec«, komandant 3. operative zone (alpske), komandant 9. korpusa NOVJ i načelnik GŠ Slovenije. Poslije rata bio na raznim dužnostima u JRV do 1953 (kad je preveden u rezervu). Poslije je bio na raznim dužnostima u građanstvu. Napisao je više knjiga s tematikom iz NOR-a i monografija partizanskih jedinica: »Partizanska protivofanziva« (1965), »Pohod Štirinajste« (1967). General-major JNA u rezervi — 181, 203

Anastasov Miroslav, prvi poslijeratni jugoslovenski ambasador u Belgiji — 196

Anders Vladislav (Wladyslaw Anders; 1892), konjički oficir u vojsci carske Rusije. Učestvovao je u I svjetskom ratu. U rusko-poljskom ratu 1920—1922. bio komandant poljskog konjičkog puka, a pri napadu nacističke Njemačke 1. septembra 1939. na Poljsku komandovao je improvizovanom konjičkom grupom. Zarobljen je od Crvene armije i 1941. organizovao poljske jedinice u Sovjetskom Savezu. Po međunarodnom sporazumu prešao je sa 70000 poljskih vojnika preko Irana i pridružio se britanskim snagama na Srednjem istoku. Kao komandant poljskog 2. korpusa istakao se u borbama za Kasino i Bolonju u Italiji. Poslije rata jedno vrijeme bio predsednik poljske vlade u emigraciji (rasformirana je 1947) — 160

Anđakotić Rade vid. Šakotić Radovan

Antonov Aleksej Inokentjevič (1896—1962), učesnik građanskog rata. U Crvenu armiju stupio 1919. Član KPSS od 1928. Poslije građanskog rata je bio načelnik operativnog odjeljenja divizije, načelnik štaba vojnog okruga. Za vrijeme

* Biografske beleške sačinili: Milovan Dželebdžić i Ljiljana Matić.

velikog otadžbinskog rata Sovjetskog Saveza bio je načelnik štaba Južnog, Sjevernokavkaskog i Zakavkaskog fronta i načelnik štaba Crnomorske grupe armija. Od 1942. je prvi zamjenik načelnika Generalštaba Crvene armije. Od 1945. je načelnik Generalštaba Crvene armije. Poslije rata od 1946. do 1948. i od 1954. do 1955. bio je prvi zamjenik načelnika Generalštaba Sovjetske armije, a od 1948. do 1954. bio je zamjenik, pa komandant vojnog okruga. Od 1955. do 1962. je načelnik štaba Ujedinjenih snaga Varšavskog ugovora. Imao je čin generala armije (od 1943) — 164

Arsić — vid. Avšič Jakob

Avbelj Viktor (1914), pravnik. Član KPJ postao 1937. na Pravnom fakultetu u Ljubljani. Jedan je od organizatora oružanog ustanka u Dolenjskoj 1941. U NOR-u je bio politički komesar 4. slovenačke brigade »Matija Gubec«, politički komesar 1. operativne zone Slovenije, politički komesar 15. divizije NOVJ, pomoćnik političkog komesara GŠ Slovenije i politički komesar 9. korpusa NOVJ. Poslije rata ministar u vladi Slovenije, član i predsjednik Izvršnog vijeća Slovenije, član CKSKJ, član IK CKSK Slovenije. Predsjednik Predsjedništva SR Slovenije. General-major JNA u rezervi. Narodni heroj — 4

Avšič Jakob (1896—1978), pobjegavši iz austrougarske vojske stupio 1916. u I srpsku dobrovoljačku diviziju u čijem sastavu se borio u Dobrudži i na Solunskom frontu. Od 1920. bio je u Jugoslovenskoj vojsci u činu konjičkog pukovnika. Poslije kapitulacije Jugoslavije (aprila 1941), od početka borbe aktivno saradivao u NOP-u; odbio je saradnju s D. Mihailovićem. Maja 1942. postao je član, a septembra zamjenik komandanta GŠ Slovenije; decembra 1944. komandant pozadine NOV i POJ. U NOR-u je bio član Slovenačkog narodnooslobodilačkog odbora i Predsjedništva AVNOJ-a od 1943. Poslije rata šef Jugoslovenske vojne misije u Berlinu, ministar u vladi Slovenije. General-potpukovnik JNA — 137, 142, 184

Babić Antun Tuna (1879—1946), zemljoradnik iz Gradišta, pristalica Stjepana Radića. Biran je za poslanika na listi Hrvatske seljačke stranke 1923, 1925, 1927. i 1935, a 1938. izabran je za poslanika na listi Udružene opozicije. Pristupio je NOP-u, potvrđen mu je mandat u Privremenoj narodnoj skupštini DFJ, a potom je u novembru 1945. biran za poslanika Ustavotvorne skupštine DFJ — 91

Babić Radomir (1909), student i službenik u Zagrebu, Član KPJ od 1933. U NOR-u od 1941. Bio komandant NOP odreda »Bijeli Pavle« i Zetskog NOP odreda, politički komesar 5. proleterske (crnogorske) brigade i 3. crnogorske udarne divizije, zamjenik komandanta 2. proleterske divizije, komandant Primorske operativne grupe i 5. krajiške udarne divizije. Poslije rata bio načelnik kabineta vrhovnog komandanta oružanih snaga FNRJ, komandant korpusa, načelnik Ratne škole JNA. Završio je VVA JNA i Generalštabno-komandnu školu u SAD. Biran je za poslanika SNS. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 176, 208

Babović Spasenija Cana (1907—1977), tekstilna radnica. Rano pristupa radničkom pokretu, član SKOJ-a od 1927, a KPJ od 1928. Od 1928. do 1937. na raznim dužnostima: član MKKPJ za Beograd, član OKKPJ u Kragujevcu. Aktivno radila na stvaranju Narodnog fronta (1935—1937). Više puta hapšena i mučena, a 1937. Sud za zaštitu države osudio ju je na 2 godine robije. Iz zatvora izašla 1939. i izabrana za člana PKKPJ za Srbiju. Na V zemaljskoj konferenciji KPJ izabrana za člana CK KPJ. Jedan je od organizatora ustanka u Srbiji; bila je član Vojne komisije PKKPJ za Srbiju, pa partijski radnik u vojnim jedinicama; 1942. pomoćnik je političkog komesara 2. proleterske brigade. Prvi je predsjednik Antifašističkog fronta žena Jugoslavije. Na Prvom zasijedanju AVNOJ-a izabrana za člana Predsjedništva. Poslije oslobođenja bila je poslanik Savezne skupštine i Skupštine Srbije, ministar u vladi Srbije i vladi Jugoslavije, pa član Izvršnog vijeća Srbije i SIV-a; član Saveznog odbora SSRNJ, član Predsjedništva SUBNORJ, IKCK SK Srbije i član CKSKJ — 183, 185

Baće Makismiljan (Maks, Milić; 1914), revolucionarnom pokretu se priključio

kao gimnazijalac. Član KPJ od 1934. Hapšen i proganjan. Učestvovao je u španskom građanskom ratu. U zemlju se vratio 1940. Jedan je od organizatora ustanka u Dalmaciji. Bio je zamjenik komandanta 4. operativne zone Hrvatske, komandant divizije i načelnik štaba 8. udarnog korpusa NOVJ. Poslije rata bio pomoćnik ministra unutrašnjih poslova, pa ministar u saveznoj vladi, ambasador, član CKSK Hrvatske. Zbog solidarisanja s tzv. masovnim pokretom u Hrvatskoj 1972. isključen iz SKJ i penzionisan. General-potpukovnik JNA u rezervi. Narodni heroj — 182

Bakarić dr Vladimir (1912—1983), pravnik. Aktivan u revolucionarnom pokretu od 1932; član KPJ od 1933. Zbog revolucionarnog rada policija ga više puta hapsila i proganjala. Bio izabran za sekretara organizacije SKOJ-a na Zagrebačkom sveučilištu 1935, a maja 1937. postao član Agitpropa CKKPH. Član CKKPH od 1940. U NOR-u istaknuti organizator i rukovodilac oslobodilačke borbe; bio politički komesar GŠ Hrvatske; vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a; 1944. izabran za sekretara CKKPH. Poslije oslobođenja predsjednik vlade Hrvatske(1945—1953); od 1953. predsjednik Sabora; član CKKPJ od 1948; na VI kongresu KPJ izabran za člana Izvršnog komiteta CKSKJ; bio predsjednik CKSKH; član Predsjedništva CKSKJ i Predsjedništva SFRJ; član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 86, 206

Bakić Mitar (1908—1960), diplomirao prava; politički radnik. Pripadao naprednom omladinskom pokretu; član KPJ od 1932. God. 1936. postao je član Centralnog odbora Jedinstvene radničke partije Jugoslavije. Od 1939. bio opunomoćenik CKKPJ za partijsko-politički rad u jugoslovenskoj vojsci, a potom član Vojne komisije CKKPJ. Učestvovao u organizovanju ustanka u Crnoj Gori, a zatim radio u Vrhovnom štabu; član Glavnog NOO Srbije (1941). Od aprila 1942. politički komesar Glavnog štaba za Crnu Goru, pa politički komesar 4. proleterske brigade, 2. proleterske divizije i 2. udarnog korpusa. Juna 1944. imenovan za sekretara Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije; od kraja 1945. bio generalni sekretar vlade FNRJ. Od 1949. do 1960. sekretar Koordinacionog komiteta vlade Jugoslavije, sekretar Savezne skupštine i dr. Biran je za člana CKSK Crne Gore, Saveznog odbora SSRNJ i CKSKJ. General-potpukovnik JNA — 198, 204, 209

Baloković Zlatko (1895—1965), violinista. Od 1924. živio u Njujorku; za vrijeme NOB-a bio jedan od osnivača i predsjednik Društva prijatelja nove Jugoslavije i pristalica NOB-a u Jugoslaviji, a i poslije rata je ostao prijatelj socijalističke Jugoslavije — 196

Banina Ante (1915—1977), radnik. Član KPJ od 1939. U NOR-u od 1941. Jedan od organizatora ustanka u sjevernoj Dalmaciji i u okolini Zadra. Bio je politički komesar čete, komandant 1. proleterskog bataljona Hrvatske, 6. i 7. banijske brigade i 9. dalmatinske udarne divizije. Poslije rata bio komandant divizije, korpusa i armijske oblasti, sekretar Opunomoćstva CKSKJ za JNA i glavni inspektor JNA. Završio je VVA JNA. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 183

Barjaktarević Branislav (1911), inženjer šumarstva. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu bio na komandnim i štapskim dužnostima od bataljona do brigade i član Vojne misije NOVJ (JA) u Parizu. Poslije rata je vojni izaslanik u Francuskoj, načelnik štaba korpusa i na drugim štapskim dužnostima u Generalštabu JNA. General-potpukovnik JNA u penziji — 187

Basta Milan (1921), đak. Član SKOJ-a od 1939. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio politički komesar bataljona »Krbava«, 2. ličkog NOP odreda, 3. ličke (proleterske) brigade i 51. vojvođanske udarne divizije. Poslije rata bio na službi u Glavnoj političkoj upravi JA, politički komesar korpusa, v. d. političkog komesara armijske oblasti i dr. Po prevođenju u rezervu bio direktor Radio-Jugoslavije i radio u Centralnom odboru Saveza sindikata Jugoslavije. Bavi se publicistikom. General-major JNA u rezervi — 168

Bavec Anton Tone (1912), radnik. U NOR-u od 1941. Bio komandir čete i bataljona. Od 1943. je jedan od glavnih organizatora partizanskih jedinica u Slovenačkom primorju. Bio komandant Sje-

vernoprimorskih NOPO, politički komesar Brigade »Ivan Gradnik«, komandant 18. i 19. slovenačke udarne brigade i 30. slovenačke udarne divizije. Završio je VVA. Pukovnik JNA u penziji — 159

Bebler Aleš (Primož; 1907 — 1981), doktor prava, publicist. Član SKOJ-a od 1927, KPJ od 1929. U emigraciji od 1931. u Francuskoj, SSSR-u. U Španiji (1937—1939) zamjenik političkog komesara XV interbrigade. U NOR-u od 1941. Jedan od istaknutih organizatora ustanka u Sloveniji. Bio je načelnik i zamjenik komandanta Glavnog štaba NOV i PO Slovenije (Glavnog poveljstva slovenskih partizanskih čet), politički komesar Pokrajinskog štaba NOV i PO za Dolenjsko, 3. grupe NOP odreda. Član AVNOJ-a od 1943. i član prve vlade federalne Slovenije. Poslije rata pomoćnik ministra spoljnih poslova vlade FNRJ, učesnik na Mirovnoj konferenciji u Parizu (1946), ambasador, stalni delegat FNRJ pri OUN, sudija Ustavnog suda SFRJ i dr. Član CKSKJ. General-major JNA u rezervi. Narodni heroj — 181

Belinić Marko (1911), politički radnik. Član KPJ od 1934, sekretar RKKPJ u Zagrebu 1935, član OKKPH Varaždin, sekretar Ursovih sindikata. Više puta hapšen i proganjan zbog svoje revolucionarne djelatnosti. U NOR-u od 1941. Jedan od organizatora ustanka u sjevernoj Hrvatskoj, Prigorju, Zagorju i Kalniku. Za vrijeme rata bio politički komesar i komandant 1. zagorskog partizanskog odreda i 2. operativne zone Hrvatske, član CKKPH, član AVNOJ-a i ZAVNOH-A. Poslije rata član IKCK SKH, član CKSKJ, predsjednik Vijeća SS Hrvatske, poslanik i dr. General-major JNA u rezervi. Narodni heroj — 202

Benčić Dragomir Brkin (1911—1967), inženjer. U NOP-u je od 1941, a od 1942. je član KPJ. Bio je politički komesar Dalmatinskog NOP odreda, politički komesar 1. istarske i 13. slovenačke brigade, politički komesar 14. divizije, politički komesar. 4. operativne zone (Štajerske) i politički komesar 9. korpusa NOVJ. Poslije rata komandant Jugoslovenskog odreda za Istru i Slovenačko primorje i načelnik Građevinske uprave DSNO. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj — 183

Biber dr Dušan (1926), naučni savjetnik u Institutu za istoriju radničkog pokreta u Ljubljani. Učesnik NOR-a od 1941. Poslije rata bavio se novinarstvom, zatim radio kao naučni saradnik u Institutu društvenih nauka i Institutu za savremenu istoriju u Beogradu. Napisao, između ostalog, »Nacizam i Nemci u Jugoslaviji 1933—1941« i »Tito-Čerčil, strogo tajno« — 176

Bonomi Ivanoe (1873—1951), italijanski političar, poslanik Socijalističke partije od 1909. do 1912, ministar raznih resora 1916—1921, premijer 1921—1922. Za vrijeme fašističkog režima povukao se iz političkog života. Od 1943. predsjednik Komiteta narodnog oslobođenja, a 1944—1945. predsjednik vlade, 1946—1948. poslanik, a zatim predsjednik Senata — 35

Borštnar Jože (1915), službenik. Član KPJ od 1940, a u NOR-u od 1941. Prije rata bio je član OKKP Slovenije za Posavlje od 1940. Za vrijeme rata bio politički komesar Belokrajinskog NOPO, politički komesar Brigade »Ivan Cankar« i 15. slovenačke udarne divizije, zatim politički komesar pa komandant 4. operativne zone (Štajerske) i 9. udarnog korpusa NOVJ. Poslije rata obavljao je odgovorne funkcije u vladi Slovenije; član CKSK Slovenije. General-major JNA u rezervi. Narodni heroj —4, 181, 203

Bošković Đuro (1914—1945), diplomirani pravnik. Član KPJ od 1935. U NOR-u od 1941. Jedan je od organizatora ustanka u Crmnici (Crna Gora). Krajem jula 1941. pao je u ruke okupatora i interniran u Albaniju. Početkom marta 1942. razmjenjen zajedno s grupom crnogorskih komunista za zarobljene italijanske oficire. Potom je bio politički komesar čete, a u V neprijateljskoj ofanzivi politički komesar 2. bataljona 2. dalmatinske udarne brigade. U vrijeme borbi početkom juna 1943. na Barama iznad Sutjeske poslao je čuveni izvještaj: »Izgubili smo polovinu ljudstva, ali računajte s nama kao da smo u punom sastavu.« Poslije V neprijateljske ofanzive bio politički komesar Pratećeg bataljona Vrhovnog štaba i rukovodilac Politodjela u 9. dalmatinskoj udarnoj divi-

ziji, s koje je dužnosti povučen na rad u Ozni Jugoslavije — 168

Brajović Petar S. (1915), podoficir u vojsci Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu je bio komandant brigade i divizije i načelnik štaba 4. operativne zone Slovenije. Poslije rata se nalazio na raznim odgovornim vojnim dužnostima (komandant artiljerije korpusa, načelnik školskog centra i dr.). Završio je VVA JNA. General-major JNA u penziji — 205

Brecelj Marjan Miha (1910), pravnik. U NOR-u je od 1941. Član KPJ od 1943. Jedan je od osnivača Osvobodilne fronte (OF). Za vrijeme rata je bio član Glavnog štaba NOP odreda Slovenije, njen organizaoioni sekretar i član Izvršnog odbora OF. Bio je član AVNOJ-a i Slovenačkog narodnooslobodilačkog odbora. Poslije rata bio je potpredsjednik narodne vlade Slovenije i Izvršnog vijeća NR Slovenije, član SIV-a, državni sekretar za poslove robnog prometa, potpredsjednik Skupštine SR Slovenije i Savezne narodne skupštine. Više puta biran za republičkog i saveznog poslanika. Član CKSKJ je bio od 1958. do 1964. Takođe je bio član CKSK Slovenije. Rezervni pukovnik JNA — 181, 204, 205

Brkić Svetozar (1916), profesor. U vojsci Kraljevine Jugoslavije bio je rezervni oficir. U NOR-u je od septembra 1943; član KPJ od 1944. Bio je komandir čete, oficir za vezu pri Britanskoj vojnoj misiji pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, u Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije i prevodilac (s engleskog) vrhovnog komandanta. Poslije rata je bio pomoćnik načelnika Odjeljenja za vezu s inostranim vojnim misijama. Zbog solidarisanja s Rezolucijom Informbiroa lišen čina majora JA i isključen iz KPJ. Penzionisan je kao profesor Filozofskog fakulteta u Beogradu — 137, 143

Broz Aleksandar Mišo (1941), sin Josipa Broza Tita i Herte Has; pravnik — 81

Budisavljević dr Srđan (1883—1968), advokat, političar i državnik. Kao član Hrvatsko-srpske koalicije 1908. izabran za zastupnika u Saboru. Povjerenik za unutrašnje poslove Narodnog vijeća i podban. Između dva rata biran stalno za poslanika i kao funkcioner SDS igrao istaknutu ulogu u okviru građanske opozicije. Kao ministar unutrašnjih poslova u Simovićevoj vladi od 27. marta 1941. na zahtjev KPJ naredio da se puste iz zatvora i logora svi politički zatvorenici i internirci, što je samo djelimično izvršeno — 202

Cvetković Dragiša (1893—1969), narodni poslanik i ministar u vladi V. Vukičevića 1928, M. Stojadinovića 1935—1939, predsjednik vlade 1939—1941. Potpisao u Beču 25. marta 1941. pakt o pristupanju Jugoslavije silama Osovine. Oboren, zajedno s vladom, 27. marta 1941; u emigraciji od 1944 — 96

Čerčil Randolf (Randolph Churchill; 1911—1968), sin Vinstona Čerčila, britanski novinar i tridesetih godina poslanik u parlamentu, 1940—1945. u vojnoj službi na Bliskom istoku i u Jugoslaviji — 19

Čerčil Vinston (Churchill Winston; 1874—1965), jedan od najvećih britanskih državnika i političara; pripadnik Konzervativne stranke. Završio vojnu akademiju 1897; više puta bio ministar (od 1908. do 1939); predsjednik vlade od maja 1940. do 1945. i od 1951. do 1955. U doba oktobarske socijalističke revolucije jedan od zagovornika i organizatora intervencije protiv Sovjetske Rusije. Kao pobornik tradicionalne britanske politike ravnoteže snaga na Kontinentu, još 1936. zahtijevao je energičnu akciju protiv nacističke agresije. Od trenutka fašističkog napada na Sovjetski Savez zalagao se za stvaranje antihitlerovske koalicije — 19, 24, 77, 160, 163, 169, 171, 176, 181, 188, 195, 199

Černej dr Darko (1906), pravnik. U NOP-u od 1941, a u NOVJ od 1943. Bio je načelnik Odsjeka za izgradnju vlasti u Predsjedništvu SNOS-a i član IO Osvobodilne foronte. Poslije rata bio ambasador FNRJ u Čehoslovačkoj (1945—1949), Meksiku (1949—1951), Švedskoj (1951—1955) i Italiji (1955—1959), zatim pomoćnik državnog sekretara za

spoljne poslove, ambasador u Francuskoj i državni podsekretar u SIV-u. Član je GO SSRN Slovenije — 196

Černi Josip (1903), oficir Mornarice Jugoslovenske vojske — kapetan korvete. U NOP-u od 1941, a član KPJ od 1943. Od novembra 1941. do septembra 1943. ilegalno politički radio u organizacijama NOP-a. U NOVJ od septembra 1943. Bio je na dužnosti u Štabu Primorske operativne zone Slovenije, a od avgusta 1943. do kraja rata komandant Mornarice NOVJ odnosno Jugoslovenske ratne mornarice. Poslije rata komandant JRM, pomoćnik načelnika Generalštaba, komandant Eskadre JRM, načelnik Mornaričko-tehničkog instituta. Admiral JNA u penziji — 11

Čok Miroslav (1904), prije rata završio zanatsku školu, potom mašinsku školu mornarice, pa zatim postao vojni činovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u je od avgusta 1943; bio je komandir čete, član Uprave brodogradilišta na Visu i komandant partizanskog logora na Malti. Poslije rata do prevođenja u rezervu 1946. nalazio se na raznim tehničkim funkcijama u JA. Rezervni kapetan I klase JNA — 48

Čolaković Rodoljub (1900—1983), član KPJ od 1919. Pripadao organizaciji Crvena pravda, koja je 1921. u Delnicama izvršila atentat na ministra Milorada Draškovića, pa je zbog učešća u atentatu osuđen na 12 godina robije. Po izdržanoj kazni emigrirao u Beč; u Moskvi je završio MLŠ. Po zadacima Partije radio u Francuskoj, Čehoslovačkoj i Španiji do 1939. Na savjetovanju u Moskvi 1936. kooptiran u rukovodstvo KPJ i na toj dužnosti ostao do 1938. U NOR-u od 1941; član Glavnog štaba za Srbiju, politički komesar Glavnog štaba za Bosnu i Hercegovinu, član PKKPJ za BiH, vijećnik na Prvom i Drugom zasijedanju AVNOJ-a, vijećnik ZAVNOBiH-a, sekretar Predsjedništva AVNOJ-a. U vladi DFJ ministar, pa prvi predsjednik vlade BiH. Od 1948. bio član CK SKJ, CKSKBiH, Savezne vlade, a potom član i potpredsjednik SIV-a. Objavio više književnih i istoriografsko-publicističkih djela. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 183

Daf C.A. (Duff C.A.), britanski general-major, zamjenik glavnog administrativnog oficira Vrhovne savezničke komande na Sredozemlju — 142

Dapčević Peko (1913), student; u radnički pokret stupio kao gimnazijalac, a član je KPJ od 1933. Godine 1936. i 1937. bio član OKKPJ za Cetinje. U španskom ratu bio komandant bataljona (u činu poručnika). Poslije poraza Republike 1939. zatočen u logoru u Francuskoj; sljedeće godine pobjegao u Austriju, a 1941. došao u Jugoslaviju. U NOR-u od 1941: komandant Lovćenskog odreda, zatim Glavnog štaba za Crnu Goru, 4. proleterske crnogorske brigade, 2. divizije, 2. udarnog korpusa, 1. armijske grupe, 1. armije; član AVNOJ-a i CASNO-a. Poslije rata zamjenik načelnika, zatim načelnik Generalštaba JNA, član SIV-a, ambasador, potpredsjednik Skupštine Jugoslavije; član CKSKJ. General-pukovnik JNA. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj. — 26, 42, 54, 59, 118, 120, 166, 181, 182, 199, 203, 205, 209

Dedijer Vladimir (1914), novinar i publicist. Bio dopisnik »Politike« iz republikanske Španije (1936); po povratku u zemlju sarađuje u progresivnim listovima i časopisima na liniji KPJ; član KPJ od 1939. U NOR-u od 1941: član Agitpropa VŠ, jedan od urednika »Borbe« u toku NOR-a i poslije oslobođenja, član Agitprop-komisije CKKPJ, direktor »Borbe«. Autor više radova iz oblasti istorije: Josip Broz Tito, Prilozi za biografiju i dr.; profesor univerziteta; član SANU — 169

Demnievski Aleksa (Bauman; 1905—1961), radnik. U radničkom pokretu u Velesu učestvuje od 1926. od kada je i član KPJ. Boravio u SSSR-u od 1928. do 1936, gdje je završio KUNMZ; zatim je otišao u Španiju; bio je u španskom građanskom ratu komandant bataljona i brigade i imao je čin majora španske republikanske vojske. Iz Španije se vraća u SSSR, zatim dolazi u Jugoslaviju 1944; bio je komandant 15. udarnog korpusa NOVJ. Poslije rata bio pomoćnik komandanta 5. armije JA, komandant pozadine 1. armije, načelnik odjeljenja u IV upravi i na drugim dužnostima u DSNO. General-potpukovnik JNA — 13, 161

Denic Karl (Dönitz Karl; 1891), njemački pomorski oficir. Učestvovao u I svjetskom ratu. Poslije rata podmornički inspektor i jedan od glavnih organizatora podmorničke flote Trećeg Rajha, čiji je komandant bio od 1936. do 1945. God. 1943. preuzeo je i komandu nad nacističkom ratnom mornaricom. Na osnovu Hitlerovog testamenta proglasio se 2. maja. 1945. za šefa države. Na Nirnberškom procesu osuđen je oktobra 1946. na 10 godina zatvora. Veliki admiral nacističke Njemačke — 138

Derenda Darko Tine (1914), poručnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Do stupanja u NOVJ septembra 1943. je bio aktivni saradnik Osvobodilne fronte, zbog čega je uhapšen oktobra 1941, osuđen na 3 godine robije i interniran u Italiju. Bio je komandant bataljona, načelnik štaba 19. slovenačke NOU brigade »Srečko Kosovel« i 18. slovenačke NOU brigade »Bazoviške«, a zatim načelnik artiljerije, načelnik Operativnog odsjeka i pomoćnik načelnika štaba 9. korpusa NOVJ i komandant Kobariškog vojnog područja. Poslije rata načelnik štaba za repatrijaciju, načelnik artiljerije i komandant artiljerije u diviziji i dr. Potpukovnik JNA u penziji — 121

Deržavin Nikolaj Sevastijanovič (1877—1953), filolog. Član Akademije nauka SSSR-a od 1931. Član KPSS od 1945. Od 1947—1953. rukovodilac lenjingradskog odjeljenja Instituta za slovenske studije Akademije nauka SSSR-a. Autor mnogih radova iz istorije ruske književnosti i radova o porijeklu Slovena — 197, 204

Dimitrov Georgi (1882—1949), revolucionar bugarskog i međunarodnog radničkog pokreta. Član SDP Bugarske od 1902. Od 1906. sekretar je Nacionalnog sindikalnog saveza Bugarske i rukovodi mnogim radničkim akoijama. Član CK SDP (tijesni socijalisti) od 1909. Zalagao se za saradnju balkanskih socijaldemokratskih partija i za stvaranje Balkanske socijalističke federacije. Borac protiv bugarske osvajačke politike u balkanskim ratovima i I svjetskom ratu. Jedan je od osnivača Bugarske komunističke partije i organizator septembarskog ustanka u Bugarskoj (1923). Na III kongresu KI 1921. izabran u Izvršni komitet. Po emigriranju radio u KI i BKF. U Njemačkoj uhapšen 1933. i na procesu u Lajpcigu uspješno branio komunistički pokret. Iz Njemačke protjeran u SSSR 1934 Na VII kongresu KI dao jedan od najznačajnijih referata. Od 1935. do 1943. bio je generalni sekretar KI. Organizator Otečestvenog fronta Bugarske i otpora fašizmu u njoj. Od 1945. do 1948. bio je predsjednik vlade i generalni sekretar KP Bugarske. —
12, 87, 92, 94, 98, 100, 101, 120, 122, 206, 207, 208, 210, 211

Dolničar Ivan (1921), zlatarski radnik. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio politički komesar čete, brigade i 14. slovenačke udarne divizije. Poslije rata politički komesar avio-divizije, pomoćnik komandanta vazduhoplovnog korpusa za političko-pravne poslove, načelnik Vazduhoplovne vojne akademije, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu za političko-pravne poslove, načelnik Političke uprave SSNO. Završio je Višu vazduhoplovnu vojnu akademiju i Kurs operatike na Ratnoj školi JNA. Na VIII kongresu KPJ izabran za člana CKSKJ, a na IX kongresu SKJ izabran je u Predsjedništvo SKJ. Sekretar Predsjedništva SFRJ. General-pukovnik avijacije — 157

Drapšin Petar (Petar Ilić; 1914—1945), student. Član KPJ od 1937. Učestvovao u španskom građanskom ratu od 1937. do 1939. gdje je postao oficir. Po slomu Republike interniran u logor u Francuskoj. Preko partijskih veza došao u Zagreb, a odatle upućen u Hercegovinu, gdje je bio jedan od organizatora ustanka. U NOR-u komandant Operativnog štaba NOP odreda za Hercegovinu, zatim 2. operativne zone Hrvatske, 12. divizije, 6. i 8. korpusa, 4. armije i 1. tenkovske armije JA. General-potpukovnik JA. Narodni heroj —
4, 11, 54, 59, 118, 159, 160, 177, 181, 182, 199, 203, 205, 209

Drulović Čedomir (1912), diplomirani pravnik. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je politički komesar Zlatarske čete, komandant i politički komesar 1. zlatarskog bataljona, zamjenik komandanta 4. sandžačke brigade i komandant 37. sandžačke udarne divizije. Poslije rata bio

je načelnik Uprave narodne milicije SR Srbije, komandant divizije i načelnik Saobraćajne uprave DSNO. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj — 161

Dubaj Vitomir, ustaški vazduhoplovni potporučnik — 133, 187

Đermanović dr Rajko (1898), diplomirao je prava u Parizu. Pripadao je Samostalnoj demokratskoj stranici. Za vrijeme II svjetskog rata pristupio je NOP-u kao aktivni saradnik. Poslije rata je bio prvi jugoslovenski poslanik u Švedskoj, a zatim i u Brazilu; bio je i ambasador u Kanadi i u diplomatskoj službi do penzionisanja — 196

Đilas Milovan Đido (1911), studirao filozofiju i prava. Kao član KPJ uhapšen 1933. i osuđen na 3 godine robije. Po izlasku s robije bio član MKKPJ Beograda i PKKPJ za Srbiju. Na V konferenciji KPJ izabran za člana Politbiroa CKKPJ. U NOR-u član Vrhovnog štaba. Od 1945. do 1954. ministar i član Politbiroa (IK) CKSKJ i predsjednik Skupštine SFRJ. U 1953. godini objavio niz članaka revizionističke i anarhističko-liberalističke sadržine suprotstavljajući se politici SKJ. Na plenumu CKSKJ 1954. isključen iz CK, a potom i iz SKJ. Zbog neprijateljskog rada 1957. godine osuđen na 9 godina robije; lišen funkcija i odlikovanja i penzionisan. Postao antikomunista i neprijatelj socijalističke Jugoslavije. Objavio u inostranstvu više knjiga i napisa antijugoslovenskog i antikomunističkog sadržaja —120, 207, 208, 210, 211

Đoković Novak (1912), geometar i rezervni artiljerijski potporučnik u vojsci Kraljevine Jugoslavije. Član KPJ je od 1940, a u NOR-u od 1941. Bio je komandir čete, komandant artiljerije u 16. diviziji i 12. korpusu NOVJ. Poslije rata član vojne komisije JA pri Štabu 3. ukrajinskog fronta, komandant protivavionskog puka, načelnik komande artiljerije 1. armije JA, vojni izaslanik u Varšavi. Završio je Artiljerijsku akademiju u SSSR-u. Preveden u rezervu 1948. u činu potpukovnika JA. Solidarisao se s Rezolucijom IB 1951, osuđen i lišen čina — 48

Đuričić Blažo (1914), prije rata inženjer agronomije. U NOR-u i član KPJ od 1941. Za vrijeme rata bio zamjenik političkog komesara 8. krajiške brigade, politički komesar 11. udarne divizije, a zatim 3. korpusa NOVJ. Poslije rata bio politički komesar 6. armije. U građansku službu prešao 1947. i bio na dužnostima pomoćnika ministra poljoprivrede FNRJ, a zatim BiH, potpredsjednika Izvršnog vijeća BiH, sekretara CKSKBiH, i potpredsjednika Savezne skupštine. Bio je član CKSKJ. Biran za republičkog i saveznog poslanika u više saziva. General-major u rezervi. Narodni heroj — 177

Đurić Ljubodrag Ljubo (1917–1988), učitelj. Član KPJ od 1939, a u NOR-u od 1941. Bio je zamjenik komandanta 2. proleterske brigade, komandant iste brigade i 2. proleterske divizije, zamjenik komandanta GŠ Srbije i komandant Beograda od oktobra 1944. Poslije rata generalni sekretar i član Savezne vlade, direktor »Službenog lista SFRJ«. General-major JNA u penziji - 72, 81, 137, 143, 144, 183, 198, 204, 209

Džekling S. D. (Jackling S. D.), britanski pukovnik iz G-5 sekcije Vrhovne savezničke komande na Sredozemlju — 143

Egić Dušan (1912—1951), republički funkcioner NR Hrvatske. Završio srednju poljoprivrednu školu: službenik na poljoprivrednim dobrima u Vojvodini; predratni član KPJ; poslije aprilskog rata odlazi iz Vojvodine u Liku, gdje u julu 1941. stupa u partizanski odred. U NOR-u: zamjenik političkog komesara 2. ličkog NOP odreda, šef Odsjeka za vojne vlasti Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske, komandant Ličkog vojnog područja. Po završetku rata preveden je u rezervu u činu potpukovnika JA, pa je bio predsjednik Glavne poljoprivredne komisije za Vojvodinu, upravnik Uprave poljoprivrednih dobara i preduzeća Ministarstva poljoprivrede i šumarstva FNRJ, direktor Poljoprivrednog dobra Belje i generalni direktor Generalne direkcije državnih poljoprivrednih dobara NR Hrvatske, na kojoj je dužnosti tragično izgubio život — 198

Eškić Smail (1916), privatni namještenik. Iz domobranstva prebjegao u NOVJ avgusta 1943, a član KPJ je od marta 1944. Bio sekretar štaba bataljona, šifrant i pomoćnik šefa Šifrantskog odsjeka u Štabu

5. korpusa NOVJ i na radu u Personalnom odsjeku istog korpusa. Poslije rata ađutant komandanta 5. armije, šef Statističkog odsjeka 5. armije i na raznim drugim štapskim dužnostima. Završio je POŠ. Penzionisan je 1963. u činu potpukovnika JNA — 8

Firlinger Zdenjek Zdenko (Zdeněk Fierlinger; 1891—1976), čehoslovački politički radnik i diplomata; od 1918. radio u Minstarstvu inostranih poslova; bio član. Socijaldemokratske partije, a 1945—1947. njen predsjednik. Poslije spajanja SDP sa KP 1948, postao član CK i Predsjedništva CKKP Čehoslovačke; zauzimao više značajnih državnih funkcija: 1945—1946. predsjednik vlade, 1948—1953. potpredsjednik vlade, 1953—1964. predsjednik Narodne skupštine — 208

Fotić Konstantin (1891—1966), diplomata. Prije rata bio je predstavnik jugoslovenske vlade u Društvu naroda, a od 1934. do početka rata nalazio se na diplomatskim dužnostima u inostranstvu. Za vrijeme rata je bio ambasador Kraljevine Jugoslavije u Vašingtonu do juna 1944, kada je razriješen dužnosti zbog neprijateljskog stava prema NOP-u i bezrezervnog podržavanja Draže Mihailovića. Oko pročetničkog lista *Srbobran*, koji je izlazio u SAD, okupio je nacionalističku grupu koja je djelovala među iseljenicima srpske nacionalnosti u SAD na liniji četničkog pokreta. Na procesu protiv Draže Mihailovića u julu 1946. osuđen je u odsustvu na 20 godina robije — 198

Franc Ferdinand (Franz Ferdinand; 1863—1914), austrougarski prestolonasljednik i nadvojvoda iz kuće Habsburg-Lothringen; bio vrhovni inspektor austrougarske vojske i mornarice; ubio ga Gavrilo Princip, pripadnik nacionalne i revolucionarne organizacije »Mlada Bosna« 28. juna 1914. u Sarajevu — 164

Frank Adolf, član njemačkog Saveza komunističke omladine i učesnik u španskom građanskom ratu na strani Španske Republike. Bio je zarobljen od strane Frankovih jedinica i 1941. uručen Gestapou. Osudivan, a potom uključen u njemačke kažnjeničke jedinice koje su nosile oznaku »999«. God. 1944. upućen na jugoslovensko ratište, gdje je i zarobljen od strane jedinica NOVJ — 87, 206

Franko Francisko (1892—1976), španski general, koji je uz pomoć fašističkih sila — Njemačke i Italije 1936, kao i reakcionarnih i klerofašističkih krugova Španije počeo građanski rat protiv vlade Narodnog fronta Španije i osvojio vlast u aprilu 1939. Primenjujući fašistički teror, održao se na vlasti do smrti — 87

Franko Ivan Iztok (1922), zemljoradnik. Kao saradnik NOP-a do stupanja u NOVJ februara 1943. bio je zatvaran i interniran od okupatora. Član KPJ je od marta 1943. Bio je politički komesar: čete, bataljona, 7. slovenačke NOU brigade »France Prešern«, 3. slovenačke NOU brigade 31. slovenačke NOU divizije i politički komesar iste divizije, na kojoj je dužnosti ostao do aprila 1946. Poslije toga politički komesar Artiljerijske oficirske škole, Škole PHZ, načelnik katedre ABH u VVA JNA i dr. Završio je VVA JNA i Kurs operatike pri VVA JNA. Penzionisan je 1966. u činu pukovnika JNA — 159

Frideburg Hans-Georg (Friedeburg Hans-Georg), nacistički admiral i član njemačke delegacije koja je na čelu s feldmaršalom Vilhelmom Kajtelom potpisala 8. maja 1945. akt o bezuslovnoj kapitulaciji njemačkih oružanih snaga — 164

Gaži Franjo (1910), pripadao je Hrvatskoj seljačkoj stranci (HSS). God. 1927. izabran za potpredsjednika Sreske organizacije HSS u Koprivnici, a 1935. za predsjednika. Na izborima 1935. i 1938. je bio kandidat-zamjenik na listi udružene opozicije. U NOP-u od 1943. Aprila 1944. izabran za predsjednika Izvršnog odbora HSS, tj. onog dijela koji se otcijepio od Mačeka. Bio član NKOJ, potpredsjednik ZAVNOH-a i ministar u vladi federalne Hrvatske. Poslije rata potpredsjednik vlade Hrvatske, član SIV-a i Izvršnog vijeća SR Hrvatske, potpredsjednik GO Narodnog fronta Jugoslavije, član Predsjedništva Saveznog odbora SUBNORJ — 187

Gleda Miroslav (1917), inženjer. U NOR-u od 1944. Bio načelnik Inženjerijskog odjeljenja Glavne artiljerijske baze Artiljerijskog odjeljenja VŠ NOV i POJ. Poslije rata načelnik Konstrukcionog odjeljenja Pomorskog arsenala JRM, glavni inženjer Remontnog zavoda JRM u Šibeniku, a

od 1952. do penzionisanja 1982. na raznim dužnostima u Brodogradilištu »Treći maj« u Rijeci. Preveden u rezervu 1953. u zvanju vojnog službenika III klase — 48

Goranović Maksim (1909), inženjer agronomije i novinar. Član KPJ je od 1937. Zatvaran zbog revolucionarne djelatnosti 1939/40; u NOR-u je od jula 1941; bio je na dužnostima u politodjelima 3. dalmatinske, 7. banijske i 1. vojvođanske brigade, intendant u Glavnom štabu Vojvodine i na službi u NKOJ-u. Poslije rata bio je pomoćnik ministra poljoprivrede DFJ i studirao na Poljoprivrednom institutu u Moskvi. Prihvatio Rezoluciju IB i 1954. emigrirao iz zemlje; lišen čina potpukovnika JNA i isključen iz SKJ — 198

Gošnjak Ivan (1909—1980), stolar. Član KPJ od 1933. Od 1935. do 1937. u SSSR-u, gdje je završio Lenjinsku partijsku školu i oficirski kurs. Od 1937. do 1939. učestvuje u španskom građanskom ratu na strani republikanske Španije u internacionalnim brigadama i imao čin kapetana. Poslije poraza republikanske Španije interniran u koncentracioni logor u Francuskoj, gdje je bio sekretar partijske organizacije jugoslovenske grupe interbrigadista. Septembra 1941. bježi u Pariz, a zatim, u prvoj polovini jula 1942, preko Njemačke u Jugoslaviju. U NOR-u od jula 1942. Bio je zamjenik komandanta GŠ Hrvatske, komandant 1. korpusa NOV Hrvatske i komandant GŠ Hrvatske. Poslije rata komandant 2. armije JA, načelnik Personalne uprave JA, zamjenik ministra narodne odbrane FNRJ, državni sekretar za poslove narodne odbrane, član CKSKJ i član IKCKSKJ. Narodni heroj — 59, 182, 206

Grozdanić Milivoje (1918—), podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandir čete i komandant bataljona u NOP odredu »Bijeli Pavle«, zamjenik i komandant bataljona u 5. proleterskoj (crnogorskoj) brigadi, zamjenik komandanta 7. omladinske (crnogorske) brigade »Budo Tomović« i komandant 42. udarne divizije NOVJ. Poslije rata završio Kurs operatike na Ratnoj školi JNA. Bio komandant divizije i na službi u Generalštabu JNA. Prihvatio Rezolucioju IB, lišen čina pukovnika JNA i isključen iz KPJ 1952. Ponovo primljen u SKJ 1968. — 161

Gubec Matija (? — 1573), kmet iz Hrvatskog zagorja i vođ seljačke bune 1573. zbog koje je postao slavan u jugoslovenskoj i svjetskoj istoriji. S 10 000 ljudi dočekao je 9. februara 1573. kod Stubičkih Toplica feudalnu vojsku Gašpara Alapića. U neravnopravnoj bici seljačka vojska je bila potučena i masakrirana, dok je Gubec bio izložen strahovitom mučenjima i s usijanom gvozdenom krunom na glavi pogubljen je 15. februara iste godine u Zagrebu — 64, 129, 178 252

Hace Matevž (1910), radnik. Član KPJ od 1940. U NOR-u od 1941. Bio član Sreskog komiteta i Okružnog komiteta KP Slovenije za Notranjsku, pomoćnik političkog komesara odreda i brigade i politički komesar 14. slovenačke udarne divizije i 4. operativne zone GŠ Slovenije. Poslije rata predsjednik Jedinstvenih sindikata NR Slovenije, pomoćnik ministra šumarstva slovenačke vlade, član Glavnog odbora OF Slovenije i sekretar Sreskog komiteta KP Slovenije za Postojnu. Pukovnik JNA u rezervi — 157

Hamović Rade (1916), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio je komandant Kalinovičkog NOPO; načelnik, zatim komandant 10. hercegovačke brigade; načelnik štaba 29. divizije, načelnik štaba 2. korpusa; načelnik Operativnog odjeljenja Generalštaba JA; od maja 1942. član Vrhovnog štaba. Poslije rata komandant armije, zamjenik načelnika Generalštaba JNA. General-pukovnik JNA u penziji — 28, 55, 167, 176

Harding Džon (Sir John Harding), britanski feldmaršal. Učesnik je I svjetskog rata. U II svjetskom ratu bio, između ostalog, pomoćnik glavnog komandanta 13. korpusa, komandant 7. blindirane divizije u El Alamejnu, načelnik Aleksanderovog štaba u Italiji, komandant 13. korpusa. Poslije rata bio jedno vreme načelnik savezničke vojne uprave u Julijskoj krajini, načelnik generalštaba, guverner Kipra i dr. — 159, 180

Harison Hjubert (Harrison Hubert), dopisnik britanske agencije »Rojter« — 62, 179

Has (Haas) Herta Micika (1914) revolucionarnom radničkom pokretu pristupila je kao student Ekonomskog fakulteta u Zagrebu. Član SKOJ-a je od 1934, a KPJ od 1936. Aktivno radila u ženskom pokretu u Mariboru i omladinskoj sekciji Ženskog pokreta u Zagrebu u punktu za odašiljanje dobrovoljaca u Španiju i na zadacima tehnike CKKPJ. Učesnik NOP-a od 1941, najprije u Zagrebu, a zatim u partizanskim jedinicama u Sloveniji. Objavila je niz radova i rasprava iz ekonomskih nauka — 81, 204

Hauzer Volfgang (Hauser Wolfgang), general-major i komandant njemačke 41. tvrđavske pješadijske divizije. Krajem rata je zarobljen od jedinica JA i osuđen na kraću vremensku kaznu — 170

Hebrang Andrija (1899—1948), namještenik. Radničkom pokretu pristupio sredinom dvadesetih godina; član MKKPJ u Zagrebu od 1927. Uhapšen 1929. i osuđen na 12 godina robije. Izašao je s robije 1941. U NOR-u na odgovornim političkim dužnostima u Hrvatskoj. Uhapšen kao ilegalac marta 1942, a krajem iste godine zamijenjen za zarobljene fašiste. U zatvoru podlegao neprijatelju i prihvatio saradnju s ustašama (što nije odmah otkriveno). Po izlasku iz zatvora bio sekretar CKKPH (do 1944), a kasnije ministar u vladi FNRJ. U vrijeme napada Kominforma i Staljina na KPJ i socijalističku Jugoslaviju 1948. aktivno radio protiv zemlje i Partije, zbog čega je uhapšen. U zatvoru izvršio samoubistvo — 170, 181, 198, 203, 205, 207, 208, 210, 211

Hemblen L. A. (Hamblen L. A.), brigadni general, pomoćnik glavnog administrativnog oficira Vrhovne savezničke komande na Sredozemlju — 137, 142, 144

Hendrikson Roj (Roy Hendrickson), zamjenik generalnog direktora Unre — 181

Himler Hajnrih (Himmler Heinrich; 1900—1945), rajhsfirer SS, ministar Trećeg Rajha. Učesnik pokušaja fašističkog puča 1923. u Minhenu. Član Nacionalsocijalističke njemačke partije rada i šef SS-jedinica od 1929. Poslije Hitlerovog dolaska na vlast, šef njemačke policije, a od 1936. i Tajne državne policije (Gestapoa). Jedan od glavnih organizatora koncentracionih logora u nacističkoj Njemačkoj i okupiranoj Evropi. Od 1943. ministar unutrašnjih poslova, a od jula 1944. komandant rezervne vojske. Poslije kapitulacije fašističke Njemačke pokušao je da pobjegne, ali je prepoznat i uhvaćen od britanskih jedinica; tada je maja 1945. izvršio samoubistvo — 178

Hitler Adolf (1889—1945), njemački nacistički diktator, vođa NSNRP, kancelar Trećeg Rajha od 1933. do 1945; jedan od najvećih zločinaca u novijoj istoriji. Kao eksponent revanšističko-militarističkih krugova Njemačke, pokušao da izvrši državni prevrat (oktobra 1923). Napisao je knjigu »Mein Kampf«, u kojoj je izložio program nacizma i svoje rasističke poglede. Zahvaljujući podršci krupne buržoazije, junkera i sitnoburžoaskih elemenata, 1933. postao kancelar Njemačke, potom zaveo najsuroviju vladavinu. Jedan je od tvoraca Osovine Rim—Berlin, Antikominternpakta i Trojnog pakta. Pod njegovim vođstvom Njemačka je vodila osvajački rat (1939—1945), u kome je izgubilo živote oko 50 miliona ljudi — 53, 21, 36, 62, 67, 96, 97, 176, 178

Hribar Janez (1909—1967), zemljoradnik. Član KPJ od 1939. U NOR-u je od 1941. Za vrijeme rata član OKKP Slovenije za Notranjsku, politički komesar bataljona, Brigade »Ljubo Šercer«, 18. slovenačke udarne divizije, 9. i 7. udarnog korpusa JA. Poslije rata ministar u vladi SR Slovenije, predsjednik Oblasnog NO odbora Ljubljanske oblasti, savezni poslanik i član Politbiroa i Izvršnog komiteta CKSK Slovenije. Više puta biran za republičkog i saveznog poslanika. Bio je i član CKSKJ. Rezervni pukovnik JNA. Narodni heroj — 4, 181

Hrstić Dušan (1916), službenik. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Bio politički komesar bataljona, brigade i pred kraj rata 8. kordunaške divizije. Poslije rata bio je komandant vojnog područja i na drugim visokim štabnim dužnostima u Generalštabu JNA. Završio je VVA i Kurs operatike na Ratnoj školi JNA. General-potpukovnik JNA u penziji — 158

Hruščov Nikita Sergejevič (1894—1971), bravarski radnik, sovjetski državnik i političar. Član SKP(b) od 1918. U građanskom ratu bio politički komesar bataljona i odreda. Član CKSKP(b) od 1934, a od 1938. prvi sekretar CKSKP(b) Ukrajine. U II svjetskom ratu bio član vojnog savjeta više sovjetskih frontova (Ukrajinskog, Jugozapadnog, Staljingradskog i dr.). Pred kraj i poslije rata bio predsjednik Ministarskog savjeta Ukrajinske SSR, a zatim na raznim visokim partijskim funkcijama. Od septembra 1953. prvi sekretar KPSS. Od 1958. predsjednik sovjetske vlade. God. 1956. na XX kongresu KPSS održao referat »O kultu ličnosti i njegovim posljedicama«. Odlukom CKKPSS od 1964. razriješen je svih partijskih i državnih funkcija, a potom penzionisan — 180

Ilić Ljubomir Ljubo (1905), inženjer. Član KPJ od 1931. Učesnik španskog građanskog rata — bio komandant 76. partizanske divizije, komandant Vojne partizanske akademije i dobio čin majora; odlikovan visokim odlikovanjima. Po padu španske Republike zatočen u logoru u Francuskoj, gdje je ostao do 1943. Kada je pobjegao i pristupio francuskom pokretu otpora; bio je komandant Južne zone Francuske, a zatim rukovodilac svih stranih formacija koje su se borile u Francuskoj. General francuske vojske; odlikovan i »Legijom časti«. Od decembra 1944. u diplomatskoj službi Demokratske Federativne Jugoslavije — predstavnik JA u Štabu savezničkih snaga u Evropi, ambasador u više zemalja. General-major JNA. Narodni heroj — 187

Ilić Pavle Veljko (1910—1964), kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Bio zamjenik komandanta 6. bataljona 1. proleterske udarne brigade, načelnik štaba 2. proleterske brigade, pomoćnik načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ, delegat Vrhovnog štaba NOV i POJ pri Glavnom štabu NOV i PO Srbije, načelnik Glavnog štaba NOV i PO Makedonije i načelnik štaba 5. armije JA. Poslije rata bio načelnik štaba armije, komandant inženjerije JNA, načelnik Škole taktike VVA JNA i komandant graničnih jedinica JNA na kojoj je dužnosti i umro. General-pukovnik JNA — 13, 160

Ivanović dr Dragiša (1914), profesor univerziteta, akademik i politički radnik. Doktor tehničkih nauka; jedno vreme studirao filozofiju. U napredni pokret uključio se na početku studija; član SKOJ-a od 1934. Zbog revolucionarnog rada proganjan; 1935. zatočen u višegradski logor. Član KPJ od maja 1941. Jedan je od organizatora ustanka u Kučima. Bio je politički komesar gerilskih odreda Kuča, politički komesar bataljona »Marko Miljanov«, politički komesar Zetskog NOPO, politički komesar 5. proleterske brigade, politički komesar 29. hercegovačke divizije i Jugoslovenske ratne mornarice. Poslije rata politički komesar Jugoslovenske ratne mornarice, rektor Beogradskog univerziteta, član CKSK Srbije. Pukovnik JNA u rezervi. Dobitnik nagrade AVNOJ-a. Narodni heroj — 11

Ivković Danilo, zemljoradnik. Poginuo je 2. maja 1945. na dužnosti intendanta 14. omladinske hercegovačke brigade 29. hercegovačke udarne divizije prilikom mitraljiranja kolone od strane savezničke avijacije; tada je imao čin poručnika JA — 163

Jakac Božidar (1899), akademski slikar i grafičar. U NOR-u od 1943. Bio je član AVNOJ-a i IO Osvobodilne fronte Slovenije. Protretirao je u toku rata mnoge rukovodioce NOV i PO Slovenije i učesnike II zasijedanja AVNOJ-a u Jajcu. Poslije oslobođenja je organizovao Akademiju likovnih umjetnosti u Ljubljani i bio je njen prvi rektor. Član je Slovenačke akademije znanosti i umjetnosti. Rezervni kapetan I klase JNA — 204

Jakić Velimir (1911—1946), inženjer šumarstva. Član KPJ od 1939. Član, zatim sekretar Sreskog komiteta KPJ za pljevaljski srez. Kao član Oblasnog komiteta KPJ za Sandžak jedan je od najistaknutijih organizatora i rukovodilaca NOB-a u toj oblasti. U NOR-u je vršio istaknute vojno-političke dužnosti: komandant bataljona, komandant Pljevaljskog NOP odreda, politički komesar Glavnog štaba NOV i PO za Sandžak, politički komesar i komandant 3. proleterske (sandžačke) brigade i komandant Glavnog štaba NOV i PO za Sandžak. Umro kao pukovnik JA. Narodni heroj — 56, 177

Jakšić Pavle (1913), završio je Filozofski fakultet u Beogradu, a Visoku školu za optiku u Parizu. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio komandant NOP odreda »Jovan Kursula«, 4. bataljona (kraljevačkog) 1. proleterske brigade, 7. banijske udarne divizije i 11. udarnog korpusa NOVJ, načelnik Glavnog štaba NOV i PO Hrvatske i 4. armije JA. Poslije rata bio komandant armije i armijske oblasti, načelnik uprave Generalštaba JNA i dr. Biran je za republičkog i saveznog poslanika. Preveden je u rezervu u činu general-pukovnika JNA, a potom je bio profesor na Tehničkom fakultetu u Beogradu. Narodni heroj — 4, 11

Janeku Petrika (1913), kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije. Do decembra 1942. nalazio se u zarobljeništvu, kada je otpušten kao Makedonac. U NOVJ od avgusta 1944, a član KPJ od decembra iste godine. Bio je vojni instruktor, načelnik štaba Ohridske brigade, operativni oficir i načelnik štaba u 49. makedonskoj NOU diviziji. Poslije rata se nalazio na raznim štapskim i komandnim dužnostima u diviziji i korpusu. Penzionisan je 1965. u činu potpukovnika JNA — 161

Janić Vlado Capo (1904), u sindikalnom pokretu učestvuje od 1924. u Sisku, gdje je radio kao bravar i ložač na lokomotivi u željezničkoj radionici. Član KPJ od 1931, zatim član i sekretar OK Partije za Sisak (1935). Delegat je na Osnivačkom kongresu KPH (1937) kada je izabran i za člana CKKPH; na V zemaljskoj konferenciji KPJ (1940) izabran za člana CKKPJ. Jedan je od organizatora prvog partizanskog odreda u Hrvatskoj (formiranog juna 1941), zatim komandant odreda, sekretar OKKPH za Sisak, Baniju i član Oblasnog komiteta KPH za Slavoniju, politički komesar Korpusa narodne odbrane Jugoslavije itd. Poslije oslobođenja više puta biran za narodnog poslanika, za člana CKSKH i CKSKJ i obavljao odgovorne dužnosti u JNA. Narodni heroj — 170

Jerković Mate (1915—1980), pravnik. Pripadao naprednom omladinskom pokretu. Član KPJ od februara 1942. U NOR-u od 1941. na svim komandnim mjestima, od bataljona do armije: komandant 5. banijskog bataljona, komandant Kalničkog partizanskog odreda, komandant 4. slavonske divizije, načelnik Štaba i komandant 6. slavonskog korpusa i zamjenik komandanta 3. armije. Poslije rata završio Višu vojnu akademiju »K. J. Vorošilov« u Moskvi, a zatim bio načelnik Štaba i komandant Jugoslovenske ratne mornarice i pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu. Stalni je saradnik armijskih i mornaričkih listova i časopisa. Autor je knjige »Borba u Slavoniji za vrijeme IV i V ofanzive« i zbirke ratnih priča »Četiri proletera« i većeg broja vojno-stručnih studija i članaka. Admiral JNA. Narodni heroj — 28, 167

Josipović Srboljub (1909), zemljoradnik. Član KPJ od 1938. Bio član OKKPJ za Beograd. U NOR-u od 1941. Bio je zamjenik komandanta Posavskog NOP odreda, član PKKPJ za Srbiju do aprila 1942, član Oblasnog komiteta KPJ za Hercegovinu, član Politodjela 1. proleterske brigade NOVJ, politički komesar Haubičkog diviziona VŠ NOV i POJ, politički komesar 24. srpske NOU divizije. Od decembra 1944. na partijsko-političkom radu u građanstvu. Od 1945. je član CKKP Srbije. Biran je više puta za poslanika republičke i savezne skupštine. Bio član Izvršnog vijeća SR Srbije. Potpukovnik JNA u rezervi — 161

Jovanović Arso (1907—1948), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941; član Glavnog štaba NOPO za Crnu Goru, komandant Crnogorskog NOPO za operacije u Sandžaku, od decembra 1941. do kraja rata načelnik Vrhovnog štaba odnosno Generalštaba JA. Od 1946. do 1948. u SSSR-u završio Vojnu akademiju »K. J. Vorošilov«; po povratku u zemlju (1948) načelnik Više vojne akademije; general-pukovnik JNA. Prihvatio Rezoluciju IB; poginuo na granici pri pokušaju bjekstva iz zemlje, avgusta 1948 — 5, 7-10, 18, 101, 121, 137, 142, 156, 159. 160, 162, 163, 170, 180, 183, 184, 193, 203, 210

Jovanović Jefto (1902), potpukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Od aprila 1941. do februara 1945. u njemačkom zarobljeništvu. Od marta 1945. u JA. Bio drugi pomoćnik načelnika štaba 5. armije JA. Poslije rata načelnik katedre u VVA JA i načelnik Više intendantske vojne

akademije. General-major JA u penziji — 13

Jovanović Živorad-Žikica Španac (1914—1942), student filozofije na Beogradskom univerzitetu. Član KPJ od 1935. Učestvovao je u španskom građanskom ratu 1937—1939 (zadobio je 10 rana). U Jugoslaviju se vratio 1940. i nastavlja s aktivnim partijskim radom u Beogradu, zbog čega je proganjan. U NOR-u učestvuje od 1941. Jedan od organizatora ustanka u valjevskom kraju. Prvi je ispalio 7. jula 1941. u Beloj Crkvi hice na sluge okupatora čime je označen početak oružanog ustanka naroda Srbije. Bio je komandir čete i komandant bataljona u Valjevskom NOP odredu, politički komesar Suvoborskog NOP odreda i član Komande Grupe NOP odreda u zapadnoj Srbiji, na kojoj je dužnosti i poginuo u borbi protiv četnika 12. marta 1942. u selu Radanovcima. Narodni heroj — 179

Kajtel Vilhelm (Keitel Wilchelm; 1882—1946), generalštabni oficir u vojsci Carevine Njemačke. Učestvovao je u I svjetskom ratu. Između dva rata je jedan od glavnih organizatora nacističkih oružanih snaga. Od 1938. načelnik Vrhovne komande oružanih snaga (Oberkommando der Wehrmacht — OKW); odgovoran za mnoge zločine nacističkih trupa u okupiranim zemljama. Kao šef njemačke delegacije potpisao je 8. maja 1945. akt o bezuslovnoj kapitulaciji svih njemačkih snaga na evropskim ratištima. Međunarodni sud u Nirnbergu osudio ga je oktobra 1946. kao ratnog zločinca na smrt vješanjem. Feldmaršal njemačkog Vermahta — 164

Kalačev Vladimir Vasiljević, kapetan Crvene armije i sovjetski instruktor pri Komandi artiljerije JA — 48

Karađorđević Pavle (1893—1976), knez-namjesnik od 1934. do 1941. uz čiji je pristanak vlada Cvetković-Maček potpisala ugovor o pristupanju Jugoslavije silama Osovine. Zbačen 27. marta 1941. i odlazi u emigraciju — 96

Karanović Nikola (1914), podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio komandant partizanskog odreda »Čavka«, Drvarsko-petrovačkog bataljona, 5. krajiškog NOP odreda, 3. krajiške (proleterske) brigade i 10. krajiške udarne divizije i zamjenik komandanta 5. udarnog korpusa NOVJ. Poslije rata komandant divizije i korpusa, načelnik štaba armije. Završio VVA JNA. General-pukovnik u penziji. Narodni heroj — 208

Kardelj Edvard (Bevc, Birk; 1910—1979), revolucionarnom pokretu prišao kao đak učiteljske škole; član SKOJ-a od 1926, član KPJ i član PKSKOJ-a za Sloveniju od 1928, a 1929. njegov sekretar. Do 1932. bio dva puta hapšen i odležao 2 godine na robiji. Od 1932. radio na obnavljanju partijskih organizacija u Sloveniji, a od novembra 1934. do početka 1937. bio u SSSR-u; pohađao je aspiranturu na MLŠ, a istovremeno bio predavač na kursevima u istoj školi i na KUNMZ-u; poslije je po odluci CKKPJ upućen u Sloveniju kao instruktor CKKPJ. Od maja 1938. član Privremenog rukovodstva KPJ, odnosno Politbiroa CKKPJ. Od tada do smrti kao jedan od najbližih saradnika Josipa Broza Tita, u NOR-u i poslije rata, na najvišim društveno-političkih funkcijama u zemlji. Napisao je niz studija i rasprava iz društveno-političke i ekonomske problematike. Narodni heroj i Junak socijalističkog rada — 73, 75, 81, 85, 101, 113,6, 118, 121, 159, 160, 169, 184, 205, 209, 210, 211

Kern Ivan (1898), kapetan bojnog broda u ratnoj mornarici bivše Jugoslovenske vojske. U I svjetskom ratu bio austro-ugarski oficir, potom je stupio u vojsku Kraljevine Jugoslavije. U aprilskom ratu emigrirao iz zemlje, pa je krajem II svjetskog rata učestvovao u pregovorima s predstavnicima Mornarice NOVJ o uključenju Kraljevske mornarice u sastav Mornarice NOVJ; tada je obavljao funkciju vršioca dužnosti komandanta Kraljevske jugoslovenske mornarice — 73

Kibler Ludvig (Kuebler Ludwig), general brdskih lovaca. Bio je komandant njemačke 1. brdske divizije i 97. brdskog armijskog korpusa, na kom su ga položaju i zarobile jedinice 4. armije JA početkom maja 1945. kod Ilirske Bistrice. Vojni sud u Ljubljani osudio ga je kao ratnog zločinca 19. jula 1947. na smrt strijeljanjem — 158

Kidrič Boris (1912—1953), politički radnik. Član SKOJ-a od 1927, a član KPJ

od 1928. Zbog revolucionarnog rada 1929. osuđen na godinu dana robije. Radio na obnavljanju organizacija KPJ u Sloveniji; član PKKPJ za Sloveniju. Od 1935. kandidat za člana CK i sekretar CKSKOJ-a. Od 1935. do 1939. živio u emigraciji. U Parizu je radio s Titom. Od 1939. u Jugoslaviji živi ilegalno i obavlja važne funkcije. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CKKPJ. U NOR-u je prvi politički komesar Glavnog štaba Slovenije, sekretar IO OF i sekretar SNOS-a; član Politbiroa CKSK Sl; vijećnik AVNOJ-a od Drugog zasjedanja. Do 1946. predsjednik vlade Slovenije, a od tada do 1953. ministar u vladi Jugoslavije, pa član SIV-a. Biran za poslanika Skupštine Slovenije i Skupštine Jugoslavije. Do 1948. član CK, a od tada član Politbiroa odnosno Izvršnog komiteta i Sekretarijata IKCKSKJ. Jedan je od istaknutih teoretičara Jugoslavije i graditelja njenog ekonomskog sistema. Narodni heroj — 10, 79, 157, 181, 183, 203, 204, 205, 211

Kiseljev Anisim Fjodorovič (1901—1952), u Sovjetskoj armiji od juna 1920, a član SKP (b) od 1926. Između dva rata nalazio se na raznim vojno-političkim dužnostima. Od kraja 1944. do 1946. bio načelnik (šef) Sovjetske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ odnosno Generalštabu JA. Poslije toga bio načelnik Politodjela armije i načelnik Političke uprave grupe vojnih okruga. God. 1937. završio je Vojno-političku akademiju »Vladimir Iljič Lenjin«, a 1951. Vojnu akademiju »K. J. Vorošilov«. General-major Sovjetske armije — 40, 85, 182, 209

Klark Džon (Clarke John Robert Stephenson), britanski potpukovnik. Bio je član Britanske vojne misije pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, sekretar u štabu feldmaršala Aleksandera, vrhovnog savezničkog komandanta na Sredozemlju, a pri kraju rata šef Savezničke vojne misije u Trstu i saveznički oficir za vezu između Štaba 4. armije JA i britanske 8. armije — 5, 18, 159, 163, 188

Klark Mark Vejn (Clark Mark Wayne; 1896), učesnik u I svjetskom ratu na frontu protiv njemačke vojske poslije završene vojne akademije 1917. U II svjetskom ratu učestvovao je u pripremama za iskrcavanje u Afriku, zatim je bio komandant 5. američke armije u sastavu savezničke 15. grupe armija u Italiji, čiji je komandant postao početkom decembra 1944. i na tom položaju ostao do kraja rata. Poslije rata bio komandant savezničkih trupa u Austriji i visoki komesar SAD u Beču. U korejskom ratu bio vrhovni komandant snaga OUN poslije generala Ridžveja 1952/53. Povukao se iz aktivne službe 1953. Američki general — 165

Knežević Danilo (1917), prije II svjetskog rata student prava. Član KPJ od 1940, a u NOR-u od 1941. U ratu je bio sekretar Oblasnog komiteta SKOJ-a za Sandžak, organizacioni sekretar OKKPJ za Sandžak, politički komesar 3. sandžačke proleterske brigade i politički komesar 37. divizije. Poslije rata politički komesar divizije i načelnik Političkog odjeljenja 2. armije. Preveden u rezervu 1954. Biran je za člana Predsjedništva Centralnog vijeća Saveza sindikata Jugoslavije i za republičkog poslanika Crne Gore. Bio je predsjednik Savezne komisije za fizičku kulturu. Rezervni pukovnik JNA — 161

Knežević Milan (1923), zemljoradnik. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio politički komesar bataljona, 16. i 1. banijske brigade 7. udarne banijske divizije i 7. udarne banijske divizije. Poslije rata politički komesar divizije, načelnik Školskog centra ABHO, komandant divizije i korpusa, načelnik štaba armije i dr. Završio je VVA JNA i Generalštabnu školu u SAD. General-major JNA u penziji — 158

Knežević Velimir (1916), potporučnik vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio komandant bataljona, komandant 10. krajiške brigade, komandant 20. udarne divizije i načelnik štaba 5. udarnog korpusa NOVJ. Poslije rata bio načelnik Uprave veza JNA, komandant vojnog područja i inspektor KoV i Glavni inspektor Glavne inspekcije JNA. Završio VVA JNA i Kurs operatike na Ratnoj školi JNA. General-pukovnik u penziji — 8, 13, 161

Komar Slavko (1918), završio Veterinarski fakultet u Zagrebu. Član SKOJ-a od 1937. U NOR-u od 1941. Bio na raznim

partijskim dužnostima u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru. Član je Biroa CKSKOJ-a od 1942—1947. Na I kongresu Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije održanom decembra 1942. biran je za člana Sekreterijata Zemaljskog odbora USAOJ-a, a na II kongresu USAOJ-a održanom početkom maja 1944. izabran je takođe za člana Sekretarijata Centralnog odbora USAOJ-a. Poslije rata se nalazio na raznim odgovornim dužnostima u vladi NR Hrvatske. Od 1948. je član CKKPH, a na VI kongresu SKJ izabran je za člana CK SKJ. Bio je član Saveznog odbora SSRNJ i nalazio se i u diplomatskoj službi SFRJ (ambasador u Indiji). Član je Savjeta Federacije. Narodni heroj — 92, 206

Konjev Ivan Stepanovič (1897—1973), učesnik građanskog rata u Rusiji od 1918; bio politički komesar armijskog korpusa. Član SKP(b) od 1919, a CK KPSS od 1952. Između dva svjetska rata bio na raznim komandnim dužnostima. Za vrijeme velikog otadžbinskog rata Sovjetskog Saveza bio komandant Kalinjinskog, Stepskog, 1. i 2. ukrajinskog fronta. Učestvovao je sa svojim jedinicama u svim velikim bitkama (za odbranu Moskve, kod Kurska, na Dnjepru, za Berlin i dr.). Od 1946. do novembra 1950. je vrhovni komandant suvozemnih snaga i zamjenik ministra Narodne odbrane SSSR-a. Od 1961. do 1962. je vrhovni komandant sovjetskih snaga u Njemačkoj. Maršal Sovjetske armije i dvostruki heroj Sovjetskog Saveza — 156

Korać Dušan (1920), metalski radnik u Vojno-tehničkim zavodima u Kragujevcu, gdje je 1937. primljen u SKOJ, a 1940. u KPJ. U NOP-u od avgusta 1941, komesar 1. čete, zatim 1. bataljona Kragujevačkog NOP odreda, zamjenik političkog komesara i politički komesar 1. proleterske udarne brigade, u čijim je mnogim akcijama učestvovao. Aprila 1944. postavljen za političkog komesara 26. divizije. Poslije rata bio je politički komesar Tenkovske armije, komesar 3. armije, komesar 2. vojne oblasti, komesar JRV i PVO, komandant 1. proleterske divizije, komandant vojnog područja, načelnik štaba armije, načelnik III uprave i Uprave kopnene vojske, pomoćnik načelnika Generalštaba JNA i glavni inspektor Glavne inspekcije JNA, član Komisije CKSKJ za opštenarodnu odbranu i Komiteta Konferencije SKJ u JNA. Aktivan društveno-politički radnik. Predsjednik Saveznog odbora Udruženja rezervnih vojnih starješina Jugoslavije. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 177

Kosta vid. Nađ Kosta

Kovačević Savo (1905—1943), seljak. Član KPJ od 1925; god. 1928. član MKKPJ Grahovo, a 1934. član OKKPJ Nikšić i sekretar MK. Na VI konferenciji 1937. izabran za člana PKKPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak, Kosovo i Metohiju. God. 1937. i 1938. jedan od rukovodilaca Radničko-seljačke stranke u Crnoj Gori. Više puta hapšen, dva puta izveden pred Sud za zaštitu države; godinu dana proveo u ilegalnosti. Angažovao se i za stvaranju partijskih organizacija u vojsci (Trebinju i Bileći). U NOR-u: organizator ustanka u nikšićkom okrugu, komandant Nikšićkog NOP odreda, komandant Privremenog operativnog štaba za Hercegovinu, zamjenik komandanta Glavnog štaba za Crnu Goru i Boku, komandant 5. proleterske (crnogorske) brigade i 3. divizije NOVJ. Od maja 1942. član Vrhovnog štaba. Poginuo na Sutjesci 13. juna 1943. Proslavljeni junak i komandant. Narodni heroj — 198

Kovačević Vojo (1912), student tehnike. Član KPJ od 1934; 1937/39. bio član Univerzitetskog komiteta KPJ u Beogradu. Više puta hapšen i proganjan. U NOR-u od 1941; član OKKPJ Nikšić, ilegalni politički radnik u Crnoj Gori, rukovodilac Političkog odjeljenja 2. dalmatinske i 10. hercegovačke brigade i 29. hercegovačke divizije i politički komesar iste divizije. Od decembra 1944. do kraja rata politički komesar GŠ Srbije. Poslije rata politički komesar armije i oblasti, načelnik Tehničke uprave u SSNO, član stalnog dijela Konferencije partijske organizacije u JNA i dr. Narodni heroj. Penzionisan je kao general-pukovnik JNA — 12, 160, 177

Kovačič Ivan Erenka (1921—1963), pekarski radnik. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Bio komandant bataljona, zamjenik i komandant Brigade »Tone Tomšič«, zamjenik komandanta, pa komandant 14. slovenačke udarne divizije.

Poslije rata načelnik štaba divizije, komandant pozadine armije. Završio Pješadijsku oficirsku školu JNA. Pukovnik JNA. Narodni heroj — 157

Kozovski Ferdinand (1892), pravnik, bugarski političar i državnik. Član BRSDP od 1911. Učestvovao u antifašističkom ustanku 1923. poslije kojeg je emigrirao u SSSR, gdje je završio vojnu akademiju. Učestvovao je u španskom građanskom ratu 1936—1939. i bio komandant Poljskog bataljona »Dombrovski«, a poslije komandant jedne internacionalne brigade. Za vrijeme II svjetskog rata rukovodio Radio-stanicom »Hristo Botev« u Sovjetskom Savezu. Od 1944. član CK BKP, načelnik Političke uprave i pomoćnik vrhovnog komandanta Bugarske narodne armije. Poslije rata na raznim odgovornim dužnostima u državnoj upravi. Od 1950. do 1958. sekretar Otečestvenog fronta Bugarske. Više puta biran za poslanika Narodne skupštine. General-pukovnik BNA u rezervi. Nosilac Ordena »Georgi Dimitrova« — 184

Krajačić Ivan Stevo (1906–1986), radnik. Mlad se uključio u radnički pokret; više puta hapšen zbog revolucionarnog rada. Primljen u KPJ 1933. Bio član MKKPJ za Zagreb, a 1935. kooptiran u PK KPJ za Hrvatsku. Umjesto na školovanje u SSSR, otišao 1937. u Španiju, gdje se borio u 13. internacionalnoj brigadi. Po povratku u Jugoslaviju uključio se u partijski rad u Zagrebu. U NOR-u od 1941: bio član Predsjedništva AVNOJ-a i član Predsjedništva ZAVNOH-a, organizacioni sekretar CKKPH 1944. Poslije oslobođenja ministar unutrašnjih poslova u vladi NRH i predsjednik Sabora SRH. Član Savjeta Federacje. Narodni heroj – 81, 206

Krajger (Kraigher) Boris (1914—1967), student. Član KPJ od 1934. Osuđivan kao komunist i do maja 1937. tri i po godine bio na robiji. Bio član Centralne omladinske komisije odn. CKSKOJ-a, član OK KPJ za Ljubljanu. U NOR-u od 1941; organizacioni sekretar CKKPSl, politički komesar GŠ NOV i PO Slovenije, sekretar PKKPSl za Slovenačko primorje, vijećnik AVNOJ-a i član SNOS-a. Poslije 1945. bio, između ostalog, ministar i predsjednik vlade SRSl i potpredsjednik SIV-a, član IKCKSKSl i član CK KPJ. Narodni heroj – 121

Krstulović Vicko (1905–1988), radnik; član KPJ od 1922; član PKSKOJ-a za Dalmaciju od 1924, a od 1929. njegov sekretar. U zatvoru bio 4 godine. Od 1936. je član, a od 1939. sekretar PK-KPH za Dalmaciju. Član CKKPH i CK-KPJ od 1940. Jedan od organizatora ustanka u Dalmaciji, komandant štaba 4. operativne zone Hrvatske i 9. dalmatinske divizije; vijećnik ZAVNOH-a i AVNOJ-a; sekretar Oblasnog komiteta KPH za Dalmaciju i JNOF-a za Dalmaciju. Poslije oslobođenja bio na mnogim odgovornim dužnostima. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj – 207, 211

Kuper M. L. (Cooper M. L.), britanski potpukovnik i pomoćnik glavnog administrativnog oficira Vrhovne savezničke komande na Sredozemlju — 143

Kvaternik Slavko (1878—1947), austrougarski oficir i pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Najbliži saradnik Ante Pavelića i jedan od organizatora ustaške »Uzdanice«. U ime Pavelića 10. aprila 1941. u okupiranom Zagrebu proglasio je Nezavisnu Državu Hrvatsku. Bio je ustaški doglavnik (zamjenik poglavnika Ante Pavelića), ministar domobranstva i zapovjednik ustaško-domobranskih oružanih snaga. God. 1942. došao je u sukob s Pavelićem i prognan (prvo u Slovačku, a zatim u Austriju). Saveznici su ga izručili poslije rata jugoslovenskim vlastima. God. 1947. na procesu u Zagrebu je kao ratni zločinac osuđen na smrt — 178

Kveder Dušan (Tomaž; 1915—1966), student Tehničkog fakulteta u Zagrebu i Pravnog fakulteta u Ljubljani. Član KPJ od 1933; od 1935. je član PKSKOJ-a za Sloveniju. Emigrirao je iz Jugoslavije 1936. Učesnik je u španskom građanskom ratu od 1937. do 1939. U NOR-u je od 1941. Jedan je od organizatora ustanka u Štajerskoj. Za vrijeme rata je bio politički komesar Štajerskog bataljona, 2. grupe NOP odreda, 4. operativne zone, Alpske operativne zone i 9. udarnog korpusa NOVJ, zatim načelnik, pa komandant Glavnog štaba NOV i PO Slovenije. Poslije rata bio načelnik uprave u Generalštabu JNA, a 1953. je prešao u diplomatsku službu. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj – 55, 121, 157, 159

Latinović Gojko (1910), policijski službenik. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Bio potpredsjednik Sreskog NO odbora u Bosanskom Petrovcu, komandant Drvarskog vojnog područja i načelnik intendantske službe u 5. korpusu NOVJ. Poslije rata intendant u 5. armiji JA i na radu u SUP-u Bosne i Hercegovine. Potpukovnik JNA u rezervi — 8

Latr de Tasinji Žan (Lattre de Tassigny, Jean-Marie Gabriel; 1889—1952), oficir francuske vojske. U II svjetskom ratu komandovao francuskom 14. divizijom (»gvozdenom.«) Poslije kapitulacije francuskih oružanih snaga priključio se vojsci višijevske vlade maršala Petena. Kada su njemačke jedinice u novembru 1942. prešle demarkacionu liniju neokupirane Francuske, Tasinji je naredio da se pruži otpor, zbog čega je osuđen na 10 godina robije. Pobjegao je iz zatvora 3. septembra 1943. i priključio se De Golu. Prilikom oslobođenja Pariza komandovao je francuskom oklopnom divizijom, a potom 1. armijom. Poslije rata bio član Savezničkog kontrolnog savjeta za okupaciju Njemačke, generalni inspektor francuskih oružanih snaga i visoki komesar u Indokini. Maršal Francuske armije — 164

Lejng B. M. (Laing B. M.), saveznički kapetan bojnog broda i zamjenik načelnika mornaričkog štaba. Pratio je generala Morgana na razgovorima s maršalom Titom u Beogradu 8. i 9. maja 1945. — 143

Lenjin Vladimir Iljič (1870—1924), revolucionar, teoretičar revolucionarnog marksizma, organizator i vođa proleterske revolucije — 168

Ler Aleksander (Löhr Alexander; 1885—1947), general-pukovnik njemačke Luftwaffe. Do marta 1938. austrijski oficir, a od tada oficir njemačke vojske. U toku II svjetskog rata kao komandant 4. vazduhoplovne armije, 12. armije i Grupe armija »E« ratovao u Poljskoj, Jugoslaviji, SSSR-u i Grčkoj. Organizator vazdušnog napada na Beograd 6. aprila 1941, operacije »Vajs« I i II i »Švarc«. Od septembra 1944. rukovodi povlačenjem trupa iz Grčke; u zimu i proljeće 1944/45. komanduje njemačkim sremsko-bosanskim frontom. Zarobljen maja 1945. Osuđen od Vojnog suda u Beogradu i strijeljan 1947 — 47, 53, 174, 176, 199

Leskošek Franc (1897—1983), radnik. Član KPJ od 1926; rano postao istaknuti sindikalni aktivista. Organizovao nekoliko velikih radničkih štajkova u Sloveniji. Na junskom savjetovanju u Moskvi 1936. postao je član Politbiroa CKKPJ, a 1937. sekretar CKKP Slovenije. God. 1938. i 1940. biran je za člana Politbiroa CKKPJ. U NOR-u od 1941: član Vojnog komiteta pri CKKPJ, član Izvršnog odbora OF, jedan od organizatora NOR-a i revolucije u Sloveniji, sekretar CKKPSl, a tokom 1941. i 1942. komandant Glavnog štaba Slovenije; član Vrhovnog štaba NOV i POJ; član SNOO, vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata ministar u vladi Slovenije, ministar Savezne vlade, član Izvršnog vijeća Slovenije, potpredsjednik Skupštine Jugoslavije, član PB (IK) CKSKJ. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 181, 182, 204, 205

Levičnik Karel (1900—1968), mornarički oficir jugoslovenske mornarice. Prije stupanja u NOR sarađivao s Osvobodilnom frontom. U NOR-u od 1943. Bio komandant artiljerije na Visu, načelnik Artiljerijskog odjeljenja Vrhovnog štaba NOV i POJ i komandant artiljerije 4. armije JA. Poslije rata bio načelnik štaba Uprave artiljerije JNA i zamjenik načelnika Tehničke uprave u DSNO. General-potpukovnik JNA — 4

Li S. G. Artur (Lee S. G. Arthur), vice-maršal avijacije i šef 37. britanske vojne misije pri Generalštabu JA — 137, 143, 155, 204

Linzi Frenklin Frenk (Franklin Lindsay Frank), američki major, šef angloameričke vojne misije Cuckold pri 4. operativnoj zoni od maja do decembra 1944, kada odlazi u GŠ NOV i PO Hrvatske, zatim je bio šef američke vojne misije pri VŠ NOV i PO Jugoslavije — 137, 143

Lompar Blažo (1912—1985), pravnik. Član KPJ od 1939. Bio instruktor Mjesnog komiteta KPJ za Beograd. Hapšen i proganjan više puta. U NOR-u od 1941. Bio politički komesar bataljona, rukovodilac Politodjela 1. krajiške brigade, rukovodilac Politodjela 6. primorsko-goran-

ske brigade, rukovodilac Politodjela 13. divizije, rukovodilac Politodjela 8. divizije, politički komesar 2. armije (od januara 1945). Poslije rata načelnik odsjeka u Političkoj upravi JNA, politički komesar 1. vojne oblasti, politički komesar Više vojne akademije JNA, komandant korpusa. General-pukovnik JNA u penziji — 26, 27, 166

Lotocki Semjon Sergejevič (1907—1979), u Crvenu armiju stupio 1928. Član SKP(b) od 1932. Između dva rata bio na raznim dužnostima, pored ostalog od 1940. nastavnik u Gorjakovskom vojno-političkom učilištu. U otadžbinskom ratu bio komandant puka u streljačkoj brigadi, načelnik odjeljenja štaba armije, komandant 273. streljačke divizije (od decembra 1943. do septembra 1944), a od 1944. do 1946. stariji pomoćnik načelnika Vojne misije Sovjetskog Saveza pri Vrhovnom štabu NOV i POJ, odnosno Generalštabu JA. Od 1960. do 1970. je bio načelnik katedre za vojna iskustva u Vojnoj akademiji »M. V. Frunze«. General-lajtnant Sovjetske armije (od 1963) — 209

Ludviger Hartvig fon (Ludwiger Hartwig von; — 1947), general-lajtnant pješadije i komandant njemačke 104. lovačke divizije, pa 21. brdskog armijskog korpusa. Kao ratni zločinac osuđen je 29. aprila 1947. na smrt strijeljanjem — 167

Maček Ivan (1908), radnik. Član KPJ od 1936. i član PKKPJ za Sloveniju. Na IV konferenciji KPJ za Sloveniju 1934. izabran je za sekretara PKKPJ; od 1935. do 1937. završio je MLŠ u SSSR-u. Godine 1938. osuđen na 4 godine robije. Iz zatvora u Sremskoj Mitrovici pobjegao s grupom od 32 druga 21. avgusta 1941. Od kraja septembra 1941. do januara 1942. na radu pri Vrhovnom štabu; od početka proljeća do jula 1943. bio je politički komesar i komandant Glavnog štaba Slovenije; oktobra 1943. izabran je za člana SNOS-a i delegacije Slovenije za Drugo zasijedanje AVNOJ-a. God. 1944. postaje rukovodilac Ozne za Sloveniju i član IO OF. Poslije rata ministar unutrašnjih poslova, potpredsjednik vlade i potpredsjednik RIV-a Slovenije, član SIV-a, predsjednik Skupštine Slovenije i član CKKPSl, član CKSKJ, predsjednik SUBNOR-a Slovenije. General-major JNA u rezervi. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 181, 182, 203-205

Maček dr Vladimir Vlatko (1879—1964), pravnik i političar; predsjednik HSS-a. Nosilac liste Bloka narodnog sporazuma, odnosno UO na parlamentarnim izborima 1935. i 1938. Potpredsjednik vlade u avgustu 1939. i krajem te godine osniva koncentracione logore za antifašiste. Bio potpredsjednik u vladi D. Simovića; kad je proglašena NDH, kao vođa HSS-a pozvao je hrvatski narod da se pokori novoj vlasti. U maju 1945. odlazi iz zemlje; do 1946. živio u Parizu, a poslije u SAD — 41, 42, 96, 101, 102, 171, 184, 187, 208

Majer Krešo, major JA, referent saniteta u 4. krajiškoj udarnoj diviziji JA — 8

Makmilan Harold (Harold Macmillan; 1894—1986), engleski političar. Od 1921. radi u porodičnom preduzeću, a kasnije ulazi u politiku i parlament kao mladi konzervativac s idejama o socijalnim rereformama. Bio je protiv ustupaka Hitleru. Od 1942. do 1945. bio ministar rezident za Mediteran. Postao član vlade 1945. Od 1951. do 1963. bio je predsjednik vlade — 133, 162, 187

Mandić dr Ante (1881—1959), političar. Prava studirao u Beču i Gracu. Bio advokatski pripravnik, zatim advokat. Prvi svjetski rat zatekao ga je u Rusiji, gdje je 1915. kao član Jugoslovenskog odbora postao delegat tog odbora za Rusiju. Od septembra 1917. vodi u Londonu centralnu kancelariju Jugoslovenskog odbora do kraja njegovog postojanja. Po povratku u domovinu 1919, sarađuje u Jadranskom odboru i predsjednik je Jugoslovensko-čehoslovačke lige; 1921. odlazi u Opatiju, a 1937. se nastanjuje u Beogradu. Poslije aprilskog sloma 1941. živi ponovo u Opatiji, a 1943. poslije kapitulacije Italije, prelazi na oslobođenu teritoriju. U oktobru iste godine izabran je za vijećnika ZAVNOH-a. U novembru 1943. učestvuje kao delegat na Drugom zasjedanju AVNOJ-a u Jajou, gdje je izabran u njegovo Predsjedništvo. Godine 1944. je predsjednik republičke Komisije za ratne zločine, a od 2. marta do 29. novembra 1945. član Kraljevskog namjesništva — 202

Mandić Gligorije Gligo (1912), podoficir Mornarice Kraljevine Jugoslavije. Otpušten iz vojske kao komunista. Član KPJ od 1935. Do 1940. radio kao mašinista u Beogradu; bio sekretar Saveza mašinista Jugoslavije. Kao član MKKPJ Herceg-Novi organizator je ustanka. U NOR-u od 1941: politički komesar čete, komandant Orjenskog bataljona Nikšićkog NOPO, komandant Komskog NOPO, komandant 1. dalmatinske brigade, 17. divizije i 12. korpusa NOVJ. Poslije rata komandant 4. armije, KNOJ-a i dr. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 182

Manola Srećko (1914—1979), učestvuje u naprednom radničkom pokretu od tridesetih godina. Član KPJ od 1935. U španskom građanskom ratu učestvovao od 1937. do 1939. godine; bio komandant diviziona, poručnik. Od februara 1939. do maja 1941. bio u koncentracionom logoru u Francuskoj. U NOR-u od 1941. Bio je delegat Vojnog komiteta CK KPH, komandant grupe NOP odreda Banije i Korduna, 1. operativne zone Hrvatske, 6. ličke divizije, prvi pomoćnik komandanta GŠ Hrvatske i zamjenik komandanta Mornarice. Poslije rata načelnik II uprave Generalštaba JNA i Više vojne akademije, komandant Teritorijalne odbrane Hrvatske. Narodni heroj — 137, 143, 184

Marinko Miha (1900—1983), radnik. Član SKOJ-a od 1919, a član KPJ od 1924. Učestvovao u borbi rudara Trbovlja 1. juna 1924. protiv orjunaša, poslije čega je uhapšen. Emigrirao u Francusku gdje je aktivno radio u jugoslovenkoj sekciji KPF. Od 1931. do 1933. na partijskom školovanju u SSSR-u, odakle se vraća u Jugoslaviju i radi kao instruktor CK KPJ. Ubrzo je izabran za sekretara PK KPJ za Sloveniju. Bio je član CKKPJ. Jedan je od organizatora ustanka u Sloveniji, politički komesar Glavnog štaba. God. 1941. bio je uhapšen i osuđen; iz zatvora je pobjegao 1943. Do kraja rata radio u vojnom i partijskom rukovodstvu Slovenije. Poslije oslobođenja predsjednik vlade NR Slovenije, sekretar CKKPSI i na drugim odgovornim partijskim i državnim dužnostima. Narodni heroj. Član Savjeta Federacije — 207, 208, 210, 211

Markone Josip Ramiro (Giuseppe Ramiro Marcone; 1882—1952), benediktinac iz opatije Monte Verđine (Monte Vergine). Zaređen za svještenika 1906, a za opata u opatiji Monte Verđine 1918. Završio je teološko-filozofske studije i diplomatsku školu i doktorirao pravo. Bio je papski delegat (nuncije) kod Hrvatskog episkopata — 206

Matejka Evgen Pemc (1909—1945), elektrotehničar. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Bio politički komesar Gorenjskog NOPO, šef Obavještajnog centra 31. slovenačke udarne divizije i 9. udarnog korpusa NOVJ i komandant 31. slovenačke udarne divizije na kojoj je funkciji i poginuo 3. maja 1945. u činu majora JA. Narodni heroj — 159

Mićunović Vukašin (1919), student filozofije. Član KPJ od 1939. U NOR-u je od 1941. Bio je sekretar OKSKOJ-a i član OKKPJ za okrug Cetinje, rukovodilac politodjela 10. hercegovačke udarne brigade i 29. hercegovačke udarne divizije i politički komesar iste divizije. Poslije rata je bio pomoćnik načelnika Glavne političke uprave JA, politički komesar Jugoslovenske ratne mornarice, sekretar Ideološke komisije pri CKSKJ, direktor NIP »Borbe«, predsjednik Savjeta za obrazovanje i kulturu SIV-a. Završio je VVA JNA. Bavio se publicitikom. Rezervni general-major JNA — 158

Mihajlović Dragoljub Draža (1893—1946), voda kolaboracionističkog četničkog pokreta u Jugoslaviji od 1941. do 1945. Do rata generalštabni pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije, vojni izaslanik u Sofiji i Pragu. Maja 1941. počeo da stvara četničke odrede. Njegov pokret ima izrazito nacionalistički, šovinistički, velikosrpski i antikomunistički karakter. U cilju slamanja NOP-a u Jugoslaviji i očuvanja monarhije, uspostavlja saradnju i sklapa sporazume s okupatorom i kvislinzima. Četničke vojne formacije vodile su borbu protiv NOP-a od jeseni 1941. do maja 1945. Mihailović je uživao pomoć i podršku određenih krugova zapadnih saveznika naročito do 1943. Bio je ministar izbjegličke vlade, načelnik štaba Vrhovne komande vojske Kraljevine Jugoslavije i komandant tzv. Jugoslovenske

vojske u otadžbini; jula 1942. unapriječen je u čin armijskog generala. Uhvaćen 1946. i na javnom procesu u Beogradu, kao ratni zločinac i izdajnik, osuđen na smrt — 128, 167, 180, 187, 211

Miloševski Tihomir (1915—1984), prije II svjetskog rata potporučnik JV. Poslije aprilskog rata 1941. bio u bugarskoj internaciji, a u NOR-u je od 1942. Član KPJ od 1943. U ratu je bio komandant grupe bataljona, 3. makedonske brigade, 2. operativne zone, zatim komandant 41. divizije i 15. korpusa. Poslije rata komandant divizije, komandant nastavnog centra, načelnik štaba vojnog područja. General-major JNA u penziji. Narodni heroj — 161

Mišić Živojin (1855—1921), učesnik u svim ratovima koje je vodila Srbija od 1876. do 1918. Jedan od najistaknutijih srpskih vojskovođa. U balkanskim ratovima je bio pomoćnik načelnika štaba Vrhovne komande; u kolubarskoj bici komandant 1. armije. Na Solunskom frontu je bio komandant reorganizovane 1. armije, a zatim načelnik štaba Vrhovne komande. Od 1918. do 1921. je načelnik Generalštaba vojske Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Napisao je »Strategiju« (1907) i s njemačkog preveo Balkovu »Taktiku«. Srpski vojvoda — 185

Mitrović Mitra (1912), politički radnik i publicist. U napredni studentski pokret uključuje se 1931, a član KPJ postaje 1933. Učestvuje u političkim akcijama studenata antifašista Beogradskog univerziteta, a izvjesno vrijeme bila je veza za članove CK i instruktore iz inostranstva. Godine 1935, po nalogu Partije, formira Omladinska sekciju u Ženskom pokretu. Zbog revolucounirne djelatnosti hapšena i proganjana. Uoči rata bila član Komisije za rad među ženama pri PKKPJ za Srbiju. Ponovo uhapšena jula 1941. Poslije bjekstva iz bolnice oktobra 1941. prelazi u Mačvanski odred, a zatim u Užice. Radila u Agitpropu PKKPJ za Srbiju, bila instruktor CKKPJ, član redakcije »Borbe«, član Centralnog odbora AFŽ-a, član AVNOJ-a i dr. Poslije oslobođenja na odgovornim političkim dužnostima — 185

Morača Milutin (1914), prije II svjetskog rata završio Pravni fakultet. Učestvuje u radu naprednog studentskog udruženja »Svetlost« i napredne kulturne zadruge vojvođanskih naseljenika »Preporod«. Član KPJ od 1936. Od juna 1941. učestvuje u pripremama ustanka u okolini Drvara. U ratu je bio: član Štaba gerilskih odreda za Bosansko Grahovo i okolinu, komandant bataljona »Sloboda«, komandant 4. krajiške brigade, komandant 5. divizije, načelnik Štaba I armije i dr. Poslije rata je zamjenik načelnika Generalštaba JNA, zamjenik načelnika Više vojne akademije JNA, načelnik uprave u Generalštabu, komandant armije, zatim član SIV-a, član Predsjedništva Savezne konferencije SSRNJ, predsjednik Saveza rezervnih vojnih starješina Jugoslavije i član Savjeta Federacije. Biran je više puta za poslanika Savezne i Republičke skupštine. Bio je član CK SKBiH i član Opunomoćstva CKSKJ za armijsku oblast. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 26, 166

Morgan Djuti Viljem (Morgan Dhutie William), general-lajtnant i načelnik Vrhovne savezničke komande na Sredozemlju. Kao Aleksanderov izaslanik učestvovao je u razgovorima s Titom 8. i 9. maja 1945. u vezi s problemom Trsta. Istre i Slovenačkog primorja — 137–145, 162, 163, 165, 183, 184, 188,189, 194–196

Musolini Benito (Mussolini Benito; 1883—1945), italijanski fašistički diktator, organizator i voda fašizma. Jedan od organizatora italijanskog iredentizma. God. 1919. formirao fašističke odrede za borbu protiv revolucionarnog pokreta Italije; 1922. izveo marš na Rim i postao predsjednik vlade. God. 1925. zaveo fašističku diktaturu. Spoljnu politiku usmjerio na osvajanja u Evropi i Africi i na borbu protiv progresa u svijetu. Pod njegovim rukovodstvom fašistička Italija je vodila rat za osvajanje Etiopije (1935—1936), intervenisala u Španiji u korist Franka i učestvovala u II svjetskom ratu kao član koalicije fašističkih država. Po padu fašizma (1943) u sjevernoj Italiji, koju su okupirali Nijemci, bio šef Italijanske Socijalne Republike. Uhvatili ga italijanski partizani i ubili 28. aprila 1945 — 62, 96, 178

Nađ Kosta (1911-1986), radnik i podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U na-

prednom radničkom pokretu učestvuje od rane mladosti. Proganjan i hapšen više puta, a 1933. osuđen na 2 godine robije. Po odluci KPJ otišao u Španiju. U španskoj republikanskoj vojsci bio komandant Balkanskog bataljona. Član KPJ od 1937. Od 1939. u koncentracionom logoru u Francuskoj. U NOR-u jedan od organizatora ustanka na Kordunu, član Glavnog štaba BiH, komandant Operativnog štaba za Bosansku krajinu, komandant 1. bosanskog, pa 3. korpusa NOVJ; komandant Glavnog štaba Vojvodine i komandant 3. armije JA. Poslije rata komandant armije, komandant vojne oblasti, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu, poslanik Skupštine Srbije i Skupštine Jugoslavije, član CKSKS i CKSKJ, predsjednik SUBNORJ. General armije JNA. Narodni heroj - 28, 41, 43, 47, 118, 167, 205, 209

Nađ Pavao (1915), brodski tehničar, rezervni potporučnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Jula 1942. mobilisan u domobranstvo, odakle je prebjegao januara 1943. u NOVJ. Član KPJ od septembra 1944. Bio je oficir za vezu 10. krajiške NOU brigade, šef Odsjeka za vezu 5. korpusa NOVJ i načelnik Komande veza 5. armije JA od maja 1945. do maja 1946. Poslije toga bio na službi u Školskom centru veze, član ispitne komisije, upravnik Zavoda elektroveza u Travniku i dr. Penzionisan je 1964. u činu tehničkog pukovnika JNA — 8

Nazor Vladimir (1876—1949), književnik. Pisao je epske i lirske pjesme, eseje, kritike, novele, pripovijetke i romane i prevodio književna djela nekih stranih autora. U NOR-u je od 1942. Bio je član Predsjedništva AVNOJ-a i predsjednik ZAVNOH-a. Poslije odlobođenja bio predsjednik Sabora NRH i na toj dužnosti je ostao do smrti — 93, 183, 207

Nedić Milan (1877—1946), oficir srpske vojske, a potom u vojsci Kraljevine Jugoslavije armijski general, komandant armije, načelnik Glavnog generalštaba, ministar vojske i mornarice. Kao ministar podržao Ljotićevu organizaciju, propagirao snagu Hitlerove Njemačke i unosio defetizam u JV. Otvoreno se stavio u službu njemačkih okupatora i od 29. avgusta 1941. predsjednik kvislinške srpske vlade. Za cijelo vrijeme rata borio se protiv NOP-a. Njegove vojne jedinice počinile su brojne zločine. Uhvaćen i kao kvisling i ratni zločinac predat sudu; u zatvoru u Beogradu izvršio samoubistvo 4. februara 1946 — 67, 104

Nešković dr Blagoje (1907—1984), ljekar. U naprednom studentskom pokretu učestvuje od 1927; član KPJ od 1936. Dobrovoljac u španskom građanskom ratu u redovima španske republikanske vojske. Po povratku u Jugoslaviju 1940. uključio se u partijski rad. U NOR-u od 1941. Sekretar PKKPJ za Srbiju i član CKKPJ, a od Osnivačkog kongresa KPS (maja 1945) do 1948. sekretar CK KPS i predsjednik vlade NR Srbije, 1948—1952. bio potpredsjednik vlade FNRJ i član PBCKKPJ. Poslije isključenja iz SKJ (1952) zbog kolebljivog stava u odnosu na partijsku liniju, posvetio se ljekarskom pozivu i naučnom radu u Onkološkom institutu. Profesor univerziteta — 207-211

Nikoliš Gojko (1911), ljekar. Član KPJ od 1935. U španskom građanskom ratu ljekar (poručnik) na dužnosti upravnika bolnice. U NOR-u od 1941: ljekar, načelnik Saniteta Vrhovnog štaba NOV i POJ (odnosno u Ministarstvu narodne odbrane). Poslije rata načelnik Sanitetske uprave JNA, ambasador. Bio je član AVNOJ-a, narodni poslanik. General-pukovnik JNA i akademik. Narodni heroj — 170

Novak Karlo (1905), generalštabni major vojske Kraljevine Jugoslavije. Prije aprilskog rata vršio je dužnost načelnika štaba Osječke vojne oblasti. Po okupaciji zemlje odbio predlog Osvobodilne fronte o saradnji u borbi protiv okupatora i kvislinga, pa se novembra 1941. stavio na raspolaganje Dragoljubu Mihailoviću. Maja 1942. imenovan je za komandanta četnika u Sloveniji (Plave garde), a marta 1944. otišao je u Italiju kao delegat četničke Vrhovne komande Jugoslovenske vojske u otadžbini. Živi kao emigrant u SAD — 180

Obradović Branko (1907-1983), kapetan I klase vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941. Član KPJ od 1943. Za vrijeme rata bio komandant bataljona, načelnik štaba 3. divizije NOVJ, komandant Haubičkog diviziona Vrhovnog štaba

NOV i POJ, vršilac dužnosti načelnika Štaba 2. proleterske divizije, pomoćnik načelnika Štaba 2. udarnog korpusa, pomoćnik načelnika i načelnik Artiljerijskog odjeljenja Vrhovnog štaba i komandant artiljerije JA. Poslije rata završio Višu vojnu akademiju i Kurs operatike JNA. Bio je na visokim komandnim i štapskim dužnostima, komandant artiljerije JNA i komandant protivvazdušne odbrane JNA, na kojoj je dužnosti i penzionisan 1962. u činu general-potpukovnika JNA - 57, 58

Ovin Josip (1910—1979), pirotehničar u vojsci Kraljevine Jugoslavije. U NOVJ od oktobra 1944. Bio je pirotehničar Komande grada Beograda i Slagališta br. 1 Ministarstva narodne odbrane. Poslije rata završio Artiljerijsko-tehničko vojno učilište i poslije toga bio na raznim tehničkim dužnostima u vojnim preduzećima i ustanovama JNA. Član KPJ od 1946. Tehnički kapetan I klase u penziji — 48

Pavelić dr Ante (1889—1959), vođa fašističkog ustaškog pokreta, poglavnik tzv. Nezavisne Države Hrvatske, kvisling i ratni zločinac. God. 1928. osnovao klerofašistički pokret (Hrvatski ustaški pokret), koji je djelovao kao ultradesničarska teroristička organizacija. U zemlji 1939. osnovao ustaški centar u Zagrebu. Desetog aprila 1941. uz pomoć Nijemaca stvorena je NDH, a sedam dana kasnije Pavelić je obrazovao ustašku vladu. Stvorio je oružane snage, aparat državne i policijske vlasti i ustaške organizacije. Po ugledu na nacizam i fašizam, zaveo fašistički režim, čiji je cilj bio istrebljenje komunista i svih rodoljuba, uništenje Srba, Jevreja, Roma i u okviru napora nacizma i fašizma borba protiv progresa i demokratije u svijetu. Po njegovom nalogu represivni organi i oružane snage NDH ubile su stotine hiljada ljudi. Poslije bjekstva iz Jugoslavije, živio pod zaštitom reakcionarnih krugova i umro u Madridu 41, 42, 64, 65, 67, 75, 89, 104, 129, 133, 171, 178

Pavlov Todor (P. Dosev; 1890—1977), bugarski naučni i javni radnik. Poslije ustanka u Bugarskoj 9. septembra 1944. i uspostavljanja otečestvenofrontovske vlasti izabran je za jednog od carskih regenata. Bio je predsjednik Bugarske akademija nauka (od 1947), dopisni član Akademije nauka SSSR i direktor Bugarskog instituta za filozofiju. Glavna djela: »Idealizam i materijalizam« i »Teorija odraza« — 206

Pavlović Milan (1918-1981), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio operativni oficir Banijskog NOP odreda, zamjenik komandanta 8. banijske brigade, načelnik štaba 8. kordunaške divizije i od januara 1944. do kraja rata komandant 7. banijske divizije. Poslije rata je bio komandant divizije i korpusa, načelnik uprave u DSNO i načelnik Tehničkog centra JNA. Nosilac je »Partizanske spomenice 1941«. Penzionisani general-potpukovnik JNA - 158

Pehač Mirko, poručnik JA, na službi u Štabu 5. korpusa JA — 8

Pejaković Marko (1901), trgovački pomoćnik. Pomagao je NOP od 1941, a u NOVJ je od 1942. Bio je vodnik u 2. krajiškoj brigadi, intendant u 11. krajiškoj brigadi i pomoćnik načelnika Intendanture 5. korpusa NOVJ. Poslije rata bio načelnik Sekcije za odjeću i obuću 5. armije JA, intendant 27. divizije, načelnik Vojnog odsjeka u Banjaluci i na raznim dužnostima u Sarajevskoj vojnoj oblasti. Pensionisan je 1962. u činu potpukovnika JNA — 8

Penezić Slobodan Krcun (1918—1965), student Poljoprivrednog fakulteta u Beogradu. Član KPJ od 1939; od 1940. član PKSKOJ-a za Srbiju; 1941. izabran za člana Okružnog komiteta KPJ za Užice, gdje od juna 1941. učestvuje u pripremama oružanog ustanka. Bio je u NOR-u zamjenik političkog komesara Užičkog NOP odreda, rukovodilac Politodjela, zamjenik političkog komesara i politički komesar 2. proleterske brigade i politički komesar 2. proleterske divizije. Od sredine 1944. član je Glavnog štaba NOV i PO Srbije. Poslije oslobođenja Beograda je načelnik OZN-e za Srbiju. Na osnivačkom kongresu KP Srbije izabran je za člana CKKP Srbije. Poslije rata od 1946. do 1953. je ministar unutrašnjih poslova vlade Srbije; od 1953. član Saveznog izvršnog vijeća; od 1962. predsjednik Izvršnog vijeća SR Srbije; član CKSK Srbije i CKKPJ. General-potpukovnik JNA u rezervi. Narodni heroj — 182

Perović Leposava Lepa (1911), učiteljica. Član KPJ od 1934. Zbog revolucionarne djelatnosti više puta hapšena, osuđivana i proganjana. God. 1937. je otpuštena iz državne službe. U NOR-u od 1941. Bila član MKKPJ za Sarajevo, PKKPJ za Bosnu i Hercegovinu, Oblasnog komiteta KP Hrvatske za sjevernu Hrvatsku, Oblasnog komiteta KPJ za istočnu Bosnu i sekretar Glavnog odbora AFŽ BiH. Poslije rata član CKSKBiH, potpredsjednik Kontrolne komisije vlade FNRJ, član Saveznog odbora SSRNJ. Pukovnik JNA u rezervi — 183

Peterson Kaningem Ričard mladi (Patterson Cunnigham Richard Junior; 1886), američki ambasador u Beogradu od 31. marta 1945. Diplomirao na Kolumbijskom univerzitetu. Bio predsjednik Nacionalne radio-kompanije i 15 godina direktor Armije spasa. Zauzimao odgovorne funkcije u vladi SAD. Borio se na zapadnom frontu u američkom 4. korpusu. Rezervni pukovnik Američke armije — 151

Petkovski Dane (1922), radnik. U NOP-u od 1941. Član KPJ od 1943. Bio politički komesar bataljona, 10. makedonske udarne brigade i 50. makedonske udarne divizije. Poslije rata komandant divizije, nastavnik u Ratnoj školi JNA, načelnik Uprave za MPV, pomoćnik saveznog sekretara za političko-pravne poslove, zamenik saveznog sekretara za narodnu odbranu. Na VIII kongresu SKJ izabran je za člana CKKPJ. Završio je Višu vojnu akademiju i Ratnu školu JNA. General-pukovnik JNA — 161

Petnički Zvonko (1907), profesor. U NOR-u od 1943. Član KPJ od 1948. Za vrijeme rata bio je oficir za vezu u Štabu Mornarice NOVJ, pri Britanskoj vojnoj misiji u Drvaru i u Štabu 1. proleterskog udarnog korpusa NOVJ. Krajem rata bio je na službi u Odjeljenju za vezu sa stranim vojnim misijama JA. Poslije rata nalazio se u istom odjeljenju, a zatim u II upravi Generalštaba JA. Od 1949. je nastavnik u Novinarsko-diplomatskoj visokoj školi, a 1952. prešao je u SIP, gdje je bio savjetnik. Duži period proveo je kao član jugoslovenske delegapri OUN. Penzionisan je 1981. u svojstvu specijalnog savjetnika u Saveznom sekretarijatu za spoljne poslove. Rezervni je kapetan I klase JNA — 137, 143

Petričević Branko (1914—1982), član SKOJ-a od 1932. na Pravnom fakultetu u Beogradu; član KPJ od 1933. Prije rata bio je član i organizacioni sekretar PK KP za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju, zatim organizacioni sekretar MKKPJ za Cetinje. U NOP-u je od 1941. Bio je komesar 17. divizije, 12. korpusa i 3. armije, a nakon oslobođenja pomoćnik načelnika Glavne političke uprave JNA do 1948, kada je lišen svih funkcija i isključen iz KPJ zbog prihvatanja Rezolucije Informbiroa. Prije penzionisanja (1969) bio je urednik Izdavačkog preduzeća »Rad« —28, 47, 167, 182

Petrović Dušan Šane (1914—1977), kamenorezački radnik. U sindikalnom pokretu učestvuje od 1933. Član KPJ je od 1936. Prije rata je bio sekretar MK i član OK KPJ za Kragujevac. Zbog revolucionarnog rada više puta je hapšen i proganjan, a 1940. i osuđen. U NOR-u od 1941. Jedan od organizatora ustanka u Šumadiji. Bio član, a potom sekretar OKKPJ za Aranđelovac, komandant brigade, član Politbiroa CKKP Srbije. Poslije rata je organizacioni sekretar CKSK Srbije, predsjednik Skupštine Srbije, predsjednik Vijeća SSJ, član Predsjedništva CKSKJ. Narodni heroj — 187

Petrović Nikola (1910), mašinski inženjer. U revolucionarni pokret se uključuje za vrijeme studija u Pragu. Član SKOJ-a od 1930, a KPJ od 1932. Član Agitprop-komisije PKKPJ za Srbiju od 1938, a u toku 1939. i 1940. radi u tehnici CK KPJ na održavanju veza s predstavnicima drugih partija. U NOP-u učestvuje od 1941; bio član PKKPJ za Vojvodinu, Predsjedništva AVNOJ-a, Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, vlade DFJ i FNRJ. Saradnik Istorijskog instituta u Beogradu — 181

Pijade Moša (Čika Janko, Janko, Šiki; 1890—1957). Studirao slikarstvo u Minhenu i Parizu; od 1910. bavio se novinarstvom. Član KPJ od 1920. Poslije zabrane KPJ 1921. postao član njenog IO. Radio na stvaranju Nezavisnih radničkih sindikata. Bio delegat na II konferenciji BKF 1922. Jedan je od osnivača NRPJ 1923. Zbog organizovanja ilegalne štam-

parije i publikovanja organa KPJ »Komunist«, 1925. osuđen na 20 godina robije, koja mu je smanjena na 12 godina. U Sremskoj Mitrovici zbog političkog rada 1934. osuđen na još 2 godine robije. Mandator CKKPJ, jedan od glavnih organizatora i predavača Komunističkog univerziteta u sremskomitrovačkoj kaznioni. S R. Čolakovićem na robiji preveo Marksov »Kapital«. Po izlasku s robije bio zatvoren u bilećkom logoru. Na V zemaljskoj konferenciji izabran za člana CKKPJ. U NOR-u od 1941: radio na organizaciji ustanka u Crnoj Gori, u Vrhovnom štabu rukovodio radom vojnih vlasti u pozadini; vijećnik AVNOJ-a na Prvom zasijedanju; od Drugog zasijedanja potpredsjednik Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata bio potpredsjednik Prezidijuma Savezne skupštine; potpredsjednik SIV-a, predsjednik Savezne narodne skupštine; član PB odnosno IK CKSKJ. Napisao je više radova. Narodni heroj — 207, 208, 210, 211

Pirc France Franjo (1899—1954), u austrougarskoj vojsci završio oficirsku školu, a u Jugoslovenskoj vojsci pilotsku školu. Imao je čin pukovnika. Za NOP radio od 1941, a u NOVJ od 1943. U ratu je bio načelnik Odjeljenja za vazduhoplovstvo Vrhovnog štaba NOV i POJ i komandant Vazduhoplovstva Jugoslovenske armije. Poslije rata je komandant Vazduhoplovstva JNA i ambasador FNRJ u Argentini. General-major avijacije — 72, 201

Plastiras Nikolaos (1883—1953), grčki general i političar. Pripadao je Venicelosovoj stranci (1917) i istakao se kao pukovnik u borbama u Maloj Aziji; bio je na čelu pobune koja je dovela do abdikacije kralja Konstantina. Poslije neuspelih pobuna protiv Metaksasa sklonio se u Francusku i bio osuđen na smrt u odsustvu. Odbio je nemačku ponudu da vodi Grčku (1941); kasnije je prihvatio Papandreov poziv da se vrati u zemlju i bori se protiv E.L.A.S. (decembar 1944) i imenovan je za predsjednika vlade (januar—april 1945). Ponovo se vratio u vladu 1950. i 1951—1952. Osnivač je Nacionalne unije naprednjaka — 169

Poglajen Franc (1916), završio je Pješadijsku podoficirsku školu 1935. u Beogradu. Učesnik NOR-a od 1941; član KPJ od juna 1942. U ratu je bio komandant bataljona, komandant Kamniško-zasavskog NOP odreda, načelnik štaba 6. brigade »Slavko Šlander«. Septembra 1943. postavljen za komandanta 4. operativne zone Slovenije, septembra 1944. postao načelnik štaba, a oktobra komandant 7. korpusa NOVJ. Poslije rata je, između ostalog, bio na dužnosti komandanta divizije i armijske oblasti. Završio je Vojnu akademiju »M.V. Frunze« u SSSR-u 1948. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj — 4

Polič Zoran (1912), pravnik. U NOR-u od 1941. Bio je član Oblasnog rukovodstva OF u Ljubljani, član Izvršnog odbora OF Slovenije, član Glavnog štaba NOV i PO Slovenije, načelnik Sudskog odjeljenja GŠ Slovenije, član AVNOJ-a. Poslije rata ministar u narodnoj vladi federalne Slovenije, poslanik u Ustavotvornoj skupštini FNRJ, član Izvršnog vijeća NR Slovenije, državni podsekretar za finansije u vladi FNRJ, sekretar u SIV-u i poslanik SNS i Republičke skupštine Slovenije — 181

Popivoda Krsto (1910–1988), revolucionarnom pokretu pristupio u cetinjskoj gimnaziji. Član KPJ od oktobra 1933. Radio u tehnici MKKPJ za Suboticu, gdje je uhapšen u oktobru 1934. i osuđen na 18 mjeseci strogog zatvora. Ponovo je uhapšen u junu 1937, kao član oblasnog rukovodstva KP za užu Srbiju sa sjedištem u Kragujevcu i osuđen na dvije godine robije. I pored strahovitog mučenja, držao se herojski i nije ništa priznao. Po izlasku s robije član je Agitpropa PKKPJ za Srbiju; organizator i rukovodilac partijskih kurseva; a na Petoj konferenciji KPJ (1940) izabran je za kandidata za člana CKKPJ. Nakon okupacije bio je član Biroa PKKPJ za Crnu Goru, a poslije oslobođenja na odgovornim partijskim i političkim dužnostima. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj - 207, 208, 210, 211

Popivoda Pero (1916—1979), službenik. U NOR-u od 1941. Bio je zamjenik komandanta Lovćenskog bataljona za operacije u Sandžaku, zatim intendant Glavne intendanture VŠ, načelnik štaba 1. slovenačke NOU brigade »Tone Tomšič«, komandant 2. operativne zone Slovenije, načelnik štaba 14. divizije, ko-

mandant 15. divizije, pa 7. korpusa NOVJ i 22. srpske divizije. Poslije rata bio načelnik Operativne uprave JRV. Kao pristalica IB pobjegao 1948. u SSSR, gdje je nastavio neprijateljsku djelatnost protiv Jugoslavije. Lišen je čina general-majora JA i isključen iz KPJ — 161

Popović Koča (1908), apsolvirao na Filozofskom fakultetu u Parizu; bavio se književnošću i publicistikom. Član KPJ od 1933. Više puta hapšen. Učesnik španskog građanskog rata. 1939. vratio se u Jugoslaviju; bio član PKKPJ za Srbiju do hapšenja 1940. U NOR-u jedan od organizatora ustanka u Srbiji; komandant Posavskog NOPO, 1. proleterske brigade, 1. proleterske divizije i 1. proleterskog korpusa, Glavnog štaba NOV i PO Srbije i komandant 2. armije. Bio je član AVNOJ-a od Prvog i član njegovog Predsjedništva od Drugog zasijedanja. Poslije rata bio je načelnik Generalštaba JNA, državni sekretar za inostrane poslove, član SIV-a, potpredsjednik Republike, član Predsjedništva SFRJ, Predsjedništva CKSKJ i Savjeta federacije. Narodni heroj. Rezervni general-pukovnik JNA — 26, 27, 100, 166, 184, 208

Popović Miladin (1910—1945), student prava, istaknuti rukovodilac KPJ na Kosovu i Metohiji. Član SKOJ-a od 1933, a KPJ od 1934. Od ljeta 1937. je sekretar Oblasnog komiteta KPJ za Kosovo i Metohiju, a od avgusta 1940. istovremeno član PKKPJ za Crnu Goru, Boku, Sandžak i Kosovo i Metohiju. Više puta hapšen i zatvaran. Učestvovao je na V zemaljskoj konferenciji KPJ. Jedan je od organizatora ustanka na Kosovu 1941, ali je uhapšen u julu i mučen. Oblasni komitet KPJ za Kosovo i Metohiju uz pomoć albanskih komunista organizovao je njegovo bjekstvo iz logora Pećini kod Elbasana u Albaniji. Poslije oslobođenja iz zatvora duže vrijeme kao predstavnik CKKPJ neposredno sarađivao s rukovodstvom NOP-a u Albaniji. U Jugoslaviju se vratio krajem septembra 1944. i preuzeo dužnost političkog sekretara OK KPJ za Kosovo i Metohiju. Ubili ga balisti 13. marta 1945. Narodni heroj — 168

Popović Milentije Mega (1913—1971), politički radnik; završio Tehnički fakultet u Beogradu; član KPJ od 1939; partijski instruktor PKKPJ za Srbiju u Beogradu i, kratko vrijeme, sekretar MKKPJ za Beograd. U NOR-u u Srbiji, Sandžaku, Crnoj Gori i Bosni na raznim partijskim i političkim dužnostima; rukovodilac Politodjela 4. proleterske (crnogorske) brigade, politički komesar Oficirske škole pri Vrhovnom štabu NOV i POJ; vijećnik AVNOJ-a; zastupnik NKOJ-a u Bariju i poslanik ASNOS-a. Poslije rata poslanik Privremene narodne skupštine DFJ; ministar u vladi Srbije i u saveznoj vladi; član CKSKJ; generalni sekretar SSRNJ; predsjednik Savezne skupštine — 207

Popovski Metodije (1909), radnik. U NOR-u od 1943. Bio komandir čete, komandant bataljona u 1. makedonskoj brigadi, komandant 2. makedonske (tikveške) brigade, komandant 41. makedonske NOU divizije. Poslije rata komandant pozadine 41. pješadijske divizije JA, načelnik Operativnog odsjeka 53. pješadijske divizije. Saglasio se s Rezolucijom Informbiroa i lišen čina majora JA 1950 — 161

Primorac Rudolf (1904—1979), prije II svjetskog rata oficir Jugoslovenske vojske. Učesnik NOR-a od 1941, a član KPJ od 1943. U ratu je bio instruktor u 4. operativnoj zoni, načelnik štaba 1. dalmatinske brigade, načelnik štaba 3. divizije, načelnik štaba 2. korpusa, načelnik GŠ NOV i PO Srbije i pomoćnik načelnika Vrhovnog štaba NOV i POJ. Poslije rata je šef Vojne misije u SSSR-u, pomoćnik načelnika Generalštaba JNA, glavni inspektor JNA i komandant Graničnih jedinica Jugoslavije. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 39, 46, 50, 51, 56, 100, 173, 177, 200, 208

Princip Gavrilo (1894—1918), gimnazijalac, nacionalni revolucionar i pripadnik organizacije bosanske revolucionarne omladine »Mlada Bosna«. Bio je vatreni pobornik ideje nacionalnog oslobođenja Južnih Slovena pod Turskom i Austro-Ugarskom. Zbog svoje revolucionarne djelatnosti isključivan je iz gimnazije. Na Vidovdan, 28. juna 1914. u Sarajevu izvršio je atentat na austrougarskog prestolonasljednika Franca Ferdinanda. Kao maloljetnik je osuđen na 20 godina teške tamnice; umro je u zatvoru u Terezinu

izmučen tuberkulozom kostiju. Njegovi posmrtni ostaci prenijeti su i sahranjeni u Sarajevu 1921. u zajedničkoj grobnici heroja »Mlade Bosne« — 164

Prodanović Nikola (1916), geometar. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio komandant bataljona, načelnik štaba Romanijskog NOP odreda, načelnik štaba 7. krajiške brigade i 39. krajiške udarne divizije. Poslije rata komandant inžinjerije armije, načelnik odjeljenja u armiji, Vojnogeografskom institutu i SSNO i načelnik štaba Narodne odbrane BiH. Završio je VVA JNA i Ratnu školu JNA. General-pukovnik JNA — 8

Puač Dako (1919), zemljoradnik. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Bio zamjenik komandanta 12. slavonske brigade, komandant 21. slavonske brigade, zamjenik komandanta 47. srpske udarne divizije i komandant 24. srpske udarne divizije. Poslije rata komandant divizije, načelnik štaba i komandant korpusa, inspektor Glavne inspekcije JNA. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 161

Radić Pavle (1880—1928), bankarski činovnik. Jedan od funkcionera HRSS i predsjednik Hrvatskog seljačkog kluba. Poslije hapšenja Stjepana Radića i njegovih najbližih saradnika pročitao 27. marta 1925. u Narodnoj skupštini izjavu o priznanju Vidovdanskog ustava i monarhije. Poginuo kao žrtva atentata u jugoslovenskoj Skupštini 20. juna 1928 — 129

Radić Stjepan (1871—1928), hrvatski političar i publicist. U svojoj političkoj aktivnosti ispoljio je nedosljednost: osudio revoluciju u Rusiji 1905, branio ratnu politiku bečkog dvora 1914, borio se za republiku, a protiv velikosrpskih hegemonista 1918—1925, pristupio Seljačkoj internacionali 1924, odrekao se republike i kapitulirao pred velikosrpskim hegemonistima 1925, ušao u koalicionu vladu Radikalne stranke i Hrvatske seljačke stranke 1925—1926, sa S. Pribićevićem 1927. obrazovao Seljačko-demokratsku koaliciju. Teško ranjen u Narodnoj skupštini 20. juna 1928. i umro od zadobijenih rana 8. avgusta iste godine — 91, 129

Radošević Lazo (1919), student teologije. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Bio politički komesar bataljona, Vlašićkog i Drvarsko-petrovačkog NOP odreda. Poslije rata načelnik odsjeka i odjeljenja u armiji i SSNO. Završio VVA JNA i Višu ratnu školu u Parizu. General-major JNA u penziji — 8

Radošević Nikola (1914), činovnik. U NOR-u i član KPJ od 1942. Bio je na raznim komandnim dužnostima, pored ostalih zamjenik komandanta i načelnik štaba 50. divizije JA. Poslije rata načelnik štaba korpusa, nastavnik u VVA JNA, načelnik odjeljenja u SSNO. Završio VVA i Ratnu školu JNA. General-major u penziji — 161

Radović Ratko (1916), student prava. Član KPJ od 1940, a u NOR-u od 1941. Bio sekretar OKKPJ za podgorski srez, rukovodilac Politodjela 3. proleterske (sandžačke) brigade i 37. sandžačke udarne divizije i pomoćnik političkog komesara 48. makedonske udarne divizije i kraće vrijeme vršilac dužnosti političkog komesara iste divizije. Poslije rata politički komesar Vojnomedicinske akademije, divizije, sudija i predsjednik Vojnog suda u Beogradu po završenom pravnom fakultetu. General-major JNA u penziji — 161

Ranković Aleksandar Marko (1909—1983), član SKOJ-a od 1927, a KPJ od 1928; iste godine postaje i sekretar PK SKOJ-a za Srbiju; 1929. osuđen na 6 godina robije; član i sekretar PKKPJ za Srbiju od 1937; član Privremenog rukovodstva KPJ od maja 1938 (kasnijeg CKKPJ). Na V konferenciji KPJ (1940) izabran za člana Politbiroa CKKPJ. U NOR-u od 1941: član VŠ NOV i POJ, član Predsjedništva AVNOJ-a. Poslije rata bio ministar unutrašnjih poslova i potpredsjednik Savezne vlade odnosno SIV-a; od 1963. do 1966. potpredsjednik Republike, član IKCKSKJ. Zbog birokratsko-dogmatskog suprotstavljanja razvitku socijalističkog samoupravljanja i politici nacionalne ravnopravnosti i zloupotrebe svog položaja u Službi državne bezbijednosti, na IV plenumu CKSKJ (jula 1966) lišen funkcija, a na sjednici CKSK Srbije (septembra iste godine) isključen iz SKJ i penzionisan. General-pukovnik JNA u rezervi. Narodni heroj — 181, 182, 201, 202, 203, 205-211

Rauš Stevo (1916), zemljoradnik. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio komandant bataljona, zamjenik komandanta, pa komandant 1. krajiške udarne brigade zamjenik komandanta 4. krajiške udarne divizije i komandant 24. srpske udarne divizije. Poslije rata bio komandant divizije i korpusa, pomoćnik komandanta za pozadinu armije i zamjenik glavnog inspektora JNA. Završio Vojnu akademiju »M. V. Frunze«. Biran je za poslanika SNS i aktivan je društveno-politički radnik. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 8

Ristić Milan opunomoćeni ministar DFJ u Švajcarskoj — 196

Ritig (Rittig) Svetozar (1873—1961), svećtenik, doktor teologije i istoričar. Pomagao je NOP. Biran je za poslanika NR Hrvatske poslije oslobođenja i bio ministar u vladi NRH i predsjednik vjerske komisije. Bavio se naročito crkvenom istorijom. Glavno mu je djelo »Povjest i pravo slovenštvine u crkvenom bogosluženju s osobitom obzirom na Hrvatsku« — 86, 182

Rodić Slavko (1918—1949), geometar. U NOR-u i član KPJ od 1941. Jedan je od organizatora ustanka i prvi komandant gerilskih odreda Drvara. U oslobađanju Drvara 27. jula 1941. istakao se hrabrošću i vještim rukovođenjem. Do februara 1942. komandant Petrovačkog, pa komandant Bihaćkog bataljona. Prvi je komandant 5. krajiškog odreda, a potom zamjenik komandanta Operativnog štaba NOP i DV za Bosansku krajinu, komandant 5. divizije, komandant 5. korpusa NOVJ (od maja 1943). Kao komandant istakao se u operacijama u tzv. 4. ofanzivi, sarajevskoj operaciji i dr. Poslije rata komandant 5. armije JA, zamjenik načelnika Generalštaba, član CKKP BiH, član Saveznog odbora NF Jugoslavije. General-potpukovnik JA. Narodni heroj — 12, 59, 158, 160

Rukavina Ivan Ivo (1912), student. Član SKOJ-a od 1933, a član KPJ od 1935. Zbog progona, po odluci Partije emigrirao 1934; u toku 1935. i 1936. radio u tehnici KPJ koja je pripremala izdavanje »Proletera«. Učesnik španskog građanskog rata; bio je kapetan, komandant bataljona. Po porazu Republike interniran u logor u Francusku, a 1939. dolazi u zemlju, postaje član PKSKOJ-a za Hrvatsku. U NOR-u od 1941. Bio je jedan od organizatora ustanka u Hrvatskoj: komandant GŠ Hrvatske, zatim 4. korpusa, Vojne uprave za Vojvodinu i šef Vojne misije u Parizu. Poslije rata načelnik uprave u SSNO, komandant armije, pomoćnik saveznog sekretara za narodnu odbranu; član CKSKH i CKSKJ, general armije. JNA. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj -101, 102, 121, 184, 187, 208, 210

Rupnik Leon Leo (1880—1946), general vojske Kraljevine Jugoslavije, ratni zločinac. Poslije okupacije zemlje 1941. stavio se na raspolaganje italijanskom okupatoru. Kao ljubljanski župan organizovao u Ljubljani kvislinšku civilnu upravu. Poslije kapitulacije Italije 1943. u službi je njemačkog okupatora i tada postaje šef Pokrajinske uprave u tzv. Ljubljanskoj pokrajini. Organizovao kvislinšku vojnu formaciju Slovensko domobranstvo, koja je u borbi protiv NOVJ vršila masovni teror nad stanovništvom Slovenije. Maja 1945. pobjegao u inostranstvo, ali je 1946. kao ratni zločinac izručen jugoslovenskim vlastima. Na procesu pred Vojnim sudom 4. armije JA, 21—30. avgusta 1946, osuđen na smrt i strijeljan — 67, 76, 180

Ruskovski Micko (1921), đak. U bugarskoj okupatorskoj vojsci na odsluženju vojnog roka od septembra 1942. do aprila 1944. U NOVJ od maja 1944, od kada je i član KPJ. Bio delegat voda, politički komesar: čete, bataljona, 18, 9. i 10. makedonske brigade i 49. makedonske NOU divizije. Poslije rata instruktor za agitaciju i propagandu u 41. diviziji JA, a zatim je prešao na rad u Udbu Makedonije. Završio je viši kurs rezervnih oficira pri VVA JNA. Potpukovnik JNA u rezervi — 161

Ruso Beno (1920), radnik. U NOP-u i član KPJ od 1941. Bio sekretar MKKPJ za Bitolj, zamjenik političkog komesara u NOP odredu »Jane Sandanski«, politički komesar 10. makedonske brigade, 41. divizije i 15. udarnog korpusa NOVJ. Poslije rata bio načelnik odjeljenja armije, inspektor, komandant vojnog okruga, pomoćnik komandanta vojnog područja

i na drugim dužnostima. General-potpukovnik JNA — 161

Ruzvelt Franklin Delano (Roosevelt Franklin Delano; 1882—1945), političar i istaknuti državnik SAD. Kao svršeni pravnik pristupio je Demokratskoj stranci i 1910. izabran za senatora države Njujork. U vladi Vudroa Vilsona bio pomoćnik u ministarstvu mornarice; 1928. izabran je za guvernera države Njujork, na kom je položaju ostao da njegovog izbora 1932. za predsjednika SAD. Od tada je biran još tri puta za istu funkciju, na kojoj je i umro. Tvorac je ekonomske reforme tzv. Nju dila. Za vrijeme rata zalagao se za tijesnu saradnju SAD, Velike Britanije i SSSR-a. Iako paralizovan, učestvovao je na nekoliko konferencija u drugom svjetskom ratu, pored ostailh na Teheranskoj i Krimskoj konferenciji. Zajedno s Čerčilom tvorac je Atlantske povelje od 12. avgusta 1941. — 169, 171, 181

Sadčikov Ivan Vasiljevič (1906), sovjetski diplomata. Od 1940. do 1945. nalazio se na službi u centralnom aparatu Narodnog komeserijata za spoljne poslove, od 1945. do 1946. je poslanik u Jugoslaviji, a od 1946. do 1953. u Iranu, zatim radi u Ministarstvu spoljnih poslova Sovjetskog Saveza. Od 1959. do 1970. bio je direktor Moskovskog odjeljenja Međunarodnog biroa rada. Od 1970. je u ostavci — 38, 85, 186, 209

Salis-Sewis dr Franjo (1872—1967), zaređen za svećenika 1897. Doktorirao teologiju i filozofiju u Insbruku i Rimu. Specijaliazovo je Kanonsko pravo i bio je docent na Bogoslovskom fakultetu u Zagrebu. God. 1926. imenovan je za pomoćnog biskupa i generalnog vikara zagrebačke nadbiskupije. Od 1934. je prva ličnost zagrebačkog Kaptola. Od 1946. do 1954. je vršio dužnost Ordinari Sede impedita, tj. obavljao je funkciju umjesto osuđenog kardinala Alojzija Stepinca. Poslije imenovanja dr Šepera za kardinala bio je pomoćni biskup u zagrebačkoj nadbiskupiji sve do svoje smrti — 86, 206

Sardžent Orm (Sargent sir Orme Gorton), britanski državni podsekretar za spoljne poslove — 188

Savicki Sergej, prorektor Bogoslovskog instituta u Moskvi i episkop kirovogradski — 193

Savić Sreta (1913), službenik. U NOP-u i član KPJ od 1941. U NOVJ od marta 1942. Za vrijeme rata je, između ostalog, bio komandant odreda, zamjenik komandanta Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine i komandant 51. vojvođanske udarne divizije. Poslije rata komandant divizije, pomoćnik komandanta armije i KNOJ-a, načelnik odjeljenja u Vojnoistorijskom institutu, član Saveznog odbora SUBNORJ, predsjednik Predsjedništva SUBNOR Vojvodine. Završio je Višu vojnu akademiju JNA. General-potpukovnik JNA u penziji — 168

Sernec Dušan (1882—1952), inženjer, profesor univerziteta i političar. Do 1920. obavljao razne dužnosti u privredi; 1920. postao povjerenik za javne radove u industriji u Sloveniji. Od 1921. do 1941. bio docent i profesor Ljubljanskog univerziteta, poslanik i ban dravske banovine. U NOP-u od 1941. Od tada je član Vrhovnog plenuma OF, potom član SNOO-a, vijećnik AVNOJ-a, povjerenik NKOJ-a, a 2. marta 1945. imenovan za člana Kraljevskog namjesništva. God. 1945. penzionisan — 202

Simić Stanoje (1893—1970), diplomata i političar. Diplomirao prava. Između dva svjetska rata diplomatski činovnik. Izbjeglička vlada Kraljevine Jugoslavije 1943. imenovala ga je za ambasadora u SSSR-u. God. 1944. podnio je ostavku na taj položaj i stavio se na raspolaganje rukovodstvu NOP-a. Jugoslavije. U NOR-u je bio predsjednik Narodnog fronta Srbije. Poslije rata ambasador Jugoslavije u SAD, ministar inostranih poslova, zatim ministar bez portfelja u vladi FNRJ — 169

Skobi Ronald (Scobie Ronald), general-lajtnant i komandant britanskog Ekspedicionog korpusa u Grčkoj. Sa svojim korpusom učestvovao u borbama protiv jedinica njemačke Grupe armija »E« u Grčkoj poslije iskrcavanja kod Patzasa, u oktobru, 1944. Kasnije, u decembru 1944, korpus je uzeo učešće u građanskom ratu na strani desničarskog režima u borbi protiv demokratskih snaga Grčke — 169

Smetana Bedžih (1824—1884), češki kompozitor, dirigent i pijanista. Bio je najpoznatiji predstavnik i začetnik češkog muzičkog nacionalizma. Glavna su mu djela opere »Prodana nevjesta«, »Dalibor«, »Libuše« i dr., ciklus simfonijskih poema »Moja domovina« i mnoge druge klasične i kamerne kompozicije — 204

Sokolović Mile, poručnik JA na službi u Štabu 5. korpusa JA — 8

Staljin Josif Visarionovič (1879—1953), sovjetski državnik, političar, generalisimus. Član RSDRP od 1898; po njenom rascjepu prilazi boljševicima. Više puta hapšen i proganjan. Od 1917. član PB RSDRP i vojnog rukovodstva revolucije. U Lenjinovoj vladi komesar za nacionalna pitanja. Od 1922. do 1952. generalni sekretar SKP(b); od 1925. član Izvršnog komiteta KI. Od 1941. do 1953. predsjednik sovjetske vlade i vrhovni komandant oružanih snaga SSSR-a. Uzeo svu vlast u svoje ruke, stvorio kult sopstvene ličnosti. Postao je glavni nosilac dogmatizma i odstupanja od marksizma. Inicijator kampanje IB protiv socijalističke Jugoslavije i SKJ. Na XX kongresu KPSS kritikovana je njegova politika — 6, 12, 22-24, 33, 36, 38, 46, 48, 49, 51, 71, 77, 85, 106, 108, 112, 122, 169-171, 174-178, 187, 193, 195, 197, 199, 211

Stanišić Milija (1921), student medicine. Član KPJ od 1940, a u NOR-u od 1941. Bio je politički komesar Sjevernohercegovačkog NOPO, 5. i 3. dalmatinske, 3. sandžačke i 4. proleterske (crnogorske) brigade, 46. i 2. proleterske divizije. Poslije rata je politički komesar JRV, načelnik štaba korpusa i načelnik Više vazduhoplovne vojne akademije. Bavi se publicistikom. General-potpukovnik JNA u penziji — 161

Stante Peter Skala (1914—1980), kao metalski radnik rano je prišao radničkom pokretu, a 1933. postao član KPJ. Zbog revolucionarnog rada i organizovanja radničkih štrajkova proganjan je od policije i više puta zatvaran, pa je 1939. prešao u ilegalnost. U NOR-u od 1941. Bio je organizator partizanskih jedinica u Štajerskoj (1942), komandant 2. grupe NOPO, zatim sekretar Oblasnog komiteta KP Slovenije za Štajersku, pa zamjenik komandanta 18. divizije i zamjenik komandanta 9. korpusa NOVJ i komandant 4. operativne zone (Štajerske). Poslije rata je načelnik štaba armije, komandant korpusa i dr. General-potpukovnik JNA. Narodni heroj — 157

Stepinac Alozije (1898—1960), kardinal. Za vrijeme II svjetskog rata je bio zagrebački nadbiskup, podržavao je ustaški pokret i prisilno prevođenje Srba u katoličku vjeru. Sarađivao je s ustaškim vlastima u tzv. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Poslije rata osuđen je kao ratni zločinac na 16 godina robije, ali mu je kazna oproštena poslije 2 godine — 86

Stivenson Ralf Skrajn (Scrine Ralph Stevenson; 1895—1977), britanski diplomata. Prije rata u diplomatskoj službi u Kopenhagenu, Berlinu, Sofiji, Hagu, Kairu i Barceloni. 1939—1941. glavni privatni sekretar britanskog ministra inostranih poslova, 1942—1946. poslanik (ambasador) kod jugoslovenske vlade u emigraciji u Londonu i Kairu, pa kod vlade FNRJ, a docnije poslanik u Kini i Egiptu. Od 1955. godine u penziji — 37, 51, 60, 133, 147, 148, 151, 169, 175, 187, 196, 197, 199, 201

Stojadinović dr Milan (1888—1961), političar. Od 1922. do 1935. više puta bio ministar finansija. Godine 1935. postao predsjednik vlade i ministar vanjskih poslova. Vodio izrazitu politiku fašizacije zemlje, vezivanja Jugoslavije za Njemačku i Italiju. Od aprila 1940. bio konfiniran, a sredinom marta 1941. Cvetkovićeva vlada ga predala Englezima koji su ga internirali na ostrvo Mauricijus. Umro u emigraciji u Buenos Ajresu — 96

Stojanov Ljudmil (1888— ?), bugarski književnik i društveni radnik. Između dva rata je pisao borbene članke protiv fašizma. Poslije rata se nalazio na čelu bugarskih književnika. Poznata su njegova djela »Viđenje na raskršću«, »Mač i riječ«, »Zemlja« i dr. — 206

Stojčev Vladimir (1893— ?), učesnik u ratovima od 1912. Ostao u bugarskoj vojsci do 1935. kada je zbog svojih antimonarhističkih raspoloženja preveden u rezervu. Za vrijeme rata kao antifašista hapšen i interniran. Učestvovao je u us-

tanku bugarskog naroda 9. septembra 1944. Član Bugarske radničke partije (komunista) od 1944. U Bugarskoj narodnoj armiji bio do svršetka rata komandant 1. armije. Poslije rata od 1945. do 1947. diplomatski predstavnik nove Bugarske u SAD i OUN, član Međunarodnog olimpijskog komiteta od 1950, biran više puta za poslanika Narodne skupštine. Odlikovan Ordenom »Georgi Dimitrova«. General-pukovnik u penziji — 12, 29, 117, 183, 186, 208, 209

Stojnić Velimir (1916), učitelj. Član KPJ od 1936. U NOR-u od 1941. Bio je politički komesar 1. krajiškog NOPO i 1. krajiške brigade, član Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu, politički komesar 2 (5) bosanskog korpusa, šef Vojne misije NOVJ u Albaniji. Poslije rata bio član SIV-a, generalni sekretar SUBNOR-a Jugoslavije, član Generalnog savjeta Svjetske federacije bivših boraca, član CKSKJ. General-major JNA u rezervi. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 196

Subotić Vukašin (1911), oficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1942. Član KPJ od 1943. Za vrijeme rata bio načelnik štaba 15. majevičke i 6. proleterske (istočnobosanske) udarne brigade i 17. udarne divizije NOVJ, pomoćnik načelnika štaba 1. proleterskog korpusa, načelnik Glavnog štaba NOV i PO Vojvodine i načelnik štaba 3. armije JA. Poslije rata bio načelnik štaba armije, načelnik Inžinjerijskog školskog centra i dr. Završio je VVA JNA. General-potpukovnik JNA u penziji — 28, 47, 167

Sudar Franjo (? —1945), ustaški pukovnik i za vrijeme rata komandant po zlu poznatog 1. stajaćeg ustaškog djelatnog zdruga (brigade) nazivanog i Sudarovim zdrugom. Zarobljen je krajem rata od jedinica JA i kao ratni zločinac osuđen od Vojnog suda JA na smrt — 171

Šakotić Radovan (1906—1945), zemljoradnik. Član KPJ od 1939. U NOR-u od 1941. Bio je komandant bataljona i 14. omladinske hercegovačke udarne brigade. Poginuo je kao major JA 2. maja 1945. prilikom bombardovanja kolone od savezničke avijacije. Narodni heroj — 18, 163

Šarohin Mihail Nikolajevič (1898—1974), borac Crvene garde od 1917. Učestvovao u građanskom ratu i bio komandant eskadrona. Poslije rata se nalazio na raznim dužnostima u Generalštabu Crvene armije. U velikom otadžbinskom ratu Sovjetskog Saveza bio zamjenik načelnika Operativne uprave, zamjenik načelnika Generalštaba, načelnik štaba 3. udarne armije i komandant 37. i 57. armije. Od 1946. načelnik u Generalštabu, zamjenik načelnika Glavne vojno-naučne uprave Generalštaba, načelnik Uprave za vezu, a od 1958. u Grupi generalnih inspektora Ministarstva odbrane Sovjetskog Saveza — 182, 205

Ščerbakov Aleksandar Sergejevič (1901—1945), sovjetski državni i partijski radnik. Član je SKP(b) od 1918. Bio je sekretar Lenjingradskog, Irkutskog i Donjeckog OK, prvi sekretar Moskovskog gradskog komiteta SKP(b) i sekretar CKSKP(b) i ujedno načelnik Glavne političke uprave Crvene armije za vrijeme velikog otadžbinskog rata Sovjetskog Saveza. Pored toga bio načelnik Sovjetskog informacionog biroa i zamjenik narodnog komesara odbrane SSSR-a. General-pukovnik Crvene armije — 38, 197

Šegrt Vlado (1907), zemljoradnik. Član KPJ od 1931. U NOR-u od 1941: jedan je od organizatora ustanka u okolini Trebinja. Bio je komandir čete, komandant Hercegovačko-crnogorskog udarnog bataljona, zatim Sjevernohercegovačkog NOPO, 10. hercegovačke brigade, zamjenik komandanta 3. divizije i komandant 29. divizije. Bio je vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata je republički i savezni poslanik, član vlade NR BiH, predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine NR BiH, potpredsjednik Narodne skupštine NR BiH. Bio je član CKSKJ i Izvršnog komiteta CKSKBiH i dr. Član Savjeta Federacije. General-major JNA u rezervi. Narodni heroj — 158, 163

Šentjurc Lidija Joža (1911), diplomirala na Filozofskom fakultetu u Ljubljani (1938). Član KPJ od 1932. Zbog revolucionarnog rada više puta hapšena i osuđivana. Od 1936. član PKSKOJ-a za Sloveniju, sekretar UKKPJ u Ljubljani, član Omladinske komisije pri CK SKOJ-a; od 1938. radila kao član CK KPSl. God. 1941. izgnana u Srbiju,

odakle je avgusta iste godine uspjela da se vrati u Sloveniju. U NOR-u od 1941. Bila je sekretar Omladinske OF, sekretar OKKPSl za Ljubljanu, član IO OF za Ljubljanu, član CKKPSl i SNOS-a, sekretar Povjereništva CKKPSl za Ljubljanu, Slovenačko primorje, Gorenjsku, Korušku i Trst. Poslije rata organizacioni sekretar CKKPSl, ministar u vladi NRSl, potpredsjednik Skupštine FNRJ, odnosno SFRJ. Bila je republički i savezni narodni poslanik. Član je Savjeta Federacije. Narodni heroj — 121, 205

Šibl Ivan (1917), bibliotekar. Prije rata je kao napredni omladinac i učenik učiteljske škole proganjan. Član KPJ i učesnik NOR-a od 1941. U ratu je bio politički komesar bataljona, 17. slavonske brigade, 28. slavonske divizije, 2. operativne zone Hrvatske i 10. udarnog korpusa NOVJ. Poslije rata bio načelnik Kadrovske uprave Glavne političke uprave JNA, glavni i odgovorni urednik »Borbe«, politički komesar armije i oblasti, direktor Radio-televizije Zagreb. Biran je za saveznog i republičkog poslanika; član CK KP Hrvatske, predsjednik Glavnog odbora SUBNOR Hrvatske. God. 1971. podnio je ostavku na sve funkcije zbog učešća u nacionalističkim ekcesima u SR Hrvatskoj, 1972. isključen iz SKJ i penzionisan — 28, 167

Šiljegović Boško (1915), student filozofije. U napredni pokret uključio se kao đak 1934/35, a član KPJ od 1940. Aktivno politički djelovao u svom rodnom kraju i na studijama. Zbog revolucionarnog rada isključen s Filozofskog fakulteta u Skoplju. Sekretar Sreskog komiteta KPJ Bosanska Dubica. Istaknuti organizator ustanka na Kozari. Bio je politički komesar 2. krajiškog odreda, član Okružnog komiteta KPJ, politički komesar 5. krajiške brigade, član Oblasnog komiteta za Bosansku krajinu, politički komesar 4. divizije, politički komesar 8. korpusa NOVJ, politički komesar 4. armije, vijećnik AVNOJ-a i vijećnik ZAVNOBiH-a. Poslije rata politički komesar armije, načelnik Političke uprave JNA, glavni urednik Vojne enciklopedije, član CKSKJ, predsjednik Komisije za istoriju SKJ i dr. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 4, 9, 11, 177

Špac Karl (Spatz Carl; 1891—1974), vazduhoplovni oficir u američkom vazduhoplovstvu. Prije II svjetskog rata bio na raznim komandnim i drugim dužnostima (komandant vazduhoplovne divizije, načelnik Štaba Vazduhoplovstva). U II svjetskom ratu bio Ajzenhauerov savjetnik, zamjenik komandanta vazduhoplovnih snaga SAD. God. 1944. postavljen za komandanta američkih strategijskih vazduhoplovnih snaga u Velikoj Britaniji i američke 15. vazduhoplovne armije u Italiji. Od 1945. je komandant američkih strategijskih vazduhoplovnih snaga na Dalekom istoku (5. i 20. vazduhoplovne armije). Bio je odgovoran za bombardovanje Hirošime i Nagasakija atomskim bombama. Od 1946. je prvi načelnik štaba novog nezavisnog Vazduhoplovstva SAD (United States Air Force) — 164

Špegar Milan (1918—1982), radnik. U NOR-u od 1941, a član KPJ od 1942. Bio komandir voda, zamjenik komandanta 2. bataljona u 7. krajiškoj NOU brigadi, politički komesar vojne bolnice 5. krajiške NOU divizije, načelnik Šifrantskog odsjeka 5. korpusa NOVJ. Poslije rata načelnik Šifrantskog odsjeka Generalštaba JA 1945—1948, načelnik 3. odjeljenja 9. armije, pomoćnik komandanta divizije za pozadinu. Pukovnik JNA u penziji — 9

Špoljar dr Milan (1909), ljekar, diplomirao na Medicinskom fakultetu u Zagrebu. U NOR-u od 1942, a član KPJ od 1943. Bio na raznim sanitetskim dužnostima u jedinicama NOVJ (JA). Poslije rata upravnik Zavoda za kliničku onkologiju i radioterapiju Medicinskog fakulteta u Zagrebu. Doktorirao 1953. Profesor na Medicinskom fakultetu Zagrebačkog sveučilišta. Objavio preko 40 naučnih i stručnih radova. Potpukovnik JNA u rezervi — 8

Štrbac Đuro (1919), metaloglodač. U NOR-u i član KPJ od 1941. Bio komandir čete, komandant bataljona, zamjenik komandanta 2. krajiške brigade, politički komesar 9. i 13. krajiške brigade, šef Obavještajnog centra 5. korpusa NOVJ i načelnik Obavještajnog odjeljenja 5. armije JA. Poslije rata nalazio se na raznim dužnostima u Ozni i u privredi (direktor »Trudbenika« u Doboju, »Elipa« u Beogradu, generalni direktor Brodogradilišta

»Tito« u Beogradu). Pukovnik JNA u rezervi — 8

Štrosmajer (Strossmayer) dr Josip Juraj (1815—1905), biskup i političar. Đakovački biskup (od 1949); voda Narodne stranke (1860—1873); osnivač i pokrovitelj JAZU (1868), utemeljitelj Hrvatskog sveučilište (1874). Djelovao u smislu kulturnog, političkog i vjerskog jedinstva slovenskog Juga. Vodio oportunističku politiku spram Beča. Istakao se na Vatikanskom koncilu 1869—1870. svojim stavom za demokratizaciju crkvene hijerarhije. Njegova ideja da se vjerskim jedinstvom (pravoslavlje-katoličanstvo) stvori narodno jedinstvo, nije uspjela — 86

Štumf Hans-Jirgen (Stumpf Hans-Jürgen), nacistički general-pukovnik avijacije i član njemačke delegacije koja je na čelu s feldmaršalom Vilhelmom Kajtelom potpisala 8. maja 1945. akt o bezuslovnoj kapitulaciji njemačkih oružanih snaga — 164

Šubašić dr Ivan (1892—1955), advokat i političar. Bio pristalica HSS-a. Za bana Banovine Hrvatske imenovan 1939. poslije sporazuma Cvetković-Maček; aprila 1941. odbio zahtjeve za puštanjem na slobodu uhapšenih komunista. Pred ulazak Nijemaca pobjegao zajedno sa članovima vlade u emigraciju. Predsjednik izbjegličke vlade od juna 1944; u tom svojstvu sklopio s maršalom Titom dva sporazuma (16. juna i 2. novembra 1944), na osnovu kojih je u novoj jedinstvenoj privremenoj vladi, formiranoj 7. marta 1945, postavljen za ministra inostranih poslova. Zbog neslaganja s političkim kursom u zemlji, podnio ostavku pred izbore za Ustavotvornu skupštinu (1945) — 151, 169, 180, 198, 207

Šubelj Jože Sine (1922—1947), student. U NOR-u od aprila 1942, a član KPJ od 1943. Bio je sekretar biroa u bataljonu i brigadi, član Politodjela 31. slovenačke NOU divizije i politički komesar 30. slovenačke NOU divizije. Poslije rata politički komesar 2. brigade Vojske državne varnosti (VDV) odnosno KNOJ-a, potom prešao na rad u Udbu. Umro od tbc — 159

Teder Artur (Tedder Arthur William; 1890—1967), vazduhoplovni oficir u vojsci Velike Britanije. Između dva rata bio na raznim dužnostima u Kraljevskom vazduhoplovstvu. U II svjetskom ratu bio zamjenik komandanta i komandant britanskih vazduhoplovnih snaga na Srednjem istoku, zamjenik komandanta britanskog Kraljevskog vazduhoplovstva (RAF) i vrhovnog savezničkog vazduhoplovnog komandanta na Sredozemlju i zamjenik komandanta savezničkih invazionih snaga. Poslije rata komandant RAF-a i stariji član Vazduhoplovnog savjeta. Britanski maršal avijacije — 164

Terzić Velimir (1908—1983), kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije, završio Višu školu Vojne akademije. U NOR-u i član KPJ od 1941: komandant Bjelopoljskog NOPO, načelnik GŠ Crne Gore, zamjenik komandanta 5. crnogorske proleterske brigade, načelnik štaba 4. operativne zone Hrvatske, načelnik GŠ NOV i PO Hrvatske, zamjenik načelnika VŠ, šef Vojne misije NOVJ u SSSSR-u i pomoćnik načelnika Generalštaba JA. Poslije rata komandant armije, glavni inspektor JNA, načelnik Više vojne akademije i Vojnoistorijskog instituta i dr. Napisao više zapaženih radova iz oblasti istorije i vojne nauke — 183

Tito Josip Broz (Valter)

Todorov Petar, član CKBRP(k), delegat bugarske vlade Otečestvenog fronta za razgovore s Titom u Krajovi 5. oktobra 1944. i bugarski opunomoćeni ministar pri NKOJ-u u oslobođenom Beogradu, a kasnije pri Privremenoj vladi DFJ — 184, 204

Todorović Mijalko Plavi (1913), diplomirao na Tehničkom fakultetu u Beogradu. Aktivista u studentskom pokretu (član Izvršnog odbora Ujedinjene studentske omladine). Član KPJ od 1936, a od 1939. sekretar MKKPJ za Kragujevac i član Oblasnog komiteta za Kragujevac; od 1940. član PKKPJ za Srbiju. U NOR-u sekretar OK za Kragujevac; politički komesar 1. proleterske brigade, 1. proleterske divizije, 1. proleterskog korpusa i 1. armije; vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata pomoćnik ministra narodne odbrane, ministar savezne vlade, potpredsjednik SIV-a, predsjednik Skupštine Jugoslavije. Bio član CKSK Srbije, CKSKJ i sekretar IK

CKSKJ. Član Savjeta Federacije. General-potpukovnik JNA u rezervi. Narodni heroj — 26, 166

Tolbuhin Fjodor Ivanovič (1894—1949), maršal Sovjetskog Saveza. U I svjetskom ratu komandovao bataljonom. U građanskom ratu u Rusiji 1918—1920. načelnik štaba divizije i na službi u Štabu 3. armije zapadnog fronta. Završio Vojnu akademiju »M. V. Frunze«. U II svjetskom ratu načelnik Štaba Zakavkaskog fronta, komandant 57. armije, komandant Južnog fronta, komandant 4. ukrajinskog fronta i komandant 3. ukrajinskog fronta. Poslije rata predsjednik Savezne kontrolne komisije u Rumuniji i Bugarskoj i komandant Zakavkaskog vojnog okruga. Odlikovan Ordenom heroja SSSR-a. Narodni heroj Jugoslavije — 37. 47–49. 81, 85, 167, 168, 174, 182, 199, 205

Tomšič Vida (1913), pravnik. Kao studentkinja uključila se u napredni radnički pokret. Član KPJ od 1934, kada je osuđena na 11 mjeseci zatvora; 1940. prešla u ilegalnost. Iste godine uzabrana za člana CKKPSl i CKKPJ. Bila je jedan od istaknutijih organizatora ustanka u Sloveniji. Uhapšena 10. decembra 1941. i osuđena na 25 godina robije, koju je do kapitulacije Italije izdržavala u raznim zatvorima. Od tada organizator 1. prekomorske brigade, član SNOS-a, urednik »Ljudske pravice«; maja 1945. postala ministar u vladi Slovenije. Poslije rata član RIV-a, predsjednik Skupštine Slovenije, član Predsjedništva SR Slovenije. Bila je organizacioni sekretar CK SKSl; član CKSKJ. Narodni heroj — 181, 185, 204

Tozija Dragi (1919), student agronomije. Aktivno pomagao NOP od 1941, a član KPJ od 1942. God. 1943. zbog saradnje s NOP-om bugarski okupator ga je osudio na 15 godina robije. Po izlasku iz zatvora septembra 1944. stupa u NOVJ. Bio je politički komesar bataljona, 7. makedonske brigade i 41. makedonske NOU divizije. Poslije rata radio u Ozni Makedonije. Bio je predsjednik Kulturno-prosvjetnog vijeća Skupštine SR Makedonije. Pukovnik JNA u rezervi — 161

Truman Hari (Truman Harry; 1884—1972), političar i državnik SAD. Učestvovao je u I svjetskom ratu kao oficir američke armije. Između dva rata bio sudija, senator i jedan od funkcionera Demokratske stranke SAD. Od 1941. nalazio se na čelu specijalnog komiteta za investicije u programu naoružanja, a od jeseni 1944. je potpredsjednik SAD. Poslije Ruzveltove smrti 12. aprila 1945. postao je predsjednik SAD i na tom položaju ostao do 1953. U ratu na Dalekom istoku donio je odluku da se bace prve atomske bombe na japanske gradove Hirošimu i Nagasaki. Pobornik hladnog rata, stvaranja baza izvan američke teritorije i učešća SAD u korejskom ratu 1950—1953. Tvorac je pružanja pomoći u okviru Maršalovog plana — 25, 160, 175, 176, 178, 195

Urošević Sredoje (1917), učitelj. Član KPJ od 1940, u NOR-u od 1941. U ratu je bio komandant bataljona u Čačanskom NOPO i u 2. proleterskoj brigadi, načelnik štaba i komandant 2. proleterske brigade i komandant 2. proleterske divizije. Bio je vijećnik AVNOJ-a. Poslije rata bio je komandant divizije, načelnik Pješadijske oficirske škole i dr., savezni i republički poslanik. General-major JNA u penziji. Narodni heroj — 161

Vajks Maksimilijan fon (Weichs Maximilian von; 1882—1954) profesionalni vojnik i učesnik u I svjetskom ratu. Između dva rata nalazio se na raznim dužnostima u nacističkim oružanim snagama. U aprilskom ratu 1941. bio je komandant njemačke 2. armije pred kojim su predstavnici Jugoslovenske vojske potpisali 16. aprila 1941. u Beogradu akt o bezuslovnoj kapitulaciji svih oružanih jugoslovenskih snaga na tlu Jugoslavije. Od 22. avgusta 1943. do 25. marta 1945. je komandant Jugoistoka i ujedno komandant Grupe armija »F«. Pred kraj rata otišao je na položaj komandanta armije na zapadnom frontu, gdje je pao u zarobljeništvo. Suđeno mu je od strane američkog Vojnog suda u Landsbergu (Njemačka) od 8. jula 1947. do 19. februara 1948. na procesu protiv 127 visokih vojnih rukovodilaca Trećeg Rajha, među kojima su bili i generali koji su se nalazili na komandnim položajima u okupiranoj Jugoslaviji: Herman Ferč, Valter Kunce, Vilhelm List, Ernst Dener, Kurt Riter fon Gajtner, Ernst Lejzer, Franc Beme (otrovao se u zatvoru 29. maja 1947. pred početak su-

đenja), Helmut Felmi, Oto Veler i dr Lotar Rendulic. Međutim, Vojni sud je odbio dokaze za počinjene zločine u Jugoslaviji i podnijete od jugoslovenske vlade, pa je većina optuženih oslobodena ili su im izrečene simbolične kraće vremenske kazne. Među oslobođenim se nalazio i Vajks, koji je otpušten iz zatvora 3. novembra 1948. iz »zdravstvenih razloga«, što je jugoslovenska vlada u svojoj izjavi od 23. februara 1948. osudila — 176

Vakor, radio-telegrafista u Štabu 5. korpusa JA — 9

Valter v. Tito Josip Broz

Velčev Damjan (1883—1954), političar, organizator Vojne lige, učesnik i organizator vojno-fašističkog prevrata 9. juna 1923. i državnog udara 19. maja 1934. u Bugarskoj. Pristupio je Otečestvenom frontu 1943. kao predstavnik političke grupe »Zveno«. Ministar vojni od 9. septembra 1944. do septembra 1946, a potom bugarski opunomoćeni ministar u Švajcarskoj. God. 1947. učestvovao u zavjeri protiv nove Bugarske i ostao u emigraciji; umro u Francuskoj — 204

Velebit dr Vladimir Vlatko (Vladimir Popović, Vlatko Popović; 1907), završio Pravni fakultet u Zagrebu 1931, a doktorirao 1933. Član KPJ od 1939. U NOR-u od 1941. Bio je ilegalni politički radnik u Zagrebu, načelnik Vojnosudskog odjeljenja pri VŠ i šef Vojne misije u V. Britaniji. Preveden u rezervu u činu general-majora JA. Poslije rata bio je pomoćnik ministra za inostrane poslove FNRJ, ambasador, državni podsekretar u DSIP-u, izvršni sekretar Evropske ekonomske komisije OUN i dr. — 184

Veselinov Jovan Žarko (1906—1982), radničkom pokretu pristupio kao bravarski radnik u Kumanu. Član KPJ je od 1923. Do 1926. je radio kao sindikalni i partijski radnik u Smederevu, Beogradu i Banatu, a po direktivi CKKPJ otišao je u Moskvu, gde je završio studije na KUNMZ. God. 1936. je postao član Zemaljskog omladinskog rukovodstva i sekretar PKKPJ za Vojvodinu. Početkom 1931, po nalogu KPJ, otišao je u Sloveniju na politički rad, ali je u aprilu 1931. uhapšen i osuđen na 15 godina robije, od kojih je 10 godina izdržao u Lepoglavi i Sremskoj Mitrovici. Na robiji je bio sekretar Zatvorskog komiteta KPJ. Noću između 21/22. avgusta 1941. pobegao je iz zatvora u Sremskoj Mitrovici i pridružio se sremskim partizanima. Postao je sekretar Okružnog komiteta KPJ za Srem, od 1942. je član PKKPJ za Vojvodinu, a od 1943. do kraja rata bio je sekretar PKKPJ za Vojvodinu. Bio je član AVNOJ-a i njegovog Predsjedništva. Poslije rata ministar za industriju, predsjednik Planske komisije i potpredsjednik vlade SR Srbije, poslanik u Narodnoj skupštini Srbije i u Saveznoj narodnoj skupštini u više saziva, predsjednik Izvršnog vijeća i predsjednik Skupštine NR Srbije, politički sekretar CKSK Srbije, član CKKPJ, član Izvršnog komiteta CKSKJ, član Savjeta Federacije. Rezervni general-major JNA. Narodni heroj — 207, 208

Vidmar Josip (1895), akademik, kritičar, esejista, dramaturg i prevodilac. Godine 1914. upisao se na Visoku tehničku školu u Pragu. Od 1915. do 1918. u ruskom zarobljeništvu, a potom studirao istoriju književnosti u Beču, Pragu, Parizu i diplomirao na Filozofskom fakultetu u Ljubljani. Od 1934. je dramaturg Narodnog pozorišta u Ljubljani. Aktivno je učestvovao u organizovanju Društva prijatelja Sovjetskog Saveza. Jedan je od osnivača OF 27. aprila 1941. Kao član Izvršnog odbora OF djelovao je do ljeta 1942. u Ljubljani, a zatim se prebacio na oslobođenu teritoriju. Za predsjednika Izvršnog odbora OF izabran 14. januara 1943, na kojoj dužnosti je ostao sve do aprila 1953. Bio je predsjednik SNOS-a i član AVNOJ-a. Poslije rata je predsjednik Vijeća naroda Narodne skupštine FNRJ, predsjednik Prezidijuma Narodne skupštine Slovenije, redovni profesor za teoriju drame na ljubljanskoj Akademiji za pozorišnu umjetnost, član i predsjednik Slovenačke akademije nauka i umjetnosti. Dobio je nagradu AVNOJ-a. Odlikovan je Ordenom junaka socijalističkog rada i drugim visokim odlikovanjima. Dodijeljena mu Njegoševa nagrada za književnost 1981 — 181, 182, 203, 204, 205

Vladislav v. Anders Vladislav

Vodopivec Vlado (1916), pravnik. U NOR-u od 1941. Bio na raznim duž-

nostima. Poslije rata okružni javni tužilac u Ljubljani, predavač na Institutu za društvene nauke, glavni urednik »Ljudske pravice«, sekretar Savjeta za prosvetu i kulturu NR Slovenije, član Pravnog savjeta Izvršnog vijeća SR Slovenije i član komisije CKKPSl za idejna pitanja u oblasti kulture i šef studijsko-analitičke službe pri Savezu sindikata Slovenije. Pukovnik JNA u rezervi — 121

Vojnović Mihajlo (1916), podoficir vojske Kraljevine Jugoslavije. U NOR-u od 1941, član KPJ od 1942. Bio komandant bataljona, 1. kordunaške brigade, 2. brigade 8. kordunaške divizije i 8. kordunaške divizije. Poslije rata komandant divizije i dr. Završio Višu vojnu akademiju JNA i Ratnu školu JNA. General-major JNA u penziji — 158

Vučković Ljubo (1915—1977), poručnik Jugoslovenske vojske. U NOR-u i član KPJ od 1941. U ratu bio komandant bataljona Lovćenskog partizanskog odreda, komandant 2. dalmatinske, pa 4. crnogorske brigade, komandant 2. proleterske divizije, komandant 13. korpusa i načelnik Štaba 2. armije. Poslije rata predsjednik Saveza rezervnih vojnih starješina Jugoslavije i načelnik Generalštaba JNA. General-pukovnik JNA. Narodni heroj — 26, 27, 166

Vujasinović Todor (1904), student. Kao omladinac pristupio naprednom omladinskom pokretu, član KPJ od 1930; od 1934. bio član PKKPJ za Srbiju. Zbog revolucionarnog rada više puta hapšen i bio na robiji u Sremskoj Mitrovici i u koncentracionom logoru u Bileći. U NOR-u od 1941: bio jedan od organizatora ustanka u istočnoj Bosni, komandant Ozrenskog NOPO, član Operativnog štaba za istočnu Bosnu, zamjenik komandanta 1. bosanskog korpusa NOV i POJ, vijećnik AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a i povjerenik NKOJ-a. Poslije rata bio ministar u vladi FNRJ, član vlade, odnosno IV NRBiH; član CKSKJ i CKSK BiH; poslanik Savezne skupštine. Član Savjeta Federacije. General-major JNA u rezervi — 202

Vukanović Radovan (1906–1987), apsolvirao prava. Član SKOJ-a od 1924, a član KPJ od 1926. Bio sekretar PKSKOJ-a za Crnu Goru i član PKKPJ za Crnu Goru, Boku i Sandžak. Proganjan i više puta hapšen. U NOR-u politički komesar bataljona, zamjenik komandanta Crnogorskog odreda za operacije u Sandžaku, komandant 2. bataljona 1. proleterske brigade, komandant 4. proleterske brigade, komandant 3. divizije, komandant 2. korpusa NOVJ, komandant Operativne grupe udarnih korpusa, pa pomoćnik komandanta 2. armije. Poslije rata komandant armije, komandant vojne oblasti, načelnik Uprave pješadije, načelnik Više vojne akademije. Bio vijećnik AVNOJ-a i CASNO-a, a poslije rata poslanik Skupštine Crne Gore. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj - 26, 27, 59, 166

Vukmanović Svetozar Tempo (1912), politički radnik. Revolucionarnom radničkom pokretu pristupa kao student; član KPJ od 1933. Aktivan u studentskim štrajkovima i demonstracijama. Godine 1935. postaje član MKSKOJ-a za Beograd, 1937. instruktor PKKPJ za Crnu Goru, a 1938. član beogradskog MK KPJ. Krajem tridesetih godina radio na organizovanju ilegalnih partijskih štamparija. Za kandidata za člana CKKPJ izabran na V zemaljskoj konferenciji oktobra 1940, a malo kasnije za člana CK KPJ. Po okupaciji Jugoslavije 1941. kao delegat CKKPJ radi na pripremama oružane borbe u Bosni i Hercegovini, komandant Glavnog štaba BiH. Od oktobra 1942. do 1944. bio u Makedoniji i na Kosovu i radio na jačanju partijskih redova i partizantskih snaga. Poslije oslobođenja obavlja odgovorne dužnosti: pomoćnik ministra narodne odbrane, potpredsjednik SIV-a, predsjednik Centralnog vijeća SSJ, član Izvršnog komiteta CKSKJ i dr. Član Savjeta Federacije. Narodni heroj — 207, 208, 210, 211

Vukotić Jovan (1907—1982), kapetan I klase JV. U NOB-u od 1941, a član KPJ od 1942. U ratu bio načelnik štaba 5. proleterske (crnogorske) brigade, 2. proleterske divizije i 3. korpusa i komandant KNOJ-a. Poslije rata bio komandant KNOJ-a, načelnik Vojnoistorijskog instituta i na drugim dužnostima. Nosilac »Partizanske spomenice 1941«. General-pukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 170

Vulgaris, grčki admiral i predsjednik grčke vlade od 9. aprila 1945. Poznat po progonima pristalica Antifašističkog pokreta Grčke (EAM-a) i pripadnika makedonske nacionalnosti u Egejskoj Makedoniji. Za vrijeme njegove vladavine izvršena su mnoga spaljivanja makedonskih sela, prognani mnogi Makedonci i Grci na ostrva ili su primorani da bježe preko granica u Jugoslaviju, Bugarsku i Albaniju — 169

Ziherl Ana (Ančka; 1887—1958), domaćica. Član KPJ od 1935, a u NOR-u od 1941. Bila je ilegalni radnik i vodila je brigu o djeci palih boraca i djece bez roditelja koje je zbrinjavala kod porodica odanih narodnooslobodilačkom pokretu, te je na taj način spasla stotine djece od fašističkih progona. Bila je predsjednica AFŽ Ljubljane. Poslije rata do penzionisanja nalazila se na odgovornim dužnostima u vladi SR Slovenije — 181

Ziherl Boris (1910—1976), politički radnik, publicist, profesor Univerziteta u Ljubljani, član SAZU. Jedan od osnivača OF Slovenije. Za vrijeme rata radio na okupiranoj teritoriji i bio rukovodilac Politodjela 18. divizije NOVJ 98, 122, 211

Žigić Rade (1909—1952), prije rata privatni namještenik. Član KPJ od 1939. U NOR-u od 1941; bio politički komesar Ličke grupe NOPO, zamjenik političkog komesara GŠ Hrvatske, politički komesar divizije i politički komesar GŠ Hrvatske. Poslije rata politički komesar 2. armije, ministar u vladi Hrvatske, kandidat za člana CKKPJ i dr. Prihvatio Rezoluciju IB. Isključen iz KPJ i lišen čina. Zbog neprijateljskog rada osuđen — 177, 182

Živković Živko (1912), zemljoradnik. Član KPJ od 1935. Zbog revolucionarnog rada 1936. osuđen od Okružnog suda u Beranama na 12 godina robije, od kojih je 5 godina izdržao u Skoplju i Mariboru, a revizijom procesa, decembra 1940, pušten na slobodu. U NOR-u od 1941. Bio je rukovodilac Politodjela 4. i 1. krajiške brigade, politički komesar 20 (srednjodalmatinske) i 22 (srpske) divizije i dr. Poslije rata politički komesar divizije, pomoćnik komandanta za pozadinu korpusa. Završio je Višu vojnu akademiju i Kurs operatike na Ratnoj školi JNA. General-potpukovnik JNA u penziji. Narodni heroj — 161

Žujović Sreten Crni (1899—1976), namještenik. U radničkom pokretu od 1921; član KPJ od 1924, a od 1926. sekretar RKKPJ u Beogradu i sekretar SBOTIČ-a. Više puta hapšen; od 1933. do 1935. nalazio se u emigraciji i na školovanju u SSSR-u. Od 1935. instruktor CKKPJ, a od avgusta 1936. do početka 1938. član Politbiroa CKKPJ. Na V konferenciji KPJ izabran u CKKPJ. U NOR-u od 1941: komandant GŠ za Srbiju, član VŠ NOV i POJ, član Politbiroa CKKPJ, vijećnik AVNOJ-a, član NKOJ-a i Privremene vlade DFJ. Poslije rata ministar u vladi FNRJ; general-pukovnik JNA. God. 1948. solidarisao se s Rezolucijom Informbiroa, zbog čega je bio isključen iz Politbiroa, CKKPJ i Partije. Kasnije, na osnovu njegovog političkog držanja, ponovo primljen u SKJ — 169, 207-211

Žukov Georgij Konsantinovič (1896—1974), oficir ruske carske vojske. Učesnik u građanskom ratu i borac Crvene armije od 1918. Član je SKP(b) od 1919. Između dva rata nalazio se na raznim komandnim i štabskim dužnostima. U borbi protiv Japanaca 1938. u Mongoliji bio komandant 1. armijske grupe. U velikom otadžbinskom ratu Sovjetskog Saveza bio načelnik Generalštaba CA i prvi zamjenik komesara odbrane SSSR-a, a od juna 1941, pa do kraja rata je i član Vrhovne komande Sovjetske vojske. U toku rata komandovao je Rezervnim, Lenjingradskim, Zapadnim i 1. beloruskim frontom. Pod njegovom komandom slomljena je njemačka ofanziva na Moskvu 1941. i zauzet Berlin. Kao predstavnik Sovjetskog Saveza 8. maja 1945. potpisao je akt o bezuslovnoj kapitulaciji njemačkih oružanih snaga. Poslije rata bio je ministar narodne odbrane SSSR-a i član Prezidijuma CKKPSS; smijenjen je s dužnosti i penzionisan 1957. Maršal Sovjetskog Saveza i četvorostruki nosilac Ordena heroja SSSR-a — 156, 164

Župančič Oton (1878—1949), veliki slovenački pjesnik. Studirao istoriju i geografiju na Filozofskom fakultetu u Beču. Između dva svjetska rata bio je dramaturg i upravnik Narodnog pozorišta u

Ljubljani. Za člana Slovenačke akademije nauka i umjetnosti izabran 1939. U NOP-u od 1941. Na skupštini delegata slovenačkog naroda u Kočevju 1943. izabran u IO OF. Počeo je pisati pjesme kao gimnazijalac i objavljivati ih u časopisima 1894. Izdato je više zbirki njegovih pjesama. Bio je pjesnik borbe za nacionalno i socijalno oslobođenje. Istakao se kao najveći slovenački prevodilac (najznačajniji su njegovi prevodi Šekspira). Imao je veliki uticaj na slovenačko pjesništvo i na razvitak slovenačkog književnog jezika — 204

REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA

AFRIKA - 69
AJDOVŠČINA - 79, 158, 172, 181
AKRON (OHAJO, SAD) - 210
ALBANIJA - 35, 36, 100, 106, 169, 185, 196, 207
AMERIKA v. SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE
ANKONA (ANCONA) - 138, 179, 189
ARANĐELOVAC - 209
ATLANTSKI OKEAN - 200
AUSTRALIJA - 206
AUSTRIJA - 3, 5, 14, 15, 25, 26, 34, 36, 37, 40, 41, 60, 73, 100, 113, 118, 139, 140, 150, 155, 159, 162, 163, 166, 169–172, 174–177, 183, 186, 188, 189, 196, 197, 208, 209, 211
AVALA - 197

BAČKA - 184
BALKAN - 30, 36, 66, 67, 77, 80, 106, 115, 176
BANAT - 184
BANOVA JARUGA - 61, 200
BANJALUKA - 158
BANJICA - 99, 183, 186, 208
BARI - 15, 45, 100, 162, 173, 198
BARIČ - 151
BAZOVICA (BASOVIZZA) - 55, 158, 172
BEČ (WIEN) - 48, 144
BELA CRKVA - 179
BELGIJA - 196
BELJAK v. FILAH
BEOGRAD - 4–20, 24–29, 31, 34, 37, 38, 40–51, 53–57, 59, 60–62, 65, 66, 72, 81, 85, 89, 92–94, 95, 96, 98, 100–102, 106, 112–114, 117, 118, 120–123, 128, 129, 133–135, 137, 140–142, 144, 145, 147, 148, 151, 152, 155, 158, 161–163, 165, 168, 169, 175–190, 193, 194, 196, 199–201, 206–209
BERLIN - 6, 21, 156, 164, 193
BERN - 196
BIHAĆ - 91
BIZERTA - 185
BJELOVAR - 27, 166, 173
BLAJBURG (BLEIBURG) - 46, 171, 172, 174, 198
BLED - 93, 172, 204
BOKA KOTORSKA - 168
BORKOVEC - 201
BOSANSKA DUBICA - 27, 166
BOSANSKA KOSTAJNICA - 27, 166
BOSANSKI NOVI - 27, 166
BOSANSKI PETROVAC - 53
BOSANSKA I HERCEGOVINA - 20, 30, 34, 63, 65, 66, 70, 75–77, 82, 98, 110, 128, 163, 164, 167, 183, 186, 187, 195, 199, 203, 207, 208
BRAČ - 183
BREŽICE - 166, 195
BROČICA - 164
BUGARSKA - 12, 99, 106, 109, 169, 179, 183, 186, 206, 207
BUJE - 189
BUZET - 165

CAPRAG - 61, 200
CELOVEC - 7, 8, 157, 165, 167, 168, 171, 172, 174, 177, 193
CELJE - 41, 42, 83, 85, 93, 170, 171, 173, 174, 182, 205
CIGLANA - 164
CRES - 162, 179, 189
CRIKVENICA - 173
CRNA GORA - 63, 66, 75, 76, 78, 82, 197–199, 207, 208, 210

ČABAR - 74, 158
ČAČAK - 151
ČEDAD (CIVIDALE DI FRIULI) - 52
ČEHOSLOVAČKA - 100, 196, 208

DALMACIJA - 28, 63, 65, 70, 107, 194
DETROIT - 196
DEVIN v. DUINO
DOBRLJIN - 27, 166
DOLENJSKO - 204
DONJI LOGATEC - 158, 165
DRAVA - 29, 42, 46, 157, 171, 174, 184
DRAVOGRAD - 41, 43, 46, 49, 60, 73, 118, 167, 171, 172, 174, 182, 198, 199
DRVAR v. TITOV DRVAR
DUBROVNIK - 168
DUINO - 183, 190
DUVNO - 53, 176
DVOR - 166

ĐAKOVICA - 186
ĐEVDELIJA - 67

EGEJSKA MAKEDONIJA - 169
ELBA - 156, 157
ELŠAN - 18
ENGLESKA v. VELIKA BRITANIJA
EVKSINOGRAD - 169
EVROPA - 12, 21, 22, 66, 69, 76, 80, 108, 115, 122, 149, 155, 164, 175, 176, 187, 188, 199

FELKERMARKT (VÖLKERMARKT) - 157, 171, 177
FILAH (VILLACH) - 8, 193
FINSKA - 179
FRANCUSKA - 138, 163, 187, 189
FURLANIJA - 52, 69

GENERALSKI STOL - 27, 166
GLAMOČ - 53
GOJILO - 61, 178, 200

GOLNIK - 84, 177
GORENJSKO - 204
GORICA - 3-5, 7, 8, 10, 14, 18, 25, 26, 52, 54, 67, 102, 116, 121, 140, 144, 150, 155-160, 162, 163, 165, 172, 175, 180, 189, 193, 194, 201
GORNIČEVO - 185
GORNJA PODRAVINA v. PODRAVINA
GRAC (GRAZ) - 81, 174, 205
GRČKA - 36, 100, 120, 169
GROSUPLJE - 157
GROZNI (GROZNYJ) - 177
GUŠTANJ - 43, 46, 172, 198

HOLANDIJA - 87
HORJUL - 157
HRVATSKA - 26, 28, 30, 57, 62-68, 75-77, 86, 87, 89, 91, 93, 101, 104, 107, 114, 129, 178, 187, 197, 202, 206, 207, 210
HRVATSKA DUBICA - 27, 166
HRVATSKA KOSTAJNICA - 27, 166
HRVATSKO PRIMORJE - 207
HRVATSKO ZAGORJE - 31, 62-64, 75, 200

ILIJAŠ - 151
ILIRSKA BISTRICA - 158, 165, 173
INĐIJA - 198
ISTRA - 3, 7, 11, 19, 22, 31, 34, 35, 54-56, 62, 69, 70, 76, 84, 89, 95, 104, 114-116, 119, 120, 138, 140, 149, 150, 158, 160, 162, 163, 165, 171-173, 175, 176, 178, 179, 183, 186, 188, 189, 193-196, 198, 200, 201, 203, 206, 207, 209
ITALIJA - 7, 8, 14, 19, 52, 70, 87, 100, 116, 119, 138, 140, 149, 155, 156, 162, 163, 165, 170, 176, 179, 181, 183, 188-190, 206, 208

JADRAN - 67, 140, 194
JAJCE - 91
JALTA - 73, 169, 171, 176, 186
JAKUŠEVEC - 166
JASENOVAC - 21, 164
JASTREBARSKO - 27, 166
JESENICE - 49, 73, 172, 199
JEZERSKO - 172
JEŽICA - 203
JUGOSLAVIJA - 3, 6, 12, 14, 16, 19, 20-25, 29-31, 34-37, 40, 46, 48, 51-53, 62-69, 71, 72, 75-93, 96-100, 102-109, 111, 112, 114-119, 122-127, 129, 138, 139, 145, 148-150, 160, 162-165, 168-170, 175-181, 183-189, 195-197, 199-203, 205, 207, 208, 210
JULIJSKA KRAJINA - 51, 52, 54, 119, 120, 138-141, 150, 151, 162, 163, 165, 171-173, 175, 183, 184, 188, 189, 193, 198, 199, 207, 210, 211

KAJMAKČALAN - 107, 185
KALCE (kod Logateca) - 163
KALINOVIK - 167
KAMNIK - 93, 151, 205
KANADA - 201
KARAVANKE - 172
KARLOVAC - 9, 27, 74, 166, 193
KAZERTA (CASERTA) - 165, 180, 189, 201
KIJEV - 71, 180
KLAGENFURT v. CELOVEC
KLANJEC - 62
KLIVLEND (CLEVELAND, SAD) - 210
KLJUČ - 53
KOBARID - 150, 158
KOČEVJE - 156, 158
KOMEN - 180
KOPAR - 189
KOPRIVNICA - 27, 166, 167
KORČULA - 168
KORUŠKA - 7, 8, 14, 22, 28, 34, 35, 40-42, 55, 56, 73, 76, 81, 84, 115, 118, 157, 158, 167, 170-172, 174, 175, 177, 181, 183, 193, 197, 200, 204, 205
KOSMAJ - 185
KOSOVO I METOHIJA - 33, 161, 168, 186
KOZARA - 22, 53
KOŽARA - 164
KRAGUJEVAC - 151, 201
KRALJEVINA SHS v. JUGOSLAVIJA
KRANJ - 157, 165, 171, 172
KRANJSKA - 178
KRANJSKA GORA - 158
KRAPINA - 27
KRAPJE - 164
KRASNODAR - 177
KREMLJ - 38, 48, 49
KRF - 185
KRIŽEVCI - 27, 166
KRKA - 27
KRŠKO - 27, 166, 195
KUČAN-MAROF - 63
KULA - 200
KUMROVEC - 75, 203
KUPA - 27

LAJBNIC (LEIBNITZ) - 47, 174
LASTOVO - 162, 168, 179, 189
LAZAREVAC - 151
LIKA - 70
LIPNICE v. LAJBNIC
LOGATEC - 18, 163
LONDON - 145, 188, 189
LOŠINJ - 162, 179, 189
LUBLIN - 164

LJUBELJ - 157, 172
LJUBELJSKI PREVOJ - 172
LJUBLJANA - 7, 9, 48, 54, 61, 75, 76, 79-82, 93, 157, 165, 166, 172, 177, 180, 181, 193, 195, 199, 200, 203-205

MAĐARSKA - 36, 74, 179, 180
MAJDAN-TATARESKU - 164
MAJDANEK - 21, 164
MAJDANPEK - 204
MAKEDONIJA - 31, 66, 67, 75-77, 91, 108, 161, 197, 203, 210
MALI MUZIL (MUSIL) - 160
MARIBOR - 29, 49, 81, 85, 89, 93, 167, 168, 174, 175, 182, 184, 196, 199, 205
METKOVIĆ - 48, 54, 55, 180, 199
MEDVODE - 157
METLIKA - 27, 166
MEŽICA - 44
MILANO - 205
MINSTER (NÜNSTER) - 201
MIRAMARE - 155
MLADENOVAC - 106, 185, 209
MLINIŠTE - 53
MONFALKONE (MONFALCONE) - 3-5, 7, 8, 10, 14, 18, 25, 52, 102, 116, 155-160, 162, 163, 165, 175, 193, 194, 211
MONTEVIDEO - 201
MOSKVA - 38, 40, 48-51, 56, 70, 71, 77, 87, 92, 98, 100, 101, 108, 120, 169, 170, 175, 177-180, 184, 198, 200, 206, 208, 211

MOSTAR - 53, 176
MOTAJICA - 53
MURA - 29, 184, 196

NERETVA - 22, 182
NETRETIĆ - 27, 166
NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA v. HRVATSKA
NIDŽE - 185
NOTRANJSKO - 204
NOVI SAD - 87, 200, 206, 211
NOVI VRBAS v. TITOV VRBAS
NOVO MESTO - 9, 74, 166, 193
NJEMAČKA - 20-22, 24, 25, 69, 87, 97, 149, 157, 164, 169, 170, 178, 179, 187, 198, 201

OBILIĆEVO - 150
OHAJO (OHIO) - 210
OKEAN v. ATLANTSKI OKEAN
OSIJEK - 89, 90, 92, 93, 206
OSILNICA - 158
OSIMO - 179, 189
OSTROVSKO JEZERO - 185
OZALJ - 27, 166

PALAGRUŽA - 162, 179, 189
PARIZ - 101, 102, 121, 179, 184, 187, 205, 210
PAZIN - 165
PETRINJA - 27, 166
PETROVAC v. BOSANSKI PETROVAC
PETROVARADIN - 211
PITSBURG (PITTSBURG, SAD) - 200, 201, 210
PIVKA - 158, 165
PLIBERK v. BLAJBURG
PLOEŠTI (PLOIEŞTI) - 56
PODGORICA v. TITOGRAD
PODGORJE - 44, 171
PODRAVINA - 166
POLA v. PULA
POLJANE (kod Mozirja) - 171, 174
POLJSKA 164
POPOVAČA 61, 200
PORTOROZEGO 3
POSTIRE 183
POSTOJNA 14, 55, 74, 93, 158, 162, 180, 204
POSUŠJE 53
PRIJEDOR 53, 176
PRIMORJE v. SLOVENAČKO PRIMORJE
PROSARA - 53
PROZOR - 53
PTUJ - 27, 167
PULA (PULJA) - 3, 7, 11, 14, 95, 102, 140, 141, 144, 146, 150, 155, 157, 159, 160, 165, 175, 175, 176, 188, 193-195

RADKERSBURG (RADGONA) - 113
RADOVLJICA - 157
RAKEK - 158, 162
RALJA - 209
RAPALO (RAPALLO) - 162, 179
RAVNIŠTE - 151
REMS (REIMS) - 138, 163
RIBNICA - 157
RIJEKA - 3, 11, 14, 30, 52, 70, 120, 158, 159, 160, 162, 165, 176, 179, 188, 189, 194, 210
RIM - 35, 87, 100, 144, 162
ROVINJ - 3, 155
RUMUNIJA - 36, 179
RUSIJA v. SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA

SAMOBOR - 27, 166
SAN FRANCISKO (SAN FRANCISCO, SAD) - 34, 168, 198, 200, 201
SANSKI MOST - 176
SARAJEVO - 48, 151, 163, 164, 183, 195, 199, 203
SAVA - 7, 27, 53, 166
SAVEZ SOVJETSKIH SOCIJALISTIČKIH REPUBLIKA - 21-24, 31, 32, 34, 36-38, 40, 50, 68, 71, 73, 80, 85, 96, 97, 99, 100, 106, 108, 109, 112, 122, 139, 157, 164, 169, 170, 173, 176-178, 180, 187, 193, 195, 207
SEN-ŽERMEN (SAINT GERMAIN EN LAYE) - 179
SEŽANA - 165
SICILIJA - 179
SIDNEJ (SYDNEY) - 206
SISAK - 27, 61, 74, 166, 200
SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE - 12, 21, 23, 34, 53, 60, 73, 106, 139, 140, 142, 145, 147-150, 157, 164, 165, 168, 170, 175, 176, 178, 179, 181, 183, 184, 186, 188, 189, 196, 201, 207, 208, 210
SJEVERNA AFRIKA - 179
SKOPLJE - 203
SLAVONIJA - 65
SLAVONSKA POŽEGA - 152
SLAVONSKI BROD - 61, 152, 173, 200, 202
SLOVENAČKO PRIMORJE - 3, 5, 7, 8, 11, 19, 22, 34, 35, 54, 62, 70, 76, 77, 79, 114-116, 119, 120, 138, 147-149, 158, 160, 165, 175, 176, 178, 179, 181, 183, 186, 188, 189, 193-196, 201, 204, 205, 209, 210
SLOVENIJA - 55-57, 66, 74-77, 79, 81-84, 89, 93, 101, 104, 115, 139, 140, 173, 177, 180-182, 197, 200, 203-207
SLOVENJ-GRADEC - 41-43, 46, 171, 172, 197, 198
SLOVENSKE KONJICE - 41
SMEDEREVSKA PALANKA - 187
SNEŽNIK - 162
SOČA - 3-5, 9, 10, 14, 25, 34, 52, 55, 62, 67, 69, 102, 141, 145, 155, 156, 159, 160, 162, 179, 193, 194, 196, 197, 200
SOFIJA - 117, 183, 210
SOLUN - 185
SOLUNSKA RAVNICA - 185
SOMBOR - 200
SPLIT - 168
SRAKANE - 162, 189
SRBIJA - 28, 30, 34, 53, 63, 65-68, 75-77, 89, 91, 104, 106-108, 111, 123, 124, 127, 161, 169, 178, 179, 182-187, 198, 202, 210, 211
SREM - 65, 89, 198
SREMSKA MITROVICA - 173, 208
STARA GRADIŠKA - 164
STARA PAZOVA - 200
STARI TRG - 158
STARKOV GROB - 185
STOLICE - 161
STUBIČKE TOPLICE - 178
SUNJA - 166
SUŠAK - 173
SUTJESKA - 22
SVETI JAKOB v. ŠT. JAKOB

ŠABAC - 128, 187
ŠALATA - 182
ŠENTILJ - 41, 43, 44, 198
ŠESTINE - 201
ŠIBENIK - 168
ŠKABRNJA - 133, 187, 194
ŠKOFJA LOKA - 157, 165

ŠOŠTANJ - 41, 42, 44, 171, 197, 198
ŠPANIJA - 87
ŠT. JAKOB (u Koruškoj) - 158
ŠT. PETER (na Krasu) v. PIVKA
ŠTAJERSKA - 14, 28, 177, 178, 197, 204
ŠUMADIJA - 67, 106, 109, 112
ŠVAJCARSKA - 196
ŠVEDSKA - 196

TARVIZIO (TARVISIO) - 3, 8, 52, 140, 150, 155, 165, 172
TERAZIJE - 193
TIROL - 7, 8, 14
TITOGRAD - 203
TITOV DRVAR - 53
TITOVO UŽICE - 152
TITOVO VELENJE - 41, 44, 171, 198
TITOV VRBAS - 200
TIVOLI - 204
TOLMIN - 3, 8, 156, 158, 165, 172
TOPOLA - 209
TOPUSKO - 81
TORGAU - 157
TRBIŽ v. TARVIZIO
TRIGLAV - 118
TRST - 3-5, 7, 8, 10, 14, 15, 18, 19, 25, 26, 30, 34, 35, 51, 52, 54, 55, 61, 67, 69, 70, 73-75, 81, 84, 102, 104, 114-116, 118-121, 135, 138-144, 146, 149, 150, 155-160, 162, 163, 165, 168, 172, 173, 175, 176, 178-180, 183, 184, 186, 188, 189, 193, 194, 196, 198-201, 205-207, 209-211
TRŽIČ v. MONFALKONE
TUNIS - 179, 185
TUŠKANAC - 201, 202

UDINE - 52
UJEDINJENO KRALJEVSTVO v. VELIKA BRITANIJA
UKRAJINSKA SOVJETSKA SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA - 180
UNA - 27
UNIJE - 162, 179, 189
URUGVAJ - 201
UŽICE v. TITOVO UŽICE

VALJEVO - 151
VANKUVER (VANCOUVER, KANADA) - 201
VARAŽDIN - 27, 62, 63, 166, 167, 200, 201
VARAŽDINSKE TOPLICE - 27, 166
VARDAR - 185
VARKIZA - 169
VAŠINGTON (WASHINGTON) - 145
VELENJE v. TITOVO VELENJE
VELIKA BRITANIJA - 12, 21-23, 34, 53, 60, 73, 106, 138, 139, 142, 145, 147-150, 157, 165, 170, 176, 179, 183, 184, 186, 188, 189, 201, 207, 208
VELIKA GORICA - 27, 116
VELIKOVEC v. FELKERMARKT (VÖLKERMARKT)
VERSAJ (VERSAILLES) - 78, 179
VINKOVCI - 173
VIS - 139, 165, 168, 188
VIŠEGRAD - 151, 167
VOGOŠĆA - 151
VOJVODINA - 34, 107, 135, 168, 185, 198, 200, 207, 210
VREOCI - 151
VRHNIKA - 157, 163
VUČJAK - 53

ZADAR - 37, 54, 70, 162, 165, 168, 169, 179, 189, 196, 199
ZAGORJE v. HRVATSKO ZAGORJE
ZAGREB - 9, 26, 48, 57, 59, 61, 64, 65, 72-75, 81, 86-88, 93, 114, 148, 166, 167, 170, 173, 176-178, 180, 182, 187, 195, 199-204, 206
ZDENSKA VAS - 157
ZELENGORA - 22, 167
ZEMUN - 151, 202
ZIDANI MOST - 61, 195, 200

SKRAĆENICE

A-CKSKJ	– Arhiv Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije
A-IZDGSRS1	– Arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja Socijalističke republike Slovenije
A-SSIP	– Arhiv Saveznog sekretarijata za inostrane poslove
A-VII	– Arhiv Vojnoistorijskog instituta
A.F.H.Q.	– Allied Forces Headquarters (Glavni štab savezničkih snaga)
AFŽ	– Antifašistički front žena
A.Q.M.G.	– Asistant Quarter Master General (pomoćnik glavnog administrativnog oficira)
ASNOS	– Antifašistička skupština narodnog oslobođenja Srbije
AVNOJ	– Antifašističko vijeće narodnog oslobodenja Jugoslavije
BBC	– British Broadcasting Corporation (Britanska radio kompanija)
BKP	– Bugarska komunistička partija
BNA	– Bugarska narodna armija
BRSDP	– Bugarska radnička socijaldemokratska partija
CKKPJ	– Centralni komitet Komunističke partije Jugoslavije
CKKPS1	– Centralni komitet Komunističke partije Slovenije
CKSKJ	– Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije
DFJ	– Demokratska Federativna Jugoslavija
EAM	– Ellinikon Apeleftherotikon Metopon (Narodnooslobodilački front Grčke)
ELAS	– Ellinikos Laikos Apeleftherotikos Stratos (Narodnooslobodilačka vojska Grčke)
FNRJ	– Federativna Narodna Republika Jugoslavija
FO	– Foreign Office (Ministarstvo inostranih poslova Velike Britanije)
GO	– Glavni odbor
GŠ	– Glavni štab
HSS	– Hrvatska seljačka stranka
IB	– Informbiro (Informacioni biro)
IO	– Izvršni odbor
JA	– Jugoslovenska armija
JNA	– Jugoslovenska narodna armija
KNOJ	– Korpus narodne odbrane Jugoslavije
Komsomol	– v. VLSKM
KoV	– Kopnena vojska
KP	– Komunistička partija
KPJ	– Komunistička partija Jugoslavije
KUNMZ	– Komunistički univerzitet nacionalnih manjina Zapada
MK	– Mjesni komitet
MLŠ	– Međunarodna lenjinska škola
MNO	– Ministarstvo narodne odbrane

MVAC	– Milizia volontaria anticomunista (Dobrovoljačka antikomunistička milicija)
NDH	– Nezavisna država Hrvatska
NKOJ	– Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije
NOB	– Narodnooslobodilačka borba
NOP	– Narodnooslobodilački pokret
NOR	– Narodnooslobodilački rat
NOU	– Narodnooslobodilačka udarna (brigada, divizija, korpus)
NOV i POJ	– Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije
NOVJ	– Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
OZN-a	– Odeljenje zaštite naroda
OUN	– Organizacija Ujedinjenih nacija
PRO, Prem.	– Public Record Office, Premier (Britanski javni arhiv, Fond Premijera Velike Britanije Vinstona Čerčila)
PRO, WO	– Public Record Office, War Office (Britanski državni arhiv, Ratni kabinet)
RIV	– Republičko izvršno vijeće
SAD	– Sjedinjene Američke Države
SFRJ	– Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SIV	– Savezno izvršno vijeće
SNOS	– Slovenski narodnoosvobodilni svet
SR	– Socijalistička republika
SS	– Schutzstaffel (Zaštitni odred njemačke nacističke partije)
SSNO	– Savezni sekretarijat za narodnu odbranu
SSRNJ	– Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije
SSSR	– Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika
SŠA	– Soedinnjonye Štaty Ameriki (Sjedinjene Američke Države)
STT	– Slobodna teritorija Trsta
SUBNOR	– Savez udruženja boraca narodnooslobodilačkog rata
TANJUG	– Telegrafska agencija nove Jugoslavije
TASS	– Telegrafska agencija Sovjetskog Saveza
UNRRA	– United Nations Relief and Rehabilitation Administration (Uprava Ujedinjenih nacija za pomoć i obnovu)
USAO BiH	– Ujedinjeni savez antifašističke omladine Bosne i Hercegovine
USAOH	– Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske
USAOJ	– Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije
VKP(b)	– Vsesojuznaja kommunističeskaja partija (bol'ševikov) Svesavezna komunistička partija (boljševika)
VLSKM	– Vsesojuznyj leninskij sojuz kommunističeskoj molodjoži (Svesavezni lenjinski savez komunističke omladine)
V.S.Č.	– Winston Spencer Churchill (Vinston Spenser Čerčil)
VVA	– Viša vojna akademija
ZAVNOH	– Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske

POPIS ILUSTRACIJA

Tito sa svečane tribine na Terazijama posmatra prvomajsku povorku (Beograd, 1. maj 1945)

Tito. s članovima generalštaba JA, komandantima i političkim komesarima armija po oslobođenju Jugoslavije (Beograd, maj 1945)

Faksimil Titove depeše feldmaršalu Haroldu Aleksanderu (Beograd, 3. maj 1945)

Faksimil Titove naredbe od 4. maja 1945. za formiranje 5. jugoslovenske armije

Faksimil prve strane »Borbe« od 9. maja 1945. posvećen kapitulaciji Hitlerovske Nemačke

Faksimil prve strane »Politike« od 10. maja 1945. na kojoj je objavljen Titov govor upućen narodima Jugoslavije 9. maja 1945. povodom dana pobjede

Faksimil prve strane »Borbe« od 15. maja 1945. na kojoj je objavljena Titova posjeta sremskim poljima (Dobanovci, 14. maj 1945)

Tito zaorava prvu brazdu 14. maja 1945. u Dobanovcima

Tito u krugu brigadira učesnika proljetne setve u Sremu (Dobanovci, 14. maj 1945)

Faksimil Titove naredbe od 19. maja 1945. o postavljenjima komandanata 1. tenkovske i 2. i 4. jugoslovenske armije

Tito drži govor okupljenom narodu u Varaždinu 20. maja 1945.

Tito drži govor s prozora gradske vijećnice na Jelačićevom trgu (sada Trgu Republike) okupljenim Zagrepčanima i narodu iz okoline (Zagreb, 21. maj 1945)

Tito u razgovoru s delegacijom zagrebačkih pionira (Zagreb, 25. maj 1945)

Tito u razgovoru s predstavnicima omladine iz svih krajeva Hrvatske (Zagreb, 25. maj 1945)

Faksimil prve strane »Ljudske pravice« od 29. maja 1945. posvećen Titovom boravku u Ljubljani

Tito u šetnji parkom Tivoli u Ljubljani 26. maja 1945; desno od njega je Josip Vidmar, a lijevo Boris Kidrič

Tito s maršalom Fjodorom Ivanovičem Tolbuhinom, komandantom 3. ukrajinskog fronta Crvene armije. U šetnji ulicama Maribora; sasvim lijevo od Tita je general-lajtnant Kosta Nađ, komandant 3. jugoslovenske armije (Maribor, 31. maj 1945)

Tito i general-lajtnant Kosta Nađ, komandant 3. jugoslovenske armije (Maribor, 31. maj 1945)

Tito u pratnji generala Koste Nađa (lijevo) i Peka Dapčevića (desno) vrši smotru počasne jedinice u Mariboru 31. maja 1945.

Tito u krugu ranjenih boraca Jugoslovenske armije na lečenju u bolnici 2. jugoslovenske armije (Zagreb, 4. jun 1945)

Tito u pratnji general-majora Ivana Krajačića (desno), general-lajtnanta Aleksandra Rankovića (pozadi) i general-lajtnanta Ivana Gošnjaka (lijevo) napušta zgradu bolnice 2. jugoslovenske armije (Zagreb, 4. jun 1945)

Tito u pratnji general-lajtnanta Vladimira Stojčeva, komandanta 1. bugarske armije (sasvim desno od njega) i general-lajtnanta Velimira Terzića (pozadi) vrši smotru 1. bugarske armije na Banjici na njenom povratku u Bugarsku (Beograd, 13. jun 1945)

Tito drži govor na I kongresu Antifašističkog fronta žena Jugoslavije (Beograd, 17. jun 1945)

Faksimil prve strane »Politike« od 4. jula 1945. posvećen Titovom govoru održanom 3. jula 1945. u Beogradu na I kongresu jedinstvenih sindikata Srbije

SADRŽAJ

PREDGOVOR VII

Feldmaršalu gospodinu [Haroldu] Aleksanderu [vrhovnom savezničkom komandantu na Sredozemlju], 1. maj 1945. 3
[Pohvala jedinicama 4. armije, 7. i 9. korpusa JA za oslobođenje Trsta, Gorice i Tržiča], 1. maj 1945. 5
Za generala Arsa [Jovanovića, delegata vrhovnog komandanta pri Štabu 4. armije JA], 1. maj 1945. 5
Vrhovnom komandantu Crvene armije maršalu Sovjetskog Saveza J. V. Staljinu, 2. maj 1945. 6
[Glavnom štabu Slovenije], 2. maj 1945. 7
[Štabu 4. armije JA] za generala Arsa [Jovanovića], 2. maj 1945. 7
Za gen[erala] Arsa [Jovanovića, delegata vrhovnog komandanta pri Štabu 4. armije JA], 2. maj 1945. 8
Feldmaršalu gospodinu Aleksanderu, 3. maj 1945. 8
[Štabu 2. armije JA], 3. maj 1945. 8
2. armija [JA-za Štab], 3. maj 1945. 9
[Štabu 4. armije JA] za Šiljegovića [Boška] za generala Arsa [Jovanovića], 3. maj 1945. 9
Za generala Arsa [Jovanovića], 3. maj 1945. 10
Za generala Arsa [Jovanovića], 3. maj 1945. 10
Pohvala jedinicama Četvrte armije i jedinicama Mornarice povodom oslobođenja Rijeke i Pule, 3. maj 1945. 11
[Prvoj Bugarskoj armiji – za general-lajtnanta Vladimira Stojčeva], 3. maj 1945. 12
[Naredba za formiranje V armije JA], 4. maj 1945. 12
Feldmaršalu gospodinu Aleksanderu, 4. maj 1945. 13
Glavni štab Slovenije, 6. maj 1945. 15
Gl[avni] štab Slovenije, 6. maj 1945. 16
Za generala Arsa [Jovanovića], 6. maj 1945. 18
Šefu Brit[anske] vojne delegacije, 6. maj 1945. 18
Ministru predsjedniku njegovog kraljevskog veličanstva gospodinu Vinstonu Čerčilu, 7. maj 1945. 19
[Omladini Bosne i Hercegovine], 7. maj 1945. 20
[Naređenje povodom Devetog maja, praznika pobjede], 9. maj 1945. 20
[Govor održan preko Radio-Beograda 9. maja 1945. povodom praznika pobjede] 21
Vrhovnom komandantu maršalu Sovjetskog Saveza J. V. Staljinu, 9. maj 1945. 24
Gospodinu Vinstonu Čerčilu, premijeru Velike Britanije, 9. maj 1945. 24
Gospodinu Hari Trumanu, predsjedniku SAD, 9. maj 1945. 25
Četvrtoj armiji [JA – za Štab], 9. maj 1945. 25
[Glavnom štabu Slovenije], 10. maj 1945. 26
[Pohvala jedinicama Prve i Druge armije JA za oslobođenje Zagreba], 10. maj 1945. 26

[Pohvala jedinicama Druge armije JA], 10. maj 1945. 27
Pohvala jedinicama Treće armije [JA], 10. maj 1945. 27
Štabu 37. divizije [JA], 10. maj 1945. 28
Za [general-majora Rada] Hamovića, [delegata Generalštaba JA pri Štabu 1, 2. i 3. armije], 11. maj 1945. 28
Štabu 3. armije [JA], 11. maj 1945. 29
[Govor održan u Beogradu 12. maja 1945. na Osnivačkom kongresu KP Srbije] 29
[Glavnom štabu Slovenije], 12. maj 1945. 37
[Britanskom ambasadoru u Beogradu Ralfu Stivensonu - za Britansku vladu], 13. maj 1945. 37
[Saučešće maršalu Sovjetskog Saveza Staljinu povodom smrti Aleksandra Sergejeviča Ščerbakova], 13. maj 1945. 38
Drugu Staljinu, Moskva, Kremlj, 13. maj 1945. 38
[Štabu 1. armije JA], 13. maj 1945. 40
[Štabu 1. armije JA], 13. maj 1945. 41
Štabu III armije [JA]
Štabu 29. divizije [JA], 13. maj 1945. 41
[Štabu 3. armije JA], 13. maj 1945. 42
Štabu 4. armije [JA], 13. maj 1945. 42
[Glavnom štabu Slovenije], 14. maj 1945. 43
[Glavnom štabu Slovenije], 14. maj 1945. 43
[Štabu 1. armije JA], 14. maj 1945. 43
[Štabu 1. armije JA], 14. maj 1945. 44
Štabu IV armije [JA], 14. maj 1945. 45
Šefu Jugoslovenske misije u SSSR-u geleral-lajtnantu Rudolfu Primorcu, 14. maj 1945. 46
[Štabu 1. armije JA], 15. maj 1945. 46
[Pohvala jedinicama III armije JA], 15. maj 1945. 46
[Štabu 3. armije JA], 14. maj 1945. 47
Drugu Staljinu, Moskva, Kremlj, prva polovina maja 1945. 48
Komandantu 3. ukrajinskog fronta maršalu Tolbuhinu, prva polovona maja 1945. 48
Drugu Staljinu, Moskva, Kremlj, 16. maj 1945. 49
Štabu 3. armije [JA], 15. maj 1945. 49
[Štabu 3. armije JA], 16. maj 1945. 49
General-lajtnantu Primorcu [Rudolfu], 16. maj 1945. 50
[Britanskom ambasadoru Ralfu Stivensonu - za Britansku vladu], 17. maj 1945. 51
[Štabu 1. armije JA], 17. maj 1945 53
Štabu 3. armije [JA], 17. maj 1945. 53
[Štabu 4. armije JA], 17. maj 1945. 54
Četvrtoj armiji [JA - za Štab], 17. maj 1945. 54
G[lavnom] š[tabu] Hrvatske, 18. maj 1945. 55
[Glavnom štabu Slovenije], 18. maj 1945. 55
Štabu 3. armije [JA], 18. maj 1945 56
Šefu Jugoslovenske vojne misije general-lajtnantu Primorcu, Moskva, 18. maj 1945. 56
[Formiranje glavne trofejne baze], 18. maj 1945. 57
[Postavljenja komandanata 2. i 4. armije i 1. tenkovske armije, 19. maj 1945. 59
Vojni ukaz vrhovnog komandanta Jugoslovenske armije maršala Josipa Broza Tita o postavljenju komandanata armija, 19. maj 1945. 59
[Britanskom ambasadoru u Beogradu gospodinu Ralfu Stivensonu - za Britansku vladu], 19. maj 1945. 60
[Štabu 2. armije JA], 19. maj 1945. 61
[Štabu 4. armije JA], 19. maj 1945. 61

[Štabu 4. armije], 19. maj 1945. 61
[Odgovor na izjavu feldmaršala Harolda Aleksandera, vrhovnog savezničkog komandanta na Sredozemlju], 19. maj 1945. 62
[Govor održan u Varaždinu 20. maja 1945] 62
[Govor održan u Zagrebu 21. maja 1945] 64
Generalu Ljubi [general-majoru Ljubodragu Đuriću, komandantu grada Beograda], 21. maj 1945. 72
Kardelju [Edvardu, članu Politbiroa CKKPJ, Trst], 24. maj 1945. 73
Naredba ministra narodne odbrane, 25. maj 1945. 73
[General-lajtnantu] Arsu [Jovanoviću, delegatu Generalštaba JA pri Štabu 4. armije JA], 25. maj 1945. 74
[Štabu 4. armije JA], 25. maj 1945. 75
[Govor održan u Kumrovcu 26. maja 1945] 75
[Govor održan na velikom narodnom mitingu u Ljubljani 26. maja 1945] 76
[Odgovor na zdravicu koju je Titu uputio predsjednik narodne vlade federalne Slovenije Boris Kidrič na svečanom ručku održanom u Ljubljani 26. maja 1945] 79
[Štabu 1. armije JA], 27. maj 1945. 80
Đuriću (Ljubodragu, general-majoru i komandantu grada Beograda] za Hertu [Has], 29. maj 1945. 81
Kardelju [Edvardu, članu Politbiroa CKKPJ, Trst], 30. maj 1945. 81
[Odgovor na pozdrave delegacije žena Slovenije na prijemu u Ljubljani 30. maja 1945] 81
[Odgovor na pozdrave delegacije Jedinstvenog strukovnog saveza radnika i namještenika Slovenije na prijemu u Ljubljani 30. maja 1945] 82
[Oproštajni govor održan u Celju pri napuštanju Slovenije 31. maja 1945] 83
Kardelju [Edvardu, članu Politbiroa CKKPJ, Trst], 31. maj 1945. 85
[Pozdravna riječ pri predaji Ordena narodnog heroja Jugoslavije maršalu Fjodoru Ivanoviču Tolbuhinu 31. maja 1945. u Mariboru] 85
[Pozdravna riječ delegaciji katoličkog sveštenstva održana na prijemu u Zagrebu, 2. juna 1945] 86
Djedu [Georgi Dimitrovu, Moskva], 3. jun 1945. 87
[Govor održan u Zagrebu 4. juna 1945. ranjenicima u bolnici 2. armije] 88
[Govor održan u Osijeku 5. juna 1945] 89
Djedu [Georgi Dimitrovu, Moskva, 5. jun 1945. 92
Djedu [Georgi Dimitrovu, Moskva], 6. jun 1945. 92
Štabu I, II, III, IV, V, VI armije i ostalim jedinicama Jugoslovenske armije, 6. jun 1945. 93
[Čestitka Vladimiru Nazoru povodom njegovog 70. rođendana], 6. jun 1945. 93
Drugu G[eorgi] Dimitrovu, 7. jun 1945. 94
[Štabu 4. armije JA], 8. jun 1945. 94
[Štabu 4. armije JA], 9. jun 1945. 95
[Ekspoze održan u Beogradu 10. juna 1945. u Predsjedništvu AVNOJ-a pred ratifikaciju jugoslovensko-sovjetskog ugovora] 96
Djedu [Georgi Dimitrovu, Moskva, 10. jun 1945. 98
[Pozdravni telegram upućen 19. juna 1945. iz Beograda Prvom kongresu Antifašističkog fronta žena Bosne i Hercegovine] 98
[Govor održan na Banjici 13. juna 1945. pred defile jedinica 1. bugarske armije] 99
Djedu [Georgi Dimitrovu, Moskva], 13. jun 1945 100
Djedu [Georgi Dimitrovu, Moskva], 13. jun 1945. 100
General-lajtnantu Rudolfu Primorcu, [Koči] Popoviću, Moskva, 13. jun 1945. 100
Generalu [Ivanu] Rukavini, [šefu Jugoslovenske vojne misije u Parizu], 14. jun 1945. 101
Za djedu [Georgi Dimitrova, Moskva], 15. jun 1945. 101

[Štabu 4. armije JA] za Kardelja ili Arsa Jovanovića, 15. jun 1945. 101
[General-majoru Ivanu Rukavini, šefu Jugoslovenske vojne misije u Parizu], 16. jun 1945. 102
[Govor održan u Beogradu 17. juna 1945. na Prvom kongresu AFŽ Jugoslavije] 102
[Govor održan u Mladenovcu 18. juna 1945] 106
[Štabu 1. armije JA], 18. jun 1945. 112
[Štabu 3. armije JA], 18. jun 1945. 113
[Štabu 4. armije JA] za Kardelja, 18. jun 1945. 113
[Štabu 4. armije JA], 18. jun 1945. 113
Omladinskom kongresu, Zagreb, 19. jun 1945. 114
[Govor održan u Beogradu 20. juna 1945. predstavnicima AFŽ iz svih federalnih jedinica Slovenačkog primorja, Trsta i Istre] 114
[General-lajtnantu Vladimiru Stojčevu, komandantu 1. bugarske armije, Sofija], 20. jun 1945. 117
[Štabu 3. armije JA], 21. jun 1945. 118
[Štabu 4. armije JA], 21. jun 1945. 118
[Razgovor s delegacijom Italijanki-antifašistkinja iz Trsta, održan u Beogradu 21. juna 1945] 118
Djedu [Georgi Dimitrovu, Moskva], 23. jun 1945. 120
[Naredba za uvođenje vojne uprave u zoni Julijske krajine, Istre i Slovenačkog primorja, 23. jun 1945. 120
[Edvardu Kardelju], 23. jun 1945. 121
Generalu [Ivanu] Rukavini, [šefu Jugoslovenske vojne misije u Parizu], 25. jun 1945. 121
Generalisimusu Sovjetskog Saveza Josipu Visarionoviču Staljinu, 29. jun 1945. 122
Za djedu [Dimitrova], 2. jul 1945. 122
Uredba o ukidanju vojne cenzure nad civilnom poštom u unutrašnjem saobraćaju, 2. jul 1945. 123
[Govor održan u Beogradu 3. jula 1945. na Prvom kongresu Jedinstvenih sindikata Srbije] 123
Naredba o puštanju 600 seljaka pripadnika četničkih formacija, [3. jul 1945] 128
Odgovor na pozdrav Izvršnog odbora Hrvatske republikanske seljačke stranke, [5. jul 1945] 128

PRILOZI

[Haroldu Makmilanu], ministru rezidentu za centralno Sredozemlje, 5. maj 1945. 133
[Naređenje za dodjeljivanje ranjeničke značke], 7. maj 1945. 133
Naredba o upotrebi radne snage iz njemačkih logora, 7. maj 1945. 135
[Izvještaj generala Morgana o prvom sastanku održanom s Titom u Beogradu, 8. maja 1945] 135
[Zapisnik s prvog sastanka Tita i generala Morgana održanog u Beogradu 8. maja 1945] 137
Nacrt sporazuma koji je podnio general-lajtnant Morgan u ime feldmaršala Aleksandera maršalu Titu u Beogradu u utorak 8. maja 1945. u 18,00 časova, 8. maj 1945. 140
Izvještaj generala Morgana o razgovorima održanim s maršalom Titom u Beogradu 8 i 9. maja 1945. 141
[Zapisnik s drugog sastanka Tita i generala Morgana održanog u Beogradu 9. maja 1945], 9. maj 1945. 142
[Zapisnik s trećeg sastanka Tita i generala Morgana održanog u Beogradu 9. maja 1945], 9. maj 1945. 144
[Pregled predloga koje je Tito iznio kao alternativu Nacrtu sporazuma podnijetog od general-lajtnanta Morgana u ime feldmaršala Aleksandera] 145

[Britanskom ambasadoru u Beogradu Ralfu Stivensonu – za ministarstvo spoljnih poslova], 21. maj 1945. 147
Britanskoj ambasadi u Beogradu, za Britansku vladu, 24. maj 1945. 148
Izjava jugoslovenske vlade od 5. juna 1945. povodom potpisivanja predstojećeg vojnog sporazuma s vladama Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država 149
Sporazum o Julijskoj Krajini između Jugoslavije, s jedne strane, i Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država, s druge strane, 9. jun 1945. 150
[Odluka o stavljanju nekih industrijskih poduzeća pod vojnu upravu], 20. jun 1945. 151
NAPOMENE 153
HRONOLOGIJA 191
BIOGRAFSKE BELEŠKE 203
REGISTAR GEOGRAFSKIH NAZIVA 252
SKRAĆENICE 256
POPIS ILUSTRACIJA 258